

Güvenlik Stratejileri Dergisi

The Journal of Security Strategies

ATATÜRK STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ
THE ATATÜRK INSTITUTE OF STRATEGIC STUDIES

Yıl/Year: 15
Sayı/Issue: 29
Mart/March 2019

BASKI / PRINTED BY

Milli Savunma Üniversitesi Merkez Basımevi / Turkish National Defense University Main Publishing House

YAZIŞMA VE HABERLEŞME ADRESİ / CORRESPONDENCE AND COMMUNICATION

Milli Savunma Üniversitesi
Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü
Yenilevent / İSTANBUL
TÜRKİYE

Telefon / Phone : 0 212 398 01 00 (3832)
E-posta / E-mail : makale@msu.edu.tr
guvenlikstratejileri@gmail.com
Web : www.msu.edu.tr/enstituler/atasaren/gsd

MİLLÎ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK STRATEJİK
ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ

TURKISH NATIONAL DEFENSE UNIVERSITY
THE ATATÜRK INSTITUTE
OF STRATEGIC STUDIES
THE JOURNAL OF SECURITY STRATEGIES

Yıl/Year: 15 • Sayı/Issue: 29 • ISSN 1305-4740
Uluslararası Hakemli Dergi / International Peer-Reviewed Journal

Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü **Owner on behalf of the Atatürk Institute**
adına Sahibi ve Sorumlusu **of Strategic Studies**

Doç. Dr. Gültekin YILDIZ

Baş Editör / Editör-in-Chief

Doç. Dr. Gültekin YILDIZ

Konuk Editör / Guest Editor

Prof. Dr. R. Kutay KARACA
(İstanbul Aydın Üniversitesi)

Teknik Editör / Technical Editor

Dilek KARABACAK

Yayın Kurulu / Editorial Board

Doç. Dr. Hikmet KIRIK (İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Hasip SAYGILI (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Atahan Birol KARTAL (Beykent Üniversitesi)

Dr. M. Cem OĞULTÜRK (Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü)

TARANDIĞIMIZ VERİTABANLARI / DATABASES INDEXING OUR JOURNAL

EBSCO Publishing–Academic
Complete Search

International Security
and Counter-Terrorism Reference Center

Central and Eastern European Online Library

Index Copernicus

ULAKBİM TR DİZİN–Sosyal Bilimler
Veritabanı

ASOS INDEX (Akademia
Sosyal Bilimler İndeksi)

ARASTIRMAX (Bilimsel Yayın İndeksi)

SOBIAD Atf Dizini

Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü yayını olan Güvenlik Stratejileri Dergisi, yılda iki kez nisan ve ekim aylarında yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler eser sahiplerine aittir; Milli Savunma Üniversitesi ve Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü sorumlu tutulamaz.

The Journal of Security Strategies is an international peer-reviewed journal and published biannually in april and october. The opinions, thoughts, postulations or proposals within the articles are but reflections of the authors and do not, in any way, represent those of National Defense University or of the Atatürk Institute of Strategic Studies.

DANIŐMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Burak Samih GÜLBOY (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Yaşar GÜRBÜZ
Prof. Dr. R.Kutay KARACA (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Prof. Dr. Wang LI (Jilin University – Çin Halk Cumhuriyeti)
Prof. Dr. Yaşar ONAY (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat ÖZGEN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan SAYGIN (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Prof. Dr. A.Beril TUĞRUL (İstanbul Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Arkın Yaratıcı Sanatlar ve Tasarım Üniversitesi)
Prof. Dr. Tuncay ZORLU (İstanbul Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Fuat AKSU (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet BEŐİKÇİ (Yıldız Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet Kasım HAN (Kadir Has Üniversitesi)
Dr. Giovanni ERCOLANI (Peace Operations Training Institute - ABD)

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Özel Dosya:

Küresel ve Bölgesel Dinamikler Bağlamında Orta Doğu

Doğu-Batı, Yerel-Evrensel, Dinsel-Seküler:

Orta Doğu'da Sekülerizm Tartışmaları ve Arap Baharı 1
Selin DİNGİLOĞLU

Understanding the Continuity and Change in the European Union's Policies
on the Mediterranean and the MENA Region After the Arab "Spring" Uprisings 43
Fatma Zeynep ÖZKURT

İç İstikrar, Refah ve Güç Hedefleri Ekseninde
Çin'in Orta Doğu Politikası 79
Emine AKÇADAĞ ALAGÖZ

Avrupa'da Radikalleşme ve DAES:
DAES'in Evrilmesi ve Avrupa Güvenliğine Yönelik Tehditler 115
Zeynep Ece ÜNSAL - Kemal OLÇAR

Global Lines in Conflicts in the Middle East 151
Andreas LEUTZSCH

Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'in Önemi:
Tehditler, Riskler, Fırsatlar ve Türkiye 199
Güngör ŞAHİN

Yayın İlkeleri 231

Submission Guidelines 235

Doğu-Batı, Yerel-Evrensel, Dinsel-Seküler: Orta Doğu'da Sekülerizm Tartışmaları ve Arap Baharı*

East versus West, Native versus Universal,
Religious versus Secular: Debates over Secularism
in the Middle East and the Arab Spring

Selin DİNGİLOĞLU**

Öz

Makale Orta Doğu siyasetinde seküler/izm ve dinsel ilişkisinin yerel-evrensel ya da Doğu-Batı ikiliği bağlamında nasıl ele alındığına ve Arap Baharı'na ilişkin analizlerde bu kavramsal setlere dair ne tür değişimler ya da süreklilikler gözlemlendiğine bakmaktadır. İlk bölümde söz konusu ikiliklerin kültürelci ve özcü kaynakları ve bunlara dönük itirazları içeren literatürdeki temel tartışmalar kapsamlı bir eleştirel incelemeden geçirildikten sonra, Arap Baharı Orta Doğu sekülerizmine dair bu tartışmalara referansla değerlendirilmektedir. Özellikle sokağa dökülen kitlelerin önemli bir kesitinin sosyokültürel özellikleri ve öne çıkan yoksulluk, adaletsizlik, otoriterlik gibi temaların Batı'da son yıllardaki protesto hareketlerine benzetilmesi ve bu bağlamda Doğu-Batı özcü ikiliğinin aşılması tezleri incelenmektedir. Öte yandan, bu ikilikle birlikte dinsel ve sekülerliğin siyasal içeriğinin görünmezleşerek, kimi örneklerde özellikle sekülerliğin tümüyle "kültürel jeste" indirgenmesi tartışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Sekülerizm, Orta Doğu, Arap Baharı, Kültürelcilik, Postkolonyalizm.

* Görüş ve eleştirileriyle makaleye değerli katkılar koyan Dr. Funda Hülagü'ye teşekkür ederim.

** Dr. Öğ. Üyesi, Üsküdar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: selin.dingiloglu@uskudar.edu.tr.

Geliş Tarihi/Received: 28.05.2018

Kabul Tarihi/Accepted: 21.12.2018

Abstract

This article examines the debates about the relationship between the secular/ism and religion in the Middle East in terms of the binaries of local versus universal or Orient versus Occident, and how these sets of concept are revisited or revised in the analyses of Arab Spring. The first part of the work offers a comprehensive and critical review of the culturalist and essentialist fundamentals of these binaries and challenges against them in the academic literature. What follows is an evaluation of the Arab Spring in light of the main arguments about Middle Eastern secularism. It questions particularly the arguments that the sociocultural characteristics of the large segment of the protesting masses and their primary demands and slogans resemble those in the recent uprisings in the Western societies and therefore, indicate the death of essentialist East-West dichotomy. On the other hand, it problematizes the way secularity and religiosity is stripped off any political content, by transforming especially the former into a merely “cultural gesture”.

Keywords: Secularism, Middle East, Arab Spring, Culturalism, Postcolonialism.

Giriş

Arap Baharı, akademik ve popüler yazında klişe tezlere ve tartışma eksenlerine hapsolmuş Orta Doğu analizlerinde bir yenilenmeye, eski kavram ve paradigmalardan gözden geçirildiği bir düşünsel canlanmaya yol açmıştır. Bölge siyasetindeki olası kırılmaların izinin sürüldüğü başlıklardan biri de, sekülerizmdir. Özellikle Mısır ve Tunus gibi örneklerde ayaklanmalara seküler bir karakter atfetmek, hayli yaygın bir eğilimdir. Fakat sokak dinamizminin geriye çekilip, siyasetin parlamento ya da başkanlık seçimleri gibi “olağan” kurumsal mecralardan akmaya başladığı dönemde İslamcı partilerin inisiyatifi ele aldığı gözlemleri, bu kez sekülerlik atfını tartışılır hale getirmiştir.

Söz konusu gelişme karşısında farklı tepkilerden söz edilebilir. Bunlardan biri, bakışını İslamcılığın etki ve nüfuzuna odaklayarak, buradan oryantalist klişelere dayalı “donmuş Orta Doğu” tasvirlerinin bir sağlamasını yapar. Bu tür okumalar, Arap Baharı’ndaki seküler dip dalga gözlemlerini bir fantezi olarak görmekte, Orta Doğu’da

siyasetin tabiatı gereği dinsel kimlik ve taraflaşmalar üzerinden aktığında ve Batı tipi bir seküler ve demokratik hareket beklentisinin naipliğinde ısrar etmektedir.¹ Öte yandan, İslamcı yükseliş kaygılarının abartı olduğu veya İslamcılığın da bu süreçte değiştiği² ve liberal demokratik ilkelere adapte olduğu,³ hatta sekülerizm-İslamcılık ikiliğinin toptan geçersizleştiği gibi farklı tezlerle de karşılaşılr.

Bu tezlere makale boyunca yakından bakacağız. Sadece Arap Baharı analizlerinde değil, genel olarak Batı dışı toplumlara ve Orta Doğu'ya ilişkin okumalarda karşımıza çıkan tartışma izleklerinden biri, seküler-dinsel ikiliğinin evrensel-yerel ya da Batı-Doğu gibi setlerle "ikizlenerek" ele alınmasıdır. Bu kavramsal setler ve onlara dönük eleştiriler ise, oryantalizmden postkolonyalizme ve Marksizm'e uzanan geniş bir kuramsal art alana sahiptir. Arap Baharı'nda sekülerlik tartışması, bu ikilikleri kimi zaman olduğu gibi yeniden üreten, kimi zaman yeniden tanımlayan, kimi zaman da fesheden yollar izler. Dolayısıyla sekülerizmi bu art alan bağlamına yerleştirerek ele almamız gerekir.

1. Modernlikler ve Sekülerizm

Orta Doğu'ya ilişkin siyasal ve toplumsal tahlillerin bir Doğu-Batı ikiliğine oturtulması denilince ilk akla gelen entelektüel damar, oryantalizmdir. Oryantalizm, bilindiği gibi, hem Doğu ile Batı'yı karşılıklı olarak birbirini dışlayan, donmuş kültür ya da medeniyet birimleri olarak tasnif eden, özcü-kültürelci bir yöntemle çalışır; hem de Doğu ile Batı arasında modernleşmeye dayalı hiyerarşik

¹ Örneğin bkz. David Horowitz, "A Mass Expression of Outrage Against Injustice" (Bernard Lewis ile röportaj), *Jerusalem Post*, 25 Şubat 2011, www.jpost.com/Opinion/Columnists/Article.aspx?id=209770, (Erişim Tarihi: 13.03.2018).

² Bkz. Olivier Roy, "Islamic Revival and Democracy: The Case in Tunisia and Egypt", Cesare Merlini ve Olivier Roy (ed), *Arab Society in Revolt: The West's Mediterranean Challenge*, Brookings Institution Press, 2013, 47-52; Asef Bayat, "The Arab Spring and its Surprises", *Development and Change*, 2013, 44 (3), 587-601; Tarek Chamkhi, "Neo-Islamism in the post-Arab Spring", *Contemporary Politics*, 2014, 20:4, 453-468.

³ Tarek Chamkhi, "Neo-Islamism in the post-Arab Spring", *Contemporary Politics*, 2014, 20:4, 453-468.

bir ilişki kurar: Aralarındaki özsel ve kültürel farklılıklar nedeniyle asla modern Batı medeniyetinin seviyesine varamayacak olan Doğu, adeta müebbet bir geriliğe hapsedilmiştir. Oryantalizm, sekülerleşme ve aydınlanma gibi Batı modernleşmesinin tarihsel hamlelerini “Batı’nın üstünlüğünün ve dolayısıyla medenileştirici misyonunun meşrulaştırıcı bir ikonu” olarak kullanır,⁴ bu yönüyle özellikle sömürgecilik deneyiminde belirginleşen hegemonik bir siyasal ajandaya sahiptir.

Oryantalist söylemin Doğu temsilleri, İkinci Dünya Savaşı ertesi dekolonizasyonun etkisiyle köklü bir ideolojik ve siyasal meydan okumayla karşılaşmış, 1970’lerden itibaren (özellikle Edward Said’in hem bir işaret fişeği, hem de hâlâ ilgili literatürün giriş kitabı, “besmesi” kabul edilen *Oryantalizm* çalışmasıyla) geniş bir akademik külliyat tarafından eleştiriye tabi tutulmuştur. Fakat bu eleştiriler, oryantalist Doğu-Batı ikiliğinin hangi ekseninde bertaraf edileceği noktasında farklı -ve pek çok açıdan karşıt- cephelere ayrılabilir.

Bunlardan biri, yine aynı dönemlerde, yani 1970’lerden itibaren, akademide kültür ve ideoloji incelemelerine dönük artan ilginin, “kültürel dönüm”ün öncü kollarından biri olan postkolonyal teoridir. Postkolonyalizm, dünyadaki modernleşme süreçlerinin ele alınışında Batı-merkezci yaklaşımı karşısına alarak Batı’daki modernleşme izleğinin ve o deneyimden türetilen kategorilerin Batı dışı toplumları açıklamakta kullanılmasını eleştirir. Bu yönüyle, Batı modernleşmesini tüm diğer toplumların izleyeceği/izlemek zorunda olduğu evrensel bir olağan ya da ideal seyir olarak gören oryantalist söyleme ve onun bu deneyime yaklaşma ya da benzeşme derecesine göre toplumlar arası bir hiyerarşi kuran hegemonyacı siyasetine itiraz eder. Fakat burada eleştirinin yegâne hedefi, Batı modernleşmesinin evrensel bir çıta olarak konumlandırılmasının kolonyal bir hegemonik siyasete tahvili değildir. Evrensellik kavramının kendisi tartışmaya açılarak kültürel farklılık tezi vurgulanır. Yani kültüre dönük artan ilgi

⁴ Aamir R. Mufti, “Critical Secularism: A Re-introduction to Perilous Times”, *boundary 2*, 2004, 31 (2), 1-9, s. 3.

sadece bir çalışma alanı olarak değil; aynı zamanda toplumları açıklamada merkezi bir analitik araç olarak düşünülmalıdır.

Tam bu noktada, modernleşme sürecinde kültür ile yapı arası kurulan ilişkilere değinmek gerekir. Zira postkolonyal teori de dâhil olmak üzere 1970'ler akademisindeki “kültürel dönümü” postyapısalcılıktan bağımsız ele almak mümkün değildir. Evrenseliğin kategorik olarak sorgulanmasıyla kadraja kaçınılmaz şekilde, kapitalizmin ürünü evrensel ekonomik, toplumsal ve siyasal yapılar girer. Modernleşme paradigmasının pek çoğunda modern toplum, kapitalizm denilen ekonomik sistemin yükselişi ve yayılışının bir ürünü olarak görülür. Batı Avrupa kökenli kapitalizm, çıkış coğrafyasında kendini ekonomik ve siyasal olarak güvence altına aldıktan sonra, yeni kâr alanları arayışıyla yayılmaya başlamış; sömürgecilik de bunun bir ürünü olmuştur. Avrupa burjuvazisi, yayıldığı coğrafyalarda yerel ekonomik ilişkileri kapitalistleştirdikçe, modern ulus devlet gibi ona has siyasal kurum ve pratikler de oluşmuş ve toplumsal öznelerin siyasal bilinci ve kimlikleri bu doğrultuda dönüşmüştür.⁵

Postkolonyalizm, bu okumayı Avrupa-merkezcilik ve ekonomik indirgemecilikle itham ederek, Doğu'nun yerel ve kültürel özgünlüklerini öne çıkarır. Kapitalistleşme ile modernleşme arasındaki bağı kabul etmekle birlikte, sömürgeleştirilen coğrafyada hem yerli, hem de Avrupalı kapitalistlerin sermayenin evrenselleştirici dürtüsünü terk ettiğini; kapitalizm öncesi iktidar formlarına dokunmadığını vurgular. Bu nedenle Doğu kapitalizmi, madun kültürü kendi modernleşmeci söylemine entegre edememiş; böylece biri seçkin, diğeri popüler olmak üzere iki siyasal ve toplumsal formasyon ortaya çıkmıştır. Modernleşmeci/seçkin olandan ayrı bir madun/popüler siyasal ve kültürel alanın varlığını koruması, modernlik öncesi kimlik ve kurumların da hayatta kalması demektir. Bunlar zamanla “temizlenecek” birer anakronik kalıntı olarak görülemezler.⁶

⁵ Vivek Chibber, *Postcolonial Theory and The Specter of Capital*, Verso, Londra ve New York, 2013, ss. 12-13.

⁶ Vivek Chibber, age, ss. 14-25.

Fakat burada postkolonyalizm evrenselciliği eleştirirken, klasik modernleşmeci paradigma ile Marksist yaklaşım arasındaki farkı görünmezleştiren, kabalaştırıcı ve karikatürleştirici bir trüğe başvurur. Geçmiş 19'ncü yüzyıl evrimsel ilerlemeciliğine (ve dolayısıyla oryantalizmle ortak köklere) dayanmakla beraber, 1950'li ve 1960'lı yıllarda bağımsızlığını kazanmış eski sömürgelerin nasıl bir modernleşme seyri izlediği/izlemesi gerektiği tartışmasına denk düşen klasik modernleşmecilik, kendi içinde bir dizi teorik ve siyasal ayrıma sahipse de, konumuz açısından önemli üç tez ortaya atar: Modernleşme, gelenekselden moderne tedrici ve doğrusal olarak ilerleyen bir süreçtir ve bu süreç içerisinde geleneksel değer ve kurumlar ortadan kalkacaktır. Ekonomik, toplumsal ya da siyasal modernleşmede yaşanan eksiklik ya da gecikmelerin (“az gelişmişliğin”) nedeni, geleneksel toplumdaki anakronik unsurlarda aranmalıdır; dünya ölçeğindeki modernleşme süreci, hâlihazırda Batı'daki sanayi toplumlarında yaşanmış olan süreçle benzer bir doğrultuda ve izlekte gerçekleşecektir.

Öte yandan Marksizm ise, kapitalizmin ürünü yeni toplumsal yapılanış ve bunun temelinde yatan evrensel-yapısal dinamikler ile Batılılaşma ve aynı anlama gelmek üzere homojenleşme arasındaki farka işaret eder. Postkolonyal teorinin kapsamlı bir eleştirisini sunan Vivek Chibber'e göre kapitalizmin modernleşme süreçlerine kattığı evrensel boyutlar, illa klasik modernleşmeci teze (tek ve Batı tipi bir modernlik modelinin dünya ölçeğine yayılacağı varsayımına) veya oryantalizmin hegemonik-kolonyal ajandasına denk düşmek zorunda değildir. Marksizm'de Batı modernleşmesi, diğer toplumların bir aşamada ulaşması gereken bir evrensel ufuk çizgisi sunmaz. Hatta modernleşmenin farklı coğrafyalarda kazandığı özgün formlar ve ilişkiler 20'nci yüzyıl Marksist külliyatının ana gövdelerinden birini teşkil eder (bu bağlamda, eşitsiz ve bileşik gelişim teorisi, “Asya Tipi Üretim Tarzı” gibi tartışmalar hatırlanabilir).⁷ Öte yandan modernleşme paradigmasının merkezine kapitalistleşmeyi koyan Marksist okuma,

⁷ Vivek Chibber, age, s. 292.

elbette odağına da sermaye, piyasa, sınıf gibi kapitalizmin “yapılarını” koyar; özgünlük ve evrensellikleri bu yapıları temel alarak onların (evrensel) soyut mantığı ile (yerel) somut formasyon süreçleri arasındaki diyalektiğe bakar. Bu diyalektik içerisinde, iktidar ilişkileri ya da genel olarak toplumsal ilişkiler bütünü dünya ölçeğinde homojenleşmediği gibi, aksine bizatihi son derece çeşitli siyasal ve kültürel formasyonlar üretir.⁸ Fakat kapitalist modernlik dünya ölçeğinde yayılırken yaşanan bu kırılmalar, kapitalist modernleşmeye karşı geçirimsiz yerel ya da “otantik” *kültürel* özgünlüklere indirgenerek okunmaz.

1.1 Postkolonyal Teoride Seküler/izm Tartışmaları

Postkolonyalizmin kültürel özgünlük tezini ve ona dönük eleştirileri, sekülerizm tartışması ekseninde açarak devam edelim. Zira akademide postkolonyal düşüncenin yükselişine tanıklık eden dönem, aynı zamanda tüm dünyada dinsel hareket ve ideolojilerin yükselişi karşısında sekülerizm paradigmasının sorgulanışına da sahne olmuştur. Nasıl ki oryantalist düşünce Batı kolonyalizminden bağımsız düşünülemezse, postkolonyalizm de söz konusu yükselişten ve ona Doğu ya da İslam toplumları özelinde bir açıklama getirme çabasından ayrı düşünülemez.

Seküler/izm kavramı, modernleşmeyle ilişkisi bağlamında iki temel düzeyde ele alınabilir: Birincisi, modernleşmeyle beraber yeni bir toplumsal ve siyasal alanlar mimarisinin oluşmasına işaret eden bir sekülerlik tanımıdır. Daha somut ifade etmek gerekirse, sekülerleşme, işlevsel farklılaşma olarak da ifade edebileceğimiz, siyaset, hukuk, ekonomi gibi farklı toplumsal faaliyet alanlarının dinsel kurum ve normların otoritesinden çıkarak kendi düzenleyici iç norm ve kurallarıyla işler hale gelmesidir. Bununla da bağlantılı olarak, yeni bir kamusal-özel alan topografyası oluşması ve dinin kamusal alanın dışına, özel alana itilerek kamusalın seküler bir alan olarak inşasıdır.

⁸ Arif Dirlik, “Modernity in Question?: Culture and Religion in an Age of Global Modernity”, *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 2003, Cilt: 12, Sayı: 2, 147-168, s. 147.

İkinci düzey ise, toplumsal öznelerin bilinç, aidiyet kimliklerinin sekülerleşmesidir. Bu noktada sıklıkla vurgulanan iki önemli form, modern ulus devlet inşasının ürünü yurttaşlık kimliği ile modern kapitalist toplumdaki çıkarların şekillendirdiği sınıf kimliğidir. Her ikisinin de toplumsal öznelerin modernlik öncesine ait din, cemaat ve etnisiteye bağlı kimlikleri çözdüğü ya da kendi içinde eriterek dönüştürdüğü düşünülür.

Postkolonyal teori, sekülerleşmenin bu iki düzeyi için de bir kez daha Batı-dışı toplumların ayrıksılığında ısrar eder. Daha doğrusu, sekülerleşmeyi Batı'nın entelektüel ya da toplumsal-siyasal birikiminin bir türevine, ona has bir deneyime dönüştürür. Örneğin Dipesh Chakrabarty'ye göre Orta Doğu'da din, çeşitli imparatorlukların özgün yapıları bağlamında kendine has toplumsal, ekonomik ve siyasal süreçlerle şekillenmiş; Batı'dakine benzer bir Reformasyon yaşamamıştır. Bu özgün kültürel ve dinsel bağlam içinde dinsel ile siyasal arasında, birinin diğerini meşrulaştırdığı, bir kategorik ayırım gözlenmez; bu anlamda bir seküler-dinsel ikiliği Avrupa modernleşmesinden türetilmiştir.⁹ Türetilmiş ve kolonyal bir hegemonik proje olarak Doğu'ya taşınmıştır. Zira Batı-dışı coğrafyada dinden arındırılmış bir seküler toplumsallığın ya da kamusalığın inşası, büyük ölçüde, kendisi de kolonyal hegemonik siyasetten ayrı düşünülmeyen modern ulus devlet inşasının bir türevi olarak ele alınır.

Bu yaklaşımın günümüzde Arap coğrafyası ve İslam bağlamında en çok referans yapılan isminin Talal Asad olduğunu söyleyebiliriz. Avrupa ve Orta Doğu coğrafyasında din ve sekülerliğin soykütüksel bir karşılaştırmasını yapan Talal Asad, dinsel kurumlar ile ve seküler kurumlar arası ayrılığın modernlik öncesinde de gerek Hıristiyan, gerekse İslam imparatorluklarında mevcut olduğunu belirtir.¹⁰ Bu anlamıyla seküler mefhumu, modern sekülerizm öğretilerinin

⁹ Dipesh Chakrabarty, *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference*, Princeton University Press, Princeton, 2000, ss. 14-15.

¹⁰ Talal Asad, *Sekülerliğin Biçimleri: Hıristiyanlık, İslamiyet ve Modernlik*, (çev: Ferit Burak Aydar), Metis Yayınları, İstanbul, 2004, s. 11.

öncesinde de vardır. Modernleşmenin ürünü olan, bir siyasal doktrin olarak sekülerizm ise, din ile iktidar arasındaki ilişkinin koparılması, dinin özneyi disipline eden ve kuran pratik ve ritüellerden koparılarak özel alana, bireysel inanç ve vicdana yerleştirilmesidir.¹¹ Bu anlamıyla, bir doktrin olarak sekülerizm, Avrupa ve Amerika'da ortaya çıkmıştır ve kaynağında 16'ncı yüzyıldaki din savaşlarının ortaya çıkardığı siyasal bunalımı çözmek için "*cuius regio, eius religio*" [kimin toprağıysa onun dini] ilkesinin kabul edilmesi ve böylece modern devlet iktidarının tahkim edilmesi yatar. Modern devlet, herhangi bir başka "hakikat iddiasının" veya dinsel geleneğin kendi iktidarını sınırlandırmasını önlemek üzere, dini kamusal ve siyasal alanın dışına itmiş,¹² nüfusu içindeki farklı ve çoğul dinsel vb. aidiyetleri de "devletin birliği" (ya da ulusal birlik) çatısı altında eritmek istemiştir: Dolayısıyla sekülerizm, yerel ve parçalı kimlikleri dolayımlayan bir "devlet aşkınlığı"dır; "*siyasal bir aracın* (yurttaşların temsiliyeti) sınıf, toplumsal cinsiyet ve dinde ifadesini bulan tikel ve farklılaştırıcı benlik pratiklerini yeniden tanımlayıp aşmasını sağlayan bir rol oynar."¹³

Asad, bu okumasıyla, Batı'daki sekülerleşme sürecinin ardında yatan siyasal iktidar ilişkilerini deşifre ederek, onun salt bir "düşünce geleneği"ne (örneğin tüm bu iktidar ilişkilerinden bağımsız bir Aydınlanmacılığa) irca edilmesine itiraz eder. Dahası, bu ilişkilerin yok sayıldığı bir sekülerleşme okumasının "liberal mitosa", birbiriyle çatışan dinsel mezhepler arasında bir ortak payda, bir toplumsal uzlaş, iletişim ve barış enstrümanı, "dini kanaatlerden tümüyle bağımsız bir siyasal etik" olarak sekülerizm tezine vardırılmasını da güçlü şekilde eleştirir.¹⁴ Sekülerizm -tıpkı demokrasi, insan hakları, yurttaş eşitliği,

¹¹ Talal Asad, *Genealogies of Religion: Discipline and Reasons of Power in Christianity and Islam*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1993, ss. 41-42.

¹² Talal Asad, "Trying to Understand Frence Secularism", Hent de Vries, (ed.), *Political Theologies: Public Religions in a Post-Secular World*, Fordham University Press, New York, 2006, 494-526, s. 497.

¹³ Talal Asad, 2004, age, s. 15. Alıntındaki vurgu yazara aittir.

¹⁴ Bu bağlamda Charles Taylor ve John Rawls'un tezlerinin kapsamlı bir eleştirisi için özellikle bkz. Talal Asad, 2004, age, ss. 11-19.

piyasa serbestisi gibi- toplumsal ortak paydanın ve barışın teminatı değil, modern siyasal iktidar biçiminin inşasının aracıdır.¹⁵ Sekülerizmin toplumsal barışı sağladığı düşünülen dinsel hoşgörüsü ilkesi, “çoğulculuğu savunma müşfik niyetinin hediyesi değil, 16’ncı ve 17’nci yüzyıllardaki din savaşlarından doğan, güçlü devlet iktidarı inşasının siyasal bir aracı”dır.¹⁶

Asad’ın toplumsal güç ilişkileri ile bağıni vurgulayarak Avrupa sekülerizmini demistifiye etmesi hayli önemliyse de, bunu yaparken sekülerizmi adeta bir “iktidar istencinden” ibaret görmesi ya da modern iktidar ve eşitsizlik ilişkilerinin nedenine dönüştürmesi eleştirilmiştir. Bu eleştirinin en yoğunlaştığı nokta, konumuzla da doğrudan bağlantılı olarak, Batı sekülerizminin emperyal bir hükmetme ve eşitsizliği yeniden üretme aracına indirgenmesidir. Özellikle 11 Eylül sonrası Orta Doğu’ya dönük müdahalelerde “teröre karşı savaş” doktrininin ve medeniyetler çatışması gibi tezlerin İslamofobik diliyle beraber, Batı sekülerizmi bir “imparatorluk enstrümanı” ya da “İslam dünyasındaki öznellikleri seküler ve liberal bir çizgide yeniden inşa etme” ve böylece “İslam’ı da daha demokratik ve Batı için daha az tehditkâr bir forma sokma” projesi olarak kodlanır olmuştur. Saba Mahmood’a göre İslam’ı bu doğrultuda reforme etme çabası, Hıristiyan sağın ajandası ise de, “sıradışı ölçüde seküler bir kalıba” sahiptir.¹⁷ Hadi Enayat, bu “seküler kalıp” iddiasını sorgular ve haklı olarak, son on yıllarda ABD siyasetinin (özellikle de teröre karşı savaş doktrininin ilan edildiği Bush yönetimi döneminde) hem içeride, hem dışarıda seküler değil, hayli dinsel söylem ve araçlara başvurduğunu vurgular: Dönemin ABD dış politikası; küresel ABD hegemonyası, deregüle kapitalizm ve köktendincilik üçlü sacayağına dayalı bir doktriner tasarıma sahiptir. Irak gibi, ABD müdahaleciliğinin sahası olan bölgelerde işgal sonrası politikalar, seküler değil; etno-dinsel/mezhpsel ayrımlara dayalı bir

¹⁵ Talal Asad, 2004, age, s. 25.

¹⁶ Talal Asad, 1993, age, s. 206.

¹⁷ Wendy Brown’dan ve Saba Mahmood’dan aktaran Hadi Enayat, *Islam and Secularism in Postcolonial Thought*, Palgrave Macmillan, Londra, 2017, ss. 14-15.

anayasal ve siyasal düzenin inşasını öngörmüştür. Sekülerizm ile emperyalizm arasında özdeşlik kurulması, dinin emperyal projelerde oynadığı rolü görünmezleştirmektedir.¹⁸ Benzer doğrultuda bir eleştiriyi, hem Batı'daki Müslüman göçmenlere dönük İslamofobik yabancı düşmanlığı, hem de saldırgan ABD politikaları bağlamında dile getiren Bruce Robbins, her ikisinin de seküler olmaktan ziyade baskın şekilde dinsel bir dil kullandığını hatırlatır.¹⁹

Aslında “bir emperyal proje olarak sekülerizm” tezinin kökleri, 11 Eylül sonrasının *Müslüman* Orta Doğu'ya dönük *seküler* ABD (veya Avrupa) müdahalesi ya da tasarımları denkleminin öncesinde, bizatihi Orta Doğu'da modern ve seküler bir toplumsal/siyasal sistemin inşası sürecine dair okumalardadır. *Sekülerliğin Biçimleri*'nin başında Asad, sekülerizme dair somut malzemesini Batı Avrupa tarihinden aldığını kabul eder; zira dünyanın geri kalanında bu öğretinin nasıl algılandığı ve uygulandığı söz konusu deneyimden türetilmiştir.²⁰ Orta Doğu sekülerizmi, Asad'ın çalışmalarında hep kolonyalizm ile ilişki içerisinde, Batı'nın bir hegemonik projesi olarak ele alınır. Yani bölgenin iç dinamiklerine dayanmaktan ziyade, “ ‘Batılı’ seçkinler aracılığıyla ‘Batı’ hâkimiyetinin kurucu unsuru ve ‘Batılılar’ tarafından yazılmış bir senaryonun parçası olarak kurulmuş”tur.²¹

Asad, her ne kadar sekülerizmin kusuru “Avrupalı (dolayısıyla Batılı olmayan toplumlara yabancı) olması değil; kapitalist ulus devletler sisteminin doğuşuyla yakından bağlantılı olması”dır²² dese de, ne Orta Doğu'da, ne de Avrupa'da kapitalistleşme ile sekülerleşme arasındaki bağa odaklanan bir okuma sunar. Modern ulus devlet inşası ile sekülerleşme ilişkisine ise sıklıkla değinir; fakat burada da devleti

¹⁸ Hadi Enayat, age, ss. 15-16.

¹⁹ Bruce Robbins, “Is the Postcolonial also Postsecular?”, *boundary 2*, 2013, 40 (1), 245-262, ss. 247-248.

²⁰ Talal Asad, 2004, age, s. 38.

²¹ Sindre Bangstad, “Contesting secularism/s: Secularism and Islam in the work of Talal Asad”, *Anthropological Theory*, 2009, 9, 188-208, ss. 193-194.

²² Talal Asad, 2004, age, s. 17.

adeta diğer tüm toplumsal güç ilişkilerinin üzerinde, mutlak ve negatif anlamda belirleyici,²³ onlar tarafından dolayımınmayan bir iktidar aygıtı olarak tahayyül eder. Enayat, bunu, Foucault'nun devletin toplumdaki ve insanlık tarihindeki negatif rolünü abartan ideolojileri eleştirirken bahsettiği “devlet fobisi”nin tipik bir örneği olarak görür. Devlet tümüyle despotik ve yabancılaştırıcı bir iktidar aygıtına indirgenirken; sivil toplum ve cemaat, “ahlaki ve dinsel öznenin kendini devletin baskın iktidarından” ve adeta tüm iktidar ilişkilerinden bir şekilde kurtardığı alanlar olarak görülür. Sekülerizm ise basitçe, devlet ve iktidar inşasının, muktedirlerin ve seçkinlerin ideolojik bir enstrümanına indirgenir.²⁴

Asad'daki bu devlet merkezli okuma (tek başına devlette cisimleşen iktidar ilişkileri ve onun dışında tutulan cemaat/sivil toplum) hem Avrupa, hem de Orta Doğu sekülerizmi analizlerinde karşımıza çıkar. Fakat tekrardan, her ne kadar Asad sekülerizmin kusurunun “Batılı olmayan toplumlara yabancılığı” olmadığını belirtse de, Orta Doğu sekülerizmi ve modern devlet inşası ilişkisinde odağını bir kez daha Batılılaşmaya çevirir. Örneğin Mısır'da modern devlet inşasının önemli bir boyutu olan hukukun sekülerleşmesini ele alırken yaptığı tam olarak budur. Kamusal-özel ayrımı ile paralel düşünülebilecek hukuk (“sivil hükümdara itaat alanı”) ve ahlak (“vicdanla ilgili bireysel egemenlik alanı”) ayrımını ele aldığı bölümde, modern hukuk sisteminde Arap seçkinlerin ve yasa yapıcıların Avrupalı yasaları referans alışı sorunsallaştırır. “Batılı liberal şemada bile ahlak ile hukuk karmaşık şekillerde birbirine bağlıdır [...] Yürürlükteki yasaların hâkim ahlak anlayışıyla uyumlu olması gerektiği gibi genel bir kanı vardır” der ve ekler: Oysa,

“Mısır'da yüzyılın başında yürürlüğe sokulan kanunlar çoğunlukla Avrupalı ve sekülerken, ahlak büyük oranda İslami

²³ Enayat'ın Jean L. Cohen'den ödünç aldığı bir tabiriyle, devlet hakkında bir “Midas dokunuşu” teorisi üretir: “Devlet dokunduğu her şeyi kendinin kılar”. Bkz. Hadi Enayat, agm, s. 95.

²⁴ Hadi Enayat, agm, ss. 94-95.

geleneğe dayalıydı... Eğer geleneksel olarak cisimleşmiş adalet anlayışları ve bilinçsiz olarak özümsemiş deneyim artık hukukun otoritesinin devam ettirilmesiyle alakalı değilse, bu durumda otorite tümüyle devletin yasalar aracılığıyla ifade edilen gücüne dayalı olacaktır.²⁵

Yani kamusal egemenliğin alanı olan hukuk ile bireysel/vicdani bir egemenlik alanı olarak görülen ahlak ayrıştırılıp, İslami gelenek ilkinden -yani siyasal egemenlik ve iktidar ilişkilerinden- dışlandığında ve “özel” alana kapatıldığında, sekülerleşme ancak kolonyal devletin otoritesiyle var olabilir hale gelir. Avrupa sekülerleşmesinin toplumsal pratiklerinden doğan bir ahlak, bir kolonyal müdahaleyle sömürge hukukuna taşınırken, oradaki hâkim yerel kültürel formasyonla -İslami gelenekle- bir çakışmazlık yaşanır. Çakışma yokken otoriteyi sağlayan şey, modern devlettir.

Asad'ın gelenek kavramını kullandığı biçimi de bu okumayı destekler ve Batı ile Doğu ya da Hıristiyanlık ile İslam arasında özsel bir farkı ima eder. Bir yandan geleneğin değişmez bir öze sahip olmadığını, bugün Müslümanların Orta Çağ'daki öncellerinden çok farklı bir dünyada yaşadığını vurgular; fakat bu değişimin yine de geleneğin dışına değil, içine doğru bir değişim olarak değerlendirilmesini savunur: Güncel koşullar çerçevesinde yorumlamak ya da revize etmek de geleneğin bir parçasıdır; çünkü bin yıllık bir söylemsel geleneğin kısıtları içinde yürütülür.²⁶ Kısıt vurgusunu basitçe geçmişten bugüne güncellenerek uzanan bir somut toplumsal ve tarihsel deneyimin biçimlendirici kümülatif etkisi anlamında kullandığı söylenemez. Aslına bakılırsa, gelenek, tam da somut deneyimi görünmezleştiren bir söylemsel repertuar olarak inşa edilir. Asad'ın neyi yazdığı kadar neyi yazmadığına da bakmak gerektiğini düşünen Aamir Mufti, ünlü din antropoloğunun sadece Batılı din ve sekülerizm deneyimlerini soykütüksel olarak incelediğine, fakat İslami geleneğe sıra gelince,

²⁵ Talal Asad, 2004, age, ss. 280-281.

²⁶ Talal Asad, 2004, age, s. 236, 260-262.

elimizde salt bir “söylemsel repertuar”ın kaldığına işaret eder.²⁷ Doğrudur; Asad dinsel ve sekülerin özsel ve sabit birer kategorileri olmadığını, “Hıristiyan yaşamı ile seküler yaşam arasında kopuşlar olduğunu ve bu kopuşlarda sözcüklerin ve pratiklerin yeniden düzenlendiğini”²⁸ hatırlatır ve bu yeniden düzenlemenin Batı toplumsal/siyasal tarihindeki güç ilişkilerine dayalı soykütüksel izini sürerken²⁹ benzeri bir iz sürmeye “İslam toplumları” özelinde rastlamayız. Yine Mufti’nin haklı olarak işaret ettiği gibi, Asad, Ernest Gellner’in özcü (zaman ve mekân aşırı) İslami toplumsal yapı analizini haklı olarak eleştirir; ama alternatif olarak tüm toplumsal yapı analizlerini askıya alır.³⁰ Adeta, İslam söz konusu olduğunda seküler-dinsel, kamusal-özel vb. sözcük ve pratikler arası düzenlemelerin kaynağı, toplumsal süreçler ve onlara gömülü güç ilişkileri değil, “kerameti kendinde” bir söylemsel geleneğin kendisidir. Bu yönüyle Asad, yine Gellner’de eleştirdiği “davranmaktan ziyade konuşan ve düşünen”³¹ İslami özneler kurgusunu bizzat yeniden üretir. Kitap boyunca Mısır’da sekülerleşmenin izi, “Müslüman yaşamı ile seküler yaşam arası kopuşlar”da değil; kolonyal devlet merkezli, “Batılılaştırıcı” müdahalelerde aranır. Müslümanların toplumsal pratiğinde sekülerleşme doğrultusunda bir kopuşun izlerini süremediğimizden, yasalar sekülerleşir ve Avrupalılaşırken, ahlak İslami geleneğe dayalı olmayı sürdürür.

Burada, dikkat edileceği üzere, modern toplumsal öznelğin inşası boyutuyla sekülerleşmenin kültürel (yani toplumsal değer sistemleri ve davranış örüntüleri bağlamında) “sahiciliği” de sorgulanmaktadır. Batılılaşmış/Batıcı seçkinler ile geleneksel İslami değerlerin hâkim olduğu kitle arasında bir ikilik üretilir. Asad’da “sahici” Müslüman öznelğin

²⁷ Aamir R. Mufti, “Why I am not a postsecularist”, *boundary 2*, 2013, 40 (1), 7-19, s. 13-14.

²⁸ Talal Asad, 2004, age, s. 38.

²⁹ Örneğin bkz. Talal Asad, “Anthropological Conceptions of Religion: Reflections on Geertz”, *Man*, 1983, Cilt: 18, Sayı: 2, 237-259, ss. 245-246.

³⁰ Mufti, 2013, agm, s. 14.

³¹ Talal Asad, *The Idea of an Anthropology of Islam*, Occasional Papers Series, Washington, 1986, s. 8.

varoluş, düşünüş ve failliği, Kuran ve hadis gibi kurucu metinlere dayalı bir söylemsel gelenekten türer.³² Dahası, bu özneliği siyasal olarak güdüleyen unsurlar da, bu İslami geleneğin değer ve söylemlerini referans alır; “evrensel bir aklın vücut bulmuş hali olarak seküler akıl yürütme ve tartışmaları”³³ değil. Dolayısıyla İslam, sadece bireysel vicdanın -özel alanın- değil, siyasal muhakeme ve güdülenmenin de kaynağıdır.

Evrensel akıl tabiri, din dâhil yerel ve kültürel bir geleneğin yerine modernleşme ve sekülerleşmenin evrensel yapılarının ürettiği siyasal bilinci imlemek için kullanılır. Sekülerleşme paradigmalarına yöneltilen postkolonyal eleştirilerin biri de, toplumsal öznelerin siyasal bilinç ve failliklerinin dinsel vb. “arkaik” aidiyetlere bağlı beklenti, değer ve çıkarlardan ziyade, kapitalist ya da modern “bu-dünya”nın güç ilişkilerindeki konumlanışların türevi rasyonelleşmiş çıkar ve değerlere dayandırılmasıdır. Asad’a göre sekülerizme modern devlet tarafından sınıf, toplumsal cinsiyet ve din gibi tikel ve çoğul kimlikleri ve benlik pratiklerini yurttaşlık üzerinden aşma rolü yüklendiğini belirtmiştik. Her ne kadar seküler devlet ya da ulus birliği kurgusunun altında yatan sınıf bölünmelerine geçerken değinmişse de, Asad’da tartışmanın bu boyutuna -tıpkı bir iki yerde değinilip geçilen kapitalizm gibi- neredeyse hiç yer verilmez. Zira her ne kadar liberal siyasal sisteme ya da etik öğretiye saldırmak gibi bir derdinin olmadığını söylese de,³⁴ çoğu çalışması liberal düşüncenin sekülerizm tezlerinin keskin bir eleştirisi etrafında döner. En başa da, dini siyasal bilinç, kimlik ve eylemin doğrudan ya da dolaylı olarak dışına iten liberal kamusal alan-özel alan gibi ayrımlar üzerinden...

Chakrabarty ise “evrensel seküler akıl” karşısında tikel ve yerel kimlik ve bilinç formlarını sınıf kavramı üzerinden tartışır; çünkü nasıl Asad’ın temel meselesi liberal siyasal düşüncenin eleştirisiyse, Chakrabarty’de -Maduniyet Çalışmaları’nın diğer kurucu figürleri gibi-

³² Talal Asad, 1986, age, s. 14.

³³ Asad’dan aktaran Sindre Bangstad, agm, s. 191.

³⁴ Talal Asad, 2004, age, s. 39.

evrenselcilik eleştirisinin odağında Marksizm vardır. Ona göre, Batı harici toplumlarda modern toplumsal bilinç ve kimlikler, kültürel özgünlükler paranteze alınarak, kapitalizmin evrensel ekonomik yapılarına indirgenerek -dolayısıyla Batı ile ortak deneyimler üzerinden- açıklanamaz. Aksine, bunlar “din, cemaat, kan bağı, dil ve benzer bağlılıklara güçlü bir vurgu ile, kapitalizm öncesi bir kültürden” kaynağını alır.³⁵ Bu bağlılıkların gücü, örneğin işçilerin sınıf kimliği geliştirmeleri için gerekli dayanışma, örgütlenme ve bilinç türlerini kadük bırakmış;³⁶ işçi ya da halk kimliği rasyonel çıkarılara ve seküler bağlara dayalı bir ortaklığa dayanmaktan ziyade “din, dil ve etnisite kaynaklı daha dar ve çatışmalı kimliklerle”³⁷ iç içe geçmiştir. Dolayısıyla bu toplumlarda siyasetin modern örgütlenme ve değerler üzerinden değil, modernlik öncesi dinsel ya da etnik kanallardan yürümesi adeta şeyin tabiatı gereğidir. Bu nedenle de Doğu’nun faileri Batı’dakilerden farklı bir “politik psikolojiye” ya da güdülenmeye³⁸ sahiptir.

1.2. Kültürelcilik ve Özcülük Eleştirisi

Genel hatlarıyla bu şekilde özetleyebileceğimiz okumaya, hem yöntemsel, hem de ampirik bir dizi eleştiri getirilmiştir. Postkolonyal teorinin İslam ve Orta Doğu analizlerini yöntemsel açıdan sorgulayan Aziz Al-Azmeh’e göre, kolonyalist söylemde evrensel aklın “masum doğallığı”nın yerini postkolonyalist söylemde yerelin (ve kültürel, dinsel) “masum doğallığı” alır.³⁹ Sekülerleşmeyi toplumsal kaynakları olan bir süreç değil, kolonyal modern devlet tarafından tepeden aşağı uygulanan Batı-merkezci bir *siyasal* proje, Hadi Enayat’ın Weir’den aktardığı ifadeyle “balçık ayaklar üzerinde duran bir heykel” olarak görmek, tersinden dini (ve ona dayalı siyasallaşma ve kimliklenme süreçlerini) “doğal” bir *kültürel* unsura dönüştürür:

³⁵ Dipesh Chakrabarty, *Rethinking Working Class History: Bengal 1890-1940*, Princeton University Press, Princeton, 2000, s. 112. Alıntıda vurgu yazara aittir.

³⁶ Dipesh Chakrabarty, 2000, age, s. 4.

³⁷ Dipesh Chakrabarty, 2000, age, s. 194.

³⁸ Vivek Chibber, age, s. 288.

³⁹ Aziz Al-Azmeh, *Islams and Modernities*, Verso, Londra ve New York, 1996, s. 19.

“Bu görüşe göre, kolonyal rejimden din karşıtı bir yönelim miras almış olan, ince bir Batılılaşmış devlet elitleri tabakasının altında, post-kolonyal devletlerdeki çoğu insan sekülerizmi sahici-olmayan bir norm olarak reddetmekte[dir]... Hatta kimi postkolonyal analizlerden, ‘siyasal ve akademik seçkinlerin ideolojik sekülerizmi karşısında’ nüfusun ‘doğal’ dindarlığı izlenimi ediniriz.”⁴⁰

Bu bağlamda postkolonyalizme yöneltilen en temel yönetsel itiraz da, onun tıpkı Batı-merkezci ve kolonyalist/oryantalist modernleşme yaklaşımı gibi özcü ve kültürelci olduğudur. Al-Azmeh'nin vurguladığı gibi kültürelcilik, adına ister Batı, ister Doğu, ister İslam denilsin, “kültür”ü tarihsel ve güncel koşulları belirleyen kurucu unsur, kendinden başka hiçbir şeye indirgenemez, yekpare, değişimin yüzeysel, sürekliliğin özsel olduğu bir birim kabul eder.⁴¹ Oryantalizm, “egzotik bir yabancılığa gönderme yapan ya da başta İslam olmak üzere tek boyutlu açıklamalarla çerçevelenen zaman-aşırı bir öz” inşa etmiştir; fakat oryantalizmin temsil sistemlerine karşı postkolonyalist direniş de benzer bir kapandan pek kurtulamamıştır.⁴² Postkolonyal teorilerin ve evrensel modernlik deneyimleri karşısında “çoğul modernlikler” tezinin katkısı, basitçe yerel deneyimlerin özgünlüklerinin vurgulanması değil, kültürün (ve onun ana bileşenlerinden biri olarak görülen dinin) bu özgünlükleri açıklayan merkezi unsura dönüştürülmesidir. Batı-merkezci ve oryantalist klasik modernlik okumasında toplumlar kültürel bir hiyerarşiye göre sıralanır ve “geri”, “geleneksel” unsurların giderek ortadan kalkacağı düşünülürken, yani kültürel olan gelişmenin önünde bir engel görülürken; postkolonyal teori bu hiyerarşiyi karşısına alır, fakat yine açıklayıcı unsur olarak kültürü görerek, ve hepsi de yerel kültürel kalıpları etkileyen piyasa güçleri, ulus aşırı etkiler gibi dinamikleri görmezden

⁴⁰ Hadi Enayat, age, s. 11.

⁴¹ Aziz Al-Azmeh, 1996, age, ss. 17-18, 25.

⁴² Nadje Al-Ali, *Secularism, Gender and the State in the Middle East: The Egyptian Women's Movement*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, s. 22.

gelerek...⁴³ Böylece postkolonyalizm oryantalizmi ön kapıdan kovarken arka kapıdan geri almakta, yeniden üretmektedir.

Dinselliği Orta Doğu'nun "ikinci doğası", yani kültürü, sekülerizmi ise bir ideolojik öğreti olarak görmeye karşı bu yönetsel eleştiri, somut deneyimin tarihsel ve güncel olgularıyla da desteklenir. Orta Doğu'da sekülerizm tartışmasının Doğu-Batı ikiliği ekseninden kurtarılması doğrultusundaki alternatif okumalar, üç ana tez etrafında toplanabilir. Birincisi, sekülerizm Batı'dan ithal değil; Orta Doğu'daki modernleşme sürecinin içkin bir parçasıdır. İkincisi, sekülerizme illa bir kolonyal projenin ya da modern devlet iktidarının hegemonik aracı olarak pejoratif anlam yüklenemez; toplumsal bir tabanı ve toplumsal özgürleşme arayışlarıyla bir ilişkisi vardır. Son olarak, üçüncüsü, sekülerizmin "sahiciliğini" sorgulanır kılan dinsel siyasetin gücü ya da yükselişi gibi olgular, ne Doğu'nun "doğa durumu" olarak okunabilir, ne de tek başına Doğu'ya has bir olgu olarak okunabilir.

İlkinden başlarsak, Zubaida dinin siyaset ve kamusal alan üzerindeki hegemonik gücünü kaybetmesi ve modern siyasal bilincin doğuşu anlamlarıyla sekülerleşmenin, Orta Doğu'da iç dinamiklere ve kendine has bir tarihe sahip olduğunu vurgular. 19'ncü yüzyıl boyunca yaşanan dönüşüm; modern siyasal partiler, dernekler, sendikalar gibi bireyleri ortak maddi çıkarlar ve ideolojik angajmanlar etrafında örgütleyen ve harekete geçiren siyasal kurumlar yaratmış; bu kurumsallık aile, cemaat, mezhep gibi gettolaşmış dünyaları aşan seküler bir kamusal alan inşa etmiştir. Bu yeni kamusal alan, sadece kurumsal siyasette değil; toplumsal ve gündelik habitusta da bir sekülerleşmeye yol açmış; dinsel otorite ve ritüellerin hükmettiği cemaate dayalı yerel yaşamın sınırları aşılmıştır.⁴⁴ Al-Azmeh ise aynı dönemde hukuk ve eğitim

⁴³ Bkz. Arif Dirlik, agm, ss. 151-153, 156 ve Gudrun Krämer, "Secularity Contested: Religion, Identity and the Public Order in the Arab Middle East," Marian Burchardt vd., (ed), *Comparative Secularities: Religion and Modernity in the Global Age*, de Gruyter, Berlin, 2015, ss. 121-122.

⁴⁴ Sami Zubaida, "The 'Arab Spring' in the historical perspectives of Middle East politics", *Economy and Society*, 2012, 41: 4, 568-579, ss. 571-572.

sistemindeki sekülerleşmeden bahsederken, bunun modern yaşamın gereklerine uyarlanma ihtiyacından doğduğunu vurgular ve hikâyeyi basitçe bir Batılılaşma serüveni olmaktan çıkarır. Arap sekülerizmi de diğer toplumlardaki örnekler gibi, dinsel kurumların eğitim, düşünce ve hukuk alanından dışlanmasıyla ilerlemiş; sonuçta kamusal, siyasi ve toplumsal alanlarda din marjinalleşmiştir. Bu yönüyle Arap toplumlari da dünya tarihine kopmaz bağlarla bağlıdır; sekülerleşme asla marjinal ya da arızı bir olgu değildir; aksine geçmiş ile radikal bir kopuş yaratmıştır.⁴⁵

Zubaida, kolonyalizm ertesini “millî devrimler” esnasında da siyasetin köklü dönüşümlere uğradığını; Arap milliyetçiliğinin ve Baas “sosyalizminin” (ekonominin devletleştirilmesi, iktidar ve mülkiyet odaklarının ve alternatif siyasi kesimlerin elimine edilerek totaliter bir sistemin kurulması gibi baskıcı politikalara da değinmekle beraber) seküler bir siyasi platform yarattığını vurgular. Postkolonyal dönemin Arap milliyetçiliği din karşıtı değildir, hatta dini kendi siyasi ihtiyaçları uyarınca kullanır; fakat dinsel kimlik yerine millî kimliği öne çıkararak, dinin devlet ve hukuk sistemi dışına itilmesine ve ilgili alanlarda seküler reformlara ön ayak olarak seküler bir politika izlemiştir.⁴⁶

Öte yandan kolonyal ya da postkolonyal devletin sekülerleşme doğrultusundaki müdahalelerinin Orta Doğu'daki sekülerleşmenin toplumsal köksüzlüğüne delil gösterilmesine ve bu bağlamda sekülerizmin toplumsal kaynaklarının “Hıristiyan Batı”yla sınırlandırılmasına ise Al-Ali itiraz eder. “Hıristiyan Batı”da da sekülerleşme doğal ve kendiliğinden akan bir süreç olarak değil, devlet müdahaleleriyle gerçekleşmiştir.⁴⁷ Gerçi, gördüğümüz gibi, Asad başta olmak üzere postkolonyal teörinin genelinde devlet merkezli bir sekülerleşme hikâyesine itiraz yoktur. Fakat eleştiriler hem devlet müdahaleciliğinin Batılılaşmadan ve kolonyalizmden ibaret bir senaryonun ötesine taşınmasını, hem de sekülerizmin basitçe toplumsal ve siyasi alanı

⁴⁵ Al-Azmeh, age, ss. 47-49; ayrıca bkz. Krämer, agm, ss. 126-127.

⁴⁶ Sami Zubaida, agm, ss. 573-575.

⁴⁷ Al-Ali, age, ss. 131-132, 226.

disipline etmeye dönük bir modern devlet iktidarı inşasına indirgenmemesini savunur. Al-Ali'nin Orta Doğu'da devlet, sekülerlik ve toplumsal cinsiyet üzerine yaptığı çalışmada Mısır'daki kadın aktivistlerle yaptığı görüşmeler göstermektedir ki, sekülerliğin bölge siyasetinde pejoratif bir sıfat olarak kullanılmasının tarihi oldukça yenidir. "Oysa [sekülerizm] bir zamanlar tarihsel olarak iyi ve olumlu ne varsa onu imlemektedir". Kadın aktivistlerin çoğunluğu için, "Batılılaşma"ya fazlasıyla eleştirel yaklaşanlar dâhil, seküler modernlik, eğitim, ekonomik bağımsızlık, aile hukuku gibi alanlarda kadın eşitliği ve özgürleşmesinin arka planını oluşturur.⁴⁸

Sadece toplumsal cinsiyet açısından bir eşitlik ve özgürleşme değil, mezhepsel ve dinsel ayrımları aşan yurttaşlık kimliği de sekülerliğin bir kazanımı olarak görülmektedir. Arap Orta Doğusu'ndaki dekolonizasyon sürecine eşlik eden devlet formasyonu süreci, sekülerliğin Orta Doğu coğrafyasında bir arada yaşamın tesisi yani uluslaşma ve yurttaşlık kurumunun inşası için gerekli olduğunu varsaymıştır. Örneğin Al-Ali'nin mülakat yaptığı Kıpti bir kadın aktivist, Mısır'da 1919 devrimi esnasında yükseltilen "Din Tanrı içindir, ulus ise yurttaşlar" sloganının, sekülerliği kamusal alana eşit siyasi katılımın anahtarı olarak gören farklı inanç ve kimliklerden kadın aktivistler tarafından sahiplenildiğini vurgular.⁴⁹ Mısır'da sekülerizmin önemli tanımsal unsurlarından biri de, Batılılaşma ya da gelenek-modernlik gibi ikiliklerin ötesinde, yurttaşlık ve ulusal birlik kavramıdır. Nitekim İslamcılığın yükselişine tanıklık edilen 1980'lerden itibaren sekülerizm savunusu "Batıcı" endişelerden ziyade olası bir mezhepsel ve dinsel parçalanmaya karşı yurttaşlık kimliğini merkeze koymuştur.⁵⁰ Bunun ötesinde, sekülerleşmeyi Batılılaşmanın aracı değil, tam da Batı sömürgeciliğine, onun yerel ve cemaat temelli kimlikleri desteklemeye dayalı böl-yönet politikalarına karşı bir direniş olarak okumayı öneren çalışmalar vardır.⁵¹

⁴⁸ Al-Ali, age, s. 227.

⁴⁹ Al-Ali, age, s. 145.

⁵⁰ Al-Ali, age, s. 129-130.

⁵¹ Örnek olarak bkz. Bruce Robbins, agm, s. 246.

Dolayısıyla postkolonyalist teoriye dönük eleştirilerde, Orta Doğu'da sekülerizm hem ithal bir proje olmanın ötesinde iç dinamiklere dayandırılır; hem de salt (kolonyal ya da değil) bir iktidar ve baskı aracı değil, aynı zamanda ve hatta daha ziyade eşitlikçi, özgürlükçü ve bağımsızlıkçı siyasetlerin bir bileşeni olarak görülür. Peki, Orta Doğu'da İslamcılığın toplumsal ve siyasal varlığına, dahası 1970'lerin sonlarından itibaren giderek artan etkinliğine ne tür yorumlar getirilir? Orta Doğu'da sekülerizmi gerçek ve -en azından potansiyel olarak- pozitif bir dinamik olarak gören okumalar, elbette dinin siyasal kurum ve kimlikler üzerindeki etkisini, modern siyaset formlarına din, mezhep ve cemaat bağlarına dayalı bir siyasallığın eşlik ettiğini görmezden gelmez. Fakat bu modernlik öncesi formlar yaşayan bir "geleneğe" değil, modern koşullara ve kaynaklara dayanarak açıklanmalıdır. Hem tarihsel hem güncel açıdan...

Mısır'da Müslüman Kardeşler'in ortaya çıkışını anan Zubaida, İslamcılığın modern siyasetin bir parçası -üstelik kitleselleşme, endoktrinasyon gibi kriterler açısından hayli başarılı bir parçası- olduğunu ve yine modern bir ideoloji olan milliyetçilikle melezlendiğini vurgular.⁵² Dinsel kimlik, ideoloji ve hareketlerin son on yıllardaki yükselişine dönük analizlerde de benzeri bir noktaya işaret edilir. İslamcılığın (ve genel olarak dinsel hareketlerin) yükselişi için literatürde sıklıkla kullanılan bir kavramsallaştırma vardır: "dinin geri dönüşü" (*return of religion*). Bu kavram, zımni bir sekülerleşme yorumu içerir: "Geri dönüş" ifadesi, modern devlet ya da Batı kolonyalizmi tarafından dayatılmış, tümüyle "ideolojik" ve bu anlamıyla suni sekülerleşme projesine karşı, bir şekilde onun etkilerine bağımsızlık geliştirmiş bir İslami geleneğin "dirilişi" ya da "uyanışı" iması taşır. Arap halklarının "doğası gereği" dinsel düşündüğü ve İslamcılığın da bu düşünüşün "doğal" bir sonucu olduğu özcü tezinin bir türevidir.⁵³

⁵² Sami Zubaida, agm, s. 572.

⁵³ Mufti, 2013, agm, s. 11; Aziz Al-Azmeh, "Freethinking, Secularism and Arab Spring", *LSE Public Lectures*, (Ses Kaydı), 15 Ekim 2012, Wolfson Theater: New Academic

Buna karşı, dinsel siyasetin yükselişinin kaynakları modernlik-gelenek ikiliğinde değil, modern zamanda ve toplumlarda yaşanan “dünyevi” gelişmelerde aranır. Kabaca iki grup açıklamadan bahsetmek mümkündür: Siyasal iktisat temelli açıklama olarak kümelendirebileceğimiz tezler, 1980’li yıllarda yaşanan ekonomik liberalizasyonu tarihsel bir dönemeç olarak görür. Orta Doğu’da dekolonizasyon döneminin ardından yükselen Arap milliyetçiliği ve Baas “sosyalizmi”, izlediği popülist iktisat politikaları sayesinde ve kurdukları kurumsal ağlarla devlet ve toplum arasında meşru bir toplumsal sözleşme inşa etmeyi başarmıştır.⁵⁴ İthal ikameci iktisat politikalarının iflasi, yaygın özelleştirmeler ve devletin asli işveren rolünden geri çekilişi, önceki dönemde siyasi partiler başta olmak üzere sistemin türlü kurumları tarafından içerilen geniş yoksul kesimlerin yeni siyasi ve toplumsal düzenden dışlanmasına neden olmuştur.⁵⁵ İşte İslamcılık, refah devleti politikalarından neoliberal politikalara geçişin yarattığı bu boşluğa yerleşmiştir. Zubaida, bu süreci “beka biriminde” (*survival unit*) yaşanan dönüşüm olarak adlandırır. Beka biriminden kastı, tarihsel olarak kan, din, cemaat vb. bağlarla ve dayanışmalara dayalı patronaj ağlarıdır. Modernleşme, gayrişahsi emek piyasaları, çıkar ve ideolojilere dayalı (seküler) örgütlenme ve dayanışma formları yaratarak bu dinsel cemaat temelli ağları ikame etmiştir. Söz konusu ağlar kuşkusuz yeni döneme uyarlanarak varlığını sürdürdüyse de, refah devletinin eğitim, istihdam, sosyal güvenlik gibi imkânları üzerinden artık beka onlara bağlı olmaktan çıkmıştır. Nüfusun önemli bir bölümü için devlet geçim, statü ve kamu hizmetleri bağlamında önemli bir beka kaynağına dönüşmüş ve rejim de iktidarını tekelleştirebilmek adına kan ya da din bağına bağlı arkaik birimlere karşı sistemli bir müdahale politikası izlemiştir. Refah devletinin

Building, <http://www.lse.ac.uk/website-archive/newsAndMedia/videoAndAudio/channels/publicLecturesAndEvents/player.aspx?id=1594> (Erişim Tarihi: 15.05.2018).

⁵⁴ Raymond Hinnebusch, “Authoritarian persistence, democratization theory and the Middle East: An overview and critique”, *Democratization*, 2006, 13: 3, ss. 373-395.

⁵⁵ Raymond Hinnebusch, “Toward a historical sociology of state formation in the middle east”, *Middle East Critique*, 2010, 19: 3, ss. 201-216.

çözülüşüyle ise insanlar beka için giderek cemaat ağlarının korumasına mahkûm kalmıştır.⁵⁶

Söz konusu siyasal-iktisadi süreçlerle de bağlantılı bir diğer açıklama ise, krizin daha ziyade ideolojik ve siyasal meşruiyet boyutuna ağırlık verir. Sekülerizmin iki ana ideolojik damarı olarak görülen Arap milliyetçiliği ve sosyalist/komünist hareketlerin gerileyişi ile İslamcılığın yükselişi arasında bir paralellik kurulur. 1967 Arap-İsrail Savaşı'ndaki ağır yenilgi ve devletin önceden üstlendiği refah misyonundan vazgeçerken önemli bir ideolojik meşruiyet kaynağını da yitirisi, Arap milliyetçiliğinin krizinin iki önemli momentidir -özellikle ikincisi, yukarıda belirttiğimiz gibi, İslamcılığın yükselişi/sekülerizmin gerileyişiyle yakından bağlantılıdır. Sovyetler Birliği'nin yıkılışı, tüm dünyada olduğu gibi Orta Doğu'da da sol/sosyalist ideolojilerin zayıflamasına ve sistemin ekonomik ya da ideolojik krizleri karşısında alternatif bir odak olarak görülmemesine yol açmış; böylece sekülerizm ikinci önemli ideolojik kanalını da kaybetmiştir.⁵⁷ Ve eskiden onun gündeminde olan toplumsal adalet, bağımsızlık gibi temalar İslamcı retoriğe eklenmiştir.⁵⁸

⁵⁶ Sami Zubaida, agm, ss. 575-576. Devamında Zubaida, rejimin dinsel cemaatlere dayalı bağlılık ve ağları hedef alması itibarıyla "seküler" politikalarının yerini, bu kez resmi bir "iman hamlesi"nin (*hamlet el-iman*) aldığını söyler. Burada dikkat edildiyse sadece İslamcılığın yükselişinin siyasal-iktisadi kaynaklarına işaret etmekle yetinilmez; en azından "resmî" sekülerizm ile İslamcılık arasındaki karşıtlık ilişkisi de sorgulanır. Ekonomik ve siyasal olarak düzenin kapsayıcı mekanizmalarının dışına düşen milyonların İslamcı örgütler tarafından "tutulması", bir yeniden inşa problemi yaşayan rejimlerin de yer yer arzuladığı bir gelişme olur (Bkz. Frédéric Volpi ve Ewan Stein "Islamism and the state after the Arab uprisings: Between people power and state power", *Democratization*, 2015, 22: 2, ss. 276-293). Devlet yer yer İslamcılarla girdiği güç savaşındaysa, toplumda yerleşikleşen ve derinleşen dinselleşme ile değil kendi iktidarına tehdit gibi gördüğü şahıs ya da yapılarla uğraşmıştır (bkz. Hazem Kandil, "Islamizing Egypt? Testing the limits of Gramscian counterhegemonic strategies", *Theory and Society*, 2011, 40: 1, ss. 37-62).

⁵⁷ Aziz Al-Azmeh, 1996, age, s. 21; Sami Zubaida, agm, s. 569.

⁵⁸ Nadje Al-Ali, age, s. 216; Arif Dirlik, agm, s. 148.

Dolayısıyla, 1970'lerin sonlarına kadar sekülerizm hem resmî politikalar, hem de ideolojiler alanı ölçeğinde baskınken ve İslam'ın siyasal tezahürlerinin kamusal yaşamda sınırlı bir etkisi varken; bu tablo andığımız gelişmeler sonucunda tersine dönmüştür -sekülerizm Arap ya da İslam değerlerine aykırı, Orta Doğu'ya yabancı olduğu için değil. Her iki açıklama seti de, Orta Doğu'da sekülerizmin sadece kaynaklarını değil, gerileyişini de büyük ölçüde Doğu-Batı ikiliğinin ötesine taşır. Zira ne neoliberal politikalar, ne ideolojik krizler, ne de dinsel siyasetin yükselişi bölgeye özgü birer gelişmedir. Orta Doğu'ya has görülen dinsel, patrimonyal vb. siyasal kurum, bilinç ve kimlikler, zaten tarihsel olarak Batı seküler modernliğinin pek çok örneğinde de karşımıza çıkar. Yani Doğu ile Batı arasında özsel bir farklılığa işaret etmez. Bu anlamıyla tek bir "seküler Batı"dan bahsetmek imkânsızdır.⁵⁹ Fakat bir de son on yıllara damgasını vuran, bahsettiğimiz gelişmelerle beraber, evrensel çakışmalar daha da görünür olmuştur. Tüm dünyada refah devleti modelinin çöküşü komünalist/cemaatçi bir siyasetin öne çıkmasına yol açmış,⁶⁰ bu bağlamda dinsel örgütlenmeler ve hareketlerin bir "Üçüncü Dünya" olgusu olarak okunması imkânsızlaşmıştır.⁶¹ Batı'da da aynı bağlamlarda sekülerizmin bir ideolojik kriz içinde olduğu söylenmelidir. Ve bu kriz, tam da seküler Batı-dinsel Doğu ikiliğinin geçersizleşmesine varmaktadır.

2. Arap Baharı'nda Seküler/izm

İşte Arap Baharı, tam da bu tartışmaların orta yerine doğmuş, seküler-dinsel, yerel-evrensel, Doğu-Batı ikiliklerinin hem paralelliğine hem de bizatihi kendisine dönük eleştirilere yeni bir itki kazandırmıştır. Orta Doğu siyasetinde sekülerizmi Arap Baharı üzerinden yeniden değerlendirme girişimlerinde iki eğilimden söz edebiliriz. Birincisi, sekülerliği ayaklanmalara atfedilen birtakım evrensel nitelikler üzerinden anlamlandırma; ikincisi, yine birtakım evrensel gelişmelere referans

⁵⁹ Bkz. Sami Zubaida, agm, 571; Nadje Al-Ali, age, 230.

⁶⁰ Aziz Al-Azmeh, 1996, age, s. 21.

⁶¹ Arif Dirlik, agm, s. 147.

yaparak, dinsel-seküler ikiliğinin kendisini sorgulama. Fakat her ikisinde de, seküler kavramının neyi imlediğine dair kimi soru işaretleri vardır.

2.1 Yerelden Evrensel, İdeolojiden Kültüre

Arap Baharı'nda sekülerin işaretlendiği olgulardan biri; sosyal medya kullanımı, Batı kültür endüstrisinden ödünç alınan imajlar, tabanın sosyo-kültürel köken, meslek ve eğitim düzeyi gibi kriterler üzerinden kozmopolit bir kentli orta sınıf ve genç Orta Doğulu kuşağın özellikle sokağın temsilinde öne çıkarılmasıdır. Arap Baharı'nın seküler karakterini böyle bir işaretleme üzerine kuran Marc Lynch, sosyal medya ve teknoloji kullanımını basitçe “dünya ile iletişim”, dolayısıyla evrenselleşme aracı olarak değil, yeni bir kamusal alanın yapısal ve kurucu bir unsuru olarak ele alır. Ve buradan hareketle, dönemin Obama yönetimine, oryantalist klişeler ve çatışmacı bir siyaset üzerine kurulu “şer eksenli” söylemini değiştirerek bu yapısal dönüşümü dikkate alan yeni bir Orta Doğu politikası inşa etme çağrısında bulunur.⁶² Bu çağrı, Libya'ya dönük NATO operasyonunun demokratik ve temsili bir rejim inşasında oynadığı role değindiği yerde olduğu gibi, Batılı liberallerin “demokratik/insani müdahalecilik” söylemine gömülü emperyal müdahaleciliği anırtırsa da, kitabın konumuz açısından asıl vurgulamak istediğim boyutu, bu yeni kamusal alanın Orta Doğu'daki seküler-dinsel ikiliğinde yerleştirildiği koordinatlardır. Lynch, İslamcıların Orta Doğu'daki “sayısal üstünlüğünü” ve dolayısıyla seçim benzeri mekanizmalardaki kaçınılmaz başarısını kayda geçirir; fakat seküler, kozmopolitan ve kentli seküler bir toplumsallığın “ortaya çıkan kamusal alanda önemli bir yer işgal ettiği ve devrimler hakkındaki anlatıları şekillendirdiği”, bu nedenle de etkisinin demografik ağırlığıyla ölçülemeyeceğini savunur:

Kamuoyu, basitçe bireysel eğilimlerin bir toplamı değildir. Kökü, kamusal alanda dolaşan fikirler, anlatılar ve söylemlerde yatar. Bu aktivistlerin [temelde sosyal medya kullanımı

⁶² Marc Lynch, *The Arab Uprising: The Unfinished Revolutions of the New Middle East*, Public Affairs, New York, 2012, s. 135.

sayesinde –y.n.] anlatılar inşa etme becerileriyle edindiği orantısız nüfuz, kolayca bir kenara itilemez.⁶³

Ayrıca, Orta Doğu’da mezhepsel ve dinsel siyasetin kültürelci-özcü argümanlarla açıklanmasına da karşı çıkar; ona göre özsel bir İslam ya da Arap kültürü yoktur ve Arap halkları da kendi içinde bölünmüştür. Kitabın çeşitli yerlerinde, mezhepçilik gibi Orta Doğu siyasetini Batı kamuoyu gözünde ilkel ve “egzotik” kılan olgular, bölgedeki kolektif kimliklerin doğasından değil; büyük ölçüde dış müdahalelerden ve rejimlerin seküler siyasal mecralar üzerinde uyguladığı baskıcı politikalarından kaynaklandığını ısrarla vurgular.⁶⁴ Arap siyaseti de, tıpkı dünyanın geri kalanında olduğu gibi, ekonomik sorunlar, yozlaşmış rejimler, baskıcı politikalar ve bunlara karşı tepkiler etrafında örülmüştür; dar bir dinsel ya da mezhepsel siyasallığa indirgenemez.⁶⁵ Arap Baharı da öncelikle bu fay hatlarında yaşanan bir toplumsal kırılmanın ürünüdür.

Bu nokta, tam da Arap Baharı’ndaki sekülerliğin tartışma konusu edildiği ikinci eksendir. Zubaida, isyanların özgürlük, haysiyet, toplumsal adalet gibi evrensel slogan ve hedefler üzerinden alevlenmesinin, Arap ve Müslüman toplumlarının “istisnailiği” ya da “medeniyetler” arası kültürel ve özsel bir çatışma tezini sorgulanır kıldığını savunur. Din ve etnisite temelli bir siyasetin -dolayısıyla dinsel ve yerelin- hâkimiyeti; özgürlük, demokrasi ve ekonomik adalet gibi klasik ve evrensel siyasal talepler lehine sarsılmış görünmektedir.⁶⁶ Hamid Dabashi de, benzer bir bağlamda, Arap Baharı’nın bir “kozmpolitan dünyevilik” taşıdığını söyler. Öncelikle, Batılı kolonyal söylemde dünya ve tarih sahnesinin çeperine, hatta dışına itilmiş bir bölge yeniden sahneye çıkmıştır. Fakat bu, Dabashi’ye göre, basitçe tarih sahnesinin Batı’dan Doğu’ya taşınması değil, merkezsizleşmesidir. Küresel kapitalizmde gözlenen evrensel sorunlar (otoriterleşme, yoksullaşma, göç, ekolojik

⁶³ Marc Lynch, age, s. 128.

⁶⁴ Marc Lynch, age, s. 2, 15, 60.

⁶⁵ Marc Lynch, age, s. 178.

⁶⁶ Sami Zubaida, agm, s. 569.

sorunlar vb.) ABD'deki *Occupy Wall Street* hareketinden Yunanistan ve genel olarak Akdeniz coğrafyasına uzanan yaygın bir kitlesel direnişe yol açmıştır; Arap Baharı da bu kozmopolit kalkışma içinde değerlendirilmelidir.⁶⁷

Bu bağlamda, benzer bir evrensellik vurgusundan hareket eden Chibber'e göre, 2007-2008'de başlayan dünya ekonomik krizi ve Arap Baharı ile beraber postkolonyal teori, zemin ve inandırıcılığını kaybetmiştir. Her ne kadar kapitalizmin krizleri tarih boyunca evrensellik taşıdıysa da, 1980'lerden itibaren ilk kez herkes -çeşitlilikten, parçalılıktan ve melezlikten değil- bizzat kapitalizmin kendisinden bahseder olmuştur. Arap Baharı'na dönük tüm yorumlar, neredeyse istisnasız şekilde, harekette seküler, evrenselci ve maddi taleplerin merkeziliğine işaret eder. Bu ise, postkolonyalizmin yerelci ve kültürelci tezlerine karşı seküler bir evrenselciliğin yükselişine...

Bahar'ın kitle hareketleri sahneye çıktığında, İslamcılar büyük ölçüde marjinal kaldı... Genç devrimci kitleler özgürlük, adalet ve haysiyet istiyordu -postkolonyal teoriye inanacak olursak, ancak Paris ya da New York sokaklarında umabileceğimiz talepler... Arap Baharı'nı izleyen aylarda Barcelona, New York ve Atina sokaklarını dolduran gençler... Kahire ve Tunus'taki benzerlerini selamlayan pankartlar taşıyor ve onları esin kaynağı olarak anıyordu... Eğer Şark bu türden meselelerle harekete geçmiyorsa, Batı'daki iş ve hak talepleri nasıl ondan ilham alabilirdi?⁶⁸

⁶⁷ Hamid Dabashi, *The Arab Spring: The End of Postcolonialism*, Zed Books, Londra ve New York, 2012, ss. 33-34, 64. Arap Baharı'nı Batı'daki tarihsel deneyimlerle, örneğin 1848 Avrupa devrimleri ve Soğuk Savaş sonrası Doğu Avrupa'daki hareketlerle ("bahar" adı bir tesadüf değildir) karşılaştıran çalışmalara da rastlanır. Bkz. Nader Hashemi, "The Arab Spring Two Years On: Reflections on Dignity, Democracy, and Devotion", *Ethics & International Affairs*, 2013, 27 (2), 207-221, s. 207; Robert Springborg, "Whither the Arab spring? 1989 or 1848", *The International Spectator*, 2011, Cilt: 46, Sayı: 3, 5-12.

⁶⁸ Vivek Chibber, age, ss. 294-5.

Dikkat edilirse, tüm bu örneklerde öncelikle postkolonyal teorinin Orta Doğu'nun toplumsal öznelere dair kültürelci-özcü yorumlarına getirilen eleştiriyile bir paralellik vardır: Gerek -Lynch'te olduğu gibi- sosyo-kültürel özellikleriyle, gerekse siyasal talep ve dürtüleriyle evrensel eğilimlerden koparılamayacak bir toplumsal öznellik... *Occupy Wall Street* hareketinin web sayfasında “Arap Baharı’ndan ve Orta Doğu’daki gençliğin özgürlük hareketinden ilham aldığını” ilan etmesi gibi örnekler⁶⁹ düşünüldüğünde, bu tespitlere rahatlıkla hak verilebilir. Bahar, böylece Doğu-Batı ikiliğini büyük ölçüde rafa kaldırır; ama ardında sekülerliğin içeriğine, vurgulanan özellikleri seküler kılan şeye ilişkin önemli belirsizlikler ve tartışmalar bırakarak.

Bu tartışmaların kaynaklarından biri, Bahar’ın toplumsal tabanına ait birtakım sosyo-kültürel özellikler ya da harekete geçirici dinamikler ile sekülerlik arasında keyfi bir kısa devre bağlantı kurulduğu eleştirisidir. Örneğin Asher Susser, ne taleplerin ne de sosyal medya kullanımının bir sekülerlik işaretlemesi için yeterli olmadığı iddiasındadır. Lynch’in çalışmasının eleştirdiği makalesinde Susser, her ne kadar Arap Baharı kitlesinin ne talep ettiğinin belli olmadığını vurgulasa da, rejimlerin yozlaşmışlığı, özellikle genç kesimlerde gözlenen yaygın işsizlik ve yoksullaşma gibi etkenleri birer neden olarak sıralar. Fakat bu nedenlerin ve karşı tepkinin Orta Doğu’nun kültürel özgünlüğü tezini yok ettiğine katılmaz. Hatta, ona göre, çöken oryantalist kültürel farklılık tezi değil, “sahte evrenselcilik”in oryantalizm eleştirisinin bizatihi kendisidir. Bu iddiasını iki şekilde destekler: Anılan sorunları, Orta Doğu’da Batı deneyimini model alan bir modernleşme sürecinin başarısızlığıyla ve bunun ürünü olarak ortaya çıkan “ahbap çavuş kapitalizmi” (*crony capitalism*) gibi olgularla açıklar. Gerçi Batı’nın da artık bir model sunmadığını, kendisinin de tartışmalı hale geldiğini belirtir, bu anlamıyla Batı tasviri noktasında tipik oryantalist tezlerden ayrışır; ama sıra Doğu’nun tasvirine gelince aynı

⁶⁹ Batı’daki toplumsal hareketlerin Arap Baharı’na dönük benzeri referanslarına örnekler için bkz. “The Arab Spring: East Meets West”, *Counterpoints*, 2012, Cilt: 417, 209-219, ss. 213-215.

sulara geri döner. Arap Baharı, hem sokak kitlesi hem de seçim sandıklarıyla İslami bir harekettir ve bunun böyle olmasının nedeni, Arap toplumlarının “sahici şekilde dindar” olmaları, siyaseti ancak İslami bir dile tercüme edildiğinde anlamalarıdır. Bölgede İslamcılığın yükselişi karşısında Batı kamuoyunda oluşan soruları bu şekilde yanıtlar: “Kendimizi abarttık ve [Arap] toplumun[un] gücünü hafife aldık.”⁷⁰ “Kendimizi”, yani sekülerizmi; “Arap toplumunu”, yani dinseliliği...

Lynch'i de bu geleneksel ve kültürel İslami kodları yok sayıp İslamcılığı tümüyle güncel ve dışsal gelişmeler ekseninde okumakla ve İslam'a dayalı geleneksel kamusal alanı (Cuma namazlarını, camileri, İslami taban örgütlenmelerini vb.) hafife alıp, kurmaca bir seküler “yeni kamusal alan” fantezisi üretmekle eleştirir. Ona göre sosyal medya kullanımı, kozmopolit yaşam örüntüleri gibi kentli orta sınıfların sosyo-kültürel özellik ve eğilimlerine dayandırılmış bir sekülerlik tezi hayli zayıftır. Kimdir ki Bahar'a damgasını vuran bu “sekülerler”? “Oxbridge aksanı”yla röportajlar veren Arap entelektüeller mi, “Google guy” mı?⁷¹

Susser'in kültürel-özcü iddiasına (yani Orta Doğu'da toplumsal öznelerin ve siyasallaşma dinamiklerinin doğası gereği dinsel olduğu/olacağı tezine) katılmamız mümkün değilse de, sekülerliğin bir kültürel jeste indirgenmesi konusundaki ikazı haksız sayılmaz. Zira kültürel jest ve kodlardan oluşan bir “fihrist”le siyasal analizler yapılmaya çalışıldığında, pekâlâ dinsel hegemonyası doğrultusunda, tam tersi bir analize de varılabilir. Nitekim Asad tam olarak bunu yapar. Kendisiyle Arap Baharı üzerine yapılan bir röportajda, ekonomik ve siyasal taleplerin sekülerizme işaret edip etmediği doğrultusundaki soruya olumsuz yanıt verir. Zira ona göre Tahrir Meydanı'ndaki insanların dilinden “inşallah” düşmemekte; bu tür dinsel içerikli deyişlerin tüm meydana yayıldığı gözlenmektedir. Yanıtın devamında,

⁷⁰ Asher Susser, “The ‘Arab Spring’: Competing Analytical Paradigms”, *Bustan: The Middle East Book Review*, 2012, Cilt: 3, Sayı: 2, 109-130, ss. 126-129.

⁷¹ Asher Susser, agm., s. 112.

bu tür dilsel-kültürel kalıpların, siyasal kurumların nasıl dönüşeceği (örneğin bir şeriat devleti mi, seküler devlet mi, yoksa İslamcıların değişimiyle “medeni devlet” mi kurulacağı) gibi sorulardan daha belirleyici olduğunu savunma noktasına kadar varır.⁷²

Oysa eğer önemli siyasal sonuçları olan bir toplumsal hareketlilikten bahsediliyorsa ve bu çerçeve içinde dinsel ve seküler arası sınırlar tartışılıyorsa, her iki kavramın siyasal içeriği görünür ya da en azından tartışılır olmalıdır. Aslına bakılırsa, son on yıllarda İslam’ın siyasallaşmasının kaynak ve biçimlerine dair hayli geniş bir külliyattan bahsedilebilir. Fakat aynıısını Orta Doğu’da sekülerlik için söylemek pek mümkün değildir. İslami hareketlerin iç farklılık ve dönüşümlerine dair ince ayrımlar getiren sayısız tartışmaya rağmen, seküler kavramı genelde bulanıklığını korumakta; siyasal ve ideolojik olarak ayrıştırılmamış, adeta birtakım ortak kültürel işaretler (yaşam tarzı, tüketim kalıpları vb.) üzerinden homojenleştirilmiş bir seküler taban tarifinden ibaret kalmaktadır. Dolayısıyla tek bir “seküler” kategorisi altında toplanan kesimleri ayrıştıran bir dizi çıkar, hedef, sınıfsal ve hatta bizzatıhi kültürel farklılık görünmezleşmektedir. Al-Ali de aynı şekilde bu homojenleştirmeden şikâyet eder: Seküler kavramı, giderek “İslamcı olmayanlar” şeklinde kullanılmaya başlanmıştır. Bir başka yerde ise sorunu şu şekilde tanımlar: dinsel-seküler ikiliği, sadece İslamcı kodlamayı -seküleristler, eşittir, dine karşı olanlar-beslemektedir ve bu nedenle de kullanışlı değildir.⁷³ Zira sekülerizm, pozitif bir tanımlayıcı içerikten ziyade, sadece İslamcılığın ötekisine dönüştürülmektedir.

Al-Ali’nin itirazı öncelikle homojen kültürel kimlikler temelinde tanımlanmış bir dinsel-seküler ikiliğinin açıklama yöntemi olarak kullanılmasına karşysa da, kitapta yer yer aynı itirazın İslamcılık-sekülerizm siyasal ikiliğini de kapsayacak şekilde genişlediği, en azından

⁷² Nathan Schneider, “The Suspicious Revolution”, (Talal Asad ile Söyleşi), *The Immanent Frame*, 3 Ağustos 2011, <https://tif.ssrc.org/2011/08/03/the-suspicious-revolution-interview-with-talal-asad/> (Erişim Tarihi: 17.04.2018).

⁷³ Bkz. Al-Ali, age, ss. 129-130 ve 221.

bu noktada belirsizlik yaratan kullanımların olduğu söylenmelidir. Arap Baharı değerlendirmelerinde benzer bir hareket noktasından, sıklıkla seküler-dinsel ikiliğinin siyasal olarak tükendiği (illa Marksist anlamıyla olmasa da, yoksullaşmanın ürünü bir sınıfsal çatışma ya da demokrasi-otoriterlik çatışması tarafından ikame edildiği) tezleriyle sıklıkla karşılaşırız. Arap Baharı'nın ana siyasal taraflaşmasının sekülerizm ekseninde kurulmadığı tespitine katılmak mümkünse de, buradan hareketle dinsel-seküler ayrımının siyasal bir içerik ya da karşılığının kalmadığı tartışmalıdır. Nitekim Ellen Lust ve diğerlerinin aktardığı Arap Baharı sonrası Mısır'da parlamento ve başkanlık seçimlerinden önce yapılan kimi anket sonuçlarına göre Mısırlılar partilerin ekonomi, dış politika, geçiş süreci gibi konulardaki yaklaşımları hakkında muğlak fikirlere sahipken, din ve devlet ilişkisi konusundaki yaklaşımlarına dair kanaatleri keskindir.⁷⁴

Dahası, siyasal içeriği göz ardı edilmiş dinsel ve sekülerlik okumaları, özellikle ikincisinin genel olarak içeriksizleşmesiyle sonuçlanabilmektedir. Bunun tipik bir örneği, Dabashi'de karşımıza çıkar. Ona göre bir “kozmpolitan kalkışma” olan Arap Baharı ile beraber seküler-dinsel dâhil tüm sahte ikilikler ve onlar temelinde kurulmuş kartografi (“Batı”ya karşı “Şark”, “Arap ve Müslüman dünya”, “Orta Doğu ve Kuzey Afrika”) tükenmiştir. Bu devrimler ne Batılı, ne Doğulu; ne İslamcı, ne İslamcılık karşıtı; ne dinsel, ne sekülerdir.⁷⁵ Burada asıl vurgu, Arap Baharı'nı yaratan koşulların merkezinde seküler-dinsel ikiliğinin olmadığı değil, bu ikiliğin bir bütün olarak ortadan kalktığıdır. Dabashi bunu der, ama sekülerin neyi imlediğine dair tereddütlü ya da kaçamak açıklamalar getirir, daha doğrusu bir tanımlama çabasına girişmez. Örneğin İslamcılığın özellikle İran'daki rejimin vardığı nokta itibarıyla Arap halkları nezdinde “devrimi çalacak” bir itibar ve ikna edicilikten çok uzak olduğunu söyler ve ekler: Ama kimse Mısırlı İslamcılar kendi sözünü söylemesin diyemez;

⁷⁴ Ellen Lust vd., “After the Arab Spring: Islamism, Secularism, and Democracy”, *Current History*, Aralık 2012, 362-364, s. 363.

⁷⁵ Hamid Dabashi, age, s. 30, 127-128.

mesele, Tahrir Meydanını “sekülerlere” (tırnak Dabashi’ye aittir) de açık tutmaktır.⁷⁶ Tırnak içinde sekülerlere, yani artık her kimseler onlara... Seküler-dinsel ayrımının sahteliğini vurguladığı ve dahası, gerçekten de kavramın tam olarak neyi imlediğinin belirsizliği düşünülürse, tırnak anlaşılırdır. Fakat aynı tırnağa, yine aynı ikiliğin diğer kutbu -İslamcılık- için ihtiyaç duymaz. Aslına bakılırsa bu da anlaşılırdır, çünkü ilgili literatürün incelikle ele aldığı gibi bir dizi iç ayrışmayla ve bölgesel ya da dönemsel farklılaşmayla beraber, siyasal bir olgu olarak İslamcılık (post-İslamcılık, yeni-İslamcılık vb.) *oradadır, vardır*. Sekülerlik ise onun dışında *bir yerlerde*dir, siyasal olarak işaretlenemediği için de siyasal bir taraflaşma bağlamında *yok*, tırnak içinde vardır. Bir başka sayfada ise Tahrir Meydanı’nda İslamcılar ile seküleristlerin bir aradalığına ilişkin hayli romantik ve iyimserlik dolu sahneler aktarır.⁷⁷ Bu kez seküleristler tırnaksızdır. Bu çelişki, kısmen tüm metinlerde karşımıza çıkan tanımsal belirsizlik ve keyfiyetlerden, ama belki de kısmen sekülerin sekülerizme dönüşmesindedir. Dabashi burada seküler ile sekülerist arasında bilinçli bir ayrıma gidip gitmediğine dair ipucu vermez; ama “izm”in siyasal bir imleç olduğunu, dolayısıyla tırnağı gereksizleştiren bir siyasal yerleştirmeye denk düştüğünü düşünebiliriz.

Yine de, tırnaksız haliyle de, sekülerizm Arap Baharı’nı açıklayamaz; zaten Dabashi bir aradalık sahnelerini, tam da siyasal bir taraflaşma fikrinin feshi için öne sürer. Bu fesih bizi, ne Dabashi, ne de Arap Baharı ile sınırlandırılabilir bir başka tartışmaya taşır: Sekülerizmin Batı dâhil tüm dünyada bir siyasal proje ya da ideolojik program olarak iflası tezleri... Dolayısıyla seküler/izme dair kavramsal boşluklar basitçe bir bilişsel hata değildir. Burada son zamanlarda sıklıkla kullanılan bir paradigmaya, postsekülerizme de kısaca değinmemiz gerekir.

⁷⁶ Hamid Dabashi, age, ss. 143-4.

⁷⁷ Hamid Dabashi, age, s. 205.

2.2 Postseküler Evrensellik

Son dönemde dinsel ideoloji ve hareketlerin yükselişi çerçevesinde sekülerliği yeniden yorumlama çabaları üzerinde, Jose Casanova'nın ilk olarak 1994'te yayımlanan *Public Religions in the Modern World* kitabı kadar etki bırakmış çalışma azdır. Casanova konumuz açısından altı çizilmesi gereken iki tezden hareket eder. Öncelikle, bu makalede modernleşme-sekülerleşme ilişkisinin düzeylerinden biri olarak tanımladığımız, ekonomi, siyaset, hukuk, din vb. alanlar arası işlevsel farklılaşma ile dinin kamusal alandan özel alana çekilişini iki farklı düzey olarak ayırır⁷⁸ ve ilkinin tarihsel bir veri kabul ederken, ikincisinin yanlışlanmış bir normatif tez olduğunu savunur. Buna göre, bu alanların iç işlevsel normlarına saygılı olduğu, dinsel çoğulculuğu tehdit etmediği, siyasi işlevi bir toplumsal "pozitif entegrasyon" olmayan kamusal din formları pekâlâ meşrudur. Bu bağlamda dinsel ile seküler arası gerilimin hafiflediği, siyasallaşan dinin kamusal alana insan hakları, demokratikleşme vb. lehine müdahale ettiği örnekler artmaktadır.⁷⁹

Postsekülerizm; olgunun kaynağı ve siyasal çıktıları konusunda farklı yorumlar olsa da, genel itibariyle dinin kamusal ve siyasal yaşam dışına itilmesini şart koşan klasik modernleşmeci paradigmanın aşıldığı veya iflas ettiği argümanına dayanır. Sona erdiği düşünülen şey öncelikle, kamusal yaşamı din dışı ilkelerle tasarlama ve *düzenleme*, gerektiğinde din temelli ideolojik tasarım ve eylemleri modern siyasetin meşruiyet sınırları dışına itme anlamıyla, yani bir siyasal doktrin olarak sekülerizmdir. Son on yıllarda dinsel hareketlerin yükselişi göstermektedir ki, dinin modernleşme sürecinde giderek kamusal alanın dışına, özel alana yöneleceği tezi yanlışlanmıştır. Ve bu olumsuz bir gelişme değildir; zira demokrasi, adalet, özgürlük gibi değerler için seküler ve içkin bir çerçeveye yetersizdir.⁸⁰

⁷⁸ José Casanova, *Public Religions in the Modern World*, The University of Chicago Press, Chicago, 1994, ss. 19-20.

⁷⁹ José Casanova, *age*, ss. 38-39.

⁸⁰ Luca Mavelli ve Fabio Petito, "The Postsecular in International Relations: an overview", *Review of International Studies*, 2012, Cilt: 38, Sayı: 5, 931-942, s. 931.

Bunun, kavramı ilk kez kullanan Jürgen Habermas tarafından sunulan nedenlerinden biri kısaca şudur: Sosyalist blokun çözülüşüyle beraber, tarihin sonu gibi tezlerde ifadesini bulan, kapitalizmin alternatifsizliği söylemi yaygınlaşmış; seküler sosyalist ideolojinin güç kaybetmesiyle neoliberal modelin yarattığı ekonomik ve siyasal sorunlara karşı çözüm arayışlarının mecralarından biri de, cemaatçi ve dayanışmacı nosyonlarla piyasa ekonomisine ahlaki şerhler düşen dinsel ideolojiler olmuştur.⁸¹ Fakat dinsel ideolojiler kendi görüşlerine dayalı totaliter bir sistem kurmaya kalkışmamalı, seküler ve dinsel olanın ortak sorunlar üzerine ortak bir dille konuşabileceği çoğulcu bir kamusal alan varlığını korumalıdır. Öte yandan, aynı totaliterlik iddiasından sekülerizm de vazgeçmeli, dinin kamusallıktan ve siyasallıktan men edilmesi anlamıyla sekülerist siyaset terk edilmelidir.

Bu yaklaşım, öncelikle, seküler kavramının dünyevilikle ilişkisini gündeme getirir. Edward Said'in eleştirel sekülerizm kavramına gönderme yapan Mufti, ünlü düşünürün seküleri hiçbir zaman basitçe din ile karşıtlık ekseninde ele almadığını vurgular. Said'de mesele insan deneyiminin dünyevi doğasında ısrardır; yani toplumsal olan her şey (din dâhil), dünyevi deneyimlerden türemiştir ve konumuz açısından asıl önemlisi, sadece bu-dünyayı bir içkinlik olarak kavrama bilinci değil, insan ürünü bir toplumsal dünyanın yine insan eylemiyle iyileştirilebileceği bilinci de, yani daha iyi bir yaşam umudu da Said'in tabiriyle "temelde seküler bir yaklaşım"dır.⁸² Yani bir tanımlamaya göre seküler demek, bireysel dinsel inançlardan bağımsız olarak bu dünyanın sorunlarına aşkın değil bizzat bu-dünyalı, içkin açıklamalar ve çözümler getirme eleştirel bilinç ve eylemliliği demektir. Her ne kadar dinsel ideolojiler, dünyanın hallerine ve çözüm önerilerine dair bir aşkıncılık içerse de, postsekülerizm bunun toplumsal bu-dünyaya dönük dinamizmi engellemediği kanaatindedir.

⁸¹ Habermas'tan aktaran Mariano Barbato, "Postsecular Revolution: Religion After The End of History", *Review of International Studies*, 2012, Cilt: 38, Sayı: 5, 1079-1097, ss. 1084-1085.

⁸² Aamir R. Mufti, 2004, agm, ss. 2-3 ve 7-9.

Dinselin, dünyanın mevcut hallerini aşkınlığa irca ya da müstakbel hallerini öte-dünyaya havale ederek toplumsal atalet ve eylemsizliğin, bir siyasal kaçışçılığın ideolojik repertuarına eklemeliğini düşünmez. İslamcılığın “alternatifsiz bir dünyanın kalbi” olarak yükselişi ve adalet, özgürlük, eşitlik gibi sloganlara sahip toplumsal ayaklanmalarda üstlendiği roller, bu-dünyaya yönelmişliğinin bir kanıtı olarak görülür. Hatta Arap Baharı’nda dindarlığın kolektif değil ama bireysel formlarının “yüce bir davaya adanmışlık” gibi psikolojik kolaylaştırıcılar sayesinde siyasal eylemlilik motivasyonunu ve kapasitesini arttırdığına dönük tezler dahi mevcuttur.⁸³

Dabashi’nin “kozmpolitan dünyevilik” derken, kozmpolitanlıktan kastını açıklamıştık; dünyevilikten kastı ise tam olarak budur. Arap Baharı dünyevidir, zira medeni özgürlükler ve ekonomik adalete dair alternatif nosyon ve pratikleri (yeniden) üretir; yani “dünyaya yönelmiş”tir. Bunu sekülerlikle eşleştirmeyiz; seküler-dinsel ayrımının berisine koyduğunu söyler. Fakat dikkatli bir okuma, koyduğu yerin beride olduğu iddiasına şüphe düşürür. Belki Doğu’yu yeniden tarih sahnesinde hak ettiği merkezi konuma yerleştirme, ona itibarını iade etme çabası nedeniyle, sayfalar boyunca kozmpolitan dünyeviliğin köklerini adeta tarihsiz ve bedensiz bir İslam geleneğinde -ve onun özellikle estetik boyutlarında- aramaya koyulur.⁸⁴ Fazlasıyla figüratif ve jargon yüklü bir dille kaleme alınmış bu sayfalarda, geriye ne Arap Baharı kalır; ne tarihsel ve somut deneyimleriyle bir Arap toplumu.

Çünkü tek mesele, Doğu’ya iade-i itibar değildir. Postsekülerist paradigmada, dinsel ideoloji ve siyasetin yükselişinden hareketle sekülerizmin öldüğü ve seküler-dinsel ikiliğinin sona erdiği savunusu, bizi aslında tuhaf bir denkleme taşır: Seküler-dinsel siyasal ikiliğinin aşılmasının nedeni, dinin siyasallaşması, sekülerin siyasal-dışlaşmasıdır! İşte bu “tuhaflık”, sadece sekülerliğe değil; siyasallığa da semantik bir

⁸³ Bkz. Michael Hoffman ve Amaney Jamal, “Religion in the Arab Spring: Between Two Competing Narratives”, *The Journal of Politics*, 2014, Cilt: 76, Sayı: 3, 593-606.

⁸⁴ Bkz. Hamid Dabashi, age, ss. 85-92.

müdahalede bulunularak aşılmaya çalışılır. Dabashi, Batı sömürgeciliği ve sömürgecilik ertesi ulus devlet inşaları sürecinde ortaya çıkan üç mutlakçı ve totaliter ideolojinin ölümünü müjdelir: sömürgecilik karşıtı milliyetçilik, Üçüncü Dünya sosyalizmi ve militan İslamcılık.⁸⁵ Her üç ideoloji de Avrupa ve ABD emperyalizmleriyle diyalojik bir karşıtlık içinde, kendine has bir siyasal modernleşme anlatısı geliştirmiş; fakat Baasçılığın, Sovyetler Birliği'nin ve İran benzeri örneklerde İslamcı rejimlerin çöküşü ya da itibarsızlaşmasıyla üçü de ölmüştür. Bu ölümle birlikte siyasal modernlik girişimlerinin yerini toplumsal modernlik alır. Siyasal ile neyi kastettiği yine tam açık olmasa da, yaptığı vurgulardan (mutlakçılık ve totaliterlik) toplumu tepeden ve toptancı bir şekilde, Doğu-Batı, seküler-dinsel gibi ikilikler üzerinden kutuplaştırarak dönüştürme projelerini kastettiğini düşünebiliriz. Zaten ona göre Arap Baharı da tüm görkemine rağmen, sorunlara toptan çözümler üretmeye odaklanmış, bildiğimiz anlamıyla bir devrim değil, açık uçlu bir süreçtir.

Bunun bir eksiklik olarak kaydedildiği düşünülmesin; hem Dabashi, hem de benzer bir noktaya işaret eden başka yazarlar burada bir imkâna işaret eder. Örneğin Mariano Barbato, Arap Baharı'nı seküler değil; postseküler bir ayaklanma olarak okumayı önerir. Üç açıdan: İslamcılık hem sokakta, hem de seçimlerde hayli etkin bir toplumsal öznedir. Bu, özellikle demokratikleşme açısından olumlu bir gelişmedir; zira dinsel-seküler ayrımı ortadan kalkmış ve Arap Baharı'nın ana çatışma eksenini liberal kapitalizmin yarattığı sorunlara çözüm arayışı eksenine oturmuştur. Fakat çözüm derken, kesinlikle sosyalist ideolojide olduğu gibi yeni bir sistem önerisi anlaşılmalı, genel olarak siyasette bütüncül sistem önerileri yerine, sürekli muhalefet ve şerh imkânını taze tutan bir "oluş siyaseti" (*politics of becoming*) üretilmelidir. Sekülerizm ya da dinsel ideolojiler kamusal ve toplumsal yaşama ilişkin sistemik kurallar bütünü ya da bütüncül toplum teklifleri olarak değil; bu açık uçluluğu sürdürecektir bir çoğulculuğun garantörleri

⁸⁵ Hamid Dabashi, age, s. 33-34, 168.

olarak düşünölmelidir.⁸⁶ Bu tezi totaliterlik ya da mutlakçılık savunusu üzerinden eleştirecek değiliz. Fakat bütönlöklü ve sistemik bir alternatif toplum teklifinin adeta nesnenin doğası gereği böyle bir savunuya varacağı önyargısı bir yana, bunların olmadığı bir koşulda seküler ve dinsel siyaseten birer boş gösterene dönüşmez mi?

Böylece Arap Baharı'nı Orta Doğu'da bir siyasal doktrin olarak sekülerizmin tükenişi üzerinden okuyan bu tür çalışmalarda, seküler-dinsel ikiliği Doğu-Batı ikiliğinden ve onun kültürelci-özcü tahrifatlarından kurtarılır, ama ardından topluca her türlü siyasal içerik ve anlamdan da...

Sonuç

Orta Doğu'da sekülerizme dair evrensellik ve yerellik tartışması eksenindeki başlıca tezlerin Arap Baharı okumalarına nasıl yansıdığı, ne tür süreklilik ve değışimlerden bahsedilebileceği sorusunu birkaç boyutta yanıtlayabiliriz.

Arap Baharı'na ilişki yorumlarda hem -en azından belli bir aşamadan sonra- sokakta, hem de seçim sandıklarında İslamcılığın gücüne dikkat çeken, tipik oryantalist okumalarla karşılaşılr. Batı akademisinde ve kamuoyunda oluşan Batı benzeri bir demokratik ve seküler kitle hareketi beklentisinin naifliğine işaret eden bu değlendirmeler, bir "Orta Doğu determinizmine", Arap coğrafyasında (kitlesele) siyasetin dinsel ideolojiler dışı bir kanaldan akamayacağı tezine dayanır. Arap Baharı, kökleri Batı kolonyalizmine dayanan ve seküler Batı'dan farklı olarak Orta Doğu'da dinin siyasetin adeta genetik kodu olduğunu düşönen bu kültürelci ve özcü yaklaşımın bir kez daha yüksek sesle dillendirilmesine vesile olmuştur.

Fakat burada yeni açılımlardan ziyade, bahsettiğimiz determinizmin ve Doğu-Batı ikiliğinin sağlamasını yapan bir değlendirme söz konusudur. Öte yandan, aynı süreçte seküler ve dinsel arası ilişkiyi yeni bir çerçeveyle anlamlandırmaya çalışan

⁸⁶ Mariano Barbato, agm, 1088-1091.

arayışlar da mevcuttur. Bunlardan biri, Bahar'ın toplumsal tabanının önemli bir kesitindeki sosyokültürel özelliklerin ve öne çıkan -adalet, eşitlik, demokrasi, haysiyet gibi- siyasal ve ekonomik taleplerin Batı'daki benzer hareketlerle ortaklaştığı; bu yönüyle Doğu-Batı ikiliğinin aşıldığı tezidir. Bu sadece oryantalizmi değil; Batı akademisinde en az onun kadar güçlü bir entelektüel damar teşkil eden postkolonyal teoriyi de sorgulanır kılar. Zira postkolonyalizm, toplumsal öznelerin siyasal bilinç ve güdülerini bakımından Doğu ile Batı arasında bir ayrım varsayar; bu ayrımın kaynaklarından biri de, dinsel kimlik ve bilincin oynadığı roldür. Postkolonyalizme bu nedenle oryantalizm gibi özcü ve kültürelci bir Doğu okuması yaptığı eleştirisi yöneltilmekte; kapitalistleşme ya da modernleşme sonucu sınıf, ulus, yurttaşlık temelli kimliklerin ve bunlara dayalı somut çıkar ve bağlılıkların ürünü evrensel (yani Doğu-Batı ikiliği ötesinde) öznellik/faillik formasyonlarına işaret edilmektedir. İşte Arap Baharı'nda yoksullaşma, otoriterleşme, adaletsizlik gibi olguların kitlelerin isyanı ve beklentilerinde belirleyici rol oynaması, tüm dünyada (neoliberal kapitalizmin) ekonomik ve ideolojik/siyasal kriziyle bağlantısının -dolayısıyla evrenselliğinin- bir kanıtı olarak görülür.

Öte yandan bu evrenselliğin sekülerlik ile bağlantısına gelindiğinde tablo bu yalnlıktan uzaklaşmakta, sekülerin ne anlama geldiği sorusu ortaya çıkmaktadır. Sorunun yanıtı, bir açıdan kolaydır. Arap Baharı, Orta Doğu'da siyasetin itirazlar, taraflaşmalar, kimliklenmeler ve talepler düzeyinde mutlaka dinsel bir mecradan akmak zorunda olmadığını gösterir. Fakat bu, yine mutlaka bir sekülerist-dinci ikiliğinin siyasal açıdan belirleyici olduğu anlamına gelmez. Nitekim Arap Baharı'nın Doğu-Batı ikiliğine uyarlı bir dinsel-seküler ikiliğini aştığını tespit eden değerlendirmelerin pek çoğunda, Arap Baharı'nın anılan nedenleri ve dinamiklerinin tam da dinsel-seküler *siyasal* ayrımını talileştiği, hatta ortadan kaldırdığı tezleriyle karşılaşırız. Ama bu da Orta Doğu'ya has bir olgu değildir; dünya ölçeğindeki postseküler durumun, yani dinin siyasal formlarını gayri meşru ilan eden, dinden arındırılmış bir kamusal alan inşa etmeye çalışan sekülerizmlerin iflasının bir ürünüdür. Dolayısıyla dinsel ile seküler aynı siyasal alan içinde, birbiriyle bir karşıtlık ilişkisi kurmadan var

olabilir; hatta Bahar'ın sonucu bu iki bloğun birlikte hareket etme becerisine bağlıdır.⁸⁷

Temelde İslamcılığın Arap Baharı'ndaki etkisi ile demokratikleşme imkânı arasında, oryantalizmde olduğu gibi, kurulan zıtlığın telafisi için öne sürülen bu okuma, öte yandan dinsel ile sekülerin tüm siyasal içeriğinden koparılması ve kimi örneklerde özellikle ikincisinin giderek bir "kültürel jeste" indirgenmesi uç noktasına da varır. Postsekülerist paradigmlar klasik sekülerizmin iflasını ilan ederken, dinin de pekâlâ dünyanın sorunlarına yanıt üretmek üzere siyasallaşma kapasitesine ve meşruiyetine sahip olduğunu savunur ve bu siyasallaşmanın kural, imkân ve sınırlarını detaylıca tartışırken, seküler olanın siyasallaşma biçim ve koşullarına ilişkin tartışmalar şimdilik "dayatmacı olmama" gibi genelgeçer ilkelere ibaret kalmaktadır. Bu nedenle Arap Baharı değerlendirmelerinin seküler/izm hakkındaki önemli açılımları, yeni yanıtlar ürettiği kadar yeni soruları da çağırmaktadır.

Summary

This article examines the reflections on secular/ism in the Middle East in terms of the local-versus-universal or Orient-versus-Occident binaries, and tries to shed light on how debates on the Arab Spring revisits or revises them. Secularization, as a part of modernization, is discussed at two levels. First one is emergence of a modern social and political topography of spheres. Secularization means, as José Casanova puts it, "functional differentiation and emancipation of the secular spheres -state, economy, science- from the religious sphere, and the concomitant differentiation and specialization of religion within its own newly found religious sphere". By extension, it is also argued that this differentiation leads to the privatization of religion and the formation of the public as a secular sphere. Secondly, secularization can also be considered in terms of the consciousness, engagements and identities of modern social agency. Two primary forms of these emphasized in the

⁸⁷ Ellen Lust vd., agm, s. 364.

relevant literature are the citizenship as a product of the formation of modern nation-states, and the class-based consciousness/identities formed and shaped by the rationalized interests in the modern capitalist society.

Orientalist theories, assuming an essentially cultural dichotomy between the Western and non-Western societies, postulate that secularization at both levels are a Western product to be “imported” to the (Middle) Eastern context, and attributes a determinism to the “religiosity of the Orient”. Moreover, “secularizing the East” serves as a justification of the colonial “civilizing” mission. Postcolonial theories challenge this orientalist rhetoric by stripping the “mission” off the supposedly civilizing drive, and labelling it as a hegemonic project. But in most cases, not only the colonial hegemonic agenda but also the secularism itself becomes a target in the sense that the latter is reduced to a Eurocentric political doctrine called Westernization designed and imposed by the colonial or postcolonial modern states in the Middle East rather than having indigenous social and political roots in the Middle Eastern modernization experiences. The conception of secularism as a projection of a Western doctrine on the Middle East generates, in turn, a conception of religiosity as a “natural” or “second-natural”, that is, cultural state in the non-Western societies. This reading of Middle Eastern secularism and religiosity is discussed by the paper with a particular focus on Talal Asad’s genealogy of secular in Islam and Christianity. Several critiques of this post-colonial reading ascertain a culturalist and essentialist bias in denying Middle East any indigenous secularity, and try to contextualize secularism within the historical and contemporary experiences in the Middle East. They also argue against pejorating secularism into a sole instrument of (colonial or postcolonial) modern state power and authoritative practices, but establish it as one of the sources of emancipatory, libertarian or egalitarian politics as well. As for the more contemporary rise of Islamism in the Middle East roughly since the late 1970s, which seems fortifying the “essentially religious Middle East” thesis, those critiques stress that this fact should be attributed to the transformations in the economic and political systems in the Middle East rather to the “essences”, and

to a global -rather than particularly Middle Eastern or Islamic- rise of political and public religions.

The last part of the article elaborates on the implications of the Arab Spring upon the secular-religious and East-West or local-universal binaries. Maybe the most important contribution of the Arab Spring in terms of the debates mentioned above is the observation that the socio-cultural characteristics of a considerable segment of the masses and their primary demands and slogans (against for instance poverty, injustice, authoritarianism) converge with the recent uprisings in the Western societies (such as Occupy Wall Street etc.), and hence, signals the death of essentialist East-West dichotomy. So, the Arab Spring demonstrates that “even” in the Middle East, political mobilizations and engagements are not predestined to assuming a predominantly religious character. But, as a large body of works on the Arab Spring emphasizes, considering that the (universal/ist) causes and demands of the movement are shared by both the secularists and Islamists, the Arab Spring trivialize or undermines not only the East-West binary, but also the very *political* dichotomy between secular and religious. And this is also a part of the universal post-secularity which calls for the end of *secularisms* as a preclusion of the religious from the public political spheres, that is, the sphere where “this-world” is constructed and fought for. This “de-politicization” of secular-versus-religious, on the other hand, can sometimes come to stripping the terms off any political content altogether, and reduction of the especially the former to an index of cultural gestures.

Understanding the Continuity and Change in the European Union's Policies on the Mediterranean and the MENA Region after the Arab "Spring" Uprisings

Arap Baharı Sonrası Avrupa Birliği'nin
Akdeniz ve MENA Bölgesine Yönelik Politikalarındaki
Devamlılık ve Değişimi Anlamak

Fatma Zeynep ÖZKURT*

Abstract

The literature on traditional and critical security studies mostly point out at a paradigm shift concerning the nature of security threats and challenges either caused or impacted upon by state, non-state, and transnational actors. From a security perspective, the European Union (EU) has been one of the most influential actors in its southern neighborhood covering the Mediterranean, the Middle East, and North Africa (MENA) regions particularly due to its active foreign policy influence mechanisms including European Strategy, European Neighborhood Policy, and most recently through its Global Strategy. Nonetheless, the EU foreign policies in the MENA region after the Arab uprisings have not been very successful in terms of promoting social, political, and economic stability and cooperation; and thus, it achieved mixed results instead of integrated outcomes. This paper addresses the difficulties and expectation-capability gaps in the EU's foreign policies in the Middle East with a particular emphasis on the changing security

* Ph.D., Lecturer, Nişantaşı University, Department of Political Science and Public Administration, e-mail: zeynep.ozkurt@nisantasi.edu.tr.

Geliş Tarihi/Received: 30.05.2018

Kabul Tarihi/Accepted: 29.12.2018

structure and threats in the post-Arab Spring period. Therefore, this paper aims to assess the effectiveness of the Union's regional strategies through the evaluation of its policies on volatile regions such as the Middle East.

Keywords: *European Union, Middle East, Arab Spring, Security, Global Strategy.*

Öz

Geleneksel ve eleştirel güvenlik çalışmalarına ilişkin literatür günümüzde yaşanan risk ve tehditler ile devlet, devlet dışı ve uluslararası aktörleri etkileyen güvenlik sorunlarında gözlemlenen paradigma değişimine dikkat çekmektedir. Güvenlik perspektifinden bakıldığında, Avrupa Birliği (AB); Avrupa Stratejisi, Avrupa Komşuluk Politikası ve yakın dönemde oluşturulan Küresel Strateji gibi sahip olduğu dış politika etki mekanizmalarıyla kendi bölgesinde ki en etkili aktörlerden biri olarak görülmektedir. AB'nin Orta Doğu'ya yönelik politikaları ise sosyal, siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanması ve iş birliğinin geliştirilmesi açısından beklendiği kadar başarılı olamamış; bütünlük çıkarımlar elde etmek yerine farklı sonuçlar doğurmuştur. Bu çalışma; Orta Doğu politikaları kapsamında Birliğin politika beklentileri ile politika uygulama kapasitesi arasındaki boşluğu Arap Baharı sonrası dönemde ortaya çıkan güvenlik mimarisi ve güvenlik tehditleri üzerinden değerlendirmektedir. Bu kapsamda çalışma, AB'nin Orta Doğu gibi kırılgan bölgelere yönelik politikalarının incelenmesi vasıtasıyla Birliğin bölgesel stratejilerinin etkinliğini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Avrupa Birliği, Orta Doğu, Arap Baharı, Güvenlik, Küresel Strateji.*

Introduction

The Middle East and North Africa (MENA) in the wider Mediterranean region has always been a central geopolitical spot for external intervention due to the conspicuous regional dynamics involving political, economic, societal, and security matters emerging

from asymmetrical relationships among various regional actors. In fact, since the end of the Cold War, the major regional dynamics in the MENA have been structured around the penetration of authoritarian regimes and the diffusion of their power politics causing instability in the region. These interventions by external actors thus have been widely justified in the cause of creating a durable state system and building a stable regional order in the MENA, due to its geopolitical importance for the concerning external actors. Nowadays, the outlook of the Mediterranean and the MENA region embraces the exact situation of dynamic change in the lack of a security architecture steered by the increasing involvement of external powers such as the United States (US), Russia, Iran and Turkey that are engaged in armed conflicts.¹

Accordingly, the major academic debates on the issue of external involvement on the region-building efforts in the MENA mainly concern the political strategies of the external powers in the formation of regional structures and their level of effectiveness.² This statement by no means indicates any strict equalization of the ability of the concerning external actors: in fact, these external actors such as the US, China, Russia and the European Union (EU) have always had different strategic objectives and agendas as well as capabilities that shape the local and regional transformation in the MENA region. In other words, even the impact of external powers has been a constant factor for the shaping of the MENA, their level of contribution and

¹ Center for Strategic & International Studies, "The Strategic Seam Between Europe and the Middle East: Rethinking U.S. Bilateral and Regional Policies Towards the Mediterranean", <https://www.csis.org/events/strategic-seam-between-europe-and-middle-east-rethinking-us-bilateral-and-regional-policies> (Date of Access: 21.04.2018)

² Raymond Hinnebusch, "Foreign Policy in the Middle East", Raymond Hinnebusch and Anoushiravan Ehteshami, (ed.), *The Foreign Policies of Middle East States*, Lynne Rienner, Boulder, 2014, 1-34; Karim Makdisi et al., "Regional Order from the Outside in: External Intervention, Regional Actors, Conflicts and Agenda in the MENA Region", *MENARA Methodology and Concepts Papers*, 2017, No.5, 1-24, pp. 1-2.

commitment has involved disparities based on their interest-based strategies and bilateral relationships with the local states of the region.³

For decades, the EU as a regional actor has served a pivotal function in numerous attempts of sustainable region-building in its neighborhood covering a wide geographical area inclusive of the Mediterranean along with the MENA region.⁴ The EU's primary objective in this part of the world has always been to establish stability and to support the democratic transformation of the MENA states by bringing its soft power characteristics and normative transformational impact aiming to find peaceful and constructive solutions to conflicts and crises destabilizing the region.⁵ However, the Arab "Spring" uprisings in 2011 have brought forward a very serious challenge for the EU's Mediterranean and MENA strategies: the capability gap of implementing effective security strategy consisted of short-, medium-, and long-term measures based on its own needs and objectives in the region. It would appear that the EU's already existing endemic problem of collective action due to the EU member states' conflict of interests and insufficient levels of solidarity in the area of foreign and security policy, the fragmented outlook of the EU institutions and the weak leadership has become more apparent in the aftermath of the uprisings. The institutional limitations and problems associated with the common policy-formation and decision-making in the EU, in turn, limited its ability to follow a solid foreign policy line specific to the MENA region and necessitated the adoption of a new comprehensible and resolute security approach.⁶

³ László Csicsmann et al., "The MENA Region In The Global Order: Actors, Contentious Issues and Integration Dynamics", *MENARA Methodology and Concepts Papers*, 2017, No.4, 1-23, p. 4.

⁴ Rosemary Hollis, "Europe and the Middle East: Power by Stealth?", *International Affairs*, 1997, Vol: 73, No: 1, 15-29.

⁵ Steven Blockmans, "Can the EU help prevent further conflict in Iraq and Syria?", *CEPS Commentary*, 2016, 1-5.

⁶ Christopher Hill, "The Capability-Expectations Gap, or Conceptualising Europe's International Role", *Journal of Common Market Studies*, 1992, Vol: 31, No: 3, 305-332;

The research focus of this article is to assess the effectiveness of the security strategies of the EU as a regional actor in general and to discuss the EU's response to the changing security structure in the MENA region in the post-Arab uprisings period from the viewpoint of its latest strategies in specific. This paper primarily argues that the EU's attempts to bring stability and democracy in MENA region prior to the Arab uprisings in 2011 has to a great extent contributed to the achievement of multilateral and bilateral relations with the state actors in the region in support of regional stability; but the Arab uprisings in 2011 have created a continuity-change dichotomy in the EU's policies towards region. This dichotomy involves the understanding of the verifiable shift from the EU's normative approach to a more security-approach in defiance of altered outcomes. Therefore, the intention here is to show why and how the EU is searching for a new concrete strategic plan to solve the security problems directly affecting its own security structure and whether this neoteric approach will bring novelty to the decisiveness of the EU as an external actor in the Mediterranean and the MENA region.

This article thus unfolds as follows: First, a general overview of the EU as a regional actor in the Mediterranean and the MENA region will be presented in order to explain the historical development of its conventional methods on regional change in the context of its southern neighborhood. Second, the analysis of the EU's changing perspective on regional stability and security in the context of the Arab "Spring" uprisings will be presented in order to assess the continuity and change dichotomy in the EU's policies on the region and identify the key aspects of these dynamics. Third, a particular emphasis will be given on the EU's Global Strategy (EUGS) formulated in 2016 as the most recent security strategy in the

Roy H. Ginsberg, "Conceptualizing the European Union as an International Actor: Narrowing the Theoretical Capability-Expectations Gap", *Journal of Common Market Studies*, 1999, Vol: 37, No: 3, 429-454; Fredrik Söderbaum and Patrik Stålgren (eds.), *The European Union and the Global South*, Lynne Rie, Boulder, CO, 2010.

post-Arab uprising period with the intention to discuss whether the EUGS relates to the realities of the Mediterranean and the MENA region; and has the potential to serve as a grand strategy or even for a longstanding foreign policy doctrine.

1. EU as a Regional Actor in the Mediterranean and the MENA Region

The idea behind the formation of a union in Europe in the aftermath of the Second World War was centered upon a single nested dynamic: bringing durable peace and preventing wars in the continent. The agelong European integration process started in the economic realm successively spilled over to other areas including the political and security realms of international relations. With the extension of issue areas covered in the EU's proposition, the Union soon became involved in the external political dynamics at the regional and global level, ultimately shedding light on its actorness in world politics. Nonetheless, the famous statement of the then-Belgian Minister of Foreign Affairs Eyskens, "Europe was an economic giant, a political dwarf and a military worm" symbolizes the general opinion on what type of an actor the EU is and justifies the motives for acquiring more effectiveness in the sphere of external relations in general and the Union's foreign and security policy in specific.⁷

In contrast to the economic and political integration process, the formation of a foreign and security policy has been overly time-consuming for the EU. It was only with the entry into force of the Maastricht Treaty in 1993 that the EU successfully set a new pillar in its institutional structure -the Common Foreign and Security Policy (CFSP);⁸ conducted its first "operational" external missions in 2003; and included humanitarian aid and rescue tasks along with extended

⁷ Mark Corner, *The European Union: An Introduction*, 2014, I. B. Tauris, London and New York, p. 170.

⁸ Barış Özdal, *Avrupa Birliği Siyasi Bir Cüce Askeri Bir Solucan mı?*, 2013, Dora Yayınları, Bursa, p. 253.

military capabilities such as crisis prevention, peace-building, peace-keeping, and post-conflict stabilization efforts with the Lisbon Treaty in 2009. Although the EU has come a long way in strengthening its international actorness in the realm of foreign and security policies, there are still extensive academic and political debates concerning the EU's marginal role as a global security provider in its neighborhood. Two fundamental weaknesses become apparent when discussing the EU's level of foreign and security policy integration: persistence on following an intergovernmental approach on decision-making process; and its heavy reliance on the idea of building security through normative stances such as regional integration compositing partnership, cooperation, democracy promotion, global governance, etc.⁹

Thus, a number of studies on the international actorness of the EU define the Union primarily as a "civilian",¹⁰ "soft"¹¹ or "normative"¹²

⁹ European External Action Service, "European Union as a Global Security Actor and its Contribution in the GCC and the Middle East", 2017, https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/32019/european-union-global-security-actor-and-its-contribution-gcc-and-middle-east_en (Date of Access: 07.05.2018); Rikard Bengtsson, "The European Security Order: The EU and the Dynamics of Inclusion and Exclusion", 2011, https://www.gu.se/digitalAssets/1333/1333629_rikard-bengtsson.pdf (Date of Access: 14.05.2018), pp. 324-326.

¹⁰ François Duchêne, "Europe's Role in World Peace", Richard Mayne, (ed.), *Europe Tomorrow: Sixteen Europeans Look Ahead*, 1972, Fontana, London, 32-47; François Duchêne, "The European Community and the Uncertainties of Interdependence", in Max Kohnstamm and Wolfgang Hager, (ed.), *A Nation Writ Large? Foreign-Policy Problems before the European Community*, 1973, Macmillan, London, 1-21; Jan Orbie, "Civilian Power Europe: Review of the Original and Current Debates", *Cooperation and Conflict*, 2006, Vol: 41, No: 1, 123-128; Björn Hettne and Fredrik Söderbaum, "Civilian Power or Soft Imperialism? The EU as a Global Actor and the Role of Interregionalism", *European Foreign Affairs Review*, 2005, Vol: 10, 535-552.

¹¹ Christopher Hill, "European foreign policy: Power block, civilian model—or flop?", Reinhard Rummel, (ed.), *The Evolution of an International Actor: Western Europe's New Assertiveness*, 1990, Westview Press, Boulder, CO; Anna Michalski, "The EU as a Soft Power: the Force of Persuasion", Jan Melissen, (ed.), *The New Public Diplomacy – Soft Power in International Relations*, 2005, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke,

power and shed light on the strategic culture that incites the Union to become a global power through the notions of capacity, efficiency, coherence and normative consistency.¹³ The common thread to all these studies is that the EU -either as a regional or global actor- needs to adopt a comprehensive approach in order to have a central role in the international system immersed in complicated inter-relations between state and non-state actors occupied with far-reaching security threats.¹⁴

Despite the urgent need of finding common solutions to common security problems in today's interconnected and interdependent world order, it would be unfair to expect the EU to fulfill the need for having a front-runner international actor capable of resolving any regional or global conflicts and managing security threats single-handedly. Instead of having such an impracticable expectation, the rallying point should be directed on the tangible multilateral efforts of actors in creating a better world order. Any assessment made from this point of view would then imply that the EU can potentially serve for the creation of a more

Hampshire, 124-144; Janne Haaland Matlary, "When Soft Power Turns Hard: Is an EU Strategic Culture Possible?", *Security Dialogue*, Vol: 37, No: 1, 105-121.

¹² Nathalie Tocci, "The European Union as a Normative Foreign Policy Actor", *CEPS Working Document*, 2008, No: 281, 1-34; Tereza Novotná, "The EU as a Global Actor: United We Stand, Divided We Fall", *Journal of Common Market Studies*, 2017, 1-15; Ian Manners, "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?", *Journal of Common Market Studies*, 2002, Vol: 40, No: 2, 235-258.

¹³ Karolina Pomorska and Sophie Vanhoonaeker, "Europe as a Global Actor: Searching for a New Strategic Approach", *Journal of Common Market Studies*, 2016, Vol: 54, Annual Review, 204-217; Richard G. Whitman, *Normative Power Europe—Empirical and Theoretical Perspectives*, 2011, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire; Jolyon Howorth, "The EU as a Global Actor: Grand Strategy for a Global Grand Bargain", *Journal of Common Market Studies*, 2010, Vol: 48, No: 3, 455-474.

¹⁴ Diego Borrajo and José Luis de Castro, "The EU's Comprehensive Approach as an Alternative Strategic Framework for a Security Provider: The Case of EU NAVFOR Somalia", *Global Affairs*, 2016, Vol: 2, No: 2, 177-186; Wolfgang Mühlberger and Patrick Müller, "The EU's Comprehensive Approach to Security in the MENA Region: What Lessons for CSDP from Libya?", Laura Chappel, Jocelyn Mawdsley, Petar Petrov (ed.), *EU Strategy and Security Policy: Regional and Strategic Challenges*, Routledge, London, 2016, 51-67.

stable, secure and congruent world order if it follows an effective strategy and modus in multilateral bargaining and negotiation processes aiming to find consensual solutions to security problems.¹⁵ In this context, having a substantial strategy incorporating transformational tools and mechanisms is vitally important for the EU to achieve its premeditated security objectives within the region.

1.1. The Conventional EU "Toolbox" in its Southern Neighborhood

The EU's regional actorness in the Mediterranean and the MENA region can be traced back to the 1960s when the Union started its economic with the Arab countries in its southern neighborhood. In 1972, the formation of the Global Mediterranean Union (GMU) Policy allowed the EU to extend its economic relations with states in the same region through the addition of new cooperation frameworks covering financial, technical, and social issues as short- and medium-term means to establish a free trade area in the long term. However, the EU's monolithic treatment of region states and the institutional limitations of the Union itself had downgraded the transformational impact of the GMU policy to a marginal level.¹⁶ The oil crisis in 1973 has also negatively contributed to the already challenging implementation of the GMU since it forced the EU to revise its relations with the Mediterranean and the MENA states due to its dependency on the energy resources in the region. In this context, the EU's relations with its southern neighborhood had remained rather limited until the end of Cold War and pursued through intergovernmental relations mainly due to the lack of a common position among the then EU member states.

¹⁵ Jolyon Howorth, op. cit., p. 457; Elina Viilup, "The EU, Neither a Political Dwarf nor a Military Worm", *Peace in Progress*, 2015, No: 23, <http://www.icip-perlapau.cat/numero23/pdf-eng/Per-la-Pau-n23-ac-2.pdf> (Date of Access: 13.03.2018)

¹⁶ Ricardo Gomez, "The EU and the Mediterranean", Jackie Gower (ed.) *The European Union Handbook*, 2002, Fitzroy Dearborn Publishers, London and Chicago, 341-356, pp. 341-342.

However, the relations had a sudden revamp in the course of the ending of the Cold War. The new security threats emerged in the post-Cold War period and the changing world order necessitated the EU to review its policies in the Mediterranean and the MENA region and triggered the adoption of a renovative security approach.¹⁷

The first concrete step towards establishing a promising strategy towards the region in the post-Cold War period came into being with the renewed “Mediterranean Policy” which then reframed as the “Euro-Mediterranean Partnership”¹⁸ through the “Barcelona Process” initiated in 1995.¹⁹ The main objectives of these initiatives focus on the intention for region-building through bilateral and multilateral cooperation in support of political dialogue and security, building of partnerships concerning financial, economic, social, and cultural matters.²⁰ In that respect, the EU exclusively aimed to create a free-trade zone involving states in its southern neighborhood, improve regional security conditions and prevent illegal migration.²¹

Through these objectives, the EU wanted to enjoy the best of two worlds: the effective response to the Union’s security need and the

¹⁷ Munawar Ali Bhutto, “The Barcelona Declaration and the Role of EU in the Development of Southern and Eastern Mediterranean Countries”, *Adam Akademi*, 2013, Vol:3, No: 1, 63-82, p. 67.

¹⁸ European Union, “Barcelona Declaration and Euro-Mediterranean partnership”, 1995, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:r15001&from=EN> (Date of Access: 11.05.2018)

¹⁹ Marjorie Lister, *The European Union and the South: Relations with Developing Countries*, Routledge, New York, 1997.

²⁰ Emanuel Adler and Beverly Crawford, “Normative Power: The European Practice of Region Building and the Case of the Euro-Mediterranean Partnership (EMP)”, *eScholarship.org Working Paper*, 2004, 1-61, pp. 24-25, <https://cloudfront.escholarship.org/dist/prd/content/qt6xx6n5p4/qt6xx6n5p4.pdf?t=kro7v6>, (Date of Access: 11.05.2018); Hollis, op. cit., p. 24.

²¹ Sanam Noor, “European Union and the Middle East: A Historical Analysis”, *Pakistan Horizon*, 2004, Vol: 57, No: 1, 23-46, p. 36.

successful support for regional stability.²² However, the Barcelona Process did not live up to the expectations on achieving regional stability in the Mediterranean and the MENA. The main political reason for this failure is based on the lack of incentives necessary for the deepening of political integration with the partner states. Although a wide range of political dialogue and cooperative tools had been utilized in this context, none of them had the leverage to impose permanent stabilization in the region as they failed to get authoritarian regimes to cooperate with the EU. The economic reason for this failure accounts for the low levels of investments and financial assistance provided for the political reforms.²³ Last but not least, the structural reason for this failure is explained by the institutional and bureaucratic weaknesses caused by the lack of consensus on decision-making among the EU member states, on the whole, resulting in the impediment of the Barcelona Process.²⁴

On the other hand, at the outset of the post-Cold War period when the liberalization process gained momentum, the EU has had confidence in developing a global governance scheme. The EU proposed a scheme based on a diplomatic approach through which existing regimes would be convinced in conducting rule-based and cooperative relationships with legitimate international actors.²⁵ This proposal soon after materialized through the adoption of the first "European Security Strategy" (ESS) in 2003. Similar to the Euro-Mediterranean Partnership, the ESS has set the EU's security interests in the Mediterranean and the

²² Barış Özdal ve Esra Vardar Tutan, "Avrupa Birliği'nin Düzenli Göç Politikası'nın Türkiye'ye Etkileri", Barış Özdal (ed.), *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye*, Dora Yayınları, Bursa, 2018, p. 277.

²³ Aslihan Turan, "AB Akdeniz Politikası ve Arap Baharı", Bilgesam, 2012, http://www.bilgesam.org/incele/742/-ab-akdeniz-politikasi-ve-arap-bahari/#.WyO5cS_7mgQ (Date of Access: 19.05.2018).

²⁴ Claire Spencer, "The EU as a Security Actor in the Mediterranean Problems and Prospects", *Connections*, 2002, Vol: 1, No: 2, 135-142, pp. 136-137.

²⁵ Stefan Lehne, "Is there hope for European foreign policy?", *Carnegie Europe*, 2017, pp. 1-22.

MENA region as “having stable region states with good governance, developing cooperation efforts on regional security, nuclear disarmament, as well as management of migration”.²⁶ Identifying terrorism, weapons of mass destruction, regional disputes, failed states and organized crime as the main security threats for the EU, the ESS has anchored a new security perception requiring pre-emptive measures rather than preventive ones embedded on the idea of “effective multilateralism”.²⁷

In this line of reasoning, the ESS represents a continuation of the EU’s policies on the Mediterranean and the MENA with a particular emphasis on building regional stability in its neighborhood through the creation of a ring of well-governed states and, in this context, makes a direct reference to the “security-development nexus”.²⁸ This nexus provides a direct correlation between the two by hypothesizing that development in the cause of regional stability cannot be attained if security is not provided at the outset. In that respect, with the ESS, the EU has shown an inclination towards attaining a “comprehensive notion of security” along the line of its own security interests in the region; and with its sense of regional mission set the scene for its active engagement through a civilian and military set of instruments.²⁹ The increase in crisis management operations undertaken by the EU towards this region contributed to the development of “European crisis management method”.³⁰ Furthermore, another distinctive feature of the

²⁶ European Union, “European Security Strategy–A Secure Europe in a Better World”, <https://europa.eu/globalstrategy/en/european-security-strategy-secure-europe-better-world>, 2003, (Date of Access: 13.03.2018).

²⁷ Tomáš Karásek, “EU Military Intervention in the Middle East? The Limits of ‘Soft Security’”, *Obrana A Strategie / Defence & Strategy*, 2007, Vol: 2, 39-51, p. 42.

²⁸ General Secretariat of the Council of the European Union, “European Security Strategy–A Secure Europe in a Better World”, 2009, 1-43, p. 19, https://www.learneurope.eu/files/4413/7509/0813/A_secure_Europe_in_a_better_world_en.pdf (Date of Access: 19.05.2018)

²⁹ Gerrard Quille, “The European Security Strategy: a framework for EU security interests?”, *International Peacekeeping*, 2004, Vol: 11, No: 3, 422-438, pp. 423-424.

³⁰ Emine Akçadağ, “Yeni Güvenlik Tehditleri, Avrupa Birliği’nin Geleceğine İlişkin Sonuçları ve Türkiye Faktörü”, *Bilge Strateji*, 2010, Cilt:2, No:2, p.83.

ESS embodies the Union's uniform response to challenges taking place at the regional and global level appears as the idea of "effective multilateralism", in a way, stressing the position the EU should acquire as a global power whilst forming global governance system.³¹

1.2. The EU's Stability Preference over Democracy Promotion

When assessing the EU's role in the Mediterranean and the MENA through a strategic lens, in addition to the Euro-Mediterranean Partnership and the ESS, the European Neighborhood Policy (ENP) adopted in 2003 posits another distinctive prominence. As the mandatory signs, the 2004/2007 enlargement waves not only allowed the EU to build cross-border cooperation and adopt a new regional governance system with its new neighbors but also created the need of forming a defense area to cope with the new security challenges. In truth, the EU's geographical proximity to the Mediterranean and the MENA, its energy independence on the resources in the region, the welfare problems associated with the existing discrepancies among the region states in terms of their economic integration with the EU, on top of the risk of migration flows legitimizes the EU's security-oriented approach to the region.³²

In contrast to the traditional geopolitical paradigms, the ENP is designed to follow a long-term profound cooperation process wherein economic incentives such as financial support and trade agreements have been used as means for the achievement of structural reform processes within the region. In this line of reasoning, it is expected that the ENP would assist the democratization processes of region states at

³¹ Elena Korosteleva et al., "Towards a European Global Security Strategy: Challenges and Opportunities", *Global Europe Centre Policy Paper*, 2015, 1-11, p. 5.

³² Rory Miller, "Europe's Palestine Problem: Making Sure the EU Matters to Middle East Peace", *Foreign Affairs*, 2011, Vol: 90, No: 5, 8-12, p. 9; Bessma Momani, "The EU, the Middle East, and Regional Integration", *World Economics*, 2007, Vol: 8, No: 1, 1-10, p. 5; Ashhan Turan, 2012, op. cit.; Barış Özdal, "Avrupa Birliği'nin Göç Politikası ve İstihdam Stratejisi Bağlamında Türkiye'nin Üyelik Süreci", Barış Özdal (ed.), *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye*, 2018, Dora Yayınları, Bursa, pp. 243-245.

the secondary stage and increase their economic welfare levels so that they can integrate further with the EU's single market in the long-run.³³ It was, therefore, premeditated that the ENP would serve as an effective external influence mechanism for the EU intending to secure its member states against any security threat that might arise in the region due to instability.³⁴ In this regard, democracy and the consolidation of it within the context of the ENP have intentionally served as a means for the EU to achieve security in the region.³⁵

Being one of the most effective external influence mechanisms the EU is known for, the principle of conditionality has been utilized both in its enlargement and in its neighborhood policies. However, the conditionality used in the context of the EU's enlargement policy (particularly in the 2004/2007 enlargement wave) and the conditionality used in the ENP idiosyncratically differs in terms of both its scope and the regional realities of the EU's eastern and southern neighborhoods. This perlocutionary difference, thus, sheds light on the dynamics of "inclusion" and "exclusion" in the scope of the EU foreign policies,³⁶ by reflecting on the importance of the regional differences wherein states in the wider Europe are considered as potential members and the states in the MENA as non-members of the EU. Particularly due to the threat perception arising from the security threats such as terrorism, fundamentalism, and migration spreading from the MENA region, the EU's conditionality loses its effectiveness as the EU follows a different line of reasoning by considering the region states as non-members,

³³ Stefan Lehne, "Time to Reset the European Neighborhood Policy", *Carnegie Europe*, 2014, 1-16.

³⁴ ORSAM, "Avrupa Birliği'nin Komşuluk Politikası Çerçevesinde Orta Doğu", 2009, <http://orsam.org.tr/orsam/gencorsam/10511?dil=tr> (Date of Access: 20.05.2018)

³⁵ Müjge Küçülkçeş, "AB'nin Orta Doğu Politikası ve Arap Baharına Bakışı", *SETA Analiz*, 2013, No: 63, 1-27, p. 8; Aslıhan Turan, "Avrupa Birliği'nin Akdeniz'de Normatif Güç Olma Arayışı ve Arap Uyanışı", Uğur Burç Yıldız, (ed.), *Avrupa Birliği'nin Dış İlişkileri: Bölgesel Politikalar, Bölgeler ve Uluslararası Aktörler ile İlişkiler*, 2015, Nobel Yayınları, Ankara, 209-238, p. 224.

³⁶ Rikard Bengtsson, op. cit., pp. 327-328.

bringing an "inherent weakness" to the implementation of the ENP in the region.³⁷ Therefore, the EU's leverage on the Mediterranean and the MENA states is found to be extremely low, compared to the states in its eastern neighborhood, due to the fact that the ENP does not embody a membership perspective.³⁸

In order to surmount its leverage problem and revitalize its transformational power in the Mediterranean and the MENA region, attributable to France's persistency the EU leaped forward with the adoption of the "Union for the Mediterranean" (UfM). The UfM, referred to as the "venue for project-based multilateral cooperation",³⁹ mainly aimed to improve the EU's cooperation and partnership programmes on energy resources, fight against international crimes, terrorism, and migration within the region. Even if the UfM followed more of a security-oriented logic than normative approach, the course of events alongside of the financial crisis throughout Europe in this period limited the allocation of resources in the UfM framework sufficient enough to bring about real change in the region; thus, weakened the effectiveness of the UfM on the whole.

Overall, contrary to expectations, none of the policies and strategies discussed above could find permanent solutions to the prevailing security problems and bring real change in line with its normative values in this period. One of the primary reasons for this failure lies in the fact that the EU has suffered from the expectations-capability gap as in almost all of its foreign policies; hence proving the policy adoption vs implementation inefficiencies concerning the

³⁷ Rikard Bengtsson, "Constructing interfaces: The neighbourhood discourse in EU external policy", *Journal of European Integration*, 2008, Vol: 30, No: 5, 597-616.

³⁸ Vincent Durac and Francesco Cavatorta, "Strengthening Authoritarian Rule through Democracy Promotion? Examining the Paradox of the US and EU Security Strategies: The Case of Bin Ali's Tunisia", *British Journal of Middle Eastern Studies*, 2009, Vol: 36, No: 1, 3-19, p. 11.

³⁹ Münevver Cebeci and Tobias Schumacher, "The EU's Constructions of the Mediterranean", *MEDRESET Working Papers*, 2017, No. 3, 1-29, p. 6.

Mediterranean and the MENA region. Secondly, the use of conditionality as the main external influence mechanism did not make effective political transformation happen in the region, which is mostly explained by the limitations on the external incentives provided by the EU. Thirdly, it is argued that instead of pushing forward idealistic form of political reforms for a real transformation, the EU retreated its position for the sake of preserving the status quo in the region.⁴⁰

2. The Arab Uprisings: (Lost) Opportunity for a Paradigm Shift in the EU's Policies on the Mediterranean and the MENA?

Despite the rapid liberalization processes in different parts of the world as the new normal of the emerging multi-polar international system, certain setbacks and breaking points in the security realm of international relations have directly impacted on the Mediterranean and the MENA region that has been on the rocks security-wise ever since the unipolar and bipolar eras. In fact, the 9/11 attacks in 2001 made it clear that in the age of globalization, the level of interconnectedness has reached to a point, where any local, national, and even regional security conflicts have dire global constraints and security problems for any actor regardless of their geographical proximity to the regions in conflict. For instance, by the year 2010, the retreat of the external forces from Iraq has had dire constraints for the wider region. Terrorist networks associated with the insurgency movements in Iraq have not only caused the weakening and even the failing of states such as Afghanistan, Yemen, and Somalia thus posing a threat at the regional level. These regional dynamics have also posed a great security constraint on the western powers.⁴¹

⁴⁰ Zerrin Torun, "The European Union and Change in the Middle East and North Africa: Is the EU Closing Its Theory-Practice Gap?", *Orta Doğu Etüdüleri*, 2012, Vol: 4, No: 1, 79-97, pp. 81-82.

⁴¹ Erika Holmquist and John Rydqvist, "The Future of Regional Security in the Middle East—Four Scenarios" *FOI Report*, 2016, FOI-R-4267-SE, 1-45, p. 15.

The perception on the political and security volatility in the region and the risk of the leaping forward of these conflicts into Europe have in fact compelled the western powers, primarily the EU, to adopt a paradigm shift in its foreign and security policies - a paradigm that necessitates increased activeness in foreign policy actions and strategies of "pre-emptive self-defence and preventive war".⁴² In this context, the EU has set the scene for a double-barrelled approach towards the regions wherein conflicts and crises cause direct security threats for the Union itself, such as the Mediterranean and the MENA region. When unfolded, this double-barrelled approach displays the basis for the EU's normative character through stabilization and democratization efforts on one hand, and its pragmatic reorientation through securitization of regional dynamics on the other.

In the meantime, the Arab uprisings started in 2011 has initiated an unanticipated wave of transformation in the Mediterranean and the MENA, turning it into the main setting for a series of major local, national and regional conflicts that dragged the region into the predicament of political instability. The regional turmoil started symbolically when a Tunisian named Muhammad Buazizi who set himself on fire on 17 December 2010 after having an argument with a police officer and being rejected by the municipality officials when intended to put forward a formal complaint. The rallying of Tunisians after this incidence turned into nation-wide protests against the policies of the Tunisian President Zine el-Abidine Ben Ali. Despite all efforts to suppress the protests, Ben Ali resigned from his political position on 14 January 2011. The success of the political revolt in Tunisia against Ben Ali triggered a region-wide transformation first spreading into Egypt. Hosni Mubarak who had been the leader of Egypt since 1981 initially tried to remedy the course of events by making amendments to the existing political positions so as far as setting up a new government.

⁴² Ibid.

However, not being able to counteract the demonstrations, Mubarak had finally resigned from his position as the leader of Egypt.⁴³

Unsurprisingly, the successful protests in Tunisia and Egypt encouraged uprisings in Yemen, Bahrain, Libya, and Syria in the course of January to March 2011. One major difference though was that the uprisings in the latter countries turned into violent clashes between the ruling regimes and the protesting groups. For instance, protests against Muammar Qadhafi broke out in Benghazi soon turned into an armed revolt between pro-regime loyalists and rebel forces. After months of violent attacks and around tens of thousands of casualties, Qadhafi's regime fell down and Qadhafi was killed brutally on 20 October 2011. Pro-democracy protesters in Yemen and Bahrain on the other hand, demanded the political leaders Ali Saleh and King Hamad, respectively, to step down. After forceful clashes, in Yemen, Ali Saleh transferred political power to the Vice President Abdurabbu Mansur el-Hadi; whilst in Bahrain, an independent investigation carried out on the uprisings. The investigation report stated that the Bahraini government had used "excessive force and torture against the protesters" and government later gave assurance on following the recommendations of the report.⁴⁴ Syria on the other hand, Bashar al-Assad's responses to the protests and demonstrations soon turned out to be even more violent, involving brutal and repressive regime counter-actions, which subsequently led to internal fractions⁴⁵ ultimately turning into a bloody civil war.

The mass movements initially branded as "Arab Spring" or "Democratic Tsunami"⁴⁶ triggered by civilians, who were subordinate to the authoritarian regimes and sought to overthrow the oppressive

⁴³ Katerina Dalacoura, "The 2011 uprisings in the Arab Middle East: political change and geopolitical implications", *International Affairs*, 2012, Vol: 88, No: 1, 63-79, pp. 63-66.

⁴⁴ Encyclopedia Britannica, "Arab Spring: Pro-Democracy Protests", <https://www.britannica.com/event/Arab-Spring> (Date of Access: 10.01.2019)

⁴⁵ Dalacoura, op. cit., p. 66.

⁴⁶ Peter Seeberg and Musa Shteiwi, "European Narratives on the 'Arab Spring'—from Democracy to Security", *DJUCO Working Paper*, 2014, 1-12, p. 2.

governments. Soon after the uprisings, the international community openly welcomed the civilian democratization motion set by the citizens of the region states.⁴⁷ They regarded the uprisings as a chance for liberalization of the region's political and economic systems with a potential for an internally instigated stabilization endeavor.⁴⁸ The course of events however rapidly turned the regional balance of power upside down and created a colossal regional (dis)order. In fact, the eruption of the uprisings brought forward the neoteric dynamics of the regional system in the Mediterranean and the MENA changed by the endemic processes of the armed conflicts and military interventions involving external actors, the intensification of power politics and aggressiveness of regional powers, the wearing down of the state governance systems, the spread of migration and refugee flows, and the greater risk posed by the escalating hybrid actions by non-state actors.⁴⁹ More specifically, the mass movements soon turned into violent clashes and armed conflicts, hampered regional alliances, caused an US-led international military intervention in Libya, and ignited civil war in Syria; which then set the scene for a massive influx of refugees into the European continent; caused the emergence of ISIS; and even resulted in the collapse of several states down to the resistance of the regimes to protect their political structures.⁵⁰

As a result of the uprisings and changing power dynamics, the region states have drifted apart from the EU and its universal values

⁴⁷ Rosa Balfour et al., "Report on Democracy Assistance from the European Union to the Middle East and North Africa", *EU Spring Report*, 2016, http://aei.pitt.edu/75714/1/euspring_eu_demo_assistance_on_template.4.pdf (Date of Access: 06.05.2018).

⁴⁸ Muriel Asseburg, "The Arab Spring and the European Response", *The International Spectator*, 2013, Vol: 48, No: 2, 47-62, pp. 47-48;

⁴⁹ Karim Makdisi et al., op. cit., p. 2.

⁵⁰ Niklas Bremberg, "Making sense of the EU's response to the Arab uprisings: foreign policy practice at times of crisis", *European Security*, 2016, Vol: 25, No: 4, 423-441, p. 423; Shadi Hamid and Daniel Byman, "Religion Matters: How Islam Relates to Politics", *Clingendael Report on Adversity and Opportunity—Facing the Security and Policy Challenges in the Middle East*, 2015, 1-42, pp. 5-7; Asseburg, op. cit., p. 48.

more than ever before. The uprisings and the counter reactions of authoritarian regimes broke the region's stride on economic and democratic development that had been externally supported by the EU in the earlier periods. At this point, it must be noted that initially there was an unrealized expectation from the EU in bringing stability back in the region.⁵¹ It was assumed that the EU, if followed its conventional method of external influence through its "soft power" contrivance of voluntary participation and cooperation, would be successful in managing the emerging regional disorder by retaining on to support structural reforms, further economic integration, and political modernization. However, the uprisings proved that the EU's soft power stance on transforming the region and supporting regional stability through its conventional methods has been poles apart from being triumphant.⁵²

However, soon after the immediate spread of instability in the wider region, the EU became conscious of its weaknesses as a security provider and its failure to analyze the expectations from and probabilities of the Arab Spring uprisings. In line of this reasoning, it would be inequitable to assume that the EU's weaknesses in the stabilization efforts in the region only transpired by the structural changes in the security threats after the uprisings; in fact, the existential problems of the EU's CFSP along with the political unwillingness of and the lack of cohesion among the EU member states have adversely played a part this state of affairs. In that respect, the diuturnal institutional shortcomings, internal impediments in the interim period and the lack of establishing a common European front when faced with regional conflicts seem to be the most decisive factors in explaining the EU's vain

⁵¹ Michael Young, "Seven years after the Arab Spring, what happened to calls for positive change", *Carnegie Middle East Center*, 2017, <http://carnegie-mec.org/2017/12/11/seven-years-after-arab-spring-what-has-happened-to-calls-for-positive-change-pub-74983> (Date of Access: 05.05.2018)

⁵² Zerrin Torun, op. cit., p. 81.

initial reaction to the uprisings.⁵³ For instance, the global financial crisis in 2008 has drastically changed the EU's policy priorities, particularly on foreign policy matters. By putting a heavy constraint on the EU's budget, the crisis incidentally initiated the "re-nationalization" of foreign policies and more "inward-looking" decision-making process at the supranational level,⁵⁴ thus limiting its own effective responsiveness as a regional actor in conflicting regions.

Nonetheless, subsequent to the Arab uprisings, it was observed that the EU's policies on the Mediterranean and the MENA had a rhetorical change concerning the parameters defining the EU's multilateral relations with the region. Whilst the former strategies adopted earlier were constructed around normative stances of economic development, democratization and stabilization, the chain of sudden uprisings brought forward a distinct security opening in the EU policies. In fact, issues such as terrorism, illegal migration, conflicts in Syria, economic ambiguities, radicalism, and fragmentation of state authorities became high priorities in the EU's foreign policy agenda.⁵⁵ These realpolitik factors considered as the main security threats for Europe compelled the EU as a regional actor to adopt an interest-driven strategy to respond effectively to the emerging regional (dis)order in the Mediterranean and the MENA and protect its own security structure. The new "synthesis" of the EU's security strategy, hence, combined three main factors: the revival of conventional alliances, the identification of new strategic reference points, and the promotion of enterprise system in the region.

Despite these clearly defined objectives, it is a well-known fact that the EU's conventional methods used in the region prior to the uprisings have become unprosperous thereafter. This soon necessitated

⁵³ Timo Behr, "The European Union's Mediterranean Policies after the Arab Spring: Can the Leopard Change its Spots?", *Amsterdam Law Forum*, 2012, Vol: 4, No: 2, 76-88, p. 81.

⁵⁴ Kristina Kausch, "Competitive Multipolarity in the Middle East", *IAI Working Papers*, 2014, No: 14 / 10, 1-19, p. 4.

⁵⁵ Taylan Özgür Kaya, "Avrupa Birliği'nin Orta Doğu Barış Sürecindeki Rolünün Analizi", *Ortadoğu Etütleri*, 2010, Vol: 2, No: 3, 77-106.

the EU to restructure its approach towards the region for deciding upon its appropriate regional role and its level of engagement, along with the utilization of proper tools and influence mechanisms.⁵⁶ In that respect, the EU realized that the effective reframing of its policies in the post-Arab uprising period should involve “inclusive process of mutual compromise”⁵⁷ based on consensus-building in its diplomatic efforts and open dialogue on political and security matters. At this point, the most striking feature of the EU’s new approach emerged as the shift from “EU normativism” to “pragmatic idealism” intersecting stabilization and democratization efforts at the rallying point of security.⁵⁸ However, this has raised the topic of continuity-change dichotomy in the EU’s strategies by bringing the EU to a new decomposition point of acting preferences. From then on, it was expected that the EU would either continue to have a normative role and maintain its universal values in the region or would act strategically and secure its own interests.⁵⁹

2.1. Search for a New EU Approach in the Mediterranean and the MENA Region: From Stability to “Deep Democracy”

As previously noted, the EU’s policies on the Mediterranean and the MENA region before the Arab uprisings were centered on its interest in stabilizing the region where the democratization process had a secondary position.⁶⁰ In this fashion, the EU conducted its stabilization efforts in cooperation with the authoritarian regimes as they were accepted as the only legitimate actors to establish bilateral and multilateral relations

⁵⁶ Center for Strategic & International Studies, op. cit.

⁵⁷ Richard Youngs, “From Transformation to Mediation: The Arab Spring Reframed”, *Carnegie Europe*, 2014, 1-20, p. 1.

⁵⁸ Karolina Pomorska and Gergana Noutcheva, “Europe as a Regional Actor: Waning Influence in an Unstable and Authoritarian Neighbourhood”, *Journal of Common Market Studies*, 2017, Vol: 55, 165-176.

⁵⁹ *Ibid.*, p. 169.

⁶⁰ Assem Dandashly, “The EU Response to Regime Change in the Wake of the Arab Revolt: Differential Implementation”, *Journal of European Integration*, 2015, Vol: 37, No: 1, 37-56.

and partners in the EU's fight against radicalism in the region.⁶¹ However, the Arab uprisings have turned the tide against the position of these regimes vis à vis the EU. Due to their disproportionate use of force, the EU has deemed them one of the principle actors causing the escalation of conflicts and regional disorder. Accepting the regimes as one of the sources of regional conflicts, the EU has changed its position to limit the risk imposed by the regimes for the sake of attaining a stable neighborhood. In this context, the long-awaited EU policy change came in the form of a shift from "standard stability" approach to an approach embracing "sustainable stability and deep democracy" in the region,⁶² and the pole position of this shift was allotted to the renewed ENP in 2011. The renewed ENP in this context aimed to form a chain of good governing states in the region by forging closer political, economic and security relations.⁶³

The EU's new approach on "deep democracy" is primarily based on political conditionality, which has been heavily used by the EU as an external influence mechanism in its enlargement policy.⁶⁴ In the context of the EU's policies on the Mediterranean and the MENA region, the political conditionality epitomizes an incentive-based tactic-taking cognizance of differentiation among region states. The renewal of the ENP, in turn, embodies two important features regarding the deep democracy incentive-based tactic: "increased differentiation" between ENP partner states and the principles of "more for more" and "less for less".⁶⁵ Firstly, the increased differentiation in the renewed ENP represents a breaking point from the EU's previous inclination of providing standard incentives to ENP partner states in return for

⁶¹ Eva-Maria Maggi, "The Arab Spring, Europe, and the Middle East: Everything Changes to Stay the Same", *Friends of Europe*, 2015, <https://www.friendsofeurope.org/global-europe/arab-spring-europe-middle-east-everything-changes-stay> (Date of Access: 09.05.2018).

⁶² Timo Behr, op. cit., pp. 81-82.

⁶³ Ben Fishman and Erik Brattberg, "Transatlantic Security Cooperation in the Middle East—Recommendations for the New Administration", *CNAS Report*, 2017, 1-16, p. 9.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Seeberg, op. cit., p. 2.

compliance with the EU requirements, regardless of their individual needs and conditions. With the new element of differentiation, the EU has left astern the “one size fits for all”⁶⁶ approach and started to adopt specific criteria, tailor specific action plans, and provide financial and technical aid on an individual basis. As a sequel to the differentiation element, the “more for more” principle implies the EU’s attitude of providing necessary incentives equivalent to the progress made and compliance achieved by the target states. In other words, it shows the good side of obtaining European assistance when acted willingly in terms of improving domestic conditions.⁶⁷

In addition to the renewed ENP, the EU’s deep democracy approach has been materialized through two subsequent policy initiatives: the proposal on the “Partnership for Democracy and Shared Prosperity” in 2011 and the establishment of “European Endowment for Democracy” (EED) in 2012. Soon after the Arab uprisings took a negative turn, the EU has accepted the fact that its southern neighborhood has been subject to a radically changing political setting, which requires a parallel change in its own policies on the Mediterranean and the MENA. The main reference points connoted in this proposal includes deep democracy, economic development and society-to-society communication with a focal point of the establishment of political stability.⁶⁸ In that respect, the EU has confirmed its commitment on a new approach bringing features of “differentiation, conditionality, and partnership” together which was believed to better equip the EU as a regional actor looking out for the differences in the

⁶⁶ Tanja A. Börzel and Thomas Risse, “One Size Fits for All!—EU Policies fort he Promotion of Human Rights, Democracy and the Rule of Law”, *Workshop on Democracy Promotion—Center for Development, Democracy, and the Rule of Law, Stanford University*, 4-5 October 2004.

⁶⁷ Timo Behr, op. cit., p. 82.

⁶⁸ Müge Kınacıoğlu, “Eski Şarap Yeni Şişe?: Bölgedeki Son Gelişmeler Işığında AB Dış Politikasında Akdeniz Havzası ve Orta Doğu”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2015, 137-156, p. 150.

region states.⁶⁹ Besides, the main aim of the EED is stated as to advance "deep and sustainable democracy" in the Mediterranean and the MENA states, which are having difficulties in their democratization process due to the Arab uprisings. In that respect, as a noticeable change from the previous approaches, the EED, similar to the renewed ENP, introduced the new feature of "flexibility" in the EU instruments including the financial assistance specifically allocated for states in compound change and authoritarian states in the process of democratization.⁷⁰

Despite all these changes in the EU's policies on the Mediterranean and the MENA region, the outcomes proved that the EU failed to bring about a real adjustment to its previous "top-down" approaches to support democratic transition process across the region. There are several reasons accounting for the marginal difference caused by the transformative policies of the EU. First and foremost, the division among the EU member states in foreign policy decision-making and their tendency to preserve their own interests once again made the EU's external actions and foreign policy initiatives futile in this period. Secondly, the insufficient levels of political and financial incentives along with the exclusionist version of political conditionality and the long-term nature of the transformation process did not give rise to the expected impact of the EU as a regional actor.⁷¹

3. The EU Global Strategy: A New Façade for a Historical Artifact?

By 2015, the EU found itself in line of fire due to its ineffective and fragmented response to the regional changes caused by the

⁶⁹ European Commission, "A Partnership for Democracy and Shared Prosperity with the Southern Mediterranean", 2011, https://ec.europa.eu/research/iscep/pdf/policy/com_2011_200_en.pdf (Date of Access: 25.05.2018).

⁷⁰ European Parliament, *European Endowment for Democracy: hopes and expectations*, *European Parliament Library Briefing*, 2013, http://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2013/130458/LDM_BRI%282013%29130458_REV1_EN.pdf (Date of Access: 25.05.2018).

⁷¹ Timo Behr, op. cit., pp. 85-87.

escalation of conflicts in the Mediterranean and the MENA; and realized that there would be no room for waiting for a resolution to the regional conflicts without its external support inclusive of a comprehensive strategy for conflict resolution. In the European Parliament report of 2015 on the security challenges in the region following the Arab uprisings, the EU stressed the urgent need for developing a “strategic global and multifaceted policies” that would find abiding solutions to the security threats such as the spread of ISIS, increased destabilization in Syria, Iraq, Yemeni and Libya, violation of human and minority rights, displacement of people and the burden it created on the transit and host states.⁷² Along with these triggering factors part in the Mediterranean and the MENA region, the EU aimed to restructure its policy framework with the incorporation of new narratives of “opportunity and necessity” instead of the “crisis discourse” dominated the EU’s external security policies in the post-Arab uprisings period.⁷³ The EU Global Strategy (EUGS) is thus formulated with the lead of the EU foreign policy chief Federica Mogherini in 2016 aiming to provide a more progressive method in the foreign policy making in general, and finding long-lasting solutions to regional conflicts in specific.⁷⁴ More specifically, the EUGS aims to build a “rules-based” global order;⁷⁵ and to bring “‘cross-institutional’ and ‘cross-thematic’ global vision on European security”.⁷⁶

⁷² European Parliament, “Report on the security challenges in the Middle East and North Africa region and the prospects for political stability”, 2015, 1-25, p. 5, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A8-2015-0193+0+DOC+PDF+V0//EN> (Date of Access: 22.05.2018)

⁷³ Anneget Bendiek, “A Paradigm Shift in the EU’s Common Foreign and Security Policy: From Transformation to Resilience”, *SWP Research Paper*, 2017, No: 11, 1-30, p. 5.

⁷⁴ European Union, “Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe—A Global Strategy for the European Union’s Foreign and Security Policy”, 2016, http://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf (Date of Access: 18.05.2018)

⁷⁵ Giovanni Grevi, “A Global Strategy for a soul-searching European Union”, *European Policy Centre Discussion Paper*, 2016, 1-11, p. 2.

⁷⁶ Elena Korosteleva et al., op. cit., p. 6.

The EU's new toolbox to bring into the life of its global vision on European security is centered on the notions of resilience, cooperative regional orders, and principled pragmatism. The EUGS is primarily built upon the concept of resilience, resonating a "capacity to resist and regenerate" of the "normative" objectives of the EU's external policies on transformation; hence provides a suitable platform for the combined execution of normative goals and self (security) interests of the EU. This implies that the EUGS aims to attain resilience of its member states and states in its neighboring regions in order to have the capacity in resisting security threats in all shapes and forms and to rectify potential damages caused. In that respect, resilience symbolizes a new version of the EU coveted as a regional actor capable of deflecting external security threats and stabilizing states in its neighborhoods.⁷⁷

The concept of resilience in that respect represents a change towards a "realpolitik approach" within the EU's new strategy opening. This implies that the EU's values and norms based "deep democracy" approach is no longer valid under the current political conditions in its neighboring regions given that it has turned out to be ill adapted for security-related challenges. This logic, then, follows the adoption of a "multi-faceted" approach to resilience wherein the EU policies are individually and inclusively presented to each and every state and non-state actors in a multi-layered fashion, i.e. bilateral or multilateral.⁷⁸ However, the resilience concept bears a resemblance to the deep democracy incentive-based tactic of differentiation within the context of renewed ENP. Indeed, similar to the ENP, this element can potentially lead to the implementation of "double-standards" among states located in the geographical context of the EUGS; hence reducing its effectiveness and credibility in the long-run.

⁷⁷ Anneget Bendiek, op. cit., p. 6; 14.

⁷⁸ Erwan Lannon, "The Mediterranean in the EU's 2016 Global Strategy: Connecting the Mediterranean, the Middle East and Africa" *IEMed. Mediterranean Yearbook*, 2017, 213-216, p. 213.

It is also argued that the EUGS's incorporation of an objective of cooperative regional orders in its broader neighborhood highlights its security-oriented viewpoint with a political character and geographical sensitivity. This current approach indicates that international actors, when faced with sudden security crises or conflicts, are more inclined to act as per their self-interests. In this line of reasoning, it can be argued that the EU prioritizes its cooperative efforts in the regions, such as the Mediterranean and the MENA, because they are in great political disorder since the Arab uprisings posing a great threat to the EU, its member states and European citizens on the whole. In that respect, the EU deems it necessary to solve conflicts and support development in these regions in order to overcome problems posed by major security threats such as terrorism and migration.⁷⁹

Furthermore, the EUGS maintains its equilibrium concerning its external actions by the feature of "principled pragmatism". Representing a different way of assessing the regional and global developments, the principled pragmatism interconnects two fundamental aspects of the EU's transformative power: "realistic assessments of the environment" and "idealistic aspirations to shape a better world".⁸⁰ This pragmatic turn in the EUGS points at the necessity of finding "functional and cooperative formats" to cope with security issues in conflictual geopolitical regions such as the Mediterranean and the MENA; and highlights that the EU should focus on its strategic interests in the Middle East and the MENA and needs to "adapt to the region, rather than seeking to adapt the region to its own prisms".⁸¹

⁷⁹ Ibid., p. 214; Eduard Soler i Lecha and Nathalie Tocci, "Implications of the EU Global Strategy for the Middle East and North Africa", *MENARA Project Future Notes*, 2016, No. 1, 1-4, p. 2.

⁸⁰ Stanislaw Koziej, "EU global strategy: opportunities and challenges of further implementation", *Pulaski Policy Papers*, 2017, 1-10, p. 4; Grevi, op. cit., p. 2.

⁸¹ Richard Youngs, "The EU's geopolitical crossroads in the Middle East", *Fride Policy Brief*, 2015, No: 197, 1-8, p. 7.

A number of propositions on the role and the impact of the EUGS can be made when the concepts of resilience, cooperative regional orders, and principled pragmatism are analyzed in the context of the Mediterranean and the MENA. To start with, it is observed that the EUGS hypothetically envisions the continuation or escalation of regional turmoil, wherein the resilience scheme can potentially serve for having pre-emptive measures and prevent any unexpected regional development that can cause acute harm both for the wider region and for the EU itself. Secondly, the EU's approach on building cooperative regional orders placed in regional development and security nexus has certain implications for the region such as: the intensification of political conditionality and incentives in the Mediterranean; strengthening of political dialogue between Europe and the League of Arab States; providing new cooperative areas for the Maghreb states and their African neighbors; and intention of initiating a political dialogue process between Iran and the Gulf Cooperation Council. Thirdly, the principled pragmatism indicates the EU's new approach on the region, leaving the old tendency of purely idealistic notions of stability and democracy behind, and shifting towards a more reserved and precautionous realistic supervision of the region such as the support on resilience and regional dialogue.⁸²

Although these new features of bringing idealistic notations together with more realistic fundamentals of the EU foreign and security policies set the scene for a radical change in transformative power of the EU as a regional actor in the future, there are certain obstacles that might continue to limit the effectiveness of this strategy as happened in all previous initiatives of the EU. The first obstacle concerns the difficulties in EUGS's implementation stage. As previous EU strategies on the Mediterranean and the MENA demonstrate, whilst the adoption of a grand strategy with high objectives and motives constitutes only the starting point, its substance, however, lies in its

⁸² Eduard Soler i Lecha and Nathalie Tocci, *op. cit.*, pp. 3-4.

implementation stage. The key point achieving this is centered on the adoption of a “long-term structural engagement with short-term influence mechanisms” by the EU.⁸³ This, in turn, evidently requires the having a strategic consensus among the EU member states, the lack of which has been causing the biggest obstacle for the EU to follow an effective strategy in the aftermath of the Arab uprisings and even before.⁸⁴

However, it is highly likely that the EU might encounter another major difficulty: Would the EUGS really be a remedy for the EU’s trembling regional actorness in the Mediterranean and the MENA or would it just be a new façade for a historical artifact of the EU’s regional security strategies? The current course of events and obtained outcomes show that the EUGS symbolizes a concrete “medium-term” strategy but not yet a “doctrine” longed for a while now. One of the factors that might limit the effectiveness of the EUGS is explained by the lack of additional financial resources. In fact, the EU is in the multiannual financial framework that would end in 2020, which leaves the EU no room with the reallocation of financial means necessary for the effective implementation of the strategy. Additionally, Britain’s decision to leave the Union has created a tremendous financial burden for the EU, which in turn, limited its financial capacity to provide more incentives neither for issues covered in its neither internal nor external policies.⁸⁵

There is a high level of vagueness in terms of the role and effectiveness of the EUGS specific to the Mediterranean and the MENA regions since they are in a state of constant political change. For the EUGS to be effective in this region, it is crucial to identify the key (f)actors of re-building of the regional order. For this particular region, the EUGS notes that the “endogenous” factors, rather than “exogenous” ones, are more likely to be decisive in terms of the restructuring of the current political (dis)order in the region. In that

⁸³ Stefan Lehne, 2014, op. cit.

⁸⁴ Erwan Lannon, op. cit., p. 214.

⁸⁵ Ibid., p. 216.

respect, it is highly crucial for the EU to follow a tactic that would consolidate exogenous actors to turn the notions of resilience and principled pragmatism into reality in a way encouraging the region states to have closer cooperation with the EU.⁸⁶

Last but not least, it is argued that the reconstruction of the EU-US transatlantic cooperation is vital for the effective implementation of the EUGS and for its positive impact in the Mediterranean and the MENA region. It is a well-known fact that the EU and the US have been the ideal partners for the establishment of transatlantic cooperation not only in the realm of economics but also in politics and security. Both actors have long been involved in cooperation to resolve prolonged regional conflicts.⁸⁷ Overall, it became obvious that without the adoption and the implementation of a coordinated and comprehensive security strategy and the attainment of a regional consensus, there is a little chance for the EU to be able to successfully bring stability and democracy in the Mediterranean and the MENA region on its own. Therefore, in order to overcome this weakness and defend its own territory through the implementation of the EUGS, the EU should re-institute its transatlantic cooperation with the US.⁸⁸

Conclusion

In the past decades, the EU has been one of the leading external actors in support of a stable region-building in the Mediterranean and the MENA. Without a doubt, the successful transformation of the region means would reduce the security risks for the EU and strengthen its cooperation with the states of the region in political and economic terms. The EU's transformational impact in this context rests in various external influence mechanisms such as economic cooperation and political dialogue.

⁸⁶ Eduard Soler i Lecha and Nathalie Tocci, op. cit, p. 4.

⁸⁷ Volker Perthes, "Europe and the Arab Spring", *Survival*, 2011, Vol: 53, No: 6, 73-84, p. 81.

⁸⁸ Anneget Bendiek, op. cit., p. 6; 18; Eva-Maria Maggi, op. cit.

The historical overview of the EU's support for the regionalism in the Mediterranean and the MENA shows that the EU's overall transformative policies, along with the incentives and mechanisms used for the building of a stable and prosperous region in the Mediterranean and the MENA have not resulted in a compound change in the region. In fact, the EU policies to date including bilateral economic relations until late 1980s, the cooperation and stabilization efforts in 1990s, and the shift towards deep democracy approach in mid-2000s prove that the EU's normative and security objectives cannot be met to the fullest in the absence of a clear and comprehensive grand strategy mutually accepted by its member states and supported with the allocation of sufficient financial resources.

Putting the previous regional dynamics aside, currently, political realism seems to be permeating the Mediterranean and the MENA region. With this line of reasoning, it can be argued that two opposite developments are taking shape concurrently: whilst all strategies based on universalist and normative intentions of region-building and stabilization are fading away in haste, security-oriented and pragmatist strategies supported with self-interests are rising. This, in turn, brings about the paradox of sorts involving the discussion on idealpolitik vs realpolitik elements when forming a new grand security strategy.

In fact, the march of events concerning the most recent developments after the Arab uprisings can be considered as a breaking point for the EU's security strategy in the Mediterranean and the MENA. First and foremost, the uprisings have created a menacing political and security environment in which major global actors including the EU itself had to make drastic readjustment to its security strategies in order for the region to regain stability. Secondly, the Arab uprisings forced the EU, suffering from the endemic structural problem of the obstinacy of the EU member states in keeping their sovereignty on decisions concerning foreign and security policies at the national level, to get things back on track by drifting away from its conventional toolbox of external influence in its southern neighborhood. In that respect, by adopting a two-barrelled approach, the EU has directed its focus in favor of democratization processes along with stabilization efforts and

combined this tendency with its security-oriented pragmatist approach, thus procuring a relatively comprehensive attitude in the region.

Nonetheless, this alteration in the EU's policies towards the region after the 2011 Arab uprisings proves that the EU has yet to re-define its perception of regional stability in the context of the Mediterranean and the MENA region afresh. In this context, the EUGS of 2016 is believed to bring the old EU policies to an end by presenting a significant paradigm shift from purely normative or security-oriented approaches towards an amalgamated version combining idealistic goals and realistic perceptions together. Although the end results of the EUGS is yet to be seen, based on the current flow of events in mid-2018, it is possible to assume that regional uncertainties and security challenges in various forms will continue to predominate the Mediterranean and the MENA region for some time. The EU can only make a difference as a regional actor if it manages to successfully implement the EUGS's new toolbox consisting the elements of resilience, cooperative regional orders, and principled pragmatism and if it reignites its transatlantic cooperation with the US.

To conclude, the cross-period analysis of the EU's policies on the Mediterranean and the MENA shows that there is concurrent execution of continuation and change within their scope and implementation. Even if the EU has maintained its influence in the Mediterranean and the MENA as a regional actor prior to the Arab uprisings, its security strategies and influence mechanisms had not allowed the EU to act as the key security provider in the absence of a proactive strategy. Form this viewpoint, the EU must make its support for the democratization of the region more concrete by abandoning its exclusionist inclination towards those states that have been failing in pursuing political reforms and successful transformations. The EU must, therefore, adopt a more inclusionist approach and build confidence in the region as a credible external actor providing sufficient levels of both political and financial incentives. Only after the attainment of these objectives, the EU can break the continuity notion and set the scene for a real change concerning its policies on the Mediterranean and the MENA region.

Özet

21. yüzyılda güvenlik sorunlarının her geçen gün paradigma değiştirdiği uluslararası sistemde, devlet ve devlet dışı aktörlerin önceki dönemlerin ihtiyaç ve gerekliliklerine göre hazırlanmış ve izlemiş oldukları tüm politika ve stratejileri zaman aşımına uğratmıştır. Bu sebeple uluslararası sistemdeki tüm aktörler yenilikçi, daha kapsamlı ve etkin politikalar geliştirmeye zorlanmıştır. Henüz tam anlamıyla kendini yeni düzene adapte edemeyen AB’de istisnasız bu durumdan nasibini almıştır. Zira AB, özellikle son 10 yıldır yeni liberal düzenin bir öncüsü olmaktan ziyade ortaya çıkan realpolitik unsurlarca kuşatılmış durumdadır. Ancak AB’nin yeni sistem içerisinde yaşadığı adaptasyon sorunlarını sadece uluslararası sistemde yaşanan paradigma değişimine bağlamak yeterli olmayacaktır. Bilfiil bu durumun Birliğin son dönemde yaşadığı iç karışıklıklar ve derin yapısal sorunlarla da ilintili olduğu unutulmamalıdır.

AB’ye üye devletler arasında Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) kapsamında görülen kolektif eylem zorlukları ağırlıklı olarak egemenlik algısı, üyeler arası çıkar çatışmaları, yetersiz dayanışma, ulus-üstü kurumların parçalı görünümü olması ve zayıf liderlik gibi yapısal sorunlara bağlı olarak etkin bir gelişim gösterememiştir. Keza bu durum, AB’nin Orta Doğu politikaları için de geçerlidir. Özellikle Arap Baharı Sonrası Dönem’de bölgeye nüfuz eden istikrarsızlık ve düzensizlik AB’nin dış politika kapsamında daha belirgin ve daha cesur bir stratejiye ne kadar ihtiyacı olduğunu net bir biçimde gözler önüne sermektedir. Zira AB ancak böyle bir strateji aracılığı ile bölgeye yönelik müdahalelerinde başarılı olabilir ve hem kendi vatandaşları nezdinde, hem de uluslararası kamuoyunda itibarını koruyabilir.

Bunların yanı sıra, Arap Baharı Sonrası dönemde AB-Orta Doğu ilişkilerini tanımlayan parametrelerde de değişim yaşandığı görülmektedir. Önceki dönemlerde geliştirilen iş birliği, istikrar ve derin demokrasi anlayışına dayalı strateji ve politikaların her ne kadar güvenlik açılımı olduğu bilirse de, ekonomik kalkınma, demokratikleşme gibi ekonomik ve siyasi unsurlara yapılan referanslar bu dönemde daha muğlak hale gelmiştir. Bu bağlamda AB’deki retorik değişimiyle birlikte terörizm, aşırıçılık ve radikalleşme ile mücadele, yasadışı göç ve enerji kaynaklarına olan bağımlılık gibi unsurlar daha ön plana çıkmıştır. Diğer bir ifadeyle,

AB'nin realpolitik unsurların yarattığı ağır baskı sebebiyle, güvenlik perspektifinde, çıkar odaklı politikalar geliştirme eğilimi gösterdiği görülmektedir.

Özellikle Arap Baharı sonrası dönemde ekonomik, sosyal, siyasi ve güvenlik alanlarında yaşanan değişimler, AB'yi çevreleyen bölgesel ortamın ve küresel etkileşimlerin analizini yapmaya zorlamıştır. ODGP'nin etkinliğini arttırmaya yönelik en güncel gelişmelerden biri ise, AB Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini tarafından 2016 yılında açıklanan "Küresel Strateji" belgesidir. Küresel Strateji, 2003 yılı Avrupa Güvenlik Stratejisi'nden farklı olarak AB'nin dış politika alanındaki öncelik ve çıkarlarını daha kapsamlı bir şekilde yansıtmının ötesinde, dış eylemlerini uygulama esaslarını içermekte ve AB'nin bölgesel veya küresel düzeyde oluşabilecek güvenlik sorunlarının çözümünde daha etkin bir rol üstlenmesini hedeflemektedir. Bu gelişmelere karşın, söz konusu stratejinin henüz beklenileni karşılamamış olması sebebiyle AB'nin, başta Orta Doğu olmak üzere, kendi sınırlarının dışında gelişen olaylara müdahale becerisi ve yeterliliği hâlâ istenilen düzeyde gelişmemiştir.

AB'nin günümüzde ve bundan sonraki süreçte Orta Doğu'da ne kadar etkin bir aktör olabileceğine ve geliştirdiği stratejilerin ne tür kalıcı sonuçlar doğurabileceğine dair tespit ve öneriler henüz kesinlik kazanmamıştır. Buna karşın, AB'nin bugüne kadar geliştirdiği tüm stratejilerin dönüşümsel olmaktan ziyade, stratejik hedeflere ulaşma isteği uyandıran bir nitelik taşıdığı görülmektedir. Son dönemlerde AB'nin bölge özelinde giderek güç kaybettiğine ilişkin genel bir algı oluşmasına karşın, Birliğin siyasi ve kurumsal zorlukları aştığı takdirde, bölgede istikrarı sağlayan ve düzeni yeniden kuran belirleyici bir güç haline gelmesi oldukça muhtemeldir. Zira AB, sorunları pragmatik bir yaklaşımla ele alıp kısa vadeli çözümler bulmak yerine, geliştirdiği dış politika araçları yardımıyla uzun vadede siyasi nüfuzunu öne çıkaracak politika ve stratejiler oluşturabilecek bir aktördür. Ayrıca çok taraflılık üzerinden transatlantik ortaklık geliştirebilirse AB'nin bölgedeki en önemli dönüştürücü güçlerden biri haline gelebileceği çok açıktır. Bu açıdan, Orta Doğu'ya yönelik Birlik politikalarının etkinliği, üye devletlerin izlediği politikalar arasındaki uyum ve tutarlılığa bağlı olacaktır.

İç İstikrar, Refah ve Güç Hedefleri Ekseninde Çin'in Orta Doğu Politikası

Preservation, Prosperity, and Power in China's Middle East Foreign Policy

Emine AKÇADAĞ ALAGÖZ*

Öz

Bu makale Çin'in Orta Doğu'ya yönelik aktif dış politikasının ardındaki etmenleri, Fei-Ling Wang'ın siyasi yapıyı korumayı, refahı sağlamayı ve güç sahibi olmayı teşvik eden özgün yapı yaklaşımını kullanarak ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çin'in Orta Doğu ülkeleriyle olan ilişkilerini şekillendiren üç temel faktörün; Çin Komünist Partisi önderliğindeki mevcut siyasal rejimi korumak, ülkenin ekonomik refahını sağlamak ve Çin'in gücünü artırmak olduğu ileri sürülmektedir. Siyasi yapıyı koruma çerçevesinde, ekonomik büyümeyi sürdürülebilir kılma, iç işlerine müdahale etmeme ilkesine bağlılık ve toprak bütünlüğünü muhafaza hususları, Çin-Orta Doğu ilişkilerinde ön plandadır. Orta Doğu, Çin'in petrol ihtiyacını ve ürettiği mallar için pazar ihtiyacını karşıladığından, söz konusu ilişkiler Çin'in refahı sağlama hedefiyle de doğrudan bağlantılıdır. Son olarak, Çin'in bu bölgeyle olan ilişkileri Pekin'in güç hesapları açısından da önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çin, Güç, İç istikrarı koruma, Orta Doğu, Refah.

* Dr. Öğ. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: eakcadag@gelisim.edu.tr.

Geliş Tarihi/Received: 10.05.2018

Kabul Tarihi/Accepted: 15.01.2019

Abstract

This article seeks to examine the motives behind China's active foreign policy toward the Middle East, using Fei-Ling Wang's incentive structure of preservation (of its own political power), (economic) prosperity and (greater international) power. It argues that the political preservation of the Chinese Communist Party regime, China's economic prosperity and China's pursuit of power are three basic motives that shape China's relations with Middle Eastern countries. On the preservation front, continued economic growth, Beijing's policy of non-interference, and the importance of territorial integrity influence Sino-Middle Eastern relations. These relations reflect also China's prosperity interests since the Middle East provides China with the bulk of its oil imports and a market for manufactured products. Finally, China's relations with this region play an important role in its power calculations.

Keywords: China, Power, Preservation, Middle East, Prosperity.

Giriş

1970'lerin sonlarından itibaren ortaya koyduğu ekonomik yükseliş ile hem ekonomik, hem de siyasi açıdan rekabet gücü oldukça yüksek bir Asya yaratan ve dünyanın ekonomik ağırlık merkezinin Batı'dan Doğu'ya kaymasına sebep olan Çin, günümüzde uluslararası arenanın başat oyuncularından biri haline gelmiştir. Ekonomik gücüyle paralel olarak artan siyasi etkinliği, Çin'in, reformist başkanı Deng Şiaoping'in 1978'de göreve gelmesinden itibaren belirlediği düşük profilli dış politika anlayışından uzaklaşmasını beraberinde getirmiştir. Deng'in Soğuk Savaş'ın hemen bitiminde Çin için çizmiş olduğu dış politika stratejisi, “gelişmeleri soğukkanlılıkla gözlemler, pozisyonunu ayarla, zorluklarla sakince mücadele et, kapasiteni gösterme, sabret, hırslardan arın ve asla lider olma” (*Tao Guang Yang Hui*) şeklindedir. Günümüzde Pekin hâlen süper güç olma iddiasının bulunmadığını titizlikle vurgulamakla birlikte, Mao'dan sonra iktidara gelmiş en güçlü lider olarak nitelendirilen Şi Cinping'in iddialı söylem (bilhassa

Çin Komünist Partisi'nin 19. kongresindeki konuşması)¹ ve eylemleri, Çin'in aktif ve çok boyutlu bir dış politikaya yöneldiğini kanıtlar mahiyettedir. Gerek sahip olduğu ekonomik potansiyel, gerekse bu potansiyeli sürdürebilmek için ihtiyaç duyduğu kaynakları temin etme gereksinimi, Çin'i diğer devletlerle ticari ve ekonomik iş birliği ve ortaklık geliştirmeye itmektir. Bu da Çin'in kaçınılmaz olarak farklı coğrafyalarla ilişki kurmasını beraberinde getirmektedir.

Bu coğrafyalardan biri de tarih boyunca büyük güçlerin çatışma alanı olmuş ve hâlen istikrar ve barışın sağlanamadığı Orta Doğu'dur. Hem Asya ile Avrupa, hem de Asya ile Afrika'nın bağlantı noktasında bulunması, Doğu ile Batı'yı bağlayan ticaret yollarını ve Süveyş Kanalı ve Hürmüz Boğazı gibi önemli su yollarını barındırması ve en önemlisi sahip olduğu petrol ve doğalgaz rezervleri, bu bölgeyi ayrıcalıklı kılmaktadır. Çin'in Orta Doğu'ya olan ilgisi de bu faktörlerden bağımsız değildir.

Çin'in Orta Doğu'ya yönelik politikasını şekillendiren hususları analiz etmeden önce, bu ülkenin dış politikasını etkileyen unsurlara ilişkin olarak literatürde farklı görüşler bulunduğunu belirtmek gerekmektedir. Örneğin John Mearsheimer, Thomas Christensen ve David Shambaugh, Çin'in ekonomik ve askerî gücünü geliştirmeyi temel alan ve gerek bölgesel, gerekse küresel anlamda güç dengesini sağlama amaçlı bir dış politika izlediğini belirtirken,² David Kang, William Callahan ve Chen Zhimin gibi araştırmacılar ise kimlik ve milliyetçilik gibi farklı unsurlara vurgu yapmaktadır.³ Bu çalışmada ise

¹ Konuşmanın tam metni için bkz. http://www.xinhuanet.com/english/special/2017-11/03/c_136725942.htm (Erişim Tarihi: 01.04.2018)

² John J. Mearsheimer, "China's Unpeaceful Rise", *Current History*, April 2006, 160-163; Thomas J. Christensen, "Chinese Realpolitik", Guoli Liu (ed.), *Chinese Foreign Policy in Transition*, Transaction Publishers, New York, 2004, 59-71; David Shambaugh, *China goes Global: the Partial Power*, Oxford University Press, Oxford, 2013.

³ David C. Kang, *China Rising: Peace, Power, and Order in East Asia*, Columbia University Press, Columbia, 2009; William A. Callahan, "National Insecurities: Humiliation, Salvation, and Chinese Nationalism", *Alternatives*, No. 29, 2004, 199-218; Chen Zhimin, "Nationalism, Internationalism and Chinese Foreign Policy", *Journal of Contemporary China*, Vol:14, No. 42, 2005, 35-53.

Çin dış politikasını “siyasi yapıyı koruma, refahı sağlama ve güç sahibi olmayı teşvik eden özgün bir yapının” şekillendirdiğini ifade eden Fei-Ling Wang’ın yaklaşımı temel alınacaktır.⁴

Pekin’in artan ekonomik gücüne rağmen kendisini uluslararası arenada tam anlamıyla güvende hissetmediğine değinen Wang, bu kapsamda öncelikle komünist siyasi sistemin “korunması” hususuna vurgu yapmaktadır. Pekin’in dış politika yapımında temel amacı, her şeyden önce Çin Komünist Partisi tarafından oluşturulmuş siyasi sistemin ve iç düzenin muhafazasıdır. İkinci olarak, ekonomik “refahın” sağlanması, hem söz konusu siyasi düzenin devamı, hem de Çin Komünist Partisi’nin meşruiyetinin kaynağı olan uluslararası arenanın önde gelen güçleri arasında yer alma hedefi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca ekonomik refahın artması, Çin tarzı kalkınma modelinin farklı ülkeler tarafından Batı modelinin alternatifi olarak görülüp benimsenmesini beraberinde getirmektedir. Son olarak artan ekonomik gücüne paralel olarak gelişen siyasi ve askerî gücüyle, Çin, uluslararası sistemdeki önemli oyuncuların biri haline gelmiştir ki, Pekin yönetimi bu konumunu kaybetmemek, hatta gücünü daha da artırmak istemektedir. Öte yandan Çin toplumunda son dönemde yükselen milliyetçilik ulusal gücün artırılması talebini beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla güç ve itibar sahibi olmaya dönük dış politikanın hem kamuoyunun talebini karşılamak, hem de ulusal çıkarları korumak adına ehemmiyet arz ettiği görülmektedir. Wang, siyasi yapıyı koruma, refahı sağlama ve güç sahibi olmayı, Çin’in dış politika hedeflerinin temelini oluşturan iç içe geçmiş halkalar olarak nitelendirmektedir.⁵ Çin’in Orta Doğu politikası Wang’ın bu yaklaşımı kapsamında analiz edilerek, söz konusu üç temel hedefin Çin’in

⁴ Fei-Ling Wang, “Preservation, Prosperity and Power: What motivates China’s foreign policy?”, *Journal of Contemporary China*, Vol: 14, No. 45, November 2005, 669-694.

⁵ Fei-Ling Wang, “Beijing’s Incentive Structure: The Pursuit of Preservation, Prosperity, and Power”, Yong Deng and Fei-Ling Wang (eds), *China Rising: Power and Motivation in Chinese Foreign Policy*, Rowman and Littlefield, Boulder, 2005, 19-49, p.41.

Orta Doğu'ya yönelik tutumunu ve bu bölgeyle olan ilişkilerini nasıl etkilediği sorusuna cevap aranmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde, Wang'ın üç hedefli yaklaşımı çerçevesinde Çin dış politikasının ana hatları ele alınacaktır. İkinci bölümde, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşu sonrası Çin-Orta Doğu ilişkilerinin genel seyrine değinilecektir. Son bölümde ise Wang'ın yaklaşımı kapsamında her bir hedefin Çin-Orta Doğu ilişkilerini nasıl etkilediği irdelenecektir.

1. Koruma-Refah-Güç Odaklı Çin Dış Politikası

1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Başkan Mao Zedong'un (1949-1976) izlediği ideoloji temelli dış politika, Soğuk Savaş sonrası Deng Şiaoping (1978-1989) önderliğinde ulusal çıkar odaklı ve düşük profilli bir nitelik kazanmıştır. Çin'in ulusal gücü ve jeopolitik pozisyonunu göz önünde tutan Deng, Çin'in ulusal gücünü artırmasına olanak tanıyan düşük profilli, çatışmadan kaçınan ve ekonomik gelişimini sağlamak için bölgesel barışı teşvik eden bir dış politika anlayışına yönelmiştir. "Kimse için tehdit unsuru oluşturmamak" ve "hegemonla yaşamayı öğrenmek" şeklinde özetlenebilecek bu dış politikanın temel amacı, Çin'e gücünü artırmak ve modernleşme sürecine devam edebilmek adına ihtiyaç duyduğu dış ortamı sağlamaktır. Ayrıca 1954'te Başbakan Zhou Enlai tarafından ortaya konulan "Barış İçinde Bir Arada Yaşamın Beş İlkesi" de Deng tarafından dış ilişkilerde riayet edilmesi gereken temel prensipler olarak ele alınmıştır. Bu ilkeler egemenlik ve toprak bütünlüğüne karşılıklı saygı, karşılıklı saldırmazlık, içişlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı faydadır.

Ortaya konulan ekonomik reformlar neticesinde 1980'lerden itibaren kesintisiz büyüyen, 1980-2010 arası millî gelirini yıllık ortalama %10 artıran ve 2010'dan itibaren dünyanın en büyük ikinci ekonomisi haline gelen Çin, kaydettiği bu ekonomik gelişimle paralel olarak, dış politikada daha iddialı adımlar atmaya başlamıştır. Başkan Jiang Zemin döneminde (1989-2002) Çinli liderlerin söylemlerinde yer bulmaya başlayan "çok kutupluluk" ve "adil bir uluslararası düzen" vurgusu, Hu Jintao döneminde (2002-2012) daha sık ifade edilmeye başlanmıştır. Hu tarafından dile getirilen "Dünya siyasetinde ahenk" yaklaşımı, Çin

dış politikasındaki değişimi göz önüne sermiştir. Bu yaklaşım; uluslararası güvenliğin sağlanmasında çok taraflılığa, karşılıklı faydaya dayalı uluslararası iş birliğine, dışlayıcı olmayan ve tüm medeniyetlere uyum içinde bir arada yaşama imkânı veren dünya düzenine ve BM'nin yeni risk ve tehditler karşısında etkinliğinin sağlanması için sürekli kalkınmayı destekleyecek ve Güvenlik Konseyi'nde daha adil bir dağılım sağlayacak kapsamlı reformlar gerçekleştirilmesinin önemine odaklanmaktadır. İlk olarak Hu tarafından kullanılan "barışçıl yükseliş" kavramı ise Çin'in yükselişini bir tehdit olarak nitelendiren yaklaşımlara yanıt verme ve Çin'in emperyalist hedefleri bulunmadığını, amacının karşılıklı fayda ekseninde kalkınma olduğunu uluslararası kamuoyuna duyurma maksadı taşımaktadır. Bu kavram Pekin'in ekonomik kalkınmasını sürdürme odaklı, kazan-kazan yaklaşımı çerçevesinde çok boyutlu bir dış politika kurguladığının da göstergesidir.

2012 sonunda liderlik koltuğuna oturan Şi Cinqing'in seleflerine kıyasla daha iddialı ve aktif bir dış politika ortaya koyduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. "Çin Rüyası" kavramıyla 2020'ye kadar gelişmiş ülke statüsüne sahip olmayı ve 2050'lere kadar da dünyanın en büyük ekonomisi haline gelmeyi ulusal hedefler olarak ilan eden Şi, bu çerçevede sadece Çin halkının yeniden zindeleşmesini (*rejuvenation*) değil; Çin'in uluslararası sistemdeki yerinin sağlamlaştırılmasını da amaçlamaktadır. Bu çerçevede Çin dış politikasına "*Fen Fa You Wei* (başarı için çabalamak)" adı verilen yeni bir stratejik yön tayin etmiştir. Buna göre öncelikle uluslararası toplum Çin'i tipik bir gelişmekte olan ülke olarak değil, uluslararası sorumluluklarını yerini getirmeye hazır bir büyük güç olarak görmeli, ikinci olarak da uluslararası sistemde yeni tipte (daha eşitlikçi, saygılı ve karşılıklı çıkar hedefli) bir büyük güçler arası ilişki tesis edilmelidir. Yan Şuetong yeni stratejik yönelimle ilgili olarak, Çin'in dost ve düşmanlarına artık farklı şekilde davranmaya başlayacağı, dış politika araçlarını daha fazla çeşitlendireceği ve komşularını kendisiyle iyi ilişkiler kurmaya itecek biçimde karşılıklı bağımlılık ilişkilerini artırma

yoluna gideceği yorumunu yapmaktadır.⁶ Çin'in Avrupa'yı ve Afrika'yı Asya'ya bağlayan bir ticaret ve altyapı ağı kurmayı hedefleyen, 1,5 trilyon dolarlık iddialı “Bir Kuşak Bir Yol” projesi, söz konusu dış politika kapsamındaki en önemli girişimdir. Bu projenin altyapı ve mali giderlerinin karşılanmasına yardımcı olması için Çin'in öncülüğünde 2013 yılında Asya Altyapı Yatırım Bankası kurulmuştur. Ayrıca her ortamda savaşılabilecek ve kazanabilecek bir orduya sahip olmaya atfedilen önem neticesinde savunma harcamaları ciddi oranda artırılmış ve askerî modernizasyon kapsamında iddialı adımlar atılmıştır ki bu da dış politikada gerektiğinde askerî unsurlara başvurulabileceği anlamına gelmektedir. Şi'nin Ekim 2017'deki Çin Komünist Partisi'nin 19. Kongresinde yaptığı konuşmada kullandığı, “küresel hegemonya peşinde olunmamakla birlikte, ulusal çıkarlara aykırı bir duruma da boyun eğilmeyeceği” ve “Çin'in artık politik, askerî ve ekonomik olarak dünyaya liderlik yapabilecek büyük bir güce dönüşme zamanının geldiği” şeklindeki cümleler, Çin dış politikasında yaşanan değişimin en açık ifadeleridir.⁷ Bu ifadelerden yola çıkarak günümüzde Çin dış politikasının daha önceki dönemlere göre daha aktif ve pragmatik bir nitelik kazandığını söylemek mümkündür.⁸

Dış politikadaki bu değişim kaçınılmaz olarak dış politika hedeflerinin de değişmesini beraberinde getirmiştir. Siyasal düzenin korunmasının, ekonomik refahın sürdürülmesinin ve uluslararası arenanın önemli güçleri arasında yer almanın Çin dış politikasının temel hedefleri haline geldiğini belirten Wang, Çin'in dış politika uygulamalarının anlaşılmasında bu üç unsurun belirleyici niteliğine vurgu yapmaktadır.⁹

Kanlı bir iç savaş neticesinde Komünist Parti'nin iktidara gelmiş olması, 1989'da yaşanan Tiananmen olayı ve Soğuk Savaş sonrası

⁶ Xuetong Yan, “From Keeping a Low Profile to Striving for Achievement”, *The Chinese Journal of International Politics*, Vol: 7, No. 2, 2014, 153-184.

⁷ Şi Jinping'in tam konuşma metni için bkz. http://www.xinhuanet.com/english/special/2017-11/03/c_136725942.htm (Erişim Tarihi: 05.04.2018).

⁸ Fei-Ling Wang, “Beijing's Incentive Structure”, p. 19.

⁹ Age.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) çöküşü gibi tarihsel tecrübeler, Çin'i mevcut siyasi düzenin korunmasını temel öncelik haline getirmeye itmektedir. Zira söz konusu deneyimler, "dışarıdan kışkırtma ve mücadele sonucu oluşacak sosyal kaos ve siyasi bölünme, hatta parçalanma tehdidinin" sürekli varlığını hissettirmesine sebebiyet vermektedir.¹⁰ Bu sebeple Çin'in hayati çıkarları olan toprak bütünlüğünün ve siyasi yapısının korunması dış politikada da temel belirleyici durumdadır. 1839-1949 arası dönemde gerek Japonya'nın, gerekse Batılı güçlerin Çin topraklarını işgal ederek sömürgeleştirmesi, Çin'in ilgili dönemdeki askerî ve siyasi zayıflığına bağlandığından bu iki alanda güçlü olmak Çinli liderler için büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla Tibet, Şincan ve Tayvan'ın bağımsızlığı kırmızı çizgi olarak değerlendirilmekte ve Çin'in güçsüzlüğü anlamına gelecek ve diğer ayrılıkçı hareketlere örnek teşkil edebilecek bu talepler kesin biçimde reddedilmektedir. Dışarıdan bu taleplere verilen destekleri ise iç işlerine müdahale olarak addetmekte ve sert bir tavır ortaya koymaktadır. Söz konusu bağımsızlık taleplerine karşı koyma ve dışarıdan herhangi bir müdahaleyi caydırma amacıyla içeride güçlü merkezîyetçi bir yönetim ve güçlü bir orduya sahip olmak Çin açısından elzem olarak değerlendirilmektedir.

Siyasi yapının korunması hususuna gelindiğinde, tek parti idaresinde yarı otoriter kabul edilebilecek bir devletin temel yönetim organı olan Çin Komünist Partisi'nin, kendi varlığını sürdürmesine yönelik çıkarlarını devletin ulusal çıkarlarına entegre ettiği görülmektedir. Soğuk Savaş'ın bitimi bu partinin meşruiyetinin salt komünist ideolojiye dayandırılarak sağlanamayacağını gösterdiğinden, Çin Komünist Partisi daha milliyetçi bir imaj oluşturmaya, kendisini Çin devletinin koruyucusu olarak tanımlamaya ve Çin'in istikrar ve refahının garantörü olduğu düşüncesini yaymaya yönelmiştir.¹¹ Bu çerçevede Çin Komünist

¹⁰ Michael Swaine and Ashley J. Tellis, "Interpreting China's Grand Strategy", Rand, 2000, p. 16, http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1121 (Erişim Tarihi: 05.04.2018).

¹¹ Melinda Beth Baker, "Beyond Oil ? Chinese National Interests and the Sino-Iranian Relationship", Georgetown University, Washington, April 2010, p.8, <https://repository.library>.

Partisi'nin mevcudiyeti ile iç istikrar ve düzenin sağlanması, Çin'in ekonomik kalkınmasının sürdürülmesi ve uluslararası sistemdeki konumunun sağlamlaştırılmasına bağlanmıştır ki bu da dış politika kararlarını kaçınılmaz olarak etkilemektedir. Çin'in artan ekonomik gücüne paralel olarak uluslararası arenadaki prestijinin ve etkinliğinin de artması milliyetçi duyguları canlandırarak bu gücü ortaya çıkaran aktör olarak Çin Komünist Partisi'nin kamuoyu nezdindeki imajına olumlu katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla dış politikada Çin'in bu yükselişini destekleyecek ve sürdürülebilir kılacak adımlar atılmaktadır. Ayrıca Çin'in dış politikadaki temel ilkeler olarak belirlediği egemenliği saygı ve iç işlerine karışmama prensiplerini de bu kapsamda değerlendirmek gerekmektedir. Farklı coğrafyalarda ortaya çıkan ayrılıkçı hareketlere destek verilmemekte ve Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi kararıyla BM tarafından gerçekleştirilen barış koruma operasyonları dışında uluslararası müdahalelere sıcak bakılmamaktadır.

Ekonomik refah 1980'lerin başından itibaren Çin Komünist Partisi'nin siyasi ajandasının en önemli gündem maddelerinden birini oluşturmaktadır. İfade edildiği üzere, ekonomik kalkınmanın sürdürülmesi siyasi düzenin korunması kaygısı ve artan milliyetçi arzular sebebiyle elzem görülmüştür ki, Deng ekonomik kalkınmayı Çin Komünist Partisi'nin gelecek yüzyıl boyunca en önemli görevi olarak nitelendirmiştir. Reform ve dış dünyaya açılma sürecinin 1980'lerden itibaren başlamasıyla emsalsiz bir büyüme trendi yakalayan Çin, yıllık ortalama %10'luk büyüme kaydetmiş, 2012 yılından itibaren ülkenin büyümesi kademeli olarak azalsa da küresel ekonominin liderlerinden biri olmaya devam etmiştir. 2017 yılında % 6,8 oranında büyüyen Çin'in gayri safi yurtiçi hasılası 12 trilyon dolara yükselmiştir.¹² "Dünyanın bir numaralı tedarikçisi" ve ihracatçısı konumunda olan Çin'e yönelik yabancı yatırımları da 2017'de %8 oranında artarak

georgetown.edu/bitstream/handle/10822/553441/bakermelinda.pdf;sequence=1

(Erişim Tarihi: 09.04.2018).

¹² The World Factbook, "China", <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ch.html> (Erişim Tarihi: 09.04.2018).

136 milyar dolara ulaşmıştır.¹³ Üretim ve dış ticaret dışında, yüksek ticaret hadleri sayesinde önemli döviz birikimi gerçekleştiren ve hâlihazırda en fazla döviz rezervine sahip olan Çin, finans piyasalarında da etki sahibidir.¹⁴ Her ne kadar gelir adaletsizliği ülkedeki başlıca sorunlar arasında yer alsada, söz konusu büyüme halkın önemli bir kısmının gelirinin ve refah düzeyinin artmasını sağlamıştır. 2020'ye kadar Çin'deki şehirli tüketicilerin yıllık kazancının 9.000 ilâ 34.500 dolar arasında seyretmesi, dolayısıyla 400 milyon kişilik bir orta sınıfın oluşması öngörülmektedir.¹⁵

Ekonomik refah; siyasi düzenin korunması ve başat güçler arasında yer alma hedefleriyle olan doğrudan ilişkisi sebebiyle Wang'ın üçlü yapısının en önemli unsurudur. Zira ekonomik refah hem siyasal meşruiyetin, hem kamuoyunun memnuniyetinin, hem de gücün sağlanmasında olmazsa olmaz bir faktör olduğundan, dış politika Çin'in ekonomik büyümesini destekleyecek biçimde kurgulanmakta ve ticaret güvenliği ve enerji güvenliği gibi hususlara özellikle eğilinmektedir. Gerek sanayinin ihtiyaç duyduğu hammadde ve enerji kaynaklarına kesintisiz ulaşmak, gerekse ticaretini sekteye uğratabilecek sorun ve tehditlerin oluşumunu engellemek Çin'in kapsamlı güvenlik yaklaşımının ayrılmaz parçalarıdır.

Bariş içinde bir arada yaşama, kazan-kazan stratejisi, dünya siyasetinde ahenk gibi kavramlara Çinli liderlerin sürekli söylemlerinde yer vermesini de ekonomik ilişkilere atfedilen önem kapsamında değerlendirmek gerekmektedir. Çin diğer devletlerle ilişkilerinde ekonomik ve ticari çıkarları ön planda tutmakta ve devletlerin yönetim biçimiyle ilgilenmemektedir. Batılı ülkelerin tersine demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve iyi yönetim gibi siyasi unsurların ilgili ülkelerde gösterdiği gelişmeye dayalı bir ilişki yürütme kaygısında olmadığından çıkar odaklı ilişkiler kurgulamaktadır. Pekin açısından

¹³ "China says foreign direct investment up 7.9% in 2017", *China Daily*, January 16, 2018.

¹⁴ Salvatore Babones, "China is Sitting on \$3 Trillion in Currency Reserves, But is that Enough?", *Forbes*, May 24, 2018.

¹⁵ "Growth of middle class means major changes for China", *China Daily*, October 2, 2017.

temel endişe kaynağı, Çin'in yükselişinin diğer devletler tarafından tehdit olarak algılanması ve bu yükselişin engellenmeye çalışılmasıdır. Bu sebeple hem Çin'in yükselişinin barışçıl niteliğine vurgu yapılmakta, hem de kazan-kazan stratejisi ekseninde Bir Kuşak Bir Yol projesi örneğinde olduğu gibi ortak çıkar temelli girişimler ortaya konulmaktadır.

Son olarak, güç sahibi olma hususuna gelindiğinde, öncelikle uluslararası ilişkilerin anahtar kavramlarından biri olmasına rağmen genel kabul görmüş bir tanımı bulunmayan güç kavramını Çinli liderlerin nasıl ele aldığına değinmek gerekmektedir. Çinli liderler ulusal gücü kapsayıcı biçimde yorumlamakta ve ekonomik, diplomatik, askerî ve teknolojik boyutlarıyla değerlendirmektedir.¹⁶ Diğer bir deyişle, sadece askerî ve ekonomik güç unsurlarını içeren sert güce değil; bilim ve teknoloji alanında gelişmişliği, tanınmış eğitim kurumlarına sahip olmayı, dili ve kültürüyle çekim merkezi olmayı içeren yumuşak güce de önem verilmektedir.

Çin 1839-1949 tarihleri arasında farklı güçlerin işgaline uğramış olmasının yarattığı aşağılanmışlık duygusunu tamamen geride bırakarak uluslararası arenanın başat güçlerinden biri olma ve saygınlığını artırma amacıyla hareket etmektedir. Bu çerçevede en önemli dayanak noktası, şüphesiz sahip olduğu ekonomik güçtür. Zira hâlihazırdaki uluslararası konumunu ekonomik yükselişine borçlu olan Çin, "ekonomik zenginlik ile askerî gücün büyük ölçüde eş anlamlı"¹⁷ olduğunu kanıtlar mahiyette askerî gücünü de geliştirmiştir. Barış içinde bir arada yaşama ilkesine dayanan barışçıl bir dış politika takip ettiğini her fırsatta dile getirmesine rağmen Çin'in ordusunu modernize etme ve askerî tüm imkân ve kabiliyetlere sahip olma amaçlı, planlı bir çalışma yürüttüğü gözlemlenmektedir. 2018 yılında savunmaya yaklaşık 200 milyar dolarlık bir bütçe ayıran Pekin yönetimi, bilhassa deniz ve hava kuvvetlerini

¹⁶ Hu Angang and Men Honghua, "The Rising of Modern China: Comprehensive National Power and Grand Strategy," *Strategy and Management*, Vol: 3, No. 2, 2002, <https://myweb.rollins.edu/tlairson/china/chigrandstrategy.pdf> (Erişim Tarihi 07.04.2018).

¹⁷ Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981 p. 124.

geliştirmenin yanında, siber güvenlik, nano ve biyo teknolojiler, yapay zekâ, hipersonik silahlar gibi farklı alanlara yatırım yapmaktadır.¹⁸ 1995-1996 Tayvan Boğazı krizi, ihtilafli Senkaku/Diaoyu adaları sorunu, Güney Çin Denizi'ndeki tartışmalı sularda Çin karakol gemilerinin bulunması, 2012'de Filipinlerle yaşanan Scarborough kayalıkları meselesi gibi hususlar Pekin'in gerektiğinde dış politikada askeri güç unsurlarına başvurduğunu kanıtlamaktadır. Başat güç olma hedefi doğrultusunda Tayvan, Güney ve Doğu Çin Denizi'ndeki sorunlarda elini güçlendirecek caydırıcı bir askeri güç Çin için olmazsa olmaz niteliktedir.¹⁹ Nitekim Çin Komünist Partisi'nin 19. Ulusal Kongresi'ndeki konuşmasında Şi'nin 2035'e kadar Çin Halk Kurtuluş Ordusu'nun yeni silahlarla donatılacağı ve 2050'ye kadar da Çin'in dünyanın en güçlü ordusuna sahip olacağı açıklamaları da bu kapsamda değerlendirilmelidir.

Ayrıca Pekin normatif, diplomatik ve kültürel unsurların yumuşak gücünü artıracak biçimde kullanılmasına ve uluslararası sistemde "sorumluluk sahibi" ve "iyi huylu" bir güç algısı yaratılmasına özel önem atfetmektedir. Bu çerçevede Çin BM barış koruma operasyonlarına ve Altılı Görüşmelerde (Kuzey Kore'yi nükleer silah programından vazgeçirmek için ABD, Japonya, Rusya, Güney Kore, Çin ve Kuzey Kore arasında yürütülen müzakere turları) olduğu gibi arabuluculuk faaliyetlerine katılmaya, insani yardım çalışmalarına destek vermeye, eğitim kurumlarının kalitesini ve saygınlığını artırmaya, Konfüçyüs Enstitüleri aracılığıyla dil ve kültürünü yaymaya, yoksul ülkelere yönelik kalkınma yardımlarında bulunmaya önem vermektedir.

Çin'in dış politika yapımında temel aldığı bu üç hedef, makalenin ana konusunu oluşturan Çin'in Orta Doğu'ya yönelik politikasının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Öncelikle Çin-Orta Doğu ilişkilerine

¹⁸ "Yeni küresel dağılım: Çin niçin dünyanın en güçlü ordusunu kuruyor?", *Sputnik News*, 19 Ekim 2017.

¹⁹ Kutay Karaca, "Çin Etkisinde Yeni Bir Çağ mı? Türkiye-Çin İlişkileri Özelinde Bir Değerlendirme", TESAM II. Sosyal Bilimler Kongresi, Bildiri Kitabı, 1-2 Kasım 2017, Tesam Kitapları, Bursa, 2018, 193-207, p. 199.

genel bir bakış gerçekleştirilecek; akabinde ilişkiler Wang'ın üç hedefli yaklaşımı çerçevesinde detaylandırılacaktır.

2. Çin-Orta Doğu İlişkilerine Genel Bakış

Uluslararası ilişkileri büyük ölçüde iki süper gücün şekillendirdiği Soğuk Savaş dönemi boyunca Çin, Orta Doğu ile ciddi bir ilişki kuramamış, ancak 1970'lerden itibaren Tayvan ile giriştiği uluslararası alanda Çin halkının resmî temsilcisi olarak tanınma rekabeti kapsamında bu bölgeyle ilişki arayışına girmiştir. Bağımsızlığını yeni kazanmış Asya ve Afrika devletlerini bir araya getiren ve sömürgeciliğe ve ırkçılığa karşı izlenecek ortak bir politikanın ilkelerini belirleme amacı taşıyan 1955 Bandung Konferansı, Pekin için Orta Doğu ülkeleriyle ilişki kurmak açısından önemli bir platform oluşturmuştur. Öyle ki, konferans sırasında Mısır ile kurulan temaslar, 1956 Süveyş Krizi'nde Çin'in Cemal Abdülnasır'ın Batı karşıtı tutumunu desteklemesinin ve aynı yıl iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasının önünü açmıştır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Orta Doğu'da ilk diplomatik ilişki kurduğu ülke Mısır olmuş; 1956 yılı içerisinde Suriye ve Yemen'le de resmî ilişkiler tesis edilmiştir. 1958'de ABD'nin Lübnan ve İngiltere'nin Ürdün müdahalelerini şiddetle eleştiren Çin, aynı yıl yeni kurulmuş Irak Cumhuriyeti ile diplomatik ilişki kurmuştur. 1950'lerin sonunda başlayan Sovyetler Birliği-Çin ayrılığı (küresel komünizmin liderliğinden ve Marksizm-Leninizm'e dair teorik tartışmalardan kaynaklanan diplomatik ayrılık), Pekin'i Batı'ya yakın Orta Doğu ülkeleriyle temas kurmaya itmiş; İran ve Lübnan ile diplomatik ilişkiler tesis edilmiştir. Orta Doğu açılımı, 1970'lerin başında Çin'in BM'ye kabul edilmesi ve BM Güvenlik Konseyi'ndeki koltuğu Tayvan'dan almasından sonra Kuveyt, Ürdün, Libya ve Umman ile kurulan ilişkilerle sürmüştür. 1980'lerin ortalarından itibaren Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Katar, Bahreyn ve Suudi Arabistan ile ilişkiler geliştirilmiş; son olarak 1992'de İsrail ile resmî diplomatik ilişkiler tesis edilmiştir. Bunda Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra 1991'de Madrid'te başlayan Orta Doğu barış sürecinin yarattığı olumlu havanın etkili olduğunu ifade etmek mümkündür.

İlişkilerin ilk kurulduğu dönemde Tayvan meselesinde Orta Doğu ülkelerinin desteğine sahip olma amaçlı, ideolojik temelli

ve fazla aktif olmayan bir politika güden Çin'in bu bölgeye bakışı, Soğuk Savaş'tan sonra kayda değer şekilde değişmiştir. Mao'nun ölümünden sonra başa geçen Deng, daha az ideolojik ve daha fazla pragmatik bir dış politikaya yönelerek Çin'in modernizasyon programına uygun bir uluslararası ortam yaratmaya çalışmıştır. Bu yaklaşım Orta Doğu ülkeleriyle olan ilişkileri de etkilemiş ve ekonomi, enerji ve güvenlik alanındaki çıkarlar ilişkileri şekillendirmeye başlamıştır. 1990'da Çin'in Orta Doğu ülkelerine yönelik ihracatı 1,5 milyar dolara ulaşmış; 50.000 Çinli işçi çeşitli sektörlerde çalışmak üzere bölgeye gönderilmiştir.²⁰ 1989 yaşanan Tiananmen olaylarına kanlı biçimde müdahale etmesi sebebiyle Batı'nın yaptırımlarına maruz kalan, bilhassa ABD'nin askerî teknoloji ve silah ambargosuyla karşılaşan Çin'in en önemli askeri teknoloji ortaklarından biri İsrail haline gelmiştir.²¹

Çin'in 1980'lerin başından itibaren sürdürdüğü ekonomik büyüme sonucunda 1993 yılında net bir petrol ithalatçısı haline gelmesi (1970 ve 1980'ler boyunca petrol ihracatçısı idi), enerji konusunu Çin-Orta Doğu ilişkilerinin merkezine yerleştirmiştir. 1993'ten önce Umman ve Yemen'den petrol ithal eden Çin, bu tarihten sonra pek çok petrol tedarikçisi Orta Doğu ülkesiyle enerji alanındaki ilişkilerini geliştirmiştir. Bu çerçevede bilhassa Körfez ülkeleriyle iş birliğine giden Çin, 1990'ların ortalarından itibaren ortak projelerle İran ve Sudan'da petrol ve doğalgaz arama/çıkarma/üretim faaliyetlerine katılmaya başlamıştır.²² Çin Ulusal Petrol Şirketi (CNPC) 1995'te Kuveyt'te petrol depolama tesisi projesine dâhil olmuştur.²³ 1999'da Suudi Arabistan ile enerji sektöründe kapsamlı iş birliği öngören stratejik petrol iş birliği anlaşması

²⁰ Guang Pan, "China's Success in the Middle East", *Middle East Quarterly*, Vol: 4, No. 4, 1997, <https://www.meforum.org/articles/other/china-s-success-in-the-middle-east> (Erişim Tarihi 10.04.2018).

²¹ Conal Urquhart, "US acts over Israeli arms sales to China", *The Guardian*, June 13, 2005.

²² Stephen Matthews, "China's New Energy Focus: Strategic Partnership with Saudi Arabia", Rice University, 2005, <https://www.bakerinstitute.org/files/764/> (Erişim Tarihi 10.04.2018).

²³ Michal Meidan, "China and the Middle East: Moving beyond energy trade", Giulia C Romano, Jean-Francois Meglio (ed.), *China's Energy Security: A Multidimensional Perspective*, Routledge, New York, 2016, p. 123.

imzalayan Çin, hem petrol ithalatını artırmış, hem de rafineri sektörü için Suudi yatırımı sağlamıştır. 1999'da Çin'in Suudi Arabistan'dan ithal ettiği ham petrol günlük 86.000 varile yükselmiş (1995'te Suudi Arabistan Çin'in en fazla petrol ithal ettiği 25. ülkeyken 1999'da yedinci ülke haline gelmiştir);²⁴ Çin'e ait Sinopec ile Suudi Arabistan'a ait Aramco şirketleri, Çin'in Fujian ve Shandong şehirlerinde ortak petrol rafinerisi projesi başlatmıştır.²⁵ 1995'te Çin'e ihracatını artırmak amacıyla İran, petrol rafinerileri yetersiz olan Çin'e yeni rafineri kurulması amacıyla 25 milyon dolarlık yatırımda bulunma kararı almıştır.²⁶ 1996'da ABD'nin aldığı, İran ve Libya'nın petrol ve doğal gaz sektörlerine yılda 20 milyon dolar ve üzerinde yatırım yapan yabancı sermayeli şirketlerin cezalandırılması kararı, Batı merkezli şirketleri caydırırken Çin için önemli bir fırsat yaratmıştır.

Öte yandan Orta Doğu ülkeleri ucuz Çin malları için önemli pazar olanakları sunmuş; Mısır'da uygun fiyatlı Çin arabalarına, Filistin'de Çin menşeli tüketim mallarına ciddi talep ortaya çıkmıştır.²⁷ Çin'in Körfez İş Birliği Konseyi ülkeleriyle (Bahreyn, BAE, Suudi Arabistan, Umman, Katar, Kuveyt) olan ticaret 1991'de 1,5 milyar dolarken,²⁸ 2000 yılında 10 milyar dolara yükselmiştir.²⁹ 2001'de Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliği sonrası Çin pazarının serbestleşmesi ve Çin'in uluslararası ticaretle ilgili gerçekleştirdiği reformlar sonucu dış ekonomik ilişkilerinin gelişimi, Orta Doğu ile olan ticari ilişkilerindeki

²⁴ Naser M. Al-Tamimi, *China-Saudi Arabia Relations, 1990-2012: Marriage of Convenience or Strategic Alliance?*, Routledge, NewYork, 2014, p. 146.

²⁵ Stephen Matthews, age.

²⁶ Manochehr Dorraj and Carrie L. Currier, "Lubricated with Oil: Iran-China Relations in a Changing World", *Middle East Policy*, Vol: 15, No. 2, 2008, 66-80, p. 71.

²⁷ Abbas Varij Kazemi and Xiangming Chen, "China and the Middle East: More Than Oil", *European Financial Review*, February 2014, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.914.3434&rep=rep1&type=pdf> (Erişim Tarihi: 12.04.2018).

²⁸ Mahmoud Gharfour, "China's Policy in the Middle East," *Middle East Policy*, Vol:16, No.2, 2009, 80-92, p. 82.

²⁹ International Monetary Fund, Direction of Trade Statistics. <http://www.imf.org/en/Data> (Erişim Tarihi: 12.04.2018).

ivmeyi artırmıştır. Buna ilaveten, 1980'lerden itibaren Mısır, İran, Irak ve Suudi Arabistan silah ticaretinde Çin'in önde gelen müşterileri haline gelmiş; 1980'den 1990'ların başlarına kadar Çin silah ihracatının yaklaşık %50'sini bölge ülkeleriyle (Mısır, Irak, İran, Suudi Arabistan) gerçekleştirmiştir.³⁰ 1988'de Suudi Arabistan'a CSS-2 balistik füzelerini satmış; Irak 1983-1989 yılları arasında Çin'den tanktan savaş uçağına beş milyar dolarlık askerî araç alımı gerçekleştirmiş;³¹ 1980-1990 arasında İran'ın en önemli silah tedarikçilerinden biri olan Çin, bu ülkeye tank, savaş uçağı, hızlı devriye gemisi ve gemisavar füzeler ihraç etmiştir.³² Fakat BM ve ABD'nin Irak ve İran'a yönelik silah ambargoları ile söz konusu silah ve araçların teknolojik anlamda beklentilerin altında kalması sebebiyle 1990'ların başlarından itibaren silah ticareti ciddi oranda düşüş göstermiştir.³³

2000'li yıllardan itibaren bölgeyle ilişkileri geliştikçe söz konusu ilişkilerin sürdürülebilirliği açısından Çin bölge güvenliğine ilişkin meseleleri daha yakından takip etmeye başlamıştır. İsrail-Filistin meselesi, İran'ın nükleer programı, Arap Baharı sonrası değişen dengeler ve IŞİD terör örgütünün bölgedeki faaliyetleri Pekin yönetiminin Orta Doğu'ya yönelik politikalarını kaçınılmaz olarak etkilemiştir. Bu gelişen ve derinleşen ilişkiler Wang'ın üç hedefli yaklaşımı çerçevesinde ele alınacaktır.

³⁰ Guang Pan, agm.

³¹ Anthony H. Cordesman and Ahmed S. Hashim, *Iraq: Sanctions and Beyond*, Westview Press, Boulder, 1997, p. 227.

³² Bates Gill, "Chinese Arms Exports to Iran", *Middle East Review of International Affairs*, Vol: 2, No. 2, May 1998, 55-70, p. 57.

³³ Yitzhak Shichor, "Mountains out of Molehills: Arms Transfers in Sino-Middle Eastern Relations", *Middle East Review of International Affairs*, Vol: 4 No. 3, September 2000, pp. 27-39.

3. Koruma-Refah-Güç Yaklaşımı Kapsamında Çin'in Orta Doğu Politikası

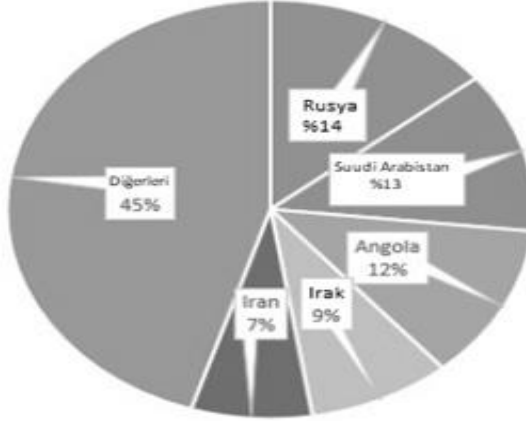
3.1. Siyasi Yapıyı Koruma

Çin'in dış politikasını şekillendiren siyasi düzeni koruma, ekonomik refahını sürdürme ve uluslararası sistemin başat güçleri arasında yer alma hedefleri, Orta Doğu ile olan ilişkilerini kaçınılmaz olarak etkilemektedir. Öncelikle siyasi düzeni koruma hedefi ele alındığında, ekonomik büyümeyi sürdürülebilir kılma, iç işlerine müdahale etmeme ilkesine riayet etme ve toprak bütünlüğünü koruma unsurlarının Çin-Orta Doğu ilişkilerinde ön planda olduğu görülmektedir.

Çin'in siyasi düzenin korunması ve iç istikrarı açısından ekonomik büyümenin sürdürülmesi elzemdir. Halkın mevcut tek parti düzenine desteği ve iç huzursuzlukların önüne geçilmesi açısından Çin Komünist Partisi'nin ülkede ekonomik refahı sağlayan ve güçlü bir Çin yaratan aktör imajını devam ettirmesi gerekmektedir. Bu çerçevede temel kaygı olan ekonomik kalkınmasını sürdürebilmesi için sürekli artan oranda enerji ithalatına gereksinim duyan Çin açısından enerji güvenliğinin sağlanması temel önceliklerden biridir. Dünyada toplam enerji tüketiminin %23'ünü tek başına gerçekleştiren ve günümüzde dünyanın bir numaralı enerji tüketicisi durumunda olan Çin için Orta Doğu'dan ithal edilen enerjiye kesintisiz biçimde ulaşmak büyük önem taşımaktadır. Orta Doğu 1995'ten beri Çin'in bir numaralı petrol tedarikçisi (toplam ithalatının %50'sinden fazla) konumundadır. Uluslararası Enerji Ajansı'nın verilerine göre 2040 yılına gelindiğinde Çin ihtiyaç duyduğu petrolün yarısını Orta Doğu tedarik ediyor olacaktır.³⁴ Dolayısıyla Çin, hem mevcut ekonomik yapısını korumak, hem de kalkınmasını sürdürmek için kesintisiz biçimde Orta Doğu ülkelerinden petrol ithal etmek durumundadır.

³⁴ Michael Lelyveld, "China's Oil Import Dependence Climbs as Output Falls," Radio Free Asia, December 04, 2017, https://www.rfa.org/english/commentaries/energy_watch/chinas-oil-import-dependence-climbs-as-output-falls-12042017102429.html (Erişim Tarihi: 12.12.2018).

Şekil-1: 2017 yılında Çin'in önde gelen ham petrol tedarikçileri³⁵

2017 itibariyle Suudi Arabistan, Irak ve İran, bölgede Çin'in başta gelen petrol tedarikçileridir; ancak Umman, Kuveyt, BAE de Çin'in petrol satın aldığı bölge ülkelerindedir. İran ve Katar ise Çin'in bölgedeki en önemli doğalgaz tedarikçileridir. Bu sebeple Çin söz konusu ülkelerde enerji alanında ciddi yatırımlar yapmakta, petrol ve doğalgaz arama/çıkarma/üretim faaliyetlerine ortak projeler, şirket satın alma veya şirket birleşmeleri aracılığıyla katılmaktadır. 2003'te Sinochem şirketi BAE ve Umman'da 12 doğalgaz sahasında ortak arama ve çıkarma faaliyeti gerçekleştirilmesine ilişkin sözleşmeler gerçekleştirmiştir.³⁶ 2011'de Sinopec ve Suudi Aramco şirketleri Yanbu rafinerisinin geliştirilmesi için ortaklık kurulmasını öngören memorandumunu imzalamıştır.³⁷ Ayrıca Pekin 2018 yılı içerisinde bir kısım hisselerinin

³⁵ Erica Downs, "Russia not Saudi Arabia is China's main source of oil", China Policy Institute, March 28, 2018, <https://cpianalysis.org/2018/03/28/the-new-king-of-chinas-crude-oil-imports-russia-and-the-competition-for-market-share-in-china/> (Erişim Tarihi: 15.04.2018)

³⁶ Mo Chen, "Exploring Economic Relations between China and the GCC States", *Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, Vol: 5, No. 4, 2011, 88-105, p. 96-97.

³⁷ Agm.

halka arz edilmesi planlanan Aramco'nun %5 hissesine talip olduğunu duyurmuştur.³⁸ 2000 yılında iki ülke arasında imzalanan sözleşmeyle, Çin devlet şirketi CNPC'ye Güney İran'daki doğal gaz sahasında 19 kuyu açma hakkı tanınmış; 2009'da Sinopec, İran Ulusal Petrol Rafine ve Dağıtım Şirketiyle ülkede yeni petrol rafinerilerin kurulması amacıyla 6,5 milyar dolarlık bir yatırım anlaşması imzalamıştır.³⁹ Çin, ayrıca Hazar Denizi'ndeki petrol ve doğal gaz araştırmaları ile Neka bölgesindeki tesisleri modernleştirme projelerine de destek vermiştir. 2015'te imzalanan ortak eylem planıyla CNPC, Kuzey Azadegan petrol sahasının ikinci fazını geliştirme projesini üstlenmiştir.

Çin'in Orta Doğu'ya olan ilgisi sadece enerji alanıyla sınırlı değildir. 2005'ten 2009'a kadar Çin ile Orta Doğu arasındaki ticaret hacmi %87 oranında artarak 100 milyar dolara ulaşmış; 2016 yılında ise 230 milyar dolar seviyesine yükselmiştir.⁴⁰ 2005'te 1 milyar dolar olan bölgeye yönelik Çin yatırımları 2009'da 11 milyar dolara, 2016'da 30 milyar dolara ulaşmıştır.⁴¹ 2016'da toplam 92 milyar dolarlık yabancı yatırımı çeken Orta Doğu bölgesine yönelik yatırımların üçte biri Çin tarafından gerçekleştirilmiştir.⁴² Ayrıca Çin pek çok Orta Doğu ülkesiyle ticari ortaklıkları geliştirme amaçlı platform ve mekanizmaların oluşturulmasına ön ayak olmaktadır ki Çin-Arap Ekonomi ve Ticaret Forumu ile 2016'da yeniden görüşmeleri başlayan Çin-Körfez Ülkeleri Serbest Ticaret Bölgesi bunlara örnek verilebilir. Öte yandan Kasım 2014'te Çin ve Katar 35 milyar Çin yuanı/20,8 milyar Katar riyali

³⁸ "Exclusive: China offers to buy 5 percent of Saudi Aramco directly", *Reuters*, October 16, 2017.

³⁹ "Iran, China Agree on \$6.5B Oil Refinery Project", *Payvand Iran News*, November 25, 2009.

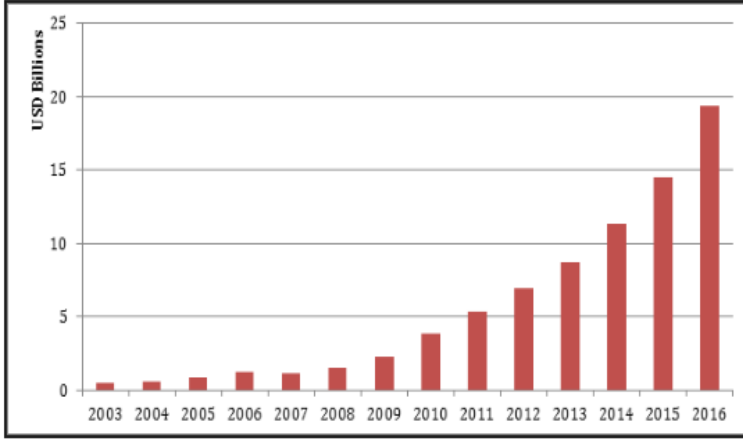
⁴⁰ Gong Xiaosheng, "Hotspots in the Middle East and China's Middle East Diplomacy", Chinese's People's Institute of Foreign Affairs, 2017, <http://www.cpifa.org/en/cms/item/view?table=book&id=230> (Erişim Tarihi: 20.04.2018).

⁴¹ "China is largest foreign investor in Middle East", *Middle East Monitor*, July 24, 2017, <https://www.middleeastmonitor.com/20170724-china-is-largest-foreign-investor-in-middle-east/> (Erişim Tarihi: 20.04.2018)

⁴² Age.

değerinde bir *swap* anlaşması imzalamış, Orta Doğu'da faaliyet gösteren Çinli şirketlerin faaliyetlerini kolaylaştırmak için Çin Sanayi ve Ticaret Bankası Dubai, Abu Dhabi, Doha, Kuveyt ve Riyad'da şube açmıştır.⁴³

Şekil-2: Çin'in Orta Doğu'daki Yatırımları⁴⁴

Silah ticaretine gelindiğinde, 2005-2009 arası dönemde Çin'in Orta Doğu ülkelerine yönelik silah satışı 600 milyon dolara ulaşmıştır. Fakat bu miktar aynı dönemde ilgili ülkelere 12 milyar dolarlık silah satışı gerçekleştiren ABD'nin oldukça gerisindedir.⁴⁵ 2012-2016 döneminde İran toplam silah ithalatının sadece %12,3'ünü, Irak %0,4'ünü, Suudi

⁴³ "China's One Belt One Road Initiative and the Gulf Pearl Chain", *China Daily*, June 5, 2017.

⁴⁴ Andrea Ghiselli, "China and the Middle East: Growing Influence and Divergent Perceptions", Middle East Institute, April 17, 2018, <http://www.mei.edu/content/map/china-and-middle-east-growing-influence-and-divergent-goals> (Erişim Tarihi: 15.04.2018).

⁴⁵ James Chen, "The Emergence of China in the Middle East", INSS, Strategic Forum, No. 271, p. 3, <http://inss.ndu.edu/Portals/68/Documents/stratforum/SF-271.pdf> (Erişim Tarihi: 20.04.2018).

Arabistan %0,12'sini, Mısır ve BAE ise %0,1'ini Çin'den gerçekleştirmiştir.⁴⁶ Dolayısıyla Orta Doğu'daki silah ticaretinde Çin hâlen küçük bir oyuncu olmakla birlikte, özellikle Mısır ve İran açısından Rusya'nın alternatifi haline gelmeyi başarmıştır.

Pekin'in "Bir Kuşak Bir Yol"⁴⁷ girişimi adını verdiği tarihi İpek Yolu ticaret hattını yeniden hayata geçirme projesi, Çin-Orta Doğu ilişkilerinin daha fazla geliştirilmesi ve bu bölgedeki Çin nüfuzunun artırılması açısından en iddialı girişimdir. İlk olarak 2013 yılında Şi Cinping tarafından dile getirilen ve Çin'in kara ve denizden ekonomik olarak Batı'ya bağlanmayı hedefleyen bu proje, 60'tan fazla ülkeyi içine alan ulaşım koridorları, enerji boru hatları ve iletişim altyapıları ağı oluşturulmasını öngörmektedir. Çin, Orta Asya, Orta Doğu, Rusya ve Avrupa'yı karadan birleştiren bir "kuşak" ve Çin, Güneydoğu Asya, Güney Asya, Doğu Afrika, Orta Doğu ve Akdeniz'i birleştiren bir "deniz yolu"ndan oluşan bu proje, Çin'in Batı pazarlarına daha kolay ve az maliyetle ulaşmasını hedeflemektedir. Çin'in ticaret hacmini artırmasına ve küresel ekonomide söz sahibi olmasına olanak sağlayacak bu projenin merkezinde Orta Asya ve Orta Doğu yer almaktadır. Haziran 2014'teki Altıncı Çin-Arap Ülkeleri İş Birliği Forumu'nun açılış töreninde Şi Cinping "Arap ülkeleriyle Çin arasındaki dostluk ilişkisinin eski İpek Yolu'na dayandığını ve birlikte Kuşak ve Yolu inşa edecek doğal ortaklar olduklarını" ifade etmiş ve " tarafların karşılıklı dayanışma ve iş birliği anlayışı içinde ortak çıkarları ve ortak kaderi paylaşan bir topluluk oluşturacaklarını" belirtmiştir.⁴⁸ Mart 2015'te açıklanan proje eylem planında da Orta Doğu'nun hem "kuşak" hem de "yol" için merkez teşkil edeceği ve bölge ülkeleriyle "kazan-kazan" formülü üzerinden kapsamlı ve sürdürülebilir bir iş birliği modeli geliştirileceği vurgulanmıştır. Asya'yı, Avrupa ve Afrika'ya bağlayan bu girişimin altı

⁴⁶ Willem Oosterveld, China in the Middle East: Testing the Waters, Linking the Land", *The Diplomat*, August 25, 2017.

⁴⁷ Kuşak ve Yol Girişimi (*Belt and Road Initiative*) olarak da isimlendirilmektedir.

⁴⁸ Wang Jian, "One Belt One Road": A Vision for the Future of China-Middle East Relations", *Al Jazeera Center for Studies*, May 9, 2017.

ekonomik koridoru bulunmakta olup Orta Doğu ülkelerini kapsayan Çin-Pakistan koridoru ile Çin-Orta Asya-Batı Asya koridorları bölgenin stratejik önemini artırmaktadır. Zira Orta Doğu, Afrika ve Avrupa pazarlarına ulaşmak açısından merkez niteliğindedir.

Öte yandan Ocak 2016'da Çin tarihinde ilk defa hazırlanan Arap Politika Belgesi Pekin'in Orta Doğu ile ilişkilere atfettiği önemi gözler önüne sermiştir. Belgede Çin-Arap iş birliğinin geliştirilmesi için 1+2+3 formülü ortaya konulmuş olup, bu formülün birinci ayağını enerji alanında iş birliği; ikinci ayağını altyapı imarı ile ticaret/yatırım olanaklarının artışı; üçüncü ayağını ise nükleer enerji, uydu teknolojileri ve yenilenebilir enerji alanında iş birliği oluşturmaktadır.⁴⁹ Ayrıca taraflar arasındaki ilişkilerin yeni boyutlar kazanarak geliştirilmesinde Bir Kuşak Bir Yol projesinin öneminin de altı çizilmiştir.

Söz konusu projenin Çin ile mevcut ilişkileri geliştirmenin yanı sıra, bölge ülkelerinin ticaret hacmini artırması, altyapıların olanaklarını geliştirilmesi, yeni istihdam alanları yaratması, yeni enerji ve ticaret anlaşmalarının önünü açması ve yabancı yatırımlarını teşvik etmesi beklenmektedir. Bu kapsamda Çin, Tahran ile Meşhed arasındaki hızlı tren hattının elektrik işleri için 1,6 milyar dolarlık kredi sağlamış; Çinli firmalar Mısır'da 20 milyar doların üzerindeki altyapı projelerini üstlenmiş; Çinli COSCO şirketi Abu Dhabi Ports şirketiyle yeni liman terminallerin inşa edilmesi amaçlı ortaklık anlaşması imzalamış; Çinli Harbin Uluslararası Elektrik Şirketi ile Suudi Uluslararası Elektrik ve Su Şirketi farklı coğrafyalarda ortak projeler gerçekleştirmek için 2015'te anlaşma imzalamıştır. Çin ve Mısır Bir Kuşak Bir Yol projesi ile Mısır'ın ulusal kalkınma planını uyumlulaştırma kararı almış, bu çerçevede ortaklaşa Süveyş Ekonomik ve Ticari İş Birliği Bölgesi inşa edilmiştir.⁵⁰ İsrail'in Kızıldeniz'in ucunda yer alan Eylat limanı ile Akdeniz'deki Aşdod Limanı arasında demiryolu hattı inşa edilmesi hususunda 2012'de

⁴⁹ Arap Politika Belgesi'nin tam metni için bkz. http://www.china.org.cn/world/2016-01/14/content_37573547.htm (Erişim Tarihi: 25.04.2018).

⁵⁰ Wang Jian, agm.

Çin ile anlaşmaya varılmış; 2015'te de İsrail Orta Doğu'nun en büyük limanlarından olan Hayfa Limanı'nın 25 yıllık işletme hakkını Çin'e vermiştir.⁵¹ Öte yandan Bir Kuşak Bir Yol projesinin finansmanı için Çin önderliğinde 100 milyar dolar yatırımla Asya Altyapı Yatırım Bankası kurulmuştur ki, bu banka Umman'da Duqm bölgesinde kurulan serbest bölge limanında inşa edilecek ticari rıhtım projesine ve telekomünikasyon altyapısını güçlendirme projesine ve Mısır'da güneş enerjisi santrali projesine finansman sağlama kararı almıştır.⁵²

Bir Kuşak Bir Yol projesinin başarısı hem Çin Komünist Partisi'nin ülke içindeki popülaritesini artırarak siyasi düzene yönelik eleştirileri azaltacak, hem de Çin'in toprak bütünlüğüne yönelik temel tehdit addettiği ayrılıkçı hareketleri engelleme olanağı sağlayacaktır. Zira Pekin yönetimi için hassas bir mesele olan Doğu Türkistan özerk bölgesi söz konusu projenin kilit güzergâhlarındandır. Bu bölgede refah seviyesinin artırılmasını ve merkezle ilişkilerin güçlendirilmesini yükselen ayrılıkçı talepleri engellemenin başlıca yolu olarak gören Pekin, bölgede ulaşım başta olmak üzere farklı alanlarda ciddi yatırımlar gerçekleştirmektedir. Pekin ile Şincan arasında 2400 kilometrelik otoyol hizmete açılırken, 33 saat süren Pekin-Urumçi tren yolculuğunun 12 saate indirilmesi amacıyla hızlı tren projesi devreye sokulmuştur.⁵³

3.2. Ekonomik Refah

Refahın artırılması hususuna gelindiğinde, bu hedefin hem siyasi sistemin korunması, hem de güç olma amaçları üzerinde doğrudan etkisi bulunduğunu ifade etmek gerekir. Bir yandan Çin Komünist Partisi'nin söz konusu refahı sağlayan, dolayısıyla ülkenin gücünü artıran yegâne aktör olma imajına katkı sunacak, diğer yandan kamuoyu

⁵¹ James Dorsey, "China and the Middle East: Venturing into the Maelstrom", RSIS Working Paper, No.296, 2016, <https://www.rsis.edu.sg/wp-content/uploads/2016/03/WP296.pdf> (Erişim Tarihi: 30.04.2018).

⁵² Asian Infrastructure Investment Bank, "Approved Projects", <https://www.aiib.org/en/projects/approved/index.html> (Erişim Tarihi: 30.04.2018).

⁵³ Tolga Şardan, "Kuşak ve Yol'un Şincan'a Katkısı", *Milliyet*, 25 Aralık 2017.

nezdinde yükselen milliyetçiliğe paralel olarak ortaya çıkan Çin'in uluslararası arenada hak ettiği konuma gelme taleplerine de cevap vermesini sağlayacaktır. Dolayısıyla daha önce ifade edildiği üzere, Çin'in Orta Doğu ülkeleriyle ekonomik ve ticari ilişkilerini sürdürmesi ve enerjiye kesintisiz ulaşması, refahın artırılması açısından elzemdir ki bu da Orta Doğu'da istikrar ve barışın sağlanmasını zorunlu kılmaktadır.

Gerek mevcut ekonomik ve ticari ilişkilerin sürdürülebilirliği, gerekse kapsadığı ülkeler açısından ekonomik ve ticari fayda sağlama potansiyeli yüksek olan Bir Kuşak Bir Yol projenin başarısı, bölgesel istikrar ve barışın korunmasıyla doğru orantılıdır. Bu projenin geçtiği ülkeler içerisinde veya farklı ülkeler arasında ortaya çıkabilecek ve bölgenin güvenlik yapısını tehdit edecek kriz ve çatışmalar projeye zarar verecektir. Bunun bilincinde olan Pekin yönetimi, bilhassa kırılgan dengelere dayanan ve ülkeler arası ilişkilerin hassas olduğu Orta Doğu coğrafyasında bölgesel barış ve istikrarı tehdit edecek gelişmelerin ortaya çıkmaması amacıyla girişimlerde bulunmaktadır. Filistin sorununun barışçıl çözümü konusunda uzun zamandır çaba harcayan Çin, son olarak Aralık 2017'de Filistin-İsrail Barış Sempozyumu'na evsahipliği yapmıştır ki bu faaliyetin ABD Başkanı Donald Trump'ın Kudüs'ü resmen İsrail'in başkenti olarak tanınmasından hemen sonra gerçekleştirildiğinin altını çizmek gerekmektedir. Zira her iki tarafla da kalıcı ve dengeli ilişkiler kurma arayışındaki Çin, bölgede tansiyonu oldukça yükselten Trump'ın bu hamlesinden rahatsızlık duymaktadır. 2012 yılında nükleer programı sebebiyle İran'a yönelik yeni yaptırımların gündeme gelmesi sonucu Tahran'ın petrol ihracatının azalması durumunda Hürmüz Boğazı'nı kapatacağı açıklaması Pekin'i oldukça rahatsız etmiştir. 2016 başında Suudi Arabistan'ın Şii din adamı Nimr El-Nimr'i idam etmesi ve bunu protesto eden grupların Suudi Arabistan'ın İran'daki temsilciliklerine saldırması üzerine Suudi yönetimi İran ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir. Tarafların bölgedeki en ciddi sorun olarak görünen Suriye'deki iç savaşın çözümüyle ilgili süreçte ortak görüşme yapmayı reddetmesi, hem iki ülke arasındaki siyasi krizi derinleştirmiş, hem de Çin'in bölgesel istikrar arayışını sekteye uğratmıştır. Benzer bir durum, 2017'de Mısır, Suudi Arabistan ve BAE dâhil bazı Arap ülkelerinin Katar'ı uluslararası terörizme destek vermekle suçlayarak bu ülkeyle

diplomatik ilişkilerini kesmeleriyle ortaya çıkmıştır. Gerek önemli enerji tedarikçilerinin karşı karşıya gelmesi, gerek söz konusu anlaşmazlığın petrol/doğal gaz fiyatlarına yansımaya ihtimali gerekse bölgesel gerilimin Bir Kuşak Bir Yol projesini olumsuz etkileme riski Pekin açısından endişe kaynağıdır.

Çin açısından bir diğer önemli husus, bölgede faaliyet gösteren ve istikrarsızlık yaratan terör örgütleridir. Suriye krizine doğrudan müdahil olmamayı tercih eden Çin, IŞİD terör örgütüne karşı net bir tavır ortaya koymakta ve bu örgütle mücadeleyi desteklemektedir. Örgütün gerçekleştirdiği eylemlerin ardından -özellikle Çinli rehinenin öldürülmesi- ve örgüte Şincan bölgesinden katılan militanların artması sonucu Pekin bu konuda aktif bir politika ortaya koymuştur. Ocak 2016'da Çin istihbarat birimlerinin koordinasyonu ve yurt dışı operasyonlara katılması unsurlarını içeren ülkenin ilk terörle mücadele yasasının yürürlüğe girmesi, meseleye verilen önemi göstermiştir. IŞİD'in eylemlerinin enerji güvenliği ve bölgesel istikrar açısından yarattığı tehdidin dışında, örgüt saflarında savaşan 300 Çin vatandaşının ülkeye dönerek terör eylemlerini Çin'de sürdürmesi⁵⁴ ve IŞİD sebebiyle radikal İslamın Uygurlar arasında yükseliş göstermesi Pekin için başlıca endişe unsurları olmuştur.

Refahın artırılması hedefi kapsamında değinilecek başka bir husus da, uyguladığı ekonomik reformlarla Pekin'in Çin tarzı kalkınma modeli olarak ifade edilen ve Washington Uzlaşısına alternatif teşkil eden bir model ortaya koymasındır. Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemde yaşanan değişimler liberal anlayışa ve piyasa temelli görüşlere uygun zemin hazırlamış; IMF ve Dünya Bankası küresel ekonomik sistemin başat aktörleri haline gelmiştir. Bu anlayışa uygun olarak gelişmekte olan ülkelere, devletin piyasadaki rolünü daraltan, özelleştirme ve monetarist politikalar içeren kalkınma stratejileri önerilmeye başlanmıştır. John Williamson'ın 1980'lerin ortalarında

⁵⁴ Kyle Mizokami, "China has an ISIS problem", *The Week*, March 2, 2015, <https://theweek.com/articles/541531/china-isis-problem> (Erişim Tarihi: 30.04.2018).

ekonomilerini yeniden yapılandırmak isteyen ülkelere önerdiği ve büyük ölçüde Washington'ın görüşlerini yansıtan tedbirler listesi Washington Uzlaşısı olarak ifade edilmektedir. Söz konusu liste mali disiplin, vergi reformu, kamu harcamalarının düzenlenmesi, ticarete serbestleşme, özelleştirme gibi tedbirleri içermektedir.⁵⁵

Çin ise ekonomik kalkınma amaçlı olarak kendisine has bir yöntem uygulamış, ekonomik reformları tarım sektöründen başlatarak aşamalı biçimde uygulamaya koymuş, akabinde düşük maliyetli üretimin sağladığı rekabet avantajıyla ihracatını hızla artırırken ağır sanayi ve altyapı yatırımlarına yönelmiştir. Söz konusu kalkınma modeliyle çift haneli büyüme rakamlarına ulaşan Çin, piyasaların serbestleştirilmesinin ekonomik refahın artmasına ve daha demokratik bir topluma öncülük edeceğini, dolayısıyla demokratik kurumlar ile neoliberal ekonominin birbirini güçlendirdiğini savunan Washington Uzlaşısına meydan okur hale gelmiştir.⁵⁶ Çin'in ekonomik yükselişi özellikle Batı'da kaygılara yol açarken farklı ülkelere de takdir kazanıp model haline gelmiştir. Çin uluslararası düzene uygun biçimde kalkınma yolları arayan devletlere, mevcut siyasal düzenlerini ve iç yapılarını koruyarak kalkınabileceklerini göstererek örnek teşkil etmektedir. Siyasi özgürlüğe sahip olmadan ekonomik özgürlüğe sahip olunacağını gösteren ve pek çok ülke için örnek oluşturan Pekin Uzlaşısı, Joshua Cooper Ramo'ya göre Washington Uzlaşısının yerini almaya başlamıştır.⁵⁷ Bir Kuşak Bir Yol projesinin Çin tarzı kalkınma modelinin yayılmasını ve farklı ülkeler tarafından kabul görmesini kolaylaştıran bir etmen olduğunun da altı çizilmelidir.

⁵⁵ John Williamson, *What Washington Means by Policy Reform: Latin American Adjustment: How Much Has Happened?*, Peterson Institute for International Economics, Washington, 1990.

⁵⁶ Jhanna Gottlieb, "The Beijing Consensus: A Threat of Our Own Creation", CIMSEC, April 22, 2017, <http://cimsec.org/beijing-consensus-threat-creation/32178> (Erişim tarihi: 21.12.2018).

⁵⁷ Joshua Cooper Ramo, *The Beijing Consensus*, The Foreign Policy Center, London, 2004, 4.

Orta Doğu ülkelerinin Çin tarzı kalkınma modeline ilgi duyduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Suudi Arabistan yazılı medyasında söz konusu modelin ülkeleri açısından uygun olduğuna ilişkin bir görüş birliği bulunduğu görülmektedir.⁵⁸ Mısır'ın Pekin'de görev yapmış eski büyükelçisi Mohammed Noman Galal, Batı'nın kendi demokrasi anlayışını diğer devletlere empoze etmeye çalışmasının yanlış olduğunu, Çin'in kalkınma arayışındaki ülkelere sistemlerine uygun bir kalkınma modeli sunduğunu dile getirmektedir.⁵⁹ Bilhassa Arap Baharı sonrası bölge ülkeleri açısından Çin tarzı kalkınma modelinin öne çıktığını, dengeli ekonomik kalkınma, devletin modernizasyonu ve siyasi kontrole dayalı Çin modelinin, ekonomik ve siyasi değişim gerçekleştirmek isteyen bölge ülkelerine örnek teşkil ettiğini söylemek mümkündür.⁶⁰

Refahı artırma hedefinin Çin'in Orta Doğu politikasına yansımaları bağlamında, son olarak bölgedeki ABD-Çin rekabeti ele alınacaktır. Çin uluslararası sistemde ABD hegemonyasına karşı çokkutupluluğu savunmasına, Orta Doğu'daki çıkarlarını korumak için ABD ile rakip konumda bulunmasına ve ABD'nin bölgeye yönelik askerî müdahalelerine karşı çıkmasına rağmen, Washington'ın bölgesel istikrarı koruma ve enerji ve ticaret yollarının güvenliğini sağlama girişimlerini desteklemektedir. Zira bölgede barış ve istikrar ortamının tesisi, Çin'in ekonomik çıkarlarıyla örtüşmektedir. Pekin'in ABD'nin tamamen bölgeden çekilmesi ve yerini Çin'e bırakması gibi bir amacı bulunmamaktadır. Pekin yönetimi Orta Doğu'da ABD'nin sahip olduğu askerî ve diplomatik ilişkilere sahip olmadığını bilincinde olduğu gibi, son derece karmaşık ilişki biçimleri ve denklemlere sahip bu coğrafyaya fazla müdahil olmayı da arzu etmemektedir.

⁵⁸ Mohammed Turki Al-Sudairi, "China in the Eyes of the Saudi Media", Gulf Research Center, February 2013, <https://www.ictsd.org/sites/default/files/downloads/2013/04/china-in-the-eyes-of-the-saudi-media1.pdf> (Erişim tarihi: 01.05.2018).

⁵⁹ Uking Sun, "Egypt scholar favors China's development model", *China Daily*, March 24, 2014.

⁶⁰ Michael Singh, "Chinese Policy in the Middle East in the Wake of the Arab Uprisings", Niv Horesh (ed.), *Towards Well-Oiled Relations? China's Presence in the Middle East Following the Arab Spring*, Palgrave, London, 2016, 162-179, p. 170.

Çin'in temel kaygısı bölgeyle olan ekonomik ve ticari ilişkilerinin sekteye uğraması sonucu ülkenin ekonomik gelişimi ve refahının olumsuz etkilenmesidir. Wu Jianmin "Çin mevcut dünya düzeninden ciddi şekilde faydalanmaktadır, dolayısıyla bu durumu bozacak bir hamle yapmayacaktır"⁶¹ ifadesiyle; Wang Jian ise "bölgede ABD'nin yerine geçmek, Çin'in düşmemesi gereken bir hatadır"⁶² açıklamasıyla ABD'nin bölgeden tamamen çekilmesinin Çin'in çıkarları açısından uygun olmadığını belirtmektedir. Ma Şialing ise Çin'in Orta Doğu'ya ilişkin net bir stratejisi olmadığını; halen Deng Şiaoping'in ekonomik kalkınma temelli genel ilkelerinin uygulandığını; Çin Komünist Partisi'nin Orta Doğu ile değil, Çin'in ulusal çıkarlarıyla ilgilendiğini dile getirmekte ve hem Hu Jintao, hem de Şi Cinping'in bölgeye yönelik uzun vadeli net bir stratejiden ziyade kısa vadeli politikalar geliştirdiğini; bunun da Çin'in Orta Doğu'ya fazla müdahil olmaktan kaçınmasının bir sonucu olduğunu; zira Çinli karar alıcıların Orta Doğu'nun pek çok büyük imparatorluğa mezar olmuş problemleri bir coğrafya olduğunu bildiklerini ifade etmektedir.⁶³

3.3. Gücünü Artırma

Artan ekonomik gücünün Çin'e siyasi, askerî ve teknolojik alanlarda da etkinlik sağladığının ve uluslararası sistemin başat aktörleri arasında yer almasına olanak sunduğunun altını çizmek gerekmektedir. Çin'in bu yükselişi Çin toplumunda, ülkelerinin aşağılanma yüzyılına tamamen geride bırakarak Batılı ülkeler karşısında hak ettiği uluslararası konuma ulaşmasına yönelik bir beklenti yaratmıştır. Zira 1993'te Çin'e ait kargo gemisi Yinhe'nin ABD tarafından İran'a kimyasal silah materyali taşıdığı gerekçesiyle uluslararası sularda alıkoyulması; 1999'da NATO'nun Belgrad'a düzenlediği bombardıman sırasında

⁶¹ Wu Jianmin, "One Belt and One Road, Asia's Stability and Prosperity", RSIS Distinguished Public Lecture, March 12, 2015.

⁶² James Dorsey, agm, p. 6.

⁶³ Ma. Xiaolin, "Islamic Caliphate in Iraq: What Can China Do?", ThinkINChina, 22 October 2014, <http://www.thinkinchina.asia/38-event-report/> (Erişim Tarihi: 05.05.2018).

Çin Büyükelçiliği'ni vurması; 2001'de Güney Çin Denizi üzerindeki tartışmalı hava sahasında ABD'ye ait istihbarat uçağı ile Çin savaş uçağının çarpışması gibi aşağılayıcı olarak nitelendirilen tecrübeler Çin'in toplumsal hafızasında yer etmiştir. Gerek Çin Komünist Partisi tarafından bu beklentilerin karşılanması, gerekse uluslararası arenanın başat aktörlerinden biri olarak farklı coğrafyalardaki çıkarların korunması gereksinimi Çin'i başat bir güç olmaya itmektedir. Bu maksatla Pekin sadece ekonomik, askerî ve teknolojik güç unsurlarına değil, yumuşak güce de yatırım yapmaktadır.

Pekin iç işlerine karışmama ilkesi kapsamında, Orta Doğu'daki sorunların askeri müdahaleyle çözülme girişimlerini ciddi şekilde eleştirmektedir ki, ABD'nin 2003'teki Irak işgaline ve 2011'de başlayan Suriye iç savaşına yönelik müdahale taleplerine tepkisi bunu kanıtlamaktadır. Pekin bir taraftan Orta Doğu'daki mevcut hükümetlerle ters düşmemeye gayret ederken; diğer yandan da başat güç olmanın göstergesi olarak anlaşmazlıkların diyalog yoluyla çözülmesi gerektiği şeklindeki yaklaşımıyla sorunları ele alarak denklemin tamamen dışında kalmamaya özen göstermektedir. Ayrıca Aralık 2008'de Aden Körfezi'deki deniz haydutluğuyla mücadele çalışmalarına iştiraki, 2011'de Çin hava ve deniz kuvvetlerinin 35.000 Çinli'yi Libya'dan tahliye operasyonu, 2015'te Çin deniz kuvvetlerinin 600 Çinli ve 225 farklı ülke vatandaşını Yemen'den tahliye etmesi askerî güç unsurlarının kullanımına örnektir. Çin, 2008'de Aden Körfezi'ndeki deniz haydutluğuyla mücadele çabalarına destek vermesinden sonra ortak tatbikatlara ve komşu ülke ve bölgelere liman ziyaretlerine başlamış; Cibuti, Umman, Suudi Arabistan ve Sudan'da geçici teknik servis istasyonları tesis etmiştir. Bu etkileşimler, Çin'in bölgeye yönelik askerî mevcudiyetini geliştirmesi için ideal bir ortam oluşturmaktadır. Bunlara ilaveten, Çin 2014'ten beri İran ile Basra Körfezi'nde ortak deniz tatbikatları gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla yumuşak askerî güç kullanımını tercih etmesine rağmen, gerektiğinde sert güç uygulayabilecek askerî imkân ve kabiliyetlere sahip olduğunu göstermektedir.

Yumuşak güç Çin'e yabancı bir kavram değildir; yumuşak gücün temelini oluşturan "kalpleri ve zihinleri kazanma" düşüncesi Çin'de 2000 yıllık bir geçmişe sahiptir. Ünlü Çinli stratejist Sun Tzu

savaşmadan savaşı kazanmanın yollarının bulunmasının önemine işaret ederken; Konfüçyüsçü filozof Mengzi, “eğer insanları elde ederseniz, dünyayı elde edersiniz; eğer kalplerini elde ederseniz, insanları elde edersiniz; istediğinizi onların da istemesini sağlarsanız, kalpleri elde edersiniz” ifadesiyle bugün yumuşak güç olarak kavramsallaştırılan güç biçimine atıfta bulunmuştur.⁶⁴ 2007’de gerçekleştirilen 17. Parti Kongresi’nde Başkan Hu Jintao, ilk defa resmî olarak yumuşak gücün geliştirilmesinin önemine vurgu yapmış ve bu alandaki kapsamlı ve sistematik faaliyetlerin önünü açmıştır. Son 10 yılda bu kapsamda gerçekleştirilen faaliyetlere senelik 10 milyar dolar ayrıldığını belirten David Shambaugh, kültürel unsurlar başta olmak üzere Çin’in yumuşak gücünü artırmakta kullanabileceği geniş bir yelpaze olduğunu dile getirmektedir.⁶⁵ Bu çerçevede Pekin, Orta Doğu halklarının kalplerini ve zihinlerini kazanma maksadıyla farklı yumuşak güç unsurlarına başvurmaktadır ki, öncelikle eğitim alanında ciddi yatırımlar gerçekleştirildiği görülmektedir. Çin dili ve kültürünü öğretmek amacıyla kurulmuş Konfüçyüs Enstitüleri bu coğrafyada oldukça etkindir. İlgili ülkelerdeki üniversitelerde Çin dili ve edebiyatı bölümlerinin açılması, Çin’de eğitim alacak öğrencilere verilen bursların artırılması (2012’de Çin’de eğitim alan öğrenci sayısı 10.000’i geçmiştir),⁶⁶ değişim programlarının çeşitlendirilmesi gibi eğitim odaklı girişimlerde bulunulmuştur. 2013 yılında Mısır’da açılan Çin Üniversitesi Orta Doğu’da bir ilktir. Çin’e ait Xinhua ve CCTV kanalları Arapça yayın yapmaya başlamış, son 40 yılda 2000 Çinli

⁶⁴ Emine Akçadağ Alagöz, “Kalpleri ve Zihinleri Kazanma Aracı Olarak Kamu Diplomasisi ve Çin Örneği”, VII. Uludağ Uluslararası İlişkiler Konferansı, Bildiri Kitabı, 21-22 Ekim 2015, Bursa, 86-103, p.94-95.

⁶⁵ Jonathan Meclory (ed.), *The Soft Power 30: A Ranking of Soft Power 2017*, USC Center on Public Diplomacy, Portland, 2017, p. 70.

⁶⁶ Wagdy Sawahel, “Seeking Soft Power, China Expands Activities in Arab Higher Education”, Al-Fanar Media, 2016, <http://www.al-fanarmedia.org/2016/02/seeking-soft-power-chinaexpands-activities-in-arab-higer> (Erişim Tarihi: 10.05.2018).

sağlık personeli Yemen'e gönderilmiş, Çin sanatları ve mutfağını tanıtan etkinlikler artırılmıştır.⁶⁷

Öte yandan Çin'in, uluslararası sistemin "sorumlu güç"lerinden biri olduğu imajını destekleyecek biçimde, aktif olarak BM öncülüğünde Orta Doğu'da oluşturulan barış koruma operasyonlarına katkı sağladığı görülmektedir. Orta Doğu'da ateşkesin muhafazası için Kudüs'te konuşlandırılan barış gücüne, Lübnan'da konuşlu BM Geçici Görev Gücü'ne ve Güney Sudan BM Misyonu'na katılım sağlayan Çin, bölgenin temel sorunlarından Filistin meselesinin çözümü için 2002'de özel temsilci atamış; 2003'te taraflara barış önerisi taslağı sunmuş; çözüm önerilerinin tartışıldığı platformlar oluşturulmasına öncülük etmiş; her ne kadar Körfez ülkeleri, ABD ve Avrupa ülkelerine kıyasla düşük miktarlar olsa da,⁶⁸ 2012'de İsrail-Filistin çatışması sonrası Filistin'e bir milyon dolar, 2014'teki çatışma sonrası 1,5 milyon dolar yardım gerçekleştirmiştir.⁶⁹ 2006'da BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi ve Almanya'dan oluşan P5+1 grubu ile İran arasındaki Tahran'ın nükleer programına ilişkin görüşmelerde aktif rol almıştır.

Bunlara ilaveten, Çin'in Suriye iç savaşı hususundaki aktif politikası, uluslararası sistemdeki büyük güçlerin rekabet sahası olan bir coğrafyada dahi ulusal çıkarlarını koruma amacıyla hareket etmekten kaçınmayan bir güç olduğunu kanıtlar mahiyettedir. Batı'nın Beşer Esed'e yönelik yaptırım taleplerini BM Güvenlik Konseyi'nde veto ederek uygulamaya konulmamasını sağlayan Çin, hava saldırıları düzenleyen Rusya'nın aksine, Suriye'ye doğrudan müdahale etmekten kaçınmıştır. Bununla birlikte, siyasi çözümün ana hatlarını belirleme amaçlı Haziran 2012 tarihli Birinci Cenevre ve Ocak 2014 tarihli İkinci

⁶⁷ Jon B. Alterman, "China's Soft Power in the Middle East", Carola McGiffert (ed.), *Chinese Soft Power and Its Implications for the United States*, CSIS, Washington, 2009, pp. 63-76.

⁶⁸ Kate Shuttleworth, "Qatar is top donor as 5\$bn is pledged to rebuild Gaza", *The Guardian*, October 12, 2014.

⁶⁹ Yoram Evron, "China's diplomatic initiatives in the Middle East: the quest for a great power role in the region", *International Relations*, Vol: 31, No. 2, 2017, 125-144, p. 132.

Cenevre görüşmelerine katılmış; Ocak 2016'da Suriye'ye özel bir temsilci atanmış; Ocak 2018'de krizin siyasi boyutuna yönelik çözümün tartışıldığı Suriye Ulusal Diyalog Kongresi'nde yer almıştır. Çin Dışişleri Bakanı Wang Yi, Çin'in Suriye krizine yönelik politikasını siyasi çözüm, müdahaleden kaçınma, geçiş süreci ve insani yardım şeklinde özetlemektedir.⁷⁰ Pekin'in bu politikalarından yola çıkarak temel kaygısının Suriye ile olan ekonomik ve ticari ilişkilerinin zarara uğramaması; ABD'nin kontrolündeki yeni bir hükümetin başa gelmemesi ve cihatçı terörist grupların güç kazanmasının engellenmesi olduğu görülmektedir. Öte yandan Çin'in söz konusu krize yönelik iç işlerine karışmama ilkesi kapsamında hareket etmesi; müdahaleden ziyade siyasi çözümü savunması ve çözüm sonrası ülkenin yeniden yapılanması sürecine destek vereceğini açıklaması, Arap toplumu nezdindeki imajına olumlu katkı sağlamaktadır.

Tüm bu faaliyetlerin başarısını değerlendirmede göreceli de olsa kıstas alınabilecek olan Orta Doğu ülkelerindeki Çin algısını araştıran kamuoyu anketlerine bakıldığında, 2015 ve 2017 yıllarında yapılan anketlerde Ürdün dışındaki ülkelerde Çin'in toplum nezdindeki popülaritesinin %55 ilâ %60 arasında olduğu görülmektedir.⁷¹ Aynı tarihlerde Orta Doğu halkları nezdinde ABD imajını ölçen anket sonuçlarıyla kıyaslandığında, İsrail haricindeki tüm ülkelerin Çin'e daha olumlu baktığı ortaya çıkmaktadır.⁷² Buradan yola çıkarak Çin'in bu coğrafyada genel olarak olumlu bir imaja sahip olduğunu ve Bir Kuşak Bir Yol projesinde ortak çıkarlar etrafında net ve olumlu ilerlemeler elde edildikçe bu pozitif algının daha da artacağını söylemek mümkündür. Dolayısıyla Orta Doğu'da izlediği politikaların Çin'in gücünü artırma hedefine katkı sağlayacağını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

⁷⁰ Shannon Tiezzi, "China at Geneva II: Beijing's Interest in Syria", *The Diplomat*, January 22, 2014.

⁷¹ Pew Research Center, Gobal Indicators Database, "Opinion of China", <http://www.pewglobal.org/database/indicator/24/group/6/> (Erişim Tarihi: 15.05.2018).

⁷² Pew Research Center, Gobal Indicators Database, "Opinion of the United States", <http://www.pewglobal.org/database/indicator/1/group/6/> (Erişim Tarihi: 15.05.2018).

Sonuç

Ülkelerin dış politikalarını şekillendiren pek çok etmen bulunmaktadır: ulusal çıkarlar, coğrafya, tarihsel tecrübeler, siyasi yapı, lider, sahip olunan güç unsurları, kamuoyu, medya, kültür, vs. Bu sebeple bir ülkenin belli bir coğrafya veya ülkeye yönelik dış politikasını anlayabilmek adına, öncelikle dış politikasını biçimlendiren temel etmenlerin ortaya konması gerekmektedir. Bu çalışma, Çin-Orta Doğu ilişkilerini analiz etmek için Fei-Ling Wang'ın koruma-refah-güç yaklaşımını kullanarak söz konusu ilişkileri, Pekin'in siyasi yapıyı koruma, refahı sağlama ve gücünü artırma hedeflerinin şekillendirdiğini savunmaktadır. Zira Orta Doğu'nun enerji rezervleri açısından zenginliği, uluslararası ticaret yollarının merkezinde olması, ciddi potansiyeli olan pazarlar içermesi ve uluslararası güvenlik ve istikrarın sağlanmasına yönelik barındırdığı mevcut ve potansiyel tehditler bölgeyi bu üç hedefin gerçekleştirilmesi açısından oldukça önemli kılmaktadır.

Çin Komünist Partisi mevcut siyasal düzenin korunması ve mevcut yapıya ilişkin eleştiri ve kapsamlı reform taleplerinin önüne geçilmesi için ekonomik gelişimi sürdürülebilir kılmak ve toplumun hayat standardını yükseltmek durumundadır. Bunun için de sanayisinin ihtiyaç duyduğu enerjiyi sağlamak ve ürettiği mallar için pazar bulmak zorundadır ki, Orta Doğu ile ilişkiler bu çerçevede ehemmiyet arz etmektedir. Dolayısıyla refah seviyesini artırmak hem siyasal yapıyı korumak hem de uluslararası arenada daha fazla güç sahibi olmak için elzemdir. Ayrıca refah seviyesinin artması, Çin tarzı kalkınma modelinin Orta Doğu ülkeleri nezdindeki itibarını artırarak Çin'in yumuşak gücüne de katkı sağlamaktadır. Zira güç olmak için sadece sert güç unsurlarına değil; yumuşak güç unsurlarına da yatırım yapmak gerekmektedir ki Orta Doğu'daki Çin imajı bu alanda Çin'in başarılı bir strateji izlediğini kanıtlamaktadır. Orta Doğu ülkeleriyle olan ilişkileri Çin'in uluslararası topluma ekonomik ve stratejik çıkarlarını korumaya çalışan ve büyük güçlerle çatışma niyetinde olmayan bir güç olduğu mesajını vermesine ve sorumlu bir güç olduğu imajını vurgulamasına da katkı sağlar mahiyettedir.

Summary

There are different factors that shape a country's foreign policy such as geography, history, ideology, leadership, media, economy, national power, culture, etc. Hence, it is crucial to describe the motives behind a country's foreign policy in order to understand its relations with other countries. This study uses Fei-Ling Wang's incentive structure of preservation, prosperity and power to analyze Sino-Middle Eastern relations. It argues that the political preservation of the Chinese Communist Party regime, China's economic prosperity and China's pursuit of power are three basic motives that shape China's relations with Middle Eastern countries. The richness of the Middle East in oil resources, its perfect geographic position to benefit from international trade routes, its market opportunities and the importance of regional peace and stability for global energy and trade security enhance the strategic importance of this region for China.

The political survival of the Chinese Communist Party and the preservation of political order is the top priority of Beijing's foreign policy, since its authority and official ideology are under constant challenges from within and without. This is why the continued economic growth has become even more important for legitimizing the leadership of the Chinese Communist Party and responding to nationalistic feelings. It is also critical in preventing separatist movements through improving living standards of residents in rural areas and in less developed regions. China thus needs to ensure uninterrupted access to Middle Eastern energy sources and markets. As for prosperity, which is viewed as a key to China's rejuvenation, it is the pathway for Beijing to preserve its political system and to pursue its power in the global arena. Beijing's ambitious "One Belt, One Road" Initiative which aims to economically connect more than 60 countries throughout the Afro-Eurasian region strengthens China's political and economic presence in the region, offering win-win relationships. Finally, China's relations with the Middle East play an important role in its power calculations, as Beijing wants to overcome feeling of powerlessness and humiliation based on historical experiences and to be recognized as a responsible stakeholder in the

world system. China hence participates in various political and diplomatic efforts such as contributing UN peacekeeping missions in the region, playing a mediator role for the Israeli-Palestinian peace process and appointing a special envoy for Syria. Moreover, China expands its soft military presence in the Middle East through its escort fleet in the Gulf of Aden, its technical service stops in this region, its peacekeeping forces and its evacuation operations.

Avrupa'da Radikalleşme ve DAES: DAES'in Evrilmesi ve Avrupa Güvenliğine Yönelik Tehditler

Radicalisation in Europe and ISIS: Evolution of ISIS and Threats to European Security

Zeynep Ece ÜNSAL* - Kemal OLÇAR**

Öz

Başlangıcı 2011 yılına dayanan Suriye topraklarındaki iç savaş, 2014 yılında DAES terör örgütünün hilafeti ilan etmesiyle bambaşka bir boyut kazanmıştır. Büyük küçük birçok aktörün sahada olduğu Suriye ve Irak savaşları terörle mücadele adı altında tüm hızıyla sürüp giderken, hem bölge ülkeleri nezdinde, hem de Avrupa Birliği özelinde yeni tehdit alanları yaratmıştır. DAES terör örgütünün elde ettiği toprakları kaybetmesini müteakip yeniden teşkilatlanıp farklı metotlarla ideolojisini sürdürmek ve hilafeti yaymak şeklindeki hedeflerini gerçekleştirme çabalarına devam edeceği öngörülmektedir. Bu durum içerisinde Avrupa ülkeleri ise mevcut radikal grupların ve geri dönen yabancı terörist savaşçıların ortaya çıkardığı tehdit ile karşı karşıya kalmaktadır. Çalışma DAES terör örgütünün evrilip yeni koşullara nasıl uyum sağladığı, yabancı terörist savaşçıların AB ülkelerindeki potansiyel risk/tehdit durumları ve AB'nin konuyla ilgili aldığı kurumsal tedbirleri içermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Avrupa Birliği Terörizmle Mücadele Stratejisi, DAES, Güvenlik, Radikalleşme, Yabancı Terörist Savaşçılar.*

* Dr. Öğ. Üyesi, Beykent Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, CSRC-Global Başkanı, e-posta: ecceunsal@beykent.edu.tr, zeynepce@csrc.global.

** Dr., Bağımsız Araştırmacı, e-posta: kemalgdolcar@yahoo.com.tr.

Geliş Tarihi/Received: 25.05.2018

Kabul Tarihi/Accepted: 15.01.2019

Abstract

The civil war in Syria, which started in 2011, took a completely different dimension in 2014, when the DAEŞ terrorist organization declared the Caliphate. The wars of Syria and Iraq, where many big and small actors were on the scene, have created new threats both in the region and in the European Union as they continue to sweep under the name of the struggle against terrorism. It is foreseen that the DAEŞ will continue its efforts to realize its goals of reorganizing and disseminating the ideology and spreading the caliphate by different methods after it has lost its territory. In this situation, European countries are also facing the threat posed by current radical groups and returning foreign terrorist fighters. The study includes the ways used by the terrorist organization to evolve and adapt to new conditions, the potential risks/ threats of foreign terrorist fighters in the EU countries and the institutional measures taken by the EU.

Keywords: *European Union Counter-Terrorism Strategy, ISIS, Security, Radicalisation, Foreign Terrorist Fighters.*

Giriş

11 Eylül 2001 tarihindeki saldırılarla beraber dünya gündemine oturan Orta Doğu kaynaklı terörizm tehdidi, bugün farklı şekillerde kendini göstererek devletler için tehdit olma özelliğini hâlâ korumaktadır. El-Kaide terör örgütü ile başlayan bu süreç ve yapılanmalar Suriye iç savaşının bölgeye getirdiği karmaşıklığı da kendisine bir katkı olarak kullanan DAEŞ (Irak ve Şam Devleti) terör örgütü ile devam etmektedir. DAEŞ, örneğine çok az rastlanır bir şekilde yeni bir terör yapılanması gerçekleştirmiştir. Bu yapı içinde toprak, düzenli silahlı güç, düzenli gelir kaynakları, siyasi yapılanma, hükümet edecek siyasal liderlik, ideoloji, nüfus vb. gibi adeta bir devletin kurulması için ön koşul olan tüm faktörler oluşturulmaya çalışılmıştır. Kendisini, bölgenin siyasi ve ideolojik ortamının yarattığı iklim sonucu, halkların Batı karşıtlığı ve İslam dini üzerinden meşrulaştıran DAEŞ hakkındaki tam aksine Batı tarafından dizayn edilmiş bir örgüt olduğu iddiası da gündeme getirilmektedir.

Ne şekilde inşa olmuş/edilmiş olursa olsun, yarattığı terör tehdidi ve tehlikesini ortadan kaldırmanın temel yolunun, örgütün varlığını devam ettirmesini sağlayan temel ideoloji ve kaynakların ortadan kaldırılmasından geçtiği söylenebilmektedir. Bu sebeple bazı Avrupa devletleri ABD ile iş birliği içerisinde, hem DAES’in motivasyon kaynaklarını Orta Doğu özelinde hapsedmeye, hem de düşük yoğunluklu müdahalelerle de kaynaklarını fiziken yıpratmaya çalışmaktadır. Ancak bu klasik yöntemlerle örgütün tamamen ortadan kaldırılması mümkün gözükmemektedir. Yakın geleceğinde ne gibi sonuçların ortaya çıkacağı konusunda çok önemli belirsizlikler bulunan bu örgütün terör yolu ile hâkimiyet kurduğu bölgelerden çıkarılması onu tamamen yok etmeyeceği gibi, aksine evirilerek sahip olabileceği farklı yapılanma biçimleriyle dünyanın başka bölgelerine de (örneğin Avrupa ülkelerine) tehdit oluşturabileceği beklenmektedir. Çünkü ortaya çıkışları daha eski dönemlere ait olmasına rağmen, DAES terör örgütüyle birlikte gündeme gelen “yabancı terörist savaşçılar” ve “yalnız kurtlar”, bu yeni yapılanma biçiminin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Son dönemde ise geri dönüşleri sıklıkla gündeme gelen yabancı terörist savaşçıların yarattığı olası riskler, Batılı devletlerin gündemini yoğun bir şekilde meşgul etmektedir. Bu bağlamda çalışma, Orta Doğu’da DAES’le mücadele amacıyla yürütülen operasyonlar sonrası, yeniden yapılanma sürecine giren DAES ve geri dönen yabancı terörist savaşçıların bugün Avrupa güvenliğini oluşturan unsurlar arasında nasıl bir “terörizm” tehdidi oluşturacağı incelenecektir. Bu inceleme kapsamında öncelikle çalışma açısından önemli olan kavramsal ve kuramsal çerçeve belirlenecek; devamında ise DAES terör örgütünün yapılanması, geçirdiği yapısal değişiklikler, Avrupa’da yaptığı eylemler ile yabancı savaşçılar ve yalnız kurtlar kapsamında DAES’in oluşturabileceği riskler de incelenecektir.

1. Kavramsal Çerçeve: Terörizm ve Radikalleşme

Hakkında yaklaşık 200'e yakın¹ farklı tanımlama biçimi bulunan terörizm, tarih boyunca devletlerin güvenliğini farklı düzey ve usullerle tehdit eden bir kavram olarak varlığını sürdürmüştür. Kimi zaman gündemi çok meşgul etmemiş; kimi zaman tek bir devletin sorunu olmuş kimi zamanda -günümüzde olduğu gibi- birden çok devletin güvenliklerini doğrudan ya da dolaylı bir şekilde tehdit eden bir kavram haline dönüşmüştür. En basit haliyle “bir siyasal şiddet biçimi” olarak tanımlanabilen terörizm, ulusal ve uluslararası güvenlik literatürü içerisinde tanımlanması en zor kavramlardan biridir. Bireysel düzeyde bir korku durumunu ifade eden² terör kavramı “politik, dini veya ideolojik hedeflere ulaşmak için korku salma, zorlama, tehdit gibi usullerle şiddetin planlı ve birimli kullanılması” şeklinde değerlendirildiğinde terörizm kavramına dönüşmektedir.³ Bu bağlamda, terörizm için korku ve şiddet içeren siyasi amaçlı, örgütlü, planlı ve sürekli gerçekleşen eylemler bütünü diyebilmek mümkün olmaktadır. Ancak bu özellikler dışında terörizmin gerçekleşebileceği ya da destek bulabileceği ulusal/uluslararası ortamın varlığı ve terörizmin destek alabileceği, motive edici bir ideolojinin ya da inanç şeklinin bulunması da gerekmektedir.⁴

Bu durumda, net bir tanım yapılmasından ziyade, zaman zaman sınıflandırmalar ya da ayırt edici unsurlarının belirlenmesi terörizm kavramının netleştirilmesi açısından kolaylık sağlamaktadır. Temel olarak terörizmi, şiddetin uygulanış yönüne göre, yukarıdan aşağıya ya da aşağıdan yukarıya terörizm olarak sınıflandırmak mümkündür.

¹ L. Weinberg, A. Pedahzur and S. Hirsch-Hoefler, “The Challenges of Conceptualizing Terrorism,” *Terrorism and Political Violence*, vol. 16, no. 4, 2004, 777-794; A. P. Schmid and A. J. Jongman, *Political Terrorism*, Transaction Publishers, 1988.

² Hamide Zafer, *Sosyolojik Boyutuyla Terörizm*, İstanbul, Beta Basım Yayım, 1999, 1.

³ Taner Tavas, “Terörizm: Psikolojisi ve Hedefleri”, Ü.Ozdağ ve O.M. Öztürk (Der.), *Terörizm İncelemeleri*, Ankara, ASAM Yayınları, 2000, 15- 28. 16

⁴ Zeynep Ece Ünsal İğdeler, Avrupa Birliği'nin Terörle Mücadele Politikalarının İncelenmesi, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2015. s 49.

Yukarıdan aşağıya, yani yönetici elitlerden yönetilen sınıfa dönük uygulanana şiddet türü “devlet terörizmi” olarak tanımlanabilmektedir. Başlangıçta pejoratif bir anlamı olmayan devlet terörizmi -meşru şiddet kullanma tekeline sahip- kavramı, artık klasik anlamda şiddetten psikolojik şiddete kadar geniş bir yelpazede ele alınabilmektedir. Devlet terörizminde yönetim, yönetimin devamlılığını sağlamak iddiası çerçevesinde mevcut siyasi muhalifleri, etnik/dini ya da başka özel grupları farklı metotlarla baskılayarak sindirmeyi amaçlamaktadır.⁵

Aşağıdan yukarıya yönelik terörizm -devlete karşı terörizm- türünde ise süreç hem biraz daha karmaşık, hem de tanımlama sıkıntısının en çok görüldüğü sınıflandırmadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri ise burada terörizm de uygulanan şiddetin yönü kadar terörizm kavramının geçirmiş olduğu tarihsel sürecin ve de motivasyon kaynaklarının da etkisi bulunmaktadır. Bu sınıflandırma içinde öncelikle terörizm kavramına tarihsel olarak bakıldığında;⁶ özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrasında imparatorlukların dağılmaya başlaması, dünyada yükselişe geçen “halkların kendi kaderini tayin etme hakları” düşüncesi, kolonilerin arka arkaya bağımsızlıklarını ilan etmesi ve bu süreçte yaşanan çatışmalar sömürgelere sahip olan ve bunları kaybetme süreci yaşayan devletler tarafından “terörizm” olarak tanımlanırken; bu bağımsızlık savaşı içerisinde olan gruplar ve onları destekleyenler tarafından “özgürlük mücadelesi” olarak tanımlanmış ve meşruiyet kaynağı olarak görülmüştür. Her ne kadar bu dönem -sömürge yönetimlerinin- dünya sistemine yeni katılan devletler ile son bulmuşsa da, bu düşünce biçimi, yani emperyalizme

⁵ Richard A. Falk, “A Dual Reality: Terrorism Against The State and Terrorism By The State”, Jr. Charles W. Kegley (ed.), *The New Global Terrorism*, Prentice Hall, Upper Saddle River, NJ, 2003, 53-60; Fatma Taşdemir, *Uluslararası Teörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*, USAK, Ankara, 2006; Sertaç H. Başeren, “Uluslararası hukuk Açısından Terörizm” Ali Tarhan (ed.), *Dünya’da ve Türkiye’de Terör*, Merkez Bankası Yayınları, Ankara, 2002, 183-206.

⁶ Terörizmin tarihçesine yönelik detaylı bilgi için bkz: David. C.Rapoport “The Four Waves of Rebel Terror and September 11”, Jr. Charles W. Kegley (ed.), *The New Global Terrorism*, Prentice Hall, Upper Saddle River, NJ, 2003, 36-52.

karşı mücadelenin meşru görülmesi anlayışı, hâlen daha terör örgütleri tarafından kullanılan bir söylem biçimidir. Aşağıdan yukarıya yönelik olan bu terörizm türünde temel motivasyon farklı millî kimlikler ve millî bağımsızlık iken, daha sonraki süreçte görülen devlete karşı terörizm hareketlerinde sağ/sol ideolojiler ve bu ideolojilerle bütünleşmiş etnik milliyetçi ve dini söylemler görülmektedir. Uzun yıllar İspanya, Birleşik Krallık ve Türkiye gibi devletlerin mücadele etmek zorunda kaldıkları ETA, IRA ya da PKK gibi terör örgütleri bu dönemin örneğini teşkil etmektedirler. Ancak tarihsel süreçte görülen din söylemi, bugün Orta Doğu'dan yükselen ve özellikle Batı dünyasına yönelik saldırılarda bulunan “din motivasyonlu terörizm” örneğinden farklılık göstermektedir.

Kökenleri aslında Soğuk Savaş döneminin sonlarına dayanan ancak dünya gündemine 11 Eylül saldırılarıyla yerleşen ve özellikle Orta Doğu coğrafyasındaki dengeleri derinden etkileyen din motivasyonlu terörizm türünün daha önceki benzerlerinden en önemli farkı, küresel bir söylem içermesidir. Şöyle ki İslam dini üzerinden meşruiyet sağlamaya çalışan Orta Doğu kökenli grupların hedefi tek bir ülkeden ziyade buldukları coğrafya üzerindeki “küresel güçlerin” etkisini ortadan kaldırmak ve kontrol etmeyi planladıkları coğrafya üzerinde din temelli -ki bu dönemin örneklerinde referans İslam dinidir- bir yönetim biçimi inşa etmektir. 11 Eylül 2001 saldırılarıyla adı duyulan El-Kaide terör örgütü, bu amaç için oluşturulmuş örgütlerin en belirgin örneği olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bu saldırılardan sonra ABD ve koalisyon güçleri birlikteliği ile bölgeye yönelik gerçekleştirilen operasyonlarla ve örgütün lideri Usame bin Ladin'in öldürülmesiyle örgüt neredeyse yok olma düzeyinde güç kaybetmiştir. Başlangıçta Irak El-Kaidesi olarak bilinen DAES⁷ terör örgütünün temelleri ise 2004 yılında yine bu coğrafya üzerinde atılmıştır.

⁷ Makalenin bu bölümünün amacı çalışma kapsamındaki kavramsal ve kuramsal çerçeveyi belirlemektir. Bu nedenle DAES terör örgütü ile ilgili detaylı analiz bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

Burada en önemli unsur, terörizm kavramının evrilebilme/dönüşebilme özelliğidir. Tarihsel süreçte görüldüğü üzere, terörizm kavramı farklı ideolojik akımlardan etkilenmiş olsa da oluşturduğu şiddet ve korku düzeni açısından hep varlığını sürdürmüştür. Terörizm çalışmaları açısından genel kabul görmüş önemli eserlerden birinin sahibi Rapaport’a göre modern terörizmin tarihi 1800’lü yılların sonuna doğru yükselen anarşizm dalgasıyla başlamaktadır.⁸ Rapaport; her terörizm dalgasının ömrünü ortalama 40 yıl olarak değerlendirmiş ve ilk terörizm dalgası olarak tanımladığı “Anarşist Terörizm” sonrası dünya gündeminde “anti-kolonyal terörizm” hareketleri, özellikle o dönemde sömürge yönetimi altındaki devletlerin içerisindeki grupların gerçekleştirdiği faaliyetler yer almıştır. 1980’li yıllara kadar ise yeniden yükselişe geçen sol ideolojinin etkisiyle Rapaport tarafından “Yeni -sol terörizm” olarak tanımlanan terörizm faaliyetleri, hem Orta Doğu’da hem de batı ülkelerinde görülmüştür.⁹ “Küresel Terörizm” olarak tanımlanan ve doğrudan dini söylemler üzerinden şekillenen son terörizm dalgası ise özellikle arkasına aldığı küreselleşme rüzgârıyla beraber terörizm kavramının tam anlamı ile dünya genelinde bir tehdit haline dönüştüğünün bir göstergesidir. Özellikle son dönem din motivasyonlu terörizmde de görüldüğü üzere, gerek ideolojiler, gerek örgütsel yapılanmalar, gerekse eylem türleri önceki örneklerine göre ciddi bir farklılaşma ve dönüşüm içerisindedir. 11 Eylül 2001 saldırıları ile başlayan bu küresel terörizm sürecinde bir nevi selefi El-Kaide’ye oranla DAES’in geçirmiş olduğu dönüşüm sürecinin ise en önemli aktörleri de bölge ülkeleri dışından-özellikle Avrupa’dan- örgüte dâhil olan “yabancı savaşçılar” ve “yalnız kurtlar” olarak nitelendirilen bireylerdir. Buradaki en önemli etken ise son dönemde köktencilik ya da radikalizmin Avrupa’da yükselmesidir.

⁸ David. C.Rapaport “The Four Waves of Rebel Terror and September 11”, Jr. Charles W. Kegley (ed.), *The New Global Terrorism*, Prentice Hall, Upper Saddle River, NJ, 2003, 36-52.

⁹ Age.

Radikalizm, günlük söylemler kapsamında çoğunlukla terörizm kavramıyla birlikte ve bazı durumlarda da eş anlamlı olarak anılmaktadır. Bunun sebebi ise yaklaşık 20 yıldır Batı dünyasını tehdit eden “din motivasyonlu terörizm” faaliyetlerinin dini inanç biçimlerinin radikalleşmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış olmasıdır. Aslında terörizm, her düşünce biçiminin -sadece din değil- radikalleşmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Sosyal bilimlerde radikalizm kavramı da tek bir tanıma sahip değildir. Bazı durumlarda, özellikle günlük siyasal söylem içerisinde aşırıcılık ile eşzamanlı kullanıldığı da görülmektedir. Radikalizm ya da köktencilik “siyasal, toplumsal ya da ekonomik alanda köklü değişimi savunmak”¹⁰ olarak her ideolojiye ait kökten bir değişimi içermektedir. Kavramın tarihsel olarak terörizm kavramı kadar olmasa da, birkaç yüzyıl geriye girmekte ve terörizm kavramı gibi hem değişim geçirmekte, hem de üzerinde uzlaşa sağlanamamaktadır. “Radikal” terimi, 18. yüzyılda kullanılırken çoğu zaman Aydınlanma ve o dönemin Fransız ve Amerikan devrimleri ile bağlantılıyken; 19. yüzyılda sosyal ve giderek politik bir kavram haline gelmiştir. O dönemin “radikal” tanımlaması, bugün aslında normal kabul edilen birtakım siyasal taleplerin sahiplerini nitelendirmek için kullanılmaktaydı. Örneğin kadınların oy kullanma haklarının verilmesini destekleyen kamuoyu eylemleri o dönem “radikaller” tarafından gerçekleştirilmekteydi. Ancak bugün gelinen noktada, kavramın içeriği ilk çıkışından oldukça farklı anlam kazanmıştır. Bir örnek vermek gerekirse, 1970’lerde radikalleşme terimi, “şiddet içeren ve genellikle gizli grupların oluşturulmasında interaktif ve süreçsel (kademeli yükselme) dinamikleri”ni vurgulamak için kullanılmıştır. Burada radikalleşme, politik şiddetin artan kullanımına doğru giden bir süreç olarak anlaşılabilir.¹¹

¹⁰ Ahmet Emin Dağ, *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul, 2004, s.37.

¹¹ Alex P. Schmid, *Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review*, 03/2013, <https://www.icct.nl/download/file/>

Tanımlardan yola çıkarak, radikalizmde de söz konusu hedefe ulaşmak için aktif şiddet kullanımının kabulü vurgulandığı görülmektedir. Böylelikle radikalizm kavramının tarihsel süreçte farklı ideolojilerde görüldüğü zaman bünyesine aşırı şiddeti de katmış bir olgu olduğu söylenebilmektedir. “Radikalizmin diğer değişimci akımlardan farkı; bu değişimi aşamalı, yanlışlıkları eleyerek reformcu bir biçimden ziyade, var olanı tamamen ortadan kaldırıp yerine yenisini koymak şeklinde gerçekleştirmeyi amaç edinmiş olmasıdır.”¹² Çoğu durumda radikalizm terörizm ile karıştırılmaktadır; ancak tarihsel ve teorik olarak iki kavram temelde birbirinden ayrılmakta, sadece birbiriyle ilişki içerisinde bulunmaktadır. Şöyle ki radikal düşüncelere sahip birçok insan terör örgütlerinin bir parçası haline gelmeden sadece ideolojik olarak “radikalleşerek” yaşamlarını sürdürebilir; ancak radikalleşme yoluyla şiddeti haklı çıkaran inançların geliştirilmesi, terör örgütlerine katılımın olası bir yolu haline de dönüşebilmektedir.

Radikalleşme ve şiddet içeren aşırılıklar bir günde gerçekleşmemektedir. Bugün ise radikalizm kavramı artık sadece din üzerinden aşırılığa olarak anlaşılmakta ve Batı dünyasını doğrudan tehdit eden “din motivasyonlu terör” gruplarına yönelik bir kavram olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda da doğal olarak Avrupa’da radikal İslam söylemleri büyük yer tutmaktadır. Avrupa Birliği, 13 Haziran 2002 yılında Konsey Çerçeve Kararı’nın¹³ birinci maddesi ile terörizmden ziyade terörizm suçlarını şu şekilde tanımlamıştır:

Her üye devlet, [...] kasten işlenen aşağıdaki suçların ‘terörist suçlar’ olarak cezalandırılmaları için gerekli tedbirlerin alınmasını sağlayacaktır: a) cinayet; b) bedensel

ICCT-Schmid-Radicalisation-De-Radicalisation-Counter-Radicalisation-March-2013.pdf ,
(Erişim 15/03/2017).

¹² Ahmet Emin Dağ, age, s.371.

¹³ Avrupa Birliği Hukuku Resmi İnternet Sayfası (Eur-Lex), “Council Framework Decision of 13 June 2002 on Combatting Terrorism, (2002/475/JHA)”, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32002F0475&from=EN>, (Erişim Tarihi: 01/05/2018).

bütünlüğe zarar verme; c) adam kaçırma ya da rehin alma; d) devlet ya da hükümete ait tesislerin, kamuya ait ulaşım imkânlarının ve kamunun kullanımına sunulmuş yer ve malların zorla ele geçirilmesi ya da bunlara zarar verilmesi; e) uçak, gemi ya da diğer taşımacılık faaliyetlerinde kullanılan araçların ele geçirilmesi; f) silah ve patlayıcının imal edilmesi, bunlara sahip olunması, bunların elde edilmesi, nakledilmesi ya da bunların başkalarına temin edilmesi; g) kirletici maddelerin insanlara ya da çevreye zarar vermek amacıyla kullanılması; h) su, enerji ya da temel kaynakların arzına müdahale edilmesi veya bunların dağıtımına engel olunması; ı) (a) dan (h)'ye listelenen suçları işlemeye yönelik tehditte bulunma [...].

Bu bağlamda Avrupa Komisyonu 2005 yılında radikalizmi, 2002 yılı Konsey Çerçeve Kararı'ndaki terörizm suçlarına atıfta bulunarak, “bireylerde terörizme yol açan düşünce, görüş ve fikirlerin oluşmasına neden olan bir fenomen” olarak tanımlamaktadır.¹⁴ İdeoloji, radikalleşme sürecinin ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Bununla birlikte, ideolojinin tek başına belirleyici olmadığı, ancak diğer faktörler ile -politik ve sosyal çevre ve kimlik için psikolojik bir ihtiyaç- tamamlanması gerekliliği de önerilmektedir. Dinin yararlı bir anlatı olarak kullanılması, dayanışmayı sağlamak ve ona sadakati arttırmak için dinsel köktencilik ve/veya diğer ideolojiler üzerine bir bilişsel çerçeve inşa edilmesi gerekmektedir. Radikalleşmenin en sık görülen örneği olan dinsel köktencilik ise bugün de geçmişte olduğu gibi dinsel yaşamın özüne sadık olarak aynı şekilde devam etmesini öngören bir inanç sistemi olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, kökten dincilikte bireyler geçmişte kurulmuş mutlak ve değişmez

¹⁴ Avrupa Birliği Hukuku Resmi İnternet Sayfası (Eur-Lex), “Communication From the Commission to the European Parliament and the Council concerning Terrorist Recruitment: addressing the factors contributing to violent radicalisation, COM(2005) 313 Final”, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0313:FIN:EN:PDF>, (Erişim tarihi:21/09/2005) .

kurallara geri dönmekteler ve dini kurallar laik olanların da uyması gereken zorunlu kurallar haline dönüşmektedir. Günümüzde özellikle İslam dini üzerinden değerlendirilen bu ve benzeri radikal hareketler aslında tarih boyunca Hristiyanlıkta, Yahudilikte ve Hinduizm’de de görülmektedir.

İslami köktencilik, 19. yüzyılda Mısır’da Sünni İslam inancında ortaya çıkan ve Batı Avrupa toplumlarının yaşam tarzına, inanç sistemlerine ve geleneklerine entegre olmayı reddeden sosyo-politik bir hareket olan Selefizm’den¹⁵ üretilen bir akımdır. Selefiler, Müslümanların Peygamberin yoluna geri dönüp Kuran’a tam anlamıyla uymaları gerektiğine inanmaktadırlar. Muhafazakâr ve dini esaslara dayalı yaşam tarzları göz önüne alındığında, tüm Selefiler köktendinciler olarak kabul edilebilir; ancak tümü için şiddete yönelik militanlar tanımlaması yapmanın doğru olmadığı söylenebilir. Sadece Selefi Cihadizm akımı, radikal değişim yaratmak için şiddet kullanımına odaklanmaktadır. Cihatçılar yeni bir halifelik yaratmak için şiddet kullanımını ve bir kez Müslümanlar tarafından yönetilmiş olan tüm toprakları geri kazanmayı savunmaktadırlar.¹⁶

Radikalizme güncel yaklaşımlarda, onu dinamik ve doğrusal olmayan bir süreç olarak görmeyi önermektedir. Bu bağlamda radikal İslamcı hareketler kapsamında sadece aynı dine mensup olmak gibi doğrusal bir yaklaşım sürecin tek açıklayıcı modeli olarak kabul edilememektedir; ancak bu durumun da göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Radikalleşme sürecinde, bir araya gelmek ve üyelerin birbirlerine bağlı kalabilmeleri için sosyal ağlardan yararlanılmaktadır.

¹⁵ Konuya ilişkin daha detaylı bilgi için bkz: Mustafa Selim Yılmaz, “İslami Düşünce Tarihinde Bir Anlama Biçimi olarak Selefilik Üzerine Bir Deneme”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3 Sayı 3, 2014, 532-553. Necmettin Özerkmen, “Terör, Terörizm ve Radikal İslamcı Terör”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 44, Sayı 2, 2004, 247-265.

¹⁶ Anita Orav, “Religious Fundamentalism and Radicalisation”, *European Parliamentary Research Service*, Mart 2015, <http://www.europarl.europa.eu/EPRS/EPRS-briefing-551342-Religious-fundamentalism-and-radicalisation-FINAL.pdf>, (Erişim Tarihi: 01/05/2018).

Bu durum yukarıda da değinildiği gibi, bireylerin psikolojik ve sosyolojik profilleri ile yakından ilişkilidir. Özellikle Avrupa’da yükselen İslami radikalizm açısından, bir şekilde Avrupa’ya göç etmiş bireylerin¹⁷ uzunca süre içe dönük, izole edilmiş, hayal kırıklığına uğramış, yabancılaşmış hayatlarının sonucunda Müslümanların arkadaşlık, akrabalık veya müritlik temelli grupların içerisine dâhil olmaları ile yeniden sosyalleşerek kendilerini “yeniden doğmuş” hissetmeleri, yaşadıkları kimlik ve aidiyet eksikliklerinin giderilmesini sağlamaktadır. Bireyler bu topluluk liderleri tarafından duygusal olarak koşullandırılmakta, yaşamdaki amaçlarının “ümmet” in bir parçası

¹⁷ Göç çalışmaları açısından göçmenlerin ekonomik siyasi ve kültürel alanlardaki adaptasyon süreçlerinin ne şekilde gerçekleştiği, bu makalenin analizi dışında bir alandır. Ancak göçmenlerin içinde buldukları toplum ile uyumlu bir şekilde yaşamaları da günümüz dünyasının güvenlik algısı açısından önem arz etmektedir. Bu bakımdan, “az olan” ile “çok olanlar” arasındaki ilişkileri düzenleyen beş genel yaklaşım bulunmaktadır. Buna göre “asimilasyon”, etnik azınlıkların tek taraflı olarak egemen topluma uyum sağlaması ve çoğunluk içinde kaybolması; “entegrasyon”, ilişkilerin eşitlik ilkesine dayalı ve yönetim içinde temsil dâhil, her türlü hakkın verildiği, hoşgörünün hakim olduğu sistem; “segregasyon”, yalıtılma ya da coğrafi ve sosyal olarak ayrı tutulan küçük grupların göçe zorlanması ve çeşitli baskılara maruz bırakılması; “seperasyon” (ayrılma), egemen topluma tepki olarak kendi istekleriyle çoğunluktan ayrılması; “pluralist” model ise kültürel farklılıkların zenginlik olarak algılanması ve çoğunluktan eksik hakkın bulunmadığı anlayışı anlamına gelmektedir. Detaylı bilgi için bkz: Kemal H. Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010; Aytekin Yılmaz, *Etnik Ayrımcılık Türkiye, İngiltere, Fransa, İspanya*, Vadi Yayınları, İstanbul, 1994; Peter Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005; Thomas Faist, *Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar*, çev. Azat Zana Gündoğan ve Can Nacar, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2003; Iris M. Young, *Justice and the Politics of Difference*, Princeton University Press, USA, 1990, s. 184-185; aktaran Mesut Hazır, “Çok kültürlülük Teorisine Çağdaş Katkılar ve Bireysel Haklar-Grup Hakları Ekseninde Çok kültürlülüğü Tartışmak”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt:7, Sayı 1, 2012; Thomas Hylland Eriksen, *Ethnicity and Nationalism*, Pluto Press, Colorado, 1993; Safiye Dünder, *Kürtler ve Azınlık Tartışmaları, Tarih, Kimlik, İsyanlar, Sosyo, Kültürel Yapı, Terör*, Doğan Kitap, İstanbul, 2009.

olmak olduğuna, “Cihad”ın gerekliliğine ve nihai ödül olarak da “şehitlik”in vaat edilmiş olmasına inandırılmaktadır.¹⁸

Bireylerin radikalleşme süreçleri ise farklı yollardan gerçekleşebilmektedir. Propaganda hem gerçek hem de hayali sosyal sorunların altını çizerek, “inanclar” ve “düşman” arasındaki gerilimleri artıran ve bir grup kimliği yaratan aşırı görüşlerin meşrulaştırılması için en önemli unsurdur. Teknolojik gelişmelerin hızla yaşandığı bugünün dünyasında özellikle sosyal medya, propaganda için verimli bir kanal olarak yer edinmiştir. Bu kanallar geniş bir hedef kitleye kolay erişim sağladığından, terör örgütleri sıklıkla farklı sosyal medya kanallarını propaganda amacıyla kullanmaktadırlar. Bireylerin doğrudan örgütlere katılımlarını öngören geleneksel yöntemlerin aksine, artık terör örgütleri bireylerin zaman zaman sosyal medya profillerini incelemek suretiyle aday üyelerini belirleyebilmektedirler. Ancak radikalleşmiş birçok bireyin de aslında online olarak bu propaganda faaliyetlerine maruz kalmadan önceki süreçlerde bir şekilde bu aşırı düşünce biçimleri ile temas ettiği de bilinmektedir. Bu ilk temaslarının çoğunlukla görüldüğü yerler ise okullar ve hatta üniversiteler olarak ifade edilmektedir. İslami radikalleşme açısından camiler en önemli “meşru” alan olarak kabul edilmektedir. İbadethanelerin özel durumlarından faydalanan radikal gruplar tarafından ibadet etmeye gelen bireylere yönelik özellikle kontrolsüz olarak verilen vaazlar yoluyla bireyler farkında olarak ya da olmayarak bu radikalleşme süreçlerinin birer parçası haline gelebilmektedirler. Ayrıca son dönemde Avrupa’da cezaevlerinde de İslami radikalizmin yükselişe geçtiği görülmektedir. Bunun en önemli nedeni, kapalı ve zor ortamlarda, bireyin depresif gerçeklik ile baş edebilmesinin yollarından bir tanesi yaratılan hayali özgürlükler olabilmektedir. Hapishanelerde dine dönüşüm ile ilgili olarak, bazı bireyler için bu, kendi dini arayışlarının devamı olarak değerlendirilebilir iken, bazı bireyler için ise kişinin

¹⁸ Gyorgy Lederer, *Countering Islamist Radicals In Eastern Europe*, <https://pdfs.semanticscholar.org/537b/398a4fc72a6a807b92d8d74639dfc27f8acf.pdf> , (Erişim tarihi: 15/04/2018).

mahkûmlarla ilişkilerini yönetmek ve kişisel güvenliğini sağlamak için kullanılması gerek bir araç haline gelmektedir.¹⁹ Bu süreçler yoluyla radikalleşen ideolojiler ise terörizm için güvenli limanlar yaratmanın en kolay yolu haline gelmektedir.

2. DAEŞ Terör Örgütünün Yapılanması ve Kaynakları

Büyük çoğunluğu Suriye ve Irak'ta faaliyet gösteren DAEŞ terör örgütü, hilâfet devleti kurmak amacıyla bölgede çok kanlı ve kitlesel eylemler yapan Selefi ve Cihatçı bir örgüt olarak tanımlanabilmektedir. 2004 yılında El-Kaide terör örgütüne bağlı olarak kurulan bu örgüt, başlangıçta Irak El-Kaidesi olarak isimlendirilmektedir. Ebu Musab Ez-Zerkavi tarafından *Cema'at el-Tevhid vel-Cihad* adıyla kurulan örgüt Irak'taki koalisyon güçlerinin geri çekilmesini sağlamak, Şii etkinliğini yok etmek, şeriat kanunlarını hâkim kılmak ve Irak hükümetini düşürmek şeklinde amaçlarını ilan etmiştir. Bu amaçlarını elde etmek amacıyla daha çok toplumda korku ve endişe yaratacak şekilde vahşi katliamlar yapmak, bomba yüklü araçlarla saldırılar düzenlemek ve intihar bombacılarını kullanmak şeklinde taktik ve yöntemler izlemiştir.²⁰

ABD tarafından işgal edilen Irak'ta Baas rejimi kısa sürede çöktürülmüştür. Ardından Irak ordusuna ait yaklaşık 250 bin askerin görevlerine son verilmiştir. Baas rejimi ile suni ideolojinin anlamlı bir bağı olmamasına rağmen Batıya duyulan öfkeden dolayı birçok eski Irak ordu mensubu Selefi yapılara katılmıştır.²¹ Dolayısıyla örgütün, içinde birçok ülkeden yabancı savaşçı barındırmasına rağmen, asıl kurucu ve yönetici kadrolarını eski Irak ordu mensupları meydana getirmektedir. Ancak başlangıçta hedef birliği sergileyen Selefi/El-

¹⁹ Anita Orav, age.

²⁰ Mehmet Ali Güller, *İŞİD Kara Terör*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014, s.114

²¹ Myriam Benraad "How Saddam Hussein's old ideology may have contributed to the modern Islamic State", *The Conversation*, September 2017, <https://theconversation.com/how-saddam-husseins-old-ideology-may-have-contributed-to-the-modern-islamic-state-84937>, (Erişim Tarihi: 15/05/2018).

Kaideci ve Sünni/Baasçı yapıların İslamcı bir devlet kurmak ve Sünni üstünlüğünü yeniden tesis etmek şeklindeki istenmeyen amaçlar sebebiyle ayrıştıkları görülmektedir. DAEŞ terör örgütü bölgedeki yönetimlerin ayrıştırdığı Sünni grupların yaşadıkları haksızlıklar sebebiyle kısa sürede zemin kazanmış ve belirli toplum gruplarından da destek bulmasını sağlamıştır.²²

Örgüt yaklaşık 10 yıl sonra birçok sebepten dolayı El-Kaide’den ayrılarak 2013 yılında sözde Irak ve Şam İslam Devleti’ni kurmuş ve 2014’ten itibaren de Ebu Bekir el-Bağdadi tarafından “Hilafet” ilan edilmiştir. Bu örgüt Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Birliği (AB), ABD, Kanada, Türkiye, Suudi Arabistan, Birleşik Krallık, Endonezya, Birleşik Arap Emirlikleri, Malezya, Mısır, Hindistan, Rusya, Avustralya, Kırgızistan, Suriye, Ürdün, Pakistan gibi ülkeler ve bazı uluslararası örgütler tarafından terörist örgütler listesine farklı tarihlerde dâhil edilmiştir. Bünyesinde çok çeşitli Sünni Toplulukları barındıran örgüt başlangıçta Irak’ın Anbar, Nineve, Diyala, Babil, Musul, Kerkük, Selahaddin ve Babil illerinde; Suriye’de Humus, Halep ve Rakka bölgelerinde; Libya’da ise Bingazi ve Sirte’de etkin olmuştur. El-Bağdadi, 29 Temmuz 2014’te yaptığı bir konuşmada dünyayı İslam dinine inanlar ve kâfirler veya ikiyüzlüler şeklinde temelde iki kampa böldüğünü ilan etmiştir.²³

İçinden doğmasına rağmen bilinen en az iki milyar dolarlık rezerviyle ve devlet aklıyla hareket eden DAEŞ, El-Kaide’den de tamamen ayrılmıştır. Elde ettiği ekonomik güçle kendine ait eğitim sistemi, yargı, yerel yönetimler ve kısmen korkuya dayalı bir halk tabanı yaratmayı başarmıştır. DAEŞ’i hâlâ küresel ve tehlikeli yapan diğer bir neden de Irak’ta kurulan Şii eksenli yönetimlerin Sünni

²² Orta Doğu, Güneydoğu Asya ve Kuzey Afrika’da bulunan 20 müslüman ülkede %8 civarında destekçisi olduğu iddia edilmektedir. Mohammed Nuruzzaman, “The Islamic State is on its knees, but its legacy will long haunt the Middle East”, *The Conversation*, July 2017, <https://theconversation.com/the-islamic-state-is-on-its-knees-but-its-legacy-will-long-haunt-the-middle-east-80939> (Erişim Tarihi: 15/05/2018).

²³ Mohammed Nuruzzaman, age.

gruplara yapmış olduğu baskıdan beslenen bir kurtarıcı olarak algılanmasıdır. Sözde Hilafetin ilanı ile aynı ideolojik ekseninde yer alan Nijerya’da Boko Haram ve Somali’deki El-Şabaab benzeri başka radikal grupların desteği de örgütün bölgesel bir tehdit haline gelmesine önemli katkılar sağlamıştır.²⁴

Bu kadar geniş çaplı bir coğrafyada eylem yapmak ve on binlerce üyesine kaynak aktarabilmek için, terör örgütü çok önemli miktarlarda gelire ihtiyaç duymaktadır. En önemli gelir kaynaklarının petrol satışları olduğu bilinmektedir. Bunun dışında az oranda da olsa bağışlar, fidye, vergi toplama, silah satışı, Irak bankalarından ele geçirilen paralar gibi çok geniş para kaynakları bulunmaktadır. Silah gücü olarak ise, Irak Ordusundan kalan ve her cins ve çapta silahı olduğu doğrulanmaktadır. Özellikle hava savunma füze sistemleri, havanlar, ağır makineli tüfekler, az sayıda ele geçen tank, zırhlı muharebe araçları gibi silah sistemlerini oldukça etkin olarak kullanabilmektedirler.

DAEŞ’in El-Kaide terör örgütünden ayrılan diğer bir önemli nokta ise, El-Kaide’nin “uzaktaki düşman” yaklaşımına karşın DAEŞ’in Hilafeti kurma ve yayma söylemleridir. Dolayısıyla DAEŞ Hilafeti yayabilmek için yeni harekât alanları yaratmaktan çekinmemiş ve kendisine bağlı yeni bölgeler işgal etmek için yoğun uğraşlar içine girmiştir. Bu anlamda Avrupa ülkeleri de yayılmacı DAEŞ’in saldırılarına maruz kalmıştır. Tablo-1’de DAEŞ terör örgütünün 2014-2018 yılları arasında Avrupa’da gerçekleştirdiği eylemler görülmektedir.

Fransa’da Ocak-Eylül 2017 tarihleri arasında 12 terör saldırısı güvenlik birimleri tarafından engellenmiş; Birleşik Krallık ’ta üç eylem gerçekleşmiş, beş saldırı önlenmiş, Almanya beş terör saldırısından

²⁴ İngiliz bakanı Lord Peter Hain tarafından 1 Ağustos 2017 tarihinde Wits Business School’da sunulan bir konuşmanın düzenlenmiş bir versiyonundan alınmıştır. Peter Hain, “Islamic State and Terror: War Without End”, *Wits Business School Public Lecture*, 1 Ağustos 2017, <https://www.youtube.com/watch?v=kbTzsNnysRg>, (Erişim Tarihi: 20/05/2018).

zarar görmüştür.²⁵ Aşağıda belirtilen tabloya göre ise DAES terör örgütünün halifelik ilan edip tüm dünyaya meydan okuduğu 2014 yılında Avrupa’da gerçekleşen eylem sayısı toplam altı iken, bu rakam 2015’te 28’e, 2016’da 38’e 2017’de ise 42’ye yükselmiştir. 2018 yılının ilk yarısında ise eylem sayısı 10 olarak görülmektedir. Son beş yılda terör saldırılarından ölenlerin sayısı 488 iken, yaralananlar ise 1450 kişidir. Bu saldırıların bir kısmı DAES tarafından yapılırken bir kısmı da kendilerine yalnız kurt ismini verdikleri kişi ve kişilerce gerçekleştirilmiştir. Eylem sayılarındaki artışlar Avrupa güvenliğinin karşı karşıya kaldıkları ve kalacakları risk/tehditlerin boyutlarını gözler önüne sermektedir.

²⁵ Richard Barrett, “Beyond the Caliphate: Foreign Fighters and the Threat of Returnees”, *The Soufan Center*, October, 2017, <http://thesoufancenter.org/wp-content/uploads/2017/11/Beyond-the-Caliphate-Foreign-Fighters-and-the-Threat-of-Returnees-TSC-Report-October-2017-v3.pdf>. (Erişim Tarihi: 4/05/2018).

Tablo-1: DAEŞ terör örgütünün 2014-2018 yılları arasında Avrupa'da gerçekleştirdiği eylemler²⁶

	2014		2015		2016		2017		2018					
	Saldırı Sayısı	Hayatın Kaybedenler	Saldırı Sayısı	Hayatın Kaybedenler	Saldırı Sayısı	Hayatın Kaybedenler	Saldırı Sayısı	Hayatın Kaybedenler	Saldırı Sayısı	Hayatın Kaybedenler				
Almanya			3	1	2	10	15	78	6	3	7	1	1	0
Fransa	3	1	25	148	379	13	89	220	13	6	22	3	6	19
İngiltere	1	0	1	1	3	5	3	10	9	36	232			
Belçika	1	4	0			6	35	229	2	0	2	1	3	2
Norveç	1	0	1											
İtalya				2	12	1			3	0	5			
Danimarka				3	2	6	1	0	3					
Avusturya				2	4	34	1	0	1	1	2	0	1	1
İrlanda				1	1	0								
İsviçre						2	2	0	3	5	16			
İspanya								4	16	142				
Finelanda								1	2	6				
Hollanda												1	0	3
TOPLAM	6	5	27	169	425	38	144	541	42	70	432	7	10	25

²⁶ Bu tablo www.thereligionofpeace.com adresindeki verilerden yararlanılarak derlenmiştir. Detaylı bilgi için bkz: List of Islamic Terror Attacks, <https://www.thereligionofpeace.com/attacks/europe-attacks.aspx> (Erişim Tarihi: 10/05/2018).

Özellikle 2016 yılından itibaren yabancı terörist savaşçıların DAEŞ’e katılımlarında önemli düşüşler göze çarpmaktadır. Bunun sebeplerini; Koalisyon Güçlerinin sınır güvenliği konusunda aldıkları tedbirler, DAEŞ’in itibar kaybetmesi, toprak kayıpları, finans kaynaklarını kaybetmesi, kendi iç hesaplaşmaları, yabancı savaşçıların DAEŞ kontrolündeki yerlerde hayati idame ettirecek temel ihtiyaçlarını karşılayamaması şeklinde özetlemek mümkündür.²⁷

Bütün bunlara rağmen, örgüt içindeki yabancı terörist savaşçıları tamamen ortadan kaldırılamamıştır. Bundan sonra Avrupa güvenliği başta olmak üzere bölge güvenliğini tehlikeye atacak en önemli konu, bu teröristlerin geldikleri ülkelere veya üçüncü ülkelere doğru geri dönüşleri olacaktır.²⁸ Bunun dışında, bir kısım yabancı savaşçı başka cihadist örgütlere katılmış; bir kısmı da üçüncü ülkelere göç etmiştir.

DAEŞ bugün hâlâ kendi destekçilerine liderlerinin mesajlarını ulaştırmaya devam etmektedir. Bu mesajlarda 22 Nisan 2018 tarihinde DAEŞ sözcüsü al-Mujahir tarafından örgütün özellikle Pakistan, Irak, Afganistan, Suriye, Filipinler ve Şam’da saldırılar düzenlemeye devam ettiği iddia edilmektedir. Ayrıca Afganistan’da sözde “Muhammad bin Maslamah al-Ansari” adlı eğitim kampında örgüte yeni katılan 160 örgüt mensubu için eğitim düzenlendiği ifade edilmektedir.²⁹ Dolayısıyla DAEŞ hâlâ Suriye, Irak, Mısır, Tunus ve Afganistan gibi bazı ülkelerdeki güvenliği ve demokratik işleyişi tehdit etmeye devam etmektedir. Bunun en önemli sebebi özellikle Suriye ve Irak’ta kaybettiği psikolojik üstünlüğünü geri kazanmak ve destekçilerine moral sağlamak

²⁷ Global Coalition Çalışma Grubunun 26-27 Ekim 2016’da Antalya’da düzenlediği “Gelecek Trendleri ve Dinamikleri: DAEŞ’in Kontrol Ettiği bölgelere Giden Yabancı Savaşçıları” başlıklı toplantısının raporundan elde edilen bilgilerdir. Detaylı bilgi için bkz: Global Coalition, *Foreign Terrorist Fighters-Trends and Dynamics*, October 2016 <http://theglobalcoalition.org/en/foreign-terrorist-fighters-trends-and-dynamics/>, (Erişim Tarihi:05/05/2018).

²⁸ Global Coalition, agy, 2016.

²⁹ Global Coalition, *Counter DAESH Insight Bulletin*, 23-29 April 2018, <http://theglobalcoalition.org/en/daesh-insight-bulletin-23-29-april/> (Erişim tarihi: 01/05/2018).

olduğu söylenmektedir. Örgüt etkili olduğu dönemlerde kullandığı antidemokratik retoriğini yine kullanmaya devam etmektedir.³⁰

Bu durumla ilgili olarak Suriye’de 75 ülkenin katılımıyla oluşturulan Koalisyon Güçleri ülkelerinin ilgili bakanları ve yöneticileri 13 Şubat 2018 tarihinde Kuveyt’te yaptıkları toplantıda DAEŞ terör örgütünün son durumu gözden geçirmiştir. Bu toplantı öncesinde en son Mart 2017 tarihinde Washington’da yapılan bakanlar toplantısında Irak ve Suriye’de toplam 7,7 milyon kişinin DAEŞ’den kurtarıldığı ifade edilmiştir. Ardından Ekim 2017’de Rakka özgürleştirilmiş ve Aralık 2017 tarihinde de Irak tamamen DAEŞ’den temizlenmiştir. Kuveyt’te düzenlenen toplantıda ise Koalisyon Güçleri temsilcileri tarafından DAEŞ ile mücadeleye devam edileceği, bir daha toparlanamayacak şekilde tüm örgütün dağıtılması gerektiği, ideolojisi ve finansal kaynakları ile mücadele edilmesi gerektiği konusunda fikir birliğine yeniden varıldığı ifade edilmiştir.³¹

Avrupa içinde radikalleşmenin etkisi ile DAEŞ’in yapılanmasını aslında bütün Avrupa üzerinde tek bir coğrafi bütünlük içinde incelemek sağlıklı sonuçlar vermemektir. Çünkü DAEŞ’e verilen destek ile Avrupa ülkelerinde yaşayan Müslüman nüfusun miktarı ve Avrupa ülkelerinin tarihsel geçmişi arasında anlamlı korelasyon bulunmaktadır. Örneğin Osmanlı İmparatorluğunun tarihsel süreçte bölgedeki hâkimiyetinden dolayı Doğu Avrupa’da yaşayan Müslüman nüfusun yoğunluğu bölge üzerinde radikalleşmeyi çok daha kolay hale getirdiğini ifade etmek mümkündür.

3. Avrupa’da DAEŞ’in Yaptığı Eylemler: Yalnız Kurtlar ve Yabancı Savaşçıların Geri Dönüşü

Çalışmada kullanılan yabancı terörist savaşçılar tanımı olarak BM Güvenlik Konseyi Çözümü 2178 sayılı 2014 kararı gereği, “başka bir

³⁰ Global Coalition, agy, 23-29 Nisan 2018.

³¹ Global Coalition, *Global Coalition To Meet In Kuwait*, <http://theglobalcoalition.org/en/global-coalisyon-meet-kuwait/> (Erişim tarihi: 01/05/2018).

ülkede savaşmış ve yeniden vatandaşı olduğu ülkeye dönmüş bireyler” vurgulanmaktadır.³² Ayrıca yabancı terörist savaşçı terimi sadece Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Avustralya’dan 2012-2016 yılları arasında Suriye ve Irak’a giden yabancı kişileri kapsamaktadır. Yalnız kurtlar veya yalnız aktörler bu tanımın bir miktar dışında kalmaktadır. Örgütlü terörizm ile çok gevşek veya hiç bağı olmayan bu aktörler ile ilgili analiz yapmak veya onları izlemek, tutuklamak oldukça zor bir süreçtir. Ancak teorik olarak her iki grup da Selefi-Cihadist ideolojik altyapıya sahip radikal hareketlerden doğmaktadır.³³

Avrupa’da gerçekleştirilen eylemler ile DAEŞ terör örgütünden ayrırlıp geri dönen yabancı terörist savaşçılar arasında ilk bağ 13 Kasım 2015 tarihinde Paris’te yapılan ve 129 kişinin ölümüyle sonuçlanan saldırı ile kurulabilmiştir. Fransa ve Belçika’dan gelen yedi saldırganın daha önce DAEŞ terör örgütünde bulunarak çeşitli eylemlere katıldığı ortaya çıkmıştır. Diğer iki Iraklı terörist ise bizzat DAEŞ tarafından Avrupa’ya eylem yapmak üzere görevlendirilmiştir. Bunun dışında 21 örgüt mensubunun da eyleme lojistik destek verdiği ve bunların da yedisinin yine yabancı terörist savaşçı olduğu araştırmalar sonucu ortaya çıkmıştır.³⁴

Yabancı terörist savaşçılarla ilgili ortaya çıkan en önemli sorun sahaları; bu kişilerin yeniden suç işleme eğilimlerinin ölçülmesinin mümkün olmaması, %20’sinin Batı kaynaklı olan, 110 farklı ülkeden 40.000 civarı yabancı teröristlerin yarattığı tehdidin sadece kanun gücüyle ortadan kaldırılmasının güçlüğü ve Batıdan olmayan ancak savaş bölgelerinden geri dönenlerin de tehdit olabileme potansiyelidir.³⁵

³² Arsla Jawaid, “From Foreign Fighters to Returnees: The Challenges of Rehabilitation and Reintegration Policies”, *Journal of Peacebuilding & Development*, 2017, Cilt 12, Sayı: 2, 102-107.

³³ R. Kim Cragin, “The Challenge of Foreign Fighter Returnees”, *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 2017, Cilt 33 Sayı: 3, 292–312. Elena Pokalova, “Driving Factors behind Foreign Fighters in Syria and Iraq”, *Studies in Conflict and Terrorism*, 2018, DOI: 10.1080/1057610X.2018.1427842.

³⁴ R. Kim Cragin, agm.

³⁵ Richard Barrett, agm. ve R. Kim Cragin, agm.

Yabancı terörist savaşçıların çıkış yaptıkları ülkelere bakıldığında, daha otoriter, yüksek işsizlik oranı, internet kullanım alışkanlığının yaygın olduğu, ekonomik yetersizliklerin görüldüğü, çatışmalı ortamların yaşandığı, yoğun göç veren ve alan, Müslüman nüfus ve genç nüfus oranlarının yüksek olduğu ülkeler olduğu gibi, diğer taraftan İnsani Gelişim Endeksinin çok yüksek olan ülkelere de olabilmektedir. Özellikle demokrasinin tam anlamıyla yaşandığı ülkelerin kentsel alanlarında yaşayanlardan örgüte katılımın yüksek oranda olduğu görülmektedir.³⁶ Bu sebeple, içinde suç potansiyeli barındıran bireylerin savaştan döndükten sonra yeniden toplumla aynı fikir ve duyguda birleşme ihtimali oldukça düşük görülmektedir.

Temmuz 2017 verilerine göre birçok yabancı terörist savaşçı Suriye ve Irak topraklarından ayrıldığı ve özellikle AB ülkelerinden bu topraklara giden beş bin civarında teröristin yaklaşık %30'unun geri dönmüş olduğu tahmin edilmektedir.³⁷ Özellikle Danimarka, İsveç ve Birleşik Krallık topraklarından savaşa katılanların yarıya yakını ülkelere geri dönmüştür. Rusya'dan ve eski Sovyet ülkelerinden katılan dokuz bin civarında teröristin ise yaklaşık %10'u geldikleri ülkelere geri dönmüştür. Bütün bunların yanında Suriye ve Irak'a savaşmak için hiç gitmemiş olan ve Batı Avrupa ülkelerinde DAES sempatzanı olarak yaşayan birçok radikal grup da tehdit olarak ortaya çıkmaktadır. Eylül 2014 tarihinde DAES sözcüsü Abu Muhammad al-Adnani bunlara yapmış olduğu çağrıda düşmana görüldüğü yer ve zamanda eldeki tüm imkânlarla saldırılması direktifini vermektedir. Bu çağrıdan sonra Haziran 2014 ile Şubat 2017 yılları arasında DAES, toplam 29 ülkede 143 terör saldırısı düzenlemiş ve 2000'den fazla insanın ölümüne ve yaralanmasına sebep olmuştur. Bu sebeple DAES kendi savaşçılarını üçüncü ülkelerde diğer destekçileriyle birlikte eylem yapmak üzere görevlendirmektedir.³⁸

³⁶ Elena Pokalova, agm.

³⁷ Oldrich Bures, "EU's Response to Foreign Fighters: New Threat, Old Challenges?", *Terrorism And Political Violence*, 2018, DOI: 10.1080/09546553.2017.1404456.

³⁸ Richard Barrett, agm.

Genel anlamda geri dönen yabancı terörist savaşçıları yarattıkları tehdit ve risk durumlarına göre beş kategoriye ayırmak mümkündür.³⁹ Buna göre;

- a. Erken dönenler veya DAEŞ'e entegre olmadan çok kısa sürede geri gelenler; nispeten daha küçük bir grubu teşkil etmektedir. DAEŞ örgütüne katılmalarını müteakip gerçek yüzlerini fark edip örgüte karşı tüm sempatilerini kaybetmişlerdir. Fakat örgütte yer aldıkları süre içinde hangi travmatik olayları yaşadıkları bilinmemektedir. Bu yüzden, karşılaştıkları sorunlara ne tür tepkiler verecekleri tam belirlemek mümkün olmasa bile diğer kategoride yer alanlara nazaran daha kolay ve hızlı rehabilite olabilecekleri değerlendirilmektedir.
- b. Nispeten daha uzun kalanlar, ancak DAEŞ'in her uygulamasını tasvip etmeyenler ise şeriat kurallarına göre İslami yaşam tarzını benimsemiş, ancak DAEŞ liderlerinin ve yönetimin şiddet içeren kararlarını onaylamakta zorlanan gruplardır. Bu konuda kendini sorgulayan ve örgüt içerisindeki özellikle doktrinel anlaşmazlıklara ve iç çekişmelere oldukça şüpheyle bakan yabancı terörist savaşçıları bir süre sonra örgütsel motivasyonlarını kaybetmiş ve hayal kırıklığına uğramıştır. Bu gruplar şiddetin her türlüsüne şahit olmuştur; bu sebeple gelecekteki davranışları tahmin edilemez veya kontrol altına alınamaz şekilde görmek mümkündür.
- c. DAEŞ terör örgütünün taktik ve stratejilerini benimseyen ve üstlendikleri rolün farkında olanlar, ancak geri dönmeye karar verenler de, DAEŞ terör örgütü mensuplarının yarattıkları sahte kahraman görüntülerine aldanıp macera arayan katılımcılardır. Macera arayan bu gruplar geri dönse bile bir süre sonra yeniden başka alanlarda şiddet içeren eylemlere katılma potansiyelleri oldukça yüksektir. Hilafetin yükselmesi ve

³⁹ Richard Barrett, agm.

yayılması için şiddet yöntemlerini meşru olarak gören bu taraftarların gidecek pek az yerleri vardır. Genellikle bu aktörlerin DAEŞ tarafından kurulacak yeni savaş alanlarında kısa sürede yerlerini alacakları düşünülmektedir.

- d. Kendini tamamen DAEŞ terör örgütüne adayanlar, ancak toprak kayıpları veya suçüstü yakalanıp ülkelerine geri gönderilenler ise; sözde hilafet düşse bile hâlâ savaşmaya devam edecek olan ve bu uğurda ölümü göze alan teröristlerdir. Bu grubun bir kısmı savaşta hayatlarını kaybetmiş; bir kısmı da hayatlarına örgütsel bir bağ içinde veya yalnız olarak devam ederken küçük bir azınlığı güvenlik birimlerine teslim olmuştur. Hayatta kalanlar genellikle DAEŞ topraklarını kaybetse bile, yer altında gizlice hücreler şeklinde yeniden teşkilatlanıp DAEŞ adına Suriye ve Irak başta olmak üzere her yerde eylemlerine devam etme potansiyeli yüksek olanlardır. Bazıları kaçmış olmasına rağmen yeni şiddet örgütlerine katılıp faaliyetlerine devam etmektedir.
- e. Yurt dışına Hilafeti yaymak için DAEŞ tarafından görevlendirilenler; DAEŞ terör örgütünün çekirdek kadrolarını oluşturan gruplardır. Örgütün kuruluş aşamalarında bile yabancı terörist savaşçı hücrelerini meydana getiren bu tür teröristler, özellikle yurt dışı eylemleri yapmak üzere eğitilmiş ve motive edilmiştir. 2017 yılında yakalanan bir teröristin verdiği bilgilere göre, özellikle batı ülkelerinde eylem yapmak üzere yedi aylık bir eğitime tabi tutulan bu yabancı teröristler örgütün en tehlikeli ve eğitimli gruplarıdır.

DAEŞ'in 2014 yılında sözde hilafeti ilan etmesinin ardından Kuzey Afrika'dan, Orta Doğu ülkelerinden, Avrupa'dan, Asya ülkelerinden ve diğer bölgelerden yoğun bir şekilde yasadışı yollardan örgüte katılan yabancı terörist savaşçıların bir kısmı çıkan çatışmalarda öldürülürken; bazıları ülkelerine geri dönmeyi başarmıştır. Bu durum yeni savaşçıların örgüte katılımlarını engellemiş veya anlamlı düzeyde azaltmış görünmesine rağmen, hayal kırıklığına uğramış olanlar dışında bir kısmının ideolojik olarak hala bağlılıklarının devam ettiği görülmektedir. Ancak yabancı savaşçıların Suriye ve Irak gibi

topraklarda aktif olan örgüte ideolojik bağlılıkları ev sahibi ülkede potansiyel tehlike olmaya devam etmekte ve belki de mevcut durumdan daha büyük riskler taşımaktadır.⁴⁰

DAEŞ terör örgütü özellikle Musul ve Rakka şehirlerini kaybettikten sonra yeraltına inmek de dâhil çeşitli formlarda veya biçimlerde bölge ülkelerindeki varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. Özellikle dış ülkelerdeki potansiyel destekçilerinin yakın gelecekte desteklerini sürdürecekleri tahmin edilmektedir. Bugün en güçlü senaryo şeklinde görülen bu durum, örgüte geride bıraktığı hücreler ve yabancı savaşçılar marifetiyle kalkışma, suikastlar ve terör saldırıları yapma olanağı sunmaktadır. İdeolojik olarak kendine en önemli düşman olarak gördüğü Avrupa özelinde Batı ülkeleri için gerek Suriye ve Irak’ta bulundurdıkları görevlilerin gerekse kendi ülkelerindeki vatandaşların bu anlamda tehdit altında olduğunu ifade etmek mümkündür.⁴¹

2005 yılında oluşturulan AB Terörizmle Mücadele Stratejisi’nin⁴² dört temel prensibi olan “önleme”, “koruma”, “takip etme” ve “müdahale etme” şeklindeki yaklaşımlar, yabancı savaşçılar ve DAEŞ özelinde de uygulanmaktadır. Öncelikle, terörizmi önlemek için öngörülen strateji; ortaya çıkan tehdidin sosyolojik, psikolojik, ideolojik ve ekonomik köklerini incelemek suretiyle nedenlerine ulaşmak ve bunları ortadan kaldırmakla ve radikalleşmeyi önlemekle mücadeleye başlamaktadır. İkincisi, terörizme karşı korunmak amacıyla alınacak çeşitli fiziki güvenlik tedbirleriyle eylem olasılığını ortadan kaldırmak veya etkisini azaltmaktır. Üçüncüsü, terör örgütlerinin eylem planlama, eleman temin etme, finans desteği ve tehdit şebekelerini oluşturma yeteneklerini ortadan kaldırmak suretiyle amaçladıkları terörist eylemlerini akamete uğratmak ve sınır ötesi faaliyetlerini yakından takip etmektir. Dördüncü strateji, terörden zarar görmüş insanlara yardım,

⁴⁰ Richard Barrett, agm.

⁴¹ Mohammed Nuruzzaman, age.

⁴² The Council of the European Union, *European Union Counter Terrorism Strategy*, 14469/4/05 (30 november 2005), <https://register.consilium.europa.eu/doc/srv?!=EN&f=ST%2014469%202005%20REV%204>. (Erişim Tarihi: 20/04/2018).

AB vatandaşlarını korumak ve üçüncü ülkelerde konuşlu sivil/asker varlıklarının bekasını sürdürmek konularını içeren, risk temelli hazırlık ve etkili bir krize müdahale mekanizması öngörmektedir.⁴³ AB de kurumsal olarak mücadeleyi daha etkin kılmak amacıyla Tablo-2’de yer alan bir dizi tedbiri belirtilen tarihlerde almıştır.

Tablo-2: Yabancı Savaşçılarla İlgili AB Üyesi Ülkelerin Aldığı Kararlara Yönelik Zaman Çizelgesi⁴⁴

Tarih	Alınan Karar
2005	AB Terörizmle Mücadele Koordinatörlüğü’nün kurulması.
Kasım 2005	AB Terörizmle Mücadele Stratejisi’nin Avrupa Konseyi tarafından onaylanması.
Eylül 2011	Radikalleşme Farkındalık Ağı’nın oluşturulması.
Haziran 2013	Adalet ve İçişleri Bakanlığı Konseyi’nin, Terörizmle Mücadele Koordinatörlüğü tarafından hazırlanan yabancı terörist savaşçılar ile ilgili 22 öneriyi onaylaması.
Ağustos 2014	Adalet ve İçişleri Bakanlığı Konseyi’nin, yabancı terörist savaşçı konusuna yönelik dört öncelik alanı belirlemesi; (1) radikalleşmeyi ve aşırıcılığı önlemek, (2) üçüncü ülkeler de dâhil olma üzere etkili bilgi paylaşımı, (3) şüpheli seyahatleri tespit etmek ve engellemek ve (4) yabancı savaşçıları soruşturmak ve yargılamak.
Eylül 2014	BM Güvenlik Konseyi Kararı 2178 ve Küresel Terörizmle Mücadele Forumu (GCTF) tarafından Lahey/Marakeş Bildirgesinin kabul edilmesi.
Ocak 2015	Riga’da Adalet ve İçişleri Bakanlığı Konseyi Bakanlar gayriresmî toplantısı: Riga ortak bildirisinin kabulü. Konsey Genel Sekreterliği tarafından yabancı terörist savaşçılar özelinde Suriye ve Irak’a yönelik terörizmle mücadele stratejsinin ana hatları.

⁴³ Bérénice Boutin, vd., “The Foreign Fighters Phenomenon in the European Union, Profiles, Threats & Policies”, Bibi van Ginkel ve Eva Entenmann (ed.), *ICCT Research Paper*, April 2016, p. 12, https://icct.nl/wp-content/uploads/2016/03/ICCT-Report_Foreign-Fighters-Phenomenon-in-the-EU_1-April-2016_including-AnnexesLinks.pdf. (Erişim Tarihi: 15/04/2018).

⁴⁴ Age., p. 17.

Avrupa'da Radikalleşme ve DAEŞ:
DAEŞ'in Evrilmesi ve Avrupa Güvenliğine Yönelik Tehditler

Şubat 2015	Avrupa Konseyi'nin terörizmle mücadele konusunda üç sütun üzerinde anlaşmaya varması; (1) vatandaşların güvenliğini sağlamak; (2) radikalleşmeyi ve değerlerin korunmasını ve (3) uluslararası ortaklarla iş birliği yapmak.
Haziran 2015	AB İç Güvenli Stratejisi 2015-2020.
Temmuz 2015	1 Temmuz 2016 tarihinden itibaren uygulamaya geçmek üzere AB Polis Teşkilatı tarafından İnternet Yönlendirme Biriminin kurulması.
Ekim 2015	Avrupa Parlamentosu, radikalleşmeyi ve yabancı terörist savaşçıların örgütlere katılımlarının ve radikalleşmenin engellenmesine yönelik bağlayıcı olmayan ortak bir stratejiyi onayladı.
Kasım 2015	AB resmî kurumları tarafından, terörizm ve şiddet yanlısı aşırılıklara yol açan radikalleşmeye yönelik yaptırımların artırılması ile ilgili yeni önerilerin getirilmesi: (1) gözetli uygulamalarının yapısı ve teşkilatı, (2) kovuşturma ve/veya gözetli için alternatif veya ilave tedbirler, (3) entegrasyon ve rehabilitasyon, (4) eğitim, (5) uygulamalardan elde edilen alınan dersler ve geri besleme, (6) finansman ve (7) dış boyut.
Aralık 2015	Radikalleşme Farkındalık Ağı içinde Mükemmellik Merkezi'nin kurulması. İçişleri Bakanlarının, Yolcu Adı Kayıtları (PNR) veri direktifine ilişkin Avrupa Parlamentosu ile kararlaştırılan uzlaşma metnini onaylaması.
Ocak 2016	AB Polis Teşkilatı'nın Lahey'de Avrupa Terörle Mücadele Merkezi'ni (ECTC) açması.

141
Güvenlik
Stratejileri
Yıl: 15
Sayı: 29

Yapılan yasal düzenlemeler ve alınan politik kararlarla ilgili “finans desteği sağlamak, terör örgütüne katılmak veya liderlik etmek, teşvik etmek ve övmek, eleman sağlamak, eğitim vermek, eğitim almak ve terör maksatlı çatışma bölgelerine seyahat etmek” şeklinde özetlenebilecek terör suçlarıyla ilgili AB üyesi devletlerin durumu şöyledir: Adı geçen yedi eylemin de terör suçu olarak düzenlendiği Almanya, Belçika, İspanya, Lüksemburg (terör eğitimi almak ve seyahat suçları taslak olarak beklemektedir), Malta ve Portekiz olmak üzere yedi ülkeden ibarettir. Teröre finans desteği sağlamak fiilini tüm AB üyesi ülkeler suç olarak saymaktadır. Terör örgütlerine katılmak veya liderlik etmek eylemini Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, İsveç ve Litvanya hariç tüm AB üyesi ülkeler suç olarak saymıştır. Terörü teşvik etmek ve övmek fiilini Danimarka, Finlandiya ve İtalya hariç tüm devletler suç kapsamına almıştır. Terör örgütlerine eleman temin

142

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 15

Sayı: 29

etmek Avusturya, Birleşik Krallık, Çek Cumhuriyeti, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Polonya ve Slovakya hariç diğer AB üyesi ülkelerde suç sayılmaktadır. Teröristlere eğitim desteği sağlamak eylemi Çek Cumhuriyeti, Fransa ve Polonya hariç; eğitim almak ise, Çek Cumhuriyeti, Estonya, GKRY, Hırvatistan, İrlanda, İsveç, Letonya, Litvanya, Polonya, Slovenya ve Romanya hariç tüm diğer ülkelerde suç olarak düzenlenmiştir. Terör maksatlı çatışma bölgelerine seyahat etmenin suç olduğu AB ülkeleri de Almanya, Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, GKRY, Birleşik Krallık, İspanya, İsveç (taslak), Lüksemburg (taslak), Malta, Portekiz, Slovakya, Bulgaristan'dır. Terör suçunun en az olduğu ülke ise “finans desteği” ve “teşvik etmek ve övmek” olmak üzere Çek Cumhuriyetidir.⁴⁵ Ancak adı geçen yedi eylemin de ulus-üstü entegrasyon modelinin en ileri örneklerinden biri olan AB bünyesindeki bütün ülkeler tarafından bile aynı şekilde terör suçu olarak kabul edilememesi ise aslında terörizmle mücadelenin ne derece zor olduğunu ortaya koymaktadır.

Bununla mücadele etmek için başta güvenlik güçleri, yargı, yerel yönetimler ve devletlerin diğer ilgili resmî kurumları birlikte mücadele etmek zorundadır. Savaş başlamadan durumu fark edip erken dönenler için bazı rehabilitasyon tedbirleri almak mümkündür. Bu tür kişiler örgütün yapısı, ideolojisi veya gerçek durumuyla ilgili ev sahibi ülke vatandaşlarını, göçmenleri ve diğer potansiyel destekçileri etkilemeye yönelik bilgi elde etmek için de kullanılabilir. Ayrıca yasadışı yollardan geri dönüşlerin engellenmesi veya kontrol altına alınabilmesi için bölge ülkeleri ile sınır anlaşmaları, suçluların iadesi veya buldukları ülkelerde terör suçlarından yargılanmaları gibi hususlar da dâhil olmak üzere uluslararası iş birliği yapılması mücadele etkinliğini arttıracaktır.⁴⁶

⁴⁵ Söz konusu veriler adı geçen eserde tablo şeklinde yer almaktadır. Bérénice Boutin vd., age. p. 60-61.

⁴⁶ Richard Barrett, agm.

AB ülkeleri, ortaya çıkan yabancı savaşçılarla ilgili ilk defa 2012 yılında AB Hukuk Ajansı (EUROJUST) toplantısında bir araya gelmişler ve altı politika ortaya koymuştur. Buna göre, (1) durumun farkındalığının daha iyi kavranması, (2) radikalleşmenin engellenmesi, (3) şüphe çeken seyahatlerin tespit edilmesi, (4) hukuki inceleme ve yargılamanın yapılması, (5) geri dönen yabancı terörist savaşçıların tespit edilmesi ve (6) üçüncü ülkelerle iş birliği konularının geliştirilmesi şeklindeki hususlar ön plana çıkmıştır. Bunun dışında AB Adalet ve İçişleri Konseyi de benzer birçok tedbir kararı almış ve sınırların korunmasına yönelik terörizm ve radikalleşmenin önüne geçilmesi çalışmalarını başlatmıştır. 2002 Konsey Çerçeve Kararı'nda bir dizi değişiklik yapılarak; çatışma bölgelerine terör maksatlı seyahatlerin engellenmesi, AB yolcu isim kayıt düzenlemeleri, şiddet içeren aşırıcılıkla hukuki mücadele, silah kaçakçılığı ile mücadele, terörist örgütlerin finans akışının engellenmesi, AB Polis Teşkilatı (EUROPOL) ve AB Hukuk Ajansı (EUROJUST) ile bilgi paylaşımları, konularında önemli ilerlemeler kaydetmişlerdir.⁴⁷

Ülkeler, geri dönen terörist savaşçılarla ilgili genel anlamda iki yol belirlemiştir. Birinci yöntemde, yapılan davranış hukuki olarak suç kabul edilmiş ve karşılığı olan hapis cezası öngörülmüştür. Diğeri ise bu kişilerin yeniden topluma kazandırılması süreci olan rehabilitasyon ve reentegrasyon faaliyetidir.⁴⁸ Cezalandırma yönteminin hukuken suçun ispat edilebilirliği,⁴⁹ radikalleşmeyi daha da ileri boyutlara taşıyabileceği ve bir arada kalan diğer teröristlerle olan temasları sonucu ıslah olmasından ziyade ideolojik eğitimin pekişebileceği şeklinde birtakım zorlukları bulunmaktadır. Hatta eski bir Kosova Kurtuluş Ordusu mensubu olan Kosovalı Arnavut Sami Lushtaku, hapiste geçirdiği yıllarda elde ettiği tecrübeye istinaden, din motivasyonlu radikallerin hapisane makamlarından daha iyi organize

⁴⁷ Bérénice Boutin vd., age, p. 4.

⁴⁸ Arsla Jawaid, agm.

⁴⁹ Oldrich Bures, agm, p.11

edilmiş olarak hapis yatmakta olduğunu ifade etmiştir.⁵⁰ Rehabilitasyon süreci ise, radikalleşmiş bireylerin yeniden normal hayata dönüşlerini öngörmektedir. Ancak hayatın olağan akışında bu durumun çok kolay gerçekleşemeyeceğini ifade etmek mümkündür⁵¹.

DAEŞ terör örgütünün özellikle Orta Doğu’da ve başta Avrupa olmak üzere Batı’da radikalleşmiş ideolojiler ve zayıflatılmış toplumlar şeklinde temelde iki önemli tehdidi miras bıraktığı söylenebilir.⁵² Gelecekte özellikle mezhep ayrılığına dayalı şiddet, kontrol edilemez rekabet, insan hakları ihlalleri, demokrasinin ciddi oranlarda ortadan kalkması ve belirginleşmiş etnik ayrımcılığın en önemli sorun sahaları olacağı ifade edilebilir. En azından istikrarsızlaşmış Orta Doğu’nun, DAEŞ sonrası yakın vadede istenilen düzeyde ekonomik, toplumsal ve yönetsel bir yapıya kavuşamayacağına açık olduğu ifade edilmektedir.⁵³

Bugün gelinen noktada, AB daha küresel bir güvenlik anlayışı içerisine geçerek 2016 yılında Avrupa Birliği’nin Dış ve Güvenlik Politikası için Küresel Güvenlik Stratejisi yayınlanmış ve Avrupa vatandaşlarını korumak bağlamında özellikle terörizm, siber güvenlik, dış krizler ve enerji güvenliği kavramlarına vurgu yapmıştır.⁵⁴ Görüldüğü üzere, terörizm tehdidi, aradan geçen 13 yıl boyunca Avrupa güvenliği açısından diğer tehditlerle rağmen önceliğini korumaya

⁵⁰ Telegrafi, “Lushtaku mohon përfshirjen e bashkëpunëtorëve të tij në rrahje sot në Skenderaj”, 06.05.2018, <https://telegrafi.com/lushtaku-mohon-perfshirjen-e-bashkepunetor-eve-te-tij-ne-rrahje-sot-ne-skenderaj/>. (Erişim Tarihi: 25/05/2018).

⁵¹ Richard Barrett, agm.

⁵² Balsam Mustafa, “Mosul is ‘liberated’, but the fight against Islamic State and its Ideology Continues”, *The Conversation*, 10 Temmuz 2017, <https://theconversation.com/mosul-is-liberated-but-the-fight-against-islamic-state-and-its-ideology-continues-80758>. (Erişim Tarihi: 15/05/2018).

⁵³ Mohammed Nuruzzaman, age.

⁵⁴ Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union’s Foreign and Security Policy, June, 2016, http://www.eas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf. (Erişim Tarihi: 10/01/2019).

devam etmektedir.⁵⁵ 2014 yılından sonra ise terörizm açısından Avrupa güvenliğini tehdit eden en önemli olgu DAEŞ terör örgütüdür.⁵⁶ DAEŞ tehdidinden uzaklaşmak için yerinden edilen kişi ve grupların “DAEŞİZMİN” yarattığı travmatik ortamda yaşam sürmek zorunda kalmaları ve bunların yeni yaşamlarında ortaya çıkan entegrasyon süreçleri de ayrı toplumsal sorunlara sebep olabilmektedir. Ayrıca, DAEŞ içinde aktif veya pasif rol almış kişilerin geri dönüşleriyle birlikte yaşanacak güvenlik problemleri ve meydana gelen psikolojik gerginlikleri ilave etmek gerekmektedir. Halen Avrupa ülkelerinde “yalnız kurt” olarak veya uyuyan hücreler şeklinde çok sayıda yapının var olduğu da bilinmektedir. Bu yapılar istenildiğinde çok kısa sürede aktif hale gelebilmekte ve beklenmedik eylemler gerçekleştirebilmektedir.⁵⁷ Avrupa devletlerinin diğer bir önemli endişesi de, aslında yabancı savaşçıların serbestçe seyahat edebilme olanaklarının radikalleşmelerine ve saldırıların rahatça gerçekleşmesine sebep olabileceği ihtimalidir. Serbest dolaşım hakkı eylem kabiliyetlerini arttırmasının yanında bir de diğer cihatçı gruplarla da iletişim kurmalarına imkân sağlayacaktır.⁵⁸

Buna mukabil, AB üyesi devletlerin Şubat 2017⁵⁹ tarihine kadar ortak bir yabancı terörist savaşçı tanımı bulunmamaktaydı. Belçika,

⁵⁵ AB 11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında 2003 yılında yayımladığı Avrupa Güvenlik Stratejisi belgesinde Birlik açısından yeni güvenlik tehditleri olarak terörizm, kitle imha silahları, bölgesel çatışmalar, başarısız devletler, organize suçları tanımlamıştır. Detaylı bilgi için bkz: “A Secure Europe in a Better World: European Security Strategy”, December 2003, <https://europa.eu/globalstrategy/en/european-security-strategy-secure-europe-better-world>. (Erişim Tarihi: 10/01/2019).

⁵⁶ Council of the European Union, “Outline of the Counter-Terrorism Strategy for Syria and Iraq, with Particular Focus on Foreign Fighters,” 2015, <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-5369-2015-INIT/en/pdf>. (Erişim Tarihi: 15/01/2019)

⁵⁷ Oldrich Bures, agm, p.2.

⁵⁸ Alastair Reed vd., “The Four Dimensions of the Foreign Fighter Threat: Making Sense of an Evolving Phenomenon”, *ICCT Policy Brief*, June 2017, p. 4, <https://icct.nl/wp-content/uploads/2017/06/ICCT-Reed-Pohl-The-Four-Dimensions-of-the-Foreign-Fighters-Threat-June-2017.pdf>. (Erişim Tarihi: 15/05/2018).

⁵⁹ European Union, “Directive of the European Parliament and of the Council on Combating Terrorism and Replacing Council Framework Decision 2002/475/JHA and Amending

Fransa, Almanya ve Birleşik Krallık, Kuzey (özellikle İskandinavya) ve Batı Avrupa ülkelerinden giden yabancı terörist savaşçı sayısı, toplam AB ülkelerinin üçte ikisinden fazlasını oluşturmaktadır. Doğu Avrupa'dan giden sayı nispeten oldukça düşük seviyede olduğundan ve özellikle Çekya, Litvanya, Malta ve Romanya'dan hiçbir yabancı terörist savaşçı olmadığından, tüm üye devletlerin bu konuda bir mutabakat sağlaması son derece güç olmuştur. Özellikle Mart 2016 tarihine kadar terörist eğitimi almak sadece 14 üye devlette suç sayılmaktaydı ve sadece dokuz üye terör maksatlı seyahatleri suç olarak kabul etmişti. Özellikle Kasım 2015 tarihinde gerçekleşen Paris saldırısının ardından getirilen bir öneriyle, 2002 Konsey Çerçeve Kararı'nda yapılan değişikliklerle ceza kanunları terör suçlarıyla uyumlu hale getirilmiştir. Değişiklik terör maksatlı seyahatler ve bu seyahatleri finansa etmek, organize etmek, yardım ve destek sağlamak, terör maksadıyla eğitim almak, terör saldırılarını finanse etmek ve tüm terör faaliyetleri suç saymaktadır.⁶⁰

Sonuç

Bu çalışmada 2014 yılından sonra Suriye iç savaşı ile beraber dünya gündeminin önemli terör tehditlerinden biri olan DAESH terör örgütünün süreç içerisinde nasıl farklılaştığı, özellikle yabancı savaşçılar ve yalnız kurtlar olarak tanımlanan yeni üyeleri/örgüt yapısı nedeniyle küresel ölçekte nasıl bir tehdit oluşturduğu ortaya konulmuştur. Suriye ve Irak başta olmak üzere dünyanın birçok yerinde radikal ve özellikle din motivasyonlu terör örgütlerinde savaşmış olan yabancı terörist savaşçılarla ilgili sayıları, katılım sebepleri, cinsiyet ve yaş grupları, profilleri, kimlikleri, amaçları ve motivasyonları gibi demografik bilgilerde çok çeşitli veriler ve fikirler olmasına rağmen, genel anlamda herkesin ortak bir düşünceye vardığı en temel konu bu kişilerin gelecekte düzeyleri farklı da olsa potansiyel bir risk ve tehdit

Council Decision 2005/671/JHA,” Pub. L. No. 2015/0281 (2017), <http://statewatch.org/news/2017/feb/eu-terrorism-directive-final-text-agreed-23-2-17.pdf>. (Erişim Tarihi: 15/01/2019).

⁶⁰ Oldrich Bures, agm, p. 7.

oluşturacakları yönündedir. Bu tehdidin kendilerine en büyük düşman ilan ettikleri Batı Medeniyetini temsil eden Avrupa ülkelerinde görüleceği; birçok siyasi, akademik ve güvenlik uzmanları tarafından ifade edilmektedir. Risk teşkil edenlerin yönetilebilir ve entegre edilebilir olması; tehdit olanlarla ilgili ise mutlaka tedbir alınması ve bertaraf edilmesi gerektiğini söylemek mümkündür.

Yabancı terörist savaşçıların Avrupa genelinde ortaya çıkardıkları tehditleri dört başlık altında toplamak mümkündür. Bu başlıklar Avrupa ülkelerinden başta Suriye ve Irak olmak üzere savaş bölgelerine terör örgütlerine katılmak üzere gidenler; temel askerî eğitim almış ve çatışma tecrübesi elde etmiş yabancı savaşçıların Avrupa'ya dönüşleriyle ortaya çıkan tehditler; geri dönen yabancı teröristlerin AB toplumu üzerindeki sosyo-psikolojik etkileri ve AB içindeki sosyal uyumsuzlukları ve son olarak Suriye ve Irak topraklarına gidişleri engellenmiş ancak yabancı terörist savaşçı olmaya hevesli grupların AB içinde eylem yapma potansiyelleri genel tehdit alanlarıdır.

Bu yönde AB hem üye ülkeler nezdinde, hem de kurumsal olarak birtakım kararlar almış gözükmektedir. Dolayısıyla alınan tüm önlem ve kararların AB coğrafyasının güvenliği için gözükmesine rağmen aslında Orta Doğu ülkeleri ve Türkiye başta olmak üzere diğer bölgelerin de güvenliğine önemli oranlarda katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Zaten AB'nin 2016 yılında yayınlamış olduğu Güvenlik Stratejisi'nin de küresel ölçekte tehdit, tedbir ve önerileri içermesi bu durumun en önemli göstergelerinden biri haline gelmektedir. Bu yüzden diğer bölge ülkelerinin de öncelikle uluslararası iş birliği, sınır güvenliği, hukuki düzenlemeler ve entegrasyon projeleri başta olmak üzere terörizmle mücadele anlamında AB kararlarıyla uyumlu hale gelmeleri ülke ve bölge istikrarına yapıcı katkı sağlayacaktır. Aslında şu anda geline nokta elde edilen askerî başarının sosyal, siyasal, ekonomik, ideolojik ve diğer motivasyon unsurlarının yumuşak güç unsurlarıyla ortadan kaldırılmaları mümkün gözükmektedir.

Summary

The threat of terrorism originating from the Middle East, which entered into the world agenda with the attacks of September 11, 2001, has still been a threat presenting itself in different forms to the states. The civil war that started in 2011 at the Syrian territory has gained a very different dimension by declaration of the caliphate in 2014 by the DAESH terrorist organization. It has structured itself as a very rarely type of terrorist organization. It can be said that the fundamental way of removing terror threat and danger created by DAESH, which legitimizes itself by using the people's anti-Western feelings and the beliefs of Islam religion, by annihilating from the basic radical ideology and resources that enable the organization to continue its existence. For this reason, the Western world has tried to eradicate physically to DAESH by military interventions. However, it is not possible to obliterate the organization completely from region by these conventional methods. It should not be expected to totally terminating DAESH by obliterating or neutralizing it from the territories dominated by terrorism. On the contrary, it should be expected that DAESH will continue to threaten the other parts of the world (e.g. European countries) by the different forms of structuring that it has evolved. The main reason for this expectation is that the individuals defined as "foreign terrorist fighters" and "lone wolves" who come together with DAESH terror organization have formed an important part of this new structuring form. In the last period, the potential risks of foreign terrorist fighters, who have often come back, are occupied intensively the agenda of Western states.

In the first part of the article, two important concepts for study were examined: terrorism and radicalization. Both the concept of terrorism and the concept of radicalism are among the most discussed and disagreeable concepts within the discipline. Today, there are nearly 200 different definitions for terrorism, which can be described as "a form of political violence" in its simplest form. For this reason, instead of defining terrorism, terrorism has been examined through classification within the scope of the study. In this scope, the DAESH terrorist organization is accepted as an example of "religious motivated

terrorism” carried out from bottom to up. The radicalization of any ideology is regarded as one of the most important elements in the transformation of this ideology into terrorism. For this reason, the concept of radicalism, that is as complex as terrorism at least has been examined. In this review, primarily descriptive discussions are given, then, due to the case of DAESH terrorist organization, the radicalization process of individuals is examined through the radical Islam in the context of Europe.

In the second part of the article, the DAESH terrorist organization, which operates mostly in Syria and Iraq, has been examined in terms of its structure and resources. The organization that established the so-called Islamic State of Iraq and Damascus in 2013 and declared as the “Caliphate” from 2014 has succeeded in creating its own educational system, judiciary, local governments and a partly fear-based public support with economic power. In addition, DAESH has not hesitated to create new areas of operation to spread the Caliphate and has been focus on trying to occupy new local regions or groups that can be attached to itself. In this sense, European countries have also been exposed to the spreading attacks of DAESH. Some of these attacks were carried out by DAESH, while others were carried out by person whom can be called “lone wolfs”. Despite the interventions made to the DAESH regions, foreign terrorist fighters in the organization still cannot be removed altogether. Thus, the most important issue, which will jeopardize regional security and especially European security, is expected to be the return of these foreign fighters to their original countries to the third countries.

In the third part of the article, the actions taken by DAESH in Europe have been taken into consideration in this context. It is estimated that many foreign terrorist fighters have left the Syria and Iraq these days and that some of the terrorists, many of which are especially from EU countries, have returned to EU countries. In addition, many radical groups who have never gone to fight a war in Syria and Iraq and who live as sympathizers of the DAESH in the Western European countries emerge as threats. The four basic principles of the EU Anti-Terrorism Strategy, namely “prevention”, “protection”, “pursuit” and “intervention”

150

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 15

Sayı: 29

are also applied in the context of foreign combatants and DAESH. However, even today and even among EU members, legal differences in the fight against terrorism make this process increasingly difficult. As a result, it turns out that the threat created by foreign terrorist fighters, who have fought in radical and especially religiously motivated terrorist organizations in many parts of the world, will be seen in the European countries representing the Western Civilization, which they have declared to be their greatest enemy. For this reason, it is crucial for regional security and stability that both the EU members and other regional countries first align themselves with EU decisions in the fight against terrorism, especially in international cooperation, border security, legal regulations, and integration projects.

Global Lines in Conflicts in the Middle East

Orta Doğu'daki Çatışmaların Küresel Hatları

Andreas LEUTZSCH*

“Our wants and pleasures have their origin in society;
we therefore measure them in relation to society. [...] Since they are of a social nature, they are of a relative nature.”
(Karl Marx, *Wage Labour and Capital*)

“As long as the issue is about value, all such questions must
above all be formulated as economic questions.”
(Carl Schmitt, *The Tyranny of Values*)

Abstract

My case is that current conflicts in the Middle East are not only conflicts between states or a Clash of Civilizations, but that glocal relative deprivation has caused a vacuum of power and conflicts between stationary states. To support my argument, I will discuss three paradigms and their ability for explaining the crisis in the Middle East: First, Carl Schmitt's turn from Westphalian Governance to global lines (of a Nomos of Earth) as spheres of foreign non-interference, which is either used to propose unrealistic international solutions to a transnational crisis or, paradoxically, to back hegemonic interests in the region. Second, I will deconstruct Samuel Huntington's paradigm of a Clash of Civilizations, which is based on dubious data and references to call for a Western hegemony that already exists beyond the classical imperialist understanding of it as global standards empowered with help of global horizons of comparability. Third, I will extend Hans-Ulrich Wehler's

* Visiting Professor at the Centre for German and European Studies Saint Petersburg State University/Bielefeld University, e-mail: andreas.leutzsch@hotmail.com.

Geliş Tarihi/Received: 01.05.2018

Kabul Tarihi/Accepted: 07.02.2019

sketch of reasons for modernization crisis in nation-states that is based on relative deprivation, identity-, participation-, distribution-, penetration-, and (culminating in a) legitimation-crisis, for analyzing conflicts in the Middle East as caused by glocal comparison and competition in world society. In summing, I intend to analyze the unrest in the Middle East as caused by glocal relative deprivation. This perspective enables us to deal with glocal political and social processes rather as represented than caused by global cultural or political conflicts between “civilizations” or states.

Keywords: Carl Schmitt, Samuel P. Huntington, Global Lines, Glocal Relative Deprivation, Clash of Civilizations.

Öz

Bu makale, Orta Doğu'daki mevcut çatışmaların sadece devletler arası bir çatışma ya da bir Medeniyetler Çatışması olmadığını, küyerele görelili yoksunluğun bir iktidar boşluğuna ve durgun devletler arası çatışmalara yol açtığını savunmaktadır. Tezimi desteklemek için üç paradigmayı ve bunların Orta Doğu'daki krizi açıklama kapasitesini tartışacağım. Birincisi, Carl Schmitt'in Westphalia Yönetişimi'nden dış müdahalesizlik alanları olarak küresel hatlara (bir Yeryüzü Yasaları hattına) dönüşüdür. Bu ya ulus aşırı bir krize gerçek dışı uluslararası çözümler önermek ya da paradoksal şekilde, bölgedeki hegemonik çıkarları desteklemek için kullanılmaktadır. İkinci olarak, Samuel Huntington'ın klasik emperyalist anlayışın ötesinde, küresel mukayese edilebilirlik ufku sayesinde güçlendirilmiş küresel standartlar olarak bir Batı hegemonyası çağrısı için tartışmalı veri ve göndermelere dayalı Medeniyetler Çatışması paradigmasını irdelleyeceğim. Üçüncü olarak ise, Hans-Ulrich Wehler'in ulus devletlerde görelili yoksunluk, kimlik, katılım, bölüşüm, nüfuz ve meşruiyet krizlerine dayalı modernleşme krizinin nedenleri üzerine çizdiği çerçeveyi, Orta Doğu'daki çatışmaları dünya toplumunda küyerele mukayese ve rekabetin bir sonucu olarak analiz etmek üzere genişleteceğim.

Anahar kelimeler: Carl Schmitt, Samuel P. Huntington, Küresel Hatlar, Küyerele Görelili Yoksunluk, Medeniyetler Çatışması.

Introduction

We are still living in the shadow of four major events in world history: First, the end of the Cold War and the implosion of the USSR; second, the rise of China and the Pacific world; third, 9/11 and the *War against Terror* in Central Asia and the Middle East; and, fourth, a series of *color-* or *facebook-revolutions* against authoritarian governments, which have been challenged by *global horizons of comparability*¹ -new “global lines” created by virtual spaces, in which people can compare their living conditions globally. All of these events have changed world order and contributed to the crisis in the Middle East. This paper deals with “global lines” as structures, which have contributed to or derived from these events.

My case is that current conflicts in the Middle East are not only conflicts between states or a *Clash of Civilizations*, but that *glocal relative deprivation* has caused a vacuum of power and conflicts between *stationary states* (N. Ferguson) -states that stagnate due to weak institutions and a lack of rule of law. To support my argument, I will discuss three paradigms and their ability for explaining the crisis in the Middle East: First, Carl Schmitt’s turn from *Westphalian Governance* to *global lines* (of a *Nomos of Earth*) as spheres of foreign non-interference, which are either used to propose unrealistic international solutions to a transnational crisis or, paradoxically, to back hegemonic interests in the region. Schmitt already knew that universal values or totalitarian ideologies in combination with total, *people’s, pirates’, and partisan’s war* put an end to *cabinet war*, which is the precondition for a *Westphalian state system*. However, it is also almost impossible to define regional spheres of influence in an interconnected *world society*, and, in case of the Middle East, it is even questionable which power can

¹ Andreas Leutzsch, “Die Weltrevolution von 1989–Global- oder Goofy-History?“, in: Christopher Kopper, Andreas Leutzsch, David Gilgen (Ed.), *Deutschland als Modell?, Rheinischer Kapitalismus und Globalisierung seit dem 19. Jahrhundert*, Festschrift Werner Abelshausen (Politik- und Gesellschaftsgeschichte, Vol. 88) Dietz, Bonn 2010, pp. 383-419.

be considered to be the hegemon. Second, I will deconstruct Samuel Huntington's paradigm of a *Clash of Civilizations*, which is based on dubious data and references to call for a Western hegemony, to elaborate that such hegemony already exists beyond the classical imperialist understanding of it as global standards empowered with help of *global horizons of comparability*. Third, I will *extend* Hans-Ulrich Wehler's sketch of reasons for *modernization crisis* in nation-states, which is based on relative deprivation, identity-, participation-, distribution-, penetration-, and (culminating in) legitimation-crisis, to the global level for analyzing conflicts in the Middle East as caused by *global comparison and competition* in world society. Summing up, the research question is this: What are the benefits of a *glocal* perspective to make sense of socio-political processes in the Middle East?

My hypothesis is that *glocal relative deprivation* is caused by the fact that people compare their local living-conditions globally and, therefore, the crisis in the Middle East is caused by global social and not (merely) by international (Schmitt) or civilizational/cultural processes (Huntington). In such a perspective, the performance of states and governments is not just compared in global horizons of comparability, such as rankings, indices, or markets, but also common people can compare their living standards and communicate with people globally. We call this global communicative horizon *world society* (Luhmann) because social relations are based on communication and comparison. In this perspective, *glocal relative deprivation* leads to a set of local modernization crises resulting in a vacuum of power, which is used by some states to extend their sphere of influence by supporting or preventing regime change and democratization in the Middle East. In particular, the term *facebook-revolution* is well chosen, because comparing and competing in front of a global horizon of expectations has caused an identity crisis, which has split national societies into secular, traditional, and "New Born" Muslims and people. In this context, religion and/or nationalism can be used as social liberalization ideologies by creating new cultural identities. In the Middle East, the Iranian revolution has been widely discussed as an example for combining social, political, and religious ideas to an expansive nationalism.

In general, the identity crisis is closely related to a crisis regarding the legitimation of authoritarian regimes that are based on dysfunctional but all spheres of life penetrating administrations in stationary states. In Egypt and Libya, attempts by dictators to establish dynasties and to hand over power to their crown princes contributed together with a lack of free elections, widespread nepotism, kinship systems, and corruption to a participation crisis in stagnating political structures. The combination of corruption and total political penetration of society forces de facto anyone into an accomplice with the authorities beyond individual moral beliefs so that a penetration crisis has gone along with a distribution crisis of wealth and opportunities. In summing, this (modernization) crisis has contributed to a power vacuum on a local level, which is used by movements of marginalized individuals for alternative state building or by foreign governments to extend their spheres of influence.

The background of this crisis is that competitiveness in the world economy is based on immaterial production that requires a knowledge society with excellent access to top-notch education based on individual talent; transparent decision-making in politics; a working and free media that creates (also for foreign investors) trust in institutions by checking them; and the ability to progress and participate in society individually and equally. Relative deprivation is particularly caused by the observation and feeling that individual social climbing is for some people far harder than it is for those with the right gender, family, social, political or cultural background. The institutional differences between Western and Middle Eastern societies contribute to relative deprivation on local and global -thus glocal- level, and they explain the fragility of states and societies in the Middle East, which is the major reason for local socio-political conflicts that might be expressed as global cultural, but are, in fact, glocal social differences deriving from global lines apart from their "classical" meaning in the International Relations (IR).

Global lines are usually taken to mean geopolitical lines or alignments defining spheres of influence, sovereignty, hegemony, and foreign non-interference. These spaces are not congruent with nation-states because nations, like any community beyond face-to-face

communication and personal relationships, are *imagined communities*² and not necessarily contained by state borders -and in many cases, political influence and economic interests transcend these borders and are hard to map anyway. In addition to the multiple international relations most states possess, many non-governmental actors -from NGOs to multinational companies or criminal syndicates- have emerged from the national power container and are acting beyond national markets, tax- and law-regimes, too.

Nevertheless, statehood and international relations are still based on the concept of sovereignty and, paradoxically, political actors might even refer to the sovereignty of their states in case of pushing through their national agenda globally. It is evident that such virtual, and often pseudo-historical, claims and interests compete with those of other nations. Such spheres of influence and cultural-political lines are by any means hard to map because they are in constant state of flux. National sovereignty requires international approval, whereas in the case of spheres of influence such approval cannot be granted officially, because it would contradict the principal of sovereignty. The Sikes-Picot Agreement (1916) and the Molotov-Ribbentrop Pact (1939) are examples for secret agreements regarding spheres of influence -and both cases demonstrate that constructing global along national lines is always precarious.

Nowadays, global lines can have a *hard* and a *soft power* character;³ they can be frontlines of conflicts between combatants but also virtual lines of communication; and they can contribute to hybridization of conflicts, competition, and cooperation globally. The lines between persuasion and propaganda, open and hidden war, liberation and terrorism, global and local spaces are blurred. Demonstrators, for instance during the protests of the so-called *facebook-revolutions* in the Middle East in 2011, -*Euromaidan* in Kiev 2013, and *Occupy Central*

² Benedict R. O'G Anderson, *Imagined Communities, Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, London, 1991.

³ Joseph Nye, *Soft Power, The Means to Success in World Politics*, PublicAffairs, New York, 2004.

in Hong Kong 2014- have tried to legitimize and gain support for their protests by addressing universal values and the global public, for example, with slogans and banners in English.

Besides, terrorists have bombed and killed beyond national borders to prevent or provoke foreign intervention in civil wars among others in New York, Washington DC, Kuta, Hilversum, Amsterdam, Madrid, London, Mumbai, Moscow, Copenhagen, Boston, Istanbul, Paris, Beirut, Brussels, Berlin, Tunis, Nice, Barcelona, and even Cambrils -not to mention almost regular attacks in, inter alia, Israel, Egypt, Iraq, Afghanistan, Nigeria, Mali, and Libya. In many cases, civil society, western media and especially caricaturists (Amsterdam/Paris/Copenhagen), public places and events, such as football matches (Paris), marathons (Boston), concerts or festivals (Nice/Paris/Kuta), stations and public spaces (Madrid/London/Moscow), or museums (Tunis) were soft targets of hard power. In the Middle East, terrorist attacks have been part of the partisan war on the local and global level, too -for instance, to scare away tourists and to undermine the legitimation of governments, who have to balance between securing order on local and not being blamed for using excessive force on the global level.

Conversely, foreign powers have interfered in and contributed to conflicts by using soft- and hard-power in the *Middle East* -a spatial concept that I will use in a rather broad way. The globalization of local conflicts has got political, cultural, and social dimensions, which I will discuss below as three paradigms: First, I will deal with Carl Schmitt's (pseudo-) realistic paradigm of global political lines based on concepts of *International Relations*, in which states and their agents -such as politicians, diplomats, soldiers, and lobbyists- are seen as prime actors in international affairs. Second, I will deconstruct Samuel P. Huntington's paradigm of a *Clash of Civilizations*,⁴ which is based on the assumptions of a declining West and dangerous rest. Third, I will develop a concept

⁴ Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remarking of World Order*, Simon & Schuster, New York, 2003.

of *Glocal Relative Deprivation* by analyzing the permanent crisis in the Middle East as a modernization crisis that derives from *local* stagnation and *global* comparison between core and periphery of a global social and economic system -the world society,⁵ I do not intend to neglect that cultural imaginaries, shared identities, political conflicts, and foreign interference have played an important role in *glocal* conflicts in the Middle East. Neither Schmitt's concept of a global order nor Huntington's paradigm of a *Clash of Civilizations* is completely false, but their prominence -despite obvious anomalies of the paradigms- is debatable and tends to cover-up pivotal problems in the Middle East. The precondition for the identity crisis in East and West, proxy wars, foreign interference, and struggles for hegemony is not political power of the involved nations but the weakness of a region caught in-between East and West, North, and South.

1. Dream and Nightmare of the Leviathan

Whenever foreign powers interfere in political affairs in the Middle East -for instance, to get rid of a dictatorship that is committing crimes against humanity- their opponents usually refer to the concept of sovereignty and the principal of non-interference in domestic affairs of foreign states to criticize what they perceive as (western) expansionism based on universal values. Russia and China -both hard working on extending their own spheres of influence and challenged by national and cultural movements from inside- are usually among those members of the United Nations (UN) Security Council, which defend the principle of non-interference in domestic affairs against idealistic and/or pragmatic attempts to solve a humanitarian crisis with hard power. Perhaps caused by the fact that Schmitt developed his thoughts from the perspective of the extreme case or exception -the state of emergency or political miracle- in an *Age of Extremes*, his theory of global order, which emphasizes

⁵ I am loosely referring to Niklas Luhmann's definition of world society as elaborated in Niklas Luhmann, "Die Weltgesellschaft", in: Niklas Luhmann, *Soziologische Aufklärung 2, Aufsätze zur Theorie der Gesellschaft*, Opladen 1975, pp. 51-71.

non-interference of foreign powers in domestic affairs, is widely read in China, Russia, and the United States to understand and claim global lines in the crisis nowadays.

In his “*Nomos of Earth*”, Carl Schmitt elaborates a concept of an international order based on global lines of hegemony beyond which foreign actors should not intervene.⁶ His idea was to promote a concept of spheres of influence in order to prevent clashes between major powers representing different polities, or *nomoi*, based on specific values, norms, and worldviews. The *nomos* of earth as *collective singular* should guarantee the coexistence of different *nomoi* by defining global lines of spheres of influence.

Such is the concept of this *nomos* that it, in fact, stretches beyond the idea of coexistence of nation-states in an international order by rather promoting a global one based on the coexistence of hegemonies and their polities. The examples for global lines, which Schmitt gives, are the Treaty of Tordesillas, which defined the line of demarcation between the Spanish and Portuguese empires (1494), and the Monroe Doctrine (1832) that declared the European colonial powers to *raumfremde Mächte* -external powers without a right to interfere- and the USA to the protecting power of and de facto hegemon in the Americas.⁷

Schmitt’s “*Nomos of Earth*” has to be seen in its historical context -first, because Schmitt knew very well that the US-intervention in World War I contributed to Germany’s defeat and the instability of post-war Europe; second, Schmitt wrote the first papers on this topic while Germany caused another World War, and had almost no chance to win it in case that the United States would interfere again;⁸ third, he revised his theory when the possibility of a war between the new

⁶ Carl Schmitt, *Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publicum Europaeum*, Duncker & Humblot, Berlin, 4. Ed., 1997.

⁷ Schmitt, 1997.

⁸ Carl Schmitt, *Staat, Großraum, Nomos, Arbeiten aus den Jahren 1916-1969*, Ed. by Günter Maschke, Duncker & Humblot, Berlin, 1995.

superpowers (the USA and USSR) posed an existential threat to post-war Europe and mankind at large. It is also not an accident that his careful farewell to Hobbes' theory of national Leviathans and his first sketches of global lines were both published right before World War II.⁹

His theory of global lines is based on his concept of the political as a social field of tension between friend and foe deriving from inclusion and exclusion,¹⁰ the idea of sovereignty as a power to decide about the state of emergency,¹¹ and a general preference for the strong state -the *Leviathan*.¹² In Schmitt's interpretation of Hobbes' political philosophy, the states should interact with each other by respecting *ius ad/in bellum* and international conventions. The idea of cabinet war -as a kind of duel between two sovereign states based on contained warfare and clear definitions of combatants- opposes partisan and guerilla warfare, as well as civil and total war. The cabinet war would therefore be the only legal and legitimate "continuation of politics with other means".¹³

Carl Schmitt's favoring of strong states, the Leviathans, derived from his experiences of revolution and civil war in the *Age of Extremes*

⁹ Carl Schmitt, *The Leviathan in the State Theory of Thomas Hobbes, Meaning and Failure of a Political Symbol*, translated by George Schwab and Erna Hilfstein and with an Introduction by George Schwab, With a new Foreword by Tracy B. Strong, Chicago UP, Chicago/London, 2008, Schmitt, 1995.

¹⁰ Carl Schmitt, *Der Begriff des Politischen, Text von 1932 mit einem Vorwort und drei Corollarien*, Duncker & Humblot, Berlin, 6. Ed., 1997, p. 27.

¹¹ Carl Schmitt, *Political Theology, Four Chapters on the Concept of Sovereignty*, translated and with an Introduction by George Schwab, With a new Foreword by Tracy B. Strong, Chicago UP, Chicago/London, 2005

¹² Schmitt, 2008.

¹³ Carl von Clausewitz, *Vom Kriege*, Cormoran, München, 2000, p. 44. Clausewitz understands war as extended duel and tension between political parties, too. (p.27) In general, Schmitt's concepts are related to inter alia, Hobbes', Clausewitz's and Weber's theories, but should better be seen as diagnoses in context of his political standpoint and European history than as a kind of paradigm based on an independent/esoteric research. Carl Schmitt, *Theory of the Partisan*, telos-press, Candor, 2007.

(Hobsbawm) and many authors tend to read his *Leviathan* as a plea for NS-dictatorship and authoritarian rule. However, his student Franz Neumann already equated the NS-regime with the monster *Behemoth*¹⁴, marked by lawlessness and polycentric rule in a totalitarian empire, and Schmitt's reference to Hobbes can also be read as a plea for *Realpolitik*, neutralizing ideological and religious conflicts to avoid civil war, in which the friend-foe relation would be replaced by the totalitarian striving for annihilating the opponent as an enemy of mankind. In international affairs, global lines would serve as borders between different political and ideological systems to prevent global civil war, because Schmitt already feared a kind of virtual reality potentially undermining hard-power global lining. Perceiving global lines not just as international political frontlines but also as transnational communicative political spaces,¹⁵ Schmitt's reflections about the potential danger of "radio waves" seems not as strange as it did to one of his biographers before cyber wars became a realistic threat.

Nonetheless, Schmitt rather used myths and iconography as a kind of *Aesopian talk* regarding potential threads of competing polities and their warfare. In this context, *Leviathan* represents strong nation-states and, as whale, naval warfare and blockade, the *Behemoth*, as bull or elephant, can be associated with civil and land war of weak empires,¹⁶ and the *Ziz*, as bird, represents the potential of global air warfare and bombing for peace beyond any global line.¹⁷ Weak but expanding empires; nation-states with strong naval forces that can starve empires to death; and a mix of both with a universal goal and strong Air Force

¹⁴ Franz Neumann, *Behemoth: The Structure and Practice of National Socialism*, Oxford UP, Oxford/New York, 1944.

¹⁵ Mathias Albert, Gesa Bluhm, Jan Helmig, Andreas Leuttsch, Jochen Walter, "Introduction, The Communicative Construction of Transnational Political Spaces", in Mathias Albert, Gesa Bluhm, Jan Helmig, Andreas Leuttsch, Jochen Walter (Ed.), *Transnational Political Spaces: Agents-Structures-Encounters* (Historische Politikforschung, Vol. 18) Campus-Verlag, Frankfurt/New York, 2009, pp. 7-31.

¹⁶ Carl Schmitt, *Land und Meer*, Klett-Cotta, Berlin, 7. Ed, 2011 [1942], pp. 16-17.

¹⁷ Schmitt, 2011, 105.

for peace bombing -that's more or less a description of the frontlines of the World Wars and their legacy after 1945/49.¹⁸

These mystical monsters also correspond with *Idealtypen* of (political) combatants -the *partisan*, as an actor, who is bound to his local space and polity, attacks logistics and people behind the front, and tries to undermine the enemy's moral principles by forcing him into a kind of dirty war; and the *pirate*, who is rather universal-minded, acts on global scale, and tries to block trade-routes. These archetypes of warfare beyond Clausewitz's duel war matters for the *asymmetric wars* nowadays¹⁹ -with the difference that partisans started to act globally and states make use of hybrid warfare, too: Terrorists have attacked with civil planes targets outside the combat zone; cyber warfare has affected global networks; drug and human trafficking, as well as small-scale attacks of pirates, have undermined security on global scale. These examples illustrate that Schmitt knew very well about the weakness of nation-states and empires and the power of universal and national values in an interconnected world.

Witnessing the clash of ideologies before, during, and after World War II, Schmitt was very aware of the fact that *Westphalian governance* failed to control transnational or global flow of values, norms, and ideologies, which easily can be connected to nationalism for mobilizing the masses. Hence, global civil war as *Behemoth* posed a potential threat to sovereignty and peace in and beyond Europe in the 1930s. Though the Thirty Years' War and Hobbes' political philosophy are omnipresent in Schmitt's theory -and explain his preference for a container model of nation-states with a strong sovereign and international relations- he knew that Hobbes' distinction could not work anymore in an age of morality and (social) engineering, in which the Leviathan turned into an all-encompassing *machine* -a kind of maritime *Behemoth*. I am not sure, whether he thinks in this

¹⁸ Schmitt, 2011, 104-105.

¹⁹ Herfried Münkler, *Die neuen Kriege* (Schriftenreihe, 387) bpb, Bonn, 2002, pp. 59-74.

case solely about the British Empire or reflects about the deadly German machinery in the Age of Extremes, too.²⁰ Anyway, in either case, the *Westphalian governance* was obsolete; therefore, Schmitt favored global lines of spheres of influence to a naïve concept of international relations. The important point is the relation between domestic and foreign affairs because a sharp distinction between war, revolution, and civil war cannot be made anymore -all conflicts happen in front of a global *horizon of scandals* and this has changed warfare, as said, too.

After World War II and Auschwitz, *Ziz* -the bird that represents global order based on universal values and the opportunity of aerial warfare- contributed to cooling down the competition of the superpowers to a Cold War and enabled interfering in local conflicts on a global scale with limited risks, costs, and own casualties. The potential to defend universal values globally has contributed to the establishment of a horizon of scandals, in which states have been observed regarding their compliance with human rights and international law, and a system of multilateralism that should prevent - as a *katechon*²¹ - (civil/total) wars of annihilation by sanctioning crimes against humanity. Paradoxically, this tying down of *Epimetheus* -of the destructive forces in humankind- has not lead to Kant's world peace or world society in a cosmopolitan sense yet, because foreign interference has not been used in a universal but selective way. What we are currently witnessing is an undermining of this system by different forces in a hybrid way to establish new global lines.

In this context, Schmitt's theory is used to promote a new concept of imperial sovereignty to undermine the *Pax Americana* -Aleksandr Dugin's *Neo-Eurasianism* is an example for such a selected reading of Schmitt to promote a neo-imperial project against universalism and

²⁰ Schmitt, 2011, 98-99.

²¹ Schmitt, 1997, p. 29; Schmitt, 2011, p. 19.

liberalism.²² Indeed, Russia -which is with a GDP smaller than that of Italy (2017) geopolitically trapped between China, the European Union, Central Asia, and the Middle East- has used hybrid tactics of soft and hard power to create a puffer of potential conflict-zones around its borders, and its activities in Syria are part of its expansion of global influence and undermining of universalism, as well.

Russia is one but not the only actor who has discovered the benefits of partisan warfare. Asymmetric and hybrid warfare has been used by different governments and actors either to ignore the *ius ad bellum* or to avoid being limited in actions by human rights and *ius in bellum*. Such asymmetric and hybrid warfare may have some tradition -partisans, Cossacks, or irregular troops were used throughout modern history- but the privatization of warfare by the United States with help of Blackwater in Iraq or by Russia with the Wagner Group in the Ukraine and Syria is insofar new that these troops serve the purpose to avoid public outcries regarding casualties and collateral damage caused by (own) partisan warfare. Making use of pseudo-mercenaries deliberately mixes civil and military spheres so that combatants and civilians cannot be distinguished clearly, and foreign interventions can be camouflaged as a civil war. Needless to say, such hybrid warfare makes it hard to hold governments accountable for their actions or to negotiate with the enemy.

Despite the fact that some parties deliberately destroy the concept of contained wars and international relations in the Middle East and beyond, the idea of solving the crisis following the *Westphalia* model is still popular,²³ and Schmitt's concept of geopolitical lines can and has been used in different ways: First, it is used as theoretical legitimation for promoting hegemonic interests by accusing opponents of

²² His most provocative publication in this context might be Aleksandr Dugin, *Osnovy geopolitiki, Geopoliticheskoe budushchee Rossii* [The Foundations of Geopolitics], Arktojeja, Moscow, 1997.

²³ Rainer Hermann, Arabisches Beben, *Die wahren Gründe der Krise im Nahen Osten*, Klett-Cotta, Stuttgart, 2018, pp. 196-204.

interfering in (domestic) affairs of foreign states or cultures, spheres of hegemony, or undermining regimes with help of soft- or hard-power. Second, it is used to construct a kind of cultural mapping, in which civilizations -the monotheistic religions, religious confessions, or value and norm systems- clash. Third, it can be used to analyze global lines of cooperation, comparison, and competition in the region. Below, I will discuss which perspective might make sense.

It is hard to deny that colonial and hegemonic powers, such as England, France, and the United States, have played a pivotal role in history and politics of the Middle East since the decline of the Ottoman Empire. The Treaty of Sèvres caused not less trouble in the region than the Treaty of Versailles did to Europe and China. In these cases, striving for hegemony did not take regional lines into account for establishing a new geopolitical order and national borders. With the Ottoman Empire, a multicultural empire -a weak *Behemoth*- got replaced by even weaker nation-states -*Leviathans*- but not homogenous nations.²⁴ However, I agree with Brian Whitaker that:

“There is no doubt that the Arab’s recent history, from the territorial carve-up after the first world war, through the nakba -“catastrophe”- of 1948 and numerous wars involving foreign powers, either directly or by proxy, has left a deep mark. [...] But to analyze the past endlessly and blame the other (often with good reasons), as Arabs tend to do, merely reinforces the sense of powerlessness and adds to the malaise rather than addressing it.”²⁵

Turkey, as the successor of the Ottoman Empire, and Israel, as a bottom-up created nation-state, demonstrate that history is not fate. The founding fathers of both states were able to create prospering nations based on nationalism with ethnical or historical characteristics. Though Israel has to deal with the Palestinians and Turkey with the

²⁴ Hermann, 2018, pp. 24-29.

²⁵ Brian Whitaker, *What’s really wrong with the Middle East*, Saqi, London, 2009, p. 11.

Kurds, both states have managed to create a society merely beyond tribal structures and laws. Certainly, Egypt and some other nations have been on this path to modernity, too, but Turkey and Israel benefitted from their geopolitical role and at least partly inclusion in western structures through adaptation of so-called “western standards”, such as rule of law, transparency, an intermediate system with critical media and unions, and a plurality of political parties. All of these factors are preconditions for political participation and legitimation; trust of foreign partners and markets; and they have, by and large, enabled Turkey and Israel to prosper and to avoid the challenge of social relative deprivation -even if conflicts with the Palestinians and between Ultra-Orthodox and secular Jews have certainly the potential to challenge Israel in the future. Schmitt’s reservation regarding universal or western values is in these cases certainly not justified, but we should take into account that Schmitt’s rather critical perception of the West and its values perhaps derived from the “humiliation of Versailles”, contradictions of the treaty regarding its moral aspirations, the instability of the Weimar Republic, and foreign interference in German affairs.

Though I do not believe in the sovereignty-dogma, I cannot deny that foreign interventions have played a role in the crisis in the Middle East. Colonialism and interference in domestic affairs, such as the support of the Iranian coup d’état in 1953,²⁶ can hardly be considered as highlights of western foreign policy supporting democracy and development in the Middle East. From the decolonization and the war in Algeria, through the short-lived rise of socialism, nationalism, and pan-Arabism in Egypt and elsewhere, to the reinvention of Islamism and fundamentalism, the history of the Middle East could certainly be written as a series of mostly failed responses to a western challenge and geopolitical proxy wars. Moreover, Syria failed despite the fact that it has been a rather secular state. The proxy and civil war in Syria

²⁶ Michael Lüders, *Die den Sturm ernten, Wie der Westen Syrien ins Chaos stürzte*, C.H. Beck, München, 2017, 51; Hermann, 2018, pp. 31-32, pp. 104-106.

is, therefore, a good example for the competition regarding hegemony and global lines in the Middle East, and Syria will be discussed as an example for a kind of Schmittian paradigm of non-interference in foreign spaces (or cultures) before I will try to demonstrate that the precondition for political and cultural conflicts are first and foremost social processes.

Michael Lüders' book on "How the West Caused the chaos in Syria"²⁷ is a good example of a narrative that focuses particularly on Western interference as a cause of the unrest in the Middle East. Though the author seemingly rejects the general idea that Western values matter for the conflicts, he nevertheless emphasizes the role that Western interests have played for the conflicts. His critique of the West comes as no surprise, because Lüders is president of the DAG -the German-Arabian Association- and, therefore, the book might lack some distance to the object of his investigation. His storyline is merely focused on clandestine actions by CIA and armed interference by the USA to safeguard Western interests in economic lines, such as pipelines, the Suez Canal, and access to oil and resources in general.²⁸ In his eyes, geopolitical and economic interests paired with political and intellectual incompetence are the major reasons for conflicts in the Middle East.

Although Lüders tries to balance his story with examples of homemade chaos -and he rightly mentions that tribal-, clan-, ethnic-, and religious- structures and identities are powerful obstacles to developing a civil society in many Middle Eastern countries-, the narrative is nevertheless based on "Western" political failures and interests as cause of the turmoil in the Middle East. For instance, when Lüders deals with the crisis in Syria, he starts with a short critique of Assad's violent suppression of protests and opposition²⁹, but he finally stresses that

²⁷ Lüders, 2017.

²⁸ Lüders, 2017, p. 70.

²⁹ Lüders, 2017, p. 62.

geopolitics explain Assad's loss of power -some of his arguments even sound like *whataboutisms*.³⁰

This kind of relativism regarding political failures of Middle Eastern governments -most of them having an authoritarian character- seems to be part of a pseudo-realistic *grand narrative* that accuses foreign powers and their geopolitical interests for causing seemingly endless conflicts and proxy wars in the Middle East.³¹ Following such a narrative means that the permanent crisis in the Middle East could be solved by respecting sovereignty of nations; ending exploitation of resources; stopping making use of soft- and hard-power for supporting regime change; and generally dealing with the Middle East as a cultural distinctive zone, in which the West should not intervene. Despite my critique, there is some truth to this story.

Syria might indeed be a prime example for overlapping geopolitical claims because a) it is Russia's and Iran's door to the Mediterranean, and it is an excellent place to have a foot in the door for influencing conflicts between Israel and the Islamic world; b) it matters for Turkey's, Israel's, and Europe's security; c) it is a frontline in the demographic and migration processes in the region; d) regional powers, such as Qatar, Saudi Arabia, and Turkey, have competing diplomatic or geopolitical interests in the region; e) the inclusion of Iraq into the conflict poses a threat to the Gulf Region and the United States' interests in pacifying Iraq, containing terror, and safeguarding access to the region's resources; and f) it is also as a failed state offering the opportunity for state-building for marginalized, radical, or oppressed groups, such as the rather secular Kurds or ISIS at the other end of the political spectrum. In summing, it can hardly be denied that Syria is a battlefield for proxy wars due to its mixed demographics, geopolitical position, and failed politics. Like in the Thirty Years' War, groups of mercenaries are

³⁰ Lüders, 2017, p. 70.

³¹ Lüders, 2017, pp. 64-66; Rainer Hermann, Arabisches Beben, *Die wahren Gründe der Krise im Nahen Osten*, Klett-Cotta, Stuttgart, 2018, p. 80.

fighting for different parties and alliances are made despite ideological differences to keep a precarious balance of power between the actors of a proxy war and to fight shared enemies. Nevertheless, even if ISIS could be completely defeated, the geopolitical and domestic problems would remain -last but not least, because there could neither the regime be changed nor global lines established as long as any interfering power sees itself as hegemon in the region.

The reason for the reluctance of the involved parties to find compromises and to restrain from interference is not solely of geopolitical nature since striving for hegemony and hard power politics have got domestic reasons too: Victories abroad might cover defeats at home; being a protecting power of people, who belong to the own imagined community -same religion or ethnic group, for instance- abroad might help in domestic politics; and -as the Chinese say- “killing a chicken to scare the monkeys” is a strategy to deal with potential opponents in domestic and foreign affairs too. The Treaties of Westphalia ended a conflict that started as a religious war and turned into a hegemonic war; in the case of Syria, it seems that the conflict has developed the other way around. The deliberate hybridization and privatization of warfare in asymmetric conflicts and by multiple parties is an indicator for the *glocalization* of conflicts that contradicts Schmitt’s concepts of IR and *nomos* in terms of a global order based on different, coexisting *nomoi*. The fact that striving for hegemony goes often along with the critique of the West and claims to fight in name of god for chosen people or true believers in the Middle East, contributed to a reinvention of identities and perceiving the conflicts as a *Clash of Civilizations*, which will be discussed as paradigm below.

2. From 11/9 to 9/11–A Clash of Civilizations as Return of History?

Here is not the place to discuss the different perspectives on what defines a civilization or culture -the concepts themselves carry a burden of political confrontation even inside Europe and can contain

many different imaginaries³²- but in either case the reduction of contingency by making sense of the world we live in matters for both of them: Whether it is an omnipotent god or predestination based on individual decisions that explain fate or the definition of human rights by a specific set of values, way of reasoning, and polity -in any case, uncertainty regarding what life means and how to live it matters. Ways of making sense of the world and justifying political action may differ but it is for any polity of importance how values and norms are used to discipline, lead, and mobilize people for political purposes. Thus, a certain civilization might response, due to its *telluric* character, in a partisan way to a global challenge.

What is striking about the conflicts in the Middle East is that partisan warfare and terror have been used on a global battlefield. Terror as hard power in combination with the soft power of propaganda, such as making use of modern media to address a global audience, has turned a regional conflict into a global one. Thus, terror is, in this case, not just a tactic to undermine the Western way of living and pursuit of happiness with help of fear, but it seems that it is also part of a fundamentalist political theology and aesthetic of death. The difference between such a culture of death and Western culture of life might be that in the first case collective salvation and individual sacrifice are intertwined in a *jihad*,³³ whereas in the second case human's dignity has got a transcendental quality beyond sacrifices. Post-heroism and a universal understanding of human dignity are certainly results of Western history. Al Qaida and ISIS have been very aware of the role human

³² Norbert Elias, *Über den Prozess der Zivilisation*, Suhrkamp, Frankfurt (M.), 1978.

³³ Stefan Goertz, *Der neue Terrorismus: Neue Akteure, neue Strategien, neue Taktiken und neue Mittel*, Springer, Wiesbaden, 2018, p. 20 -who discusses Hassan al-Banna's plea for an Islamic order promoting Ummah as alternative to European nationalism in "Nahwa n-nūr" (1936). However, even this pan-Arabian and Islamic vision refers to European nationalism as model; invented traditions and myth of an authentic Islam; and mobilizing of the masses (for jihad). Therefore, the idea of mobilizing masses; in -and exclusion of non-believers; invented history; and mission of chosen people contains many elements of nationalism as secular religion.

dignity plays for Western universalism and, thus, it has been part of their strategy to attack and undermine this universal concept of civilization with help of brutal attacks and beheadings -usually arranged in front of cameras with a specific snap-movie aesthetics- to demonstrate the revolutionary break with history as progress, to provoke a reaction by the victims that contradicts their own values, and to make global news. Nevertheless, we should not come to the conclusion that secular West clashes with a religious rest, because terrorists don't ask their victims about their beliefs and no modern civilization is completely secularized as some scholars, such as José Casanova,³⁴ rightly stress. Therefore, the idea of a *Clash of Civilizations* in terms of a conflict between a secular Occident and a religious Orient is at least debatable.

In the following, I will discuss whether explaining the permanent crisis in the Middle East as the *Clash of Civilizations* along *cultural lines* makes sense. Understanding the different paradigms regarding progress and relations between civilizations is insofar important since such paradigms are not just *indicator* but *factor* in the political discourse, because they are used to back policies and are roadmaps for concrete politics. Furthermore, I will argue that fundamentalism is a way of self-empowerment of socio-political marginalized individuals in a backward region, in which hegemony matters particularly for governments with weak legitimacy. My argument is that conflicts in the Middle East are not only inter-state conflicts or expression of a *Clash of Civilizations*, but they are caused by global relative deprivation and, therefore, are results of a modernization crisis in the Middle East.

Before the end of the Cold War in the late 1980s, ideology and class were predominant concepts of the socio-political discourse. For example, in the conflict between Israel and the *Popular Front for the Liberation of Palestine* (PLO), mainly political issues were in focus of the conflict, and PLO or Fatah had links to socialist regimes and terror

³⁴ José Casanova, *Public Religions in the Modern World*, Chicago UP, Chicago and London, 1994.

groups, such as the Red Army Faction (RAF) in West Germany, beyond the Middle East. Cooperation and early globalization of local socio-political conflicts are evidenced by coordinated global actions, such as the hijacking of Lufthansa 181 “Landshut” by members of the PLO -the so-called *Commando Martyr Halima*- to support RAF’s blackmailing of the German government during the *German Autumn* in 1977.

Of course, the Muslim Brotherhood has got a long history and also the Iranian revolution shocked the world and might be *ex-post* considered to be a decisive moment in the history of the 20th century, but in general ideology and not religion or culture were predominant frameworks to explain social movements before Al Qaida and its charismatic leader Osama Bin Laden entered world stage. Before 11/9 and at least until 9/11, states and liberation movements -or terrorists-gamed the global ideological conflict between the communist and free world for their local political purposes. Hence, the Cold War might have been on global level “cold” but on local level conflicts turned into heated proxy wars easily. The wars in Afghanistan certainly illustrate the non-intended side effects of such partisan warfare on a *glocal* level, as well as the shift from politically to culturally legitimated conflicts.

Although Sajeb Erakat, the Palestinian chief negotiator, accused the US administration, to turn a political into a religious conflict, when US Ambassador to Israel Friedman was tricked into a manipulated photo of Temple Mount picturing a temple instead of Al Aqsa mosque,³⁵ it might be hard to deny that the political conflict is widely perceived as a religious or cultural conflict anyway. This cultural turn in politics and academe happened at latest after 9/11 and cultural instead of class identity became focal points of political discussions afterward.

Already the conflicts in (former) Yugoslavia were rather perceived as resulting from cultural tensions than caused by the shift of economic power from the Serbian core to Yugoslavia’s coastal periphery. It is

³⁵ AFP: Amerikas Botschafter in Israel posiert mit Fotomontage, retrieved from: FAZ, 23.05.2018.

almost forgotten that economic decline, question of financial transfers, and *relative deprivation* played an important role in the civil war in Yugoslavia -last but not least, because the opposing parties mobilized their people with help of nationalism fused with reinvented religious and cultural identities, when the socialist system of production was not competitive and the Brezhnev doctrine not in force anymore.

In the 1990s, Francis Fukuyama's theory of an *End of History* nevertheless seemed to explain the success of Western liberalism as based on its ability to balance the anthropological striving for equality and superiority by (democratic) participation and economic progress.³⁶ Moreover, the collapse of the Soviet Union and the socialist block seemed to prove that liberalism, consumerism, and capitalism were better ways to deal with social differences and individual dreams of a better future than planned economy and oppression of individualism. Due to the peaceful uprisings of the East German and Central European people in 1989, the revolution has been widely perceived as a peaceful or velvet one, despite the fact that the failed campaign in Afghanistan and the Tiananmen Crackdown belong to this history too -and so do ethnical cleansings and conflicts all along the blurred lines of the Cold War. The legacy of these conflicts still matters: Rebels and terrorists from the Chechen wars, for example, have been fighting in conflicts in and beyond the Russian borders since the 1990s. Forced migration and globalization of terrorism belong to the aftermath of the end of the global line that divided not just Europe but the world as well.

However, it was not conflicts at the periphery that made it almost a ritual to start statements regarding terrorist attacks with bashing Fukuyama and praising Huntington after 9/11. Before and after 9/11, Fukuyama's anthropological assumptions were widely overseen when he became a poster boy for neoliberal and neoconservative politics insofar that both political schools believed in superiority of Western modernity and modernization politics. Painting the differences between

³⁶ Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, Free Press, New York, 2002.

neocons and neoliberals with a broad brush, the neocons were open for making use of hard power for pushing regime change in terms of a revised *domino theory*, whereas the neoliberals believed in soft power and a *magnet theory* based on the six “C’s” of modernization -competition, comparison, communication, cooperation, consume, and capitalism- for pulling “backward” societies into a “progressive” future. Fukuyama’s theory delivered, more or less, a philosophical legitimation for pushing the world spirit -the *Weltgeist*- into the right direction globally.

The soft power politics and the transfer of Western institutions -values, norms, and concepts of society and good governance- contributed in many cases to successful socio-economic catch-up processes worldwide. However, the Western way of doing things and lifestyle challenged not just the losers of modernization and traditional elites and their mindsets, but it also led to a creation of imagined communities, such as confessions and nations, to compensate lost identity, freedom, or greatness. For the liberalization of the former communist block, for example, nationalism and religion played an important role not just in Poland -the latter might explain the reluctance of accepting Muslim migrants in Catholic and Orthodox Central European states today.

Taking the experience of a mix of nationalist, socio-economic, and religious factors for mobilization of resistance to the USSR-hegemon in Europe into account, the growing success of Huntington’s theory to explain the challenge of Western world order by a rise of non-Western identities and civilizations is not surprising. The aftermath of 11/9 and 9/11 have contributed to the fact that Fukuyama’s optimism has been replaced by Huntington’s pessimism regarding a universal *nomos* of one world:

“Among civilizations, the West has had a major and at times devastating impact on every other civilization. The relation between the power and culture of the West and the power and cultures of other civilizations is, as a result, the most pervasive characteristics of the world of civilizations. As the relative power of other civilizations increases, the appeal of Western culture fades and non-Western peoples have

increasing confidence in and commitment to their indigenous cultures. The central problem in the relations between the West's -particularly America's- efforts to promote a universal Western culture and its declining ability to do so. [...] What is universalism to the West is imperialism to the rest."³⁷

Huntington's core argument is that the rise of cultural identities opposes the creation of *one world*, undermines the confidence in universal or Western values, and leads to a decline of the West. His clarion call for action in face of a *Clash of Civilizations* is based on the following assumptions: 1. "Human history is the history of civilizations."³⁸ 2. There exists more than just one global civilization.³⁹ 3. A civilization is a cultural entity: "Values, beliefs, institutions, and social structures" define the line between in- and outside.⁴⁰ 4. Even if civilizations change, overlap, and compete with other identities, they are nevertheless real. 5. Civilizations are mortal but exist for a *longue durée*. (Braudel).⁴¹ 6. They rise and fall (Spengler), and merge and split.⁴² 7. The following civilizations exist: Sino (China), Japanese (Japan), Hindu (India), Orthodox (Russia), Latino (Latin America), Western, and -possibly- African (South Africa). 8. These civilizations compete with each other.⁴³ 9. They tend to clash at their junctures or fault lines.⁴⁴ 10. Western civilization is declining. (Spengler).⁴⁵ 11 In sum, the West has to recreate its own culture and identity to stop the decline.⁴⁶

In order to support his argument, Huntington uses maps, whose captions vary to emphasize the decline of the West, and selected

³⁷ Huntington, 2003, p. 183. About Fukuyama: p. 31.

³⁸ Huntington, 2003, p. 40.

³⁹ Huntington, 2003, p. 40.

⁴⁰ Huntington, 2003, p. 41ff.

⁴¹ Huntington, 2003, p. 41.

⁴² Huntington, 2003, p. 44.

⁴³ Huntington, 2003, p. 44ff.

⁴⁴ Huntington, 2003, p. 207ff, 246ff, 266ff.

⁴⁵ Huntington, 2003, p. 301ff.

⁴⁶ Huntington, 2003.

statistics for the same purpose. This cultural mapping tends to compare apples with oranges -not to mention that the decline of the West de facto means the decolonization of the rest.⁴⁷ His statistics, for instance, illustrate the declining numbers of English speakers and Western soldiers and serve the same argument- though we are living in a world, in which English is the lingua franca and small numbers of soldiers rather indicate that forces turned to modern warfare than a loss of their *Kampfkraft*. Both cases hint a demographic argument, too.⁴⁸

Huntington gives many of such dubious examples to prove the decline of the West. His conception of power politics attempts to resurrect the Cold War polarity in a new cultural and, somehow, *Anglo-puritan-shape*. Despite any anomalies of his paradigm, *The West against the rest* in a culturally divided world replaced *the End of History* in one-word as a paradigm for legitimating politics and global cultural lining. In sum, Huntington draws cultural lines as a political *friend-foe* dichotomy and alerts the West (=the USA) to strengthen its identity to prevent the loss of hegemony in a world of clashing civilizations. This reminds of Schmitt, bewailing the loss of *Eurocentrism* in international law after 1945.⁴⁹

⁴⁷ Huntington, 2003, pp. 22-27. These maps are the best examples for his mapping of the decline of the West. Nevertheless, the map of the USA demonstrating the decline of the white population is telling as well.

⁴⁸ Huntington, 2003, pp. 60, 61, 84, 85, 86, 88 (just some examples)

⁴⁹ Schmitt: 1997, pp. 293ff, 299.

Figure 1: Huntington’s construction of time and space

		<i>West</i>		
		Loss of Identity		
		Loss of space		
		Universalism as Hubris		
		Inside		
Western Hegemony	<i>Historical Series</i> Return of cultural identity	Diagnosis: Decline of the west	<i>Prognosis</i> Return of history	Clash of Civilizations
		Outside		
		Universalism challenging culture		
		Spatial expansion (incl. migration)		
		Identity		
		<i>Rest</i>		

177
Güvenlik
Stratejileri
Yıl: 15
Sayı: 29

Huntington’s paradigm is not just an indicator of what is going on in world politics, but it is also a factor due to its impact on policies and politics. The reconstruction of Western (=American) identity is the focal point of the Trump-administration, nowadays: You better speak English and be a (white) Protestant to belong to a West that should invest in soldiers and managing migration -that is what Huntington’s figures tell the reader. Besides, Trump’s intentions to build a wall between the USA and Mexico might be the best proof for the relationship between domestic and foreign affairs when it comes to “global lining” between “civilizations” a’la Huntington. Many of his speeches sound like struggling for predestination with the colt and carrying *white man’s burden* even at home. Huntington’s theory is a good example for the American fear of losing its national as cultural “identity”, as e.g. illustrated by his mapping of Spain and Portugal as part of the West, whereas Latin America -not less influenced by Catholicism and even

rising Protestantism, and speaking Spanish and Portuguese- is said to form a distinct civilization and, therefore, a potential Latino threat.⁵⁰

While his pessimistic diagnose raised from the dust of the fallen Twin Towers, Fukuyama's optimistic prognosis was somehow buried in it. Huntington's diagnose as well as Fukuyama's prognosis are based on very specific interpretations of history and progress. In particular, Fukuyama's refers to Kojève's interpretation of Hegel and relates it to his idea of a directed history as anthropological progress.⁵¹ In Fukuyama's perspective, humans start to recognize each other as equal because they learn from history as a struggle for recognition. However, Huntington's course of history is marked by cultural decline (Spengler), challenge and response (Toynbee), friend-foe antagonism (Schmitt), and long-lasting civilizational differences (Braudel)⁵² -last but not least, because of decolonization and rise of alternative identities, which he links to a cultural-political decline of the West. Even his interpretation of Braudel is one-sided because he underestimates the interrelation of time structures of different range, the cooperation between civilizations, and that Braudel deals with the Mediterranean as *one world* -in which people, despite their different religions, are interconnected and share some local customs due to comparable climate and geography in the whole Mediterranean.⁵³ Following such a telluric argument, people, who cultivate grapes, rice, and olives, has more in common with each other than with those, who drink beer and plant potatoes. In regard of values and norms, history and progress, political and cultural lines it might be useful to think rather in terms of flexible concepts, which are changed, reinvented, and constructed in (socio-political) opposition to alternative concepts but -despite their historical

⁵⁰ Huntington, 2003, 26f

⁵¹ Alexandre Kojève, Hegel, *Eine Vergegenwärtigung seines Denkens, Kommentar zur Phänomenologie des Geistes*, Stuttgart, 1958.

⁵² Huntington: 2003, p. 39, 55.

⁵³ Fernand Braudel, *Das Mittelmeer und die mediterrane Welt in der Epoche Philipps II.*, Suhrkamp, Frankfurt (M.) 1994.

background- are part of political actions and not eternal conditions. Therefore, the line, which divides the Mediterranean nowadays, is a political line based on different polities and images of civilizations, which might have a long history but are, nevertheless, changeable and did so in the past. Because Huntington does not deny that civilizations change -and his book deals with the decline of one of them-, it is surprising that he uses Braudel's (optimistic) concept of *longue durée* to pretend a kind of inflexibility and incompatibility of civilizations contributing to their clash along cultural lines.

Even if Huntington's theory has its flaws, it is nevertheless evident that history and religion play a prominent role in contemporary conflicts, because they can be used as a source to create imagined communities, to back political theologies, and to legitimize geopolitical claims. However, how we deal with these legacies of and references to the past depends merely on our current political standpoint and the current crisis does not derive from any eternal confrontation between different cultures -because cultures change and are heterogenic, cooperate and clash day-per-day. Even the mindsets of an Indonesian and Moroccan Muslim are hardly the same, and differences in terms of making sense of the world between a "born again" Evangelical in the United States and a Catholic in Germany are striking too. Internal conflicts between confessions, migration, secularism, conversion, and cultural exchange might blur cultural lines between religions or civilizations as well. This is not to say that there are no cultural conflicts or irritations between civilizations likely -there are multiple irritations and conflicts happening on the local and global level for many reasons every day- but these conflicts are first and foremost socio-political clashes.

3. Glocal Relative Deprivation and the Illusion of a Westphalian Peace

The Westphalian governance, which emerged from the European religious wars and redefined national sovereignty based on the consensus of not interfering in domestic affairs of foreign states, led to neutralization of religion as a factor in international relations. In the following centuries, *Kulturkämpfe* and revolutions did maybe not

secularize political theology and politics completely but made religion merely a private matter in most Western states. However, Schmitt already understood that universalism and political ideologies undermined the Westphalian system -and ideologies, such as communism or fascism, were totalitarian socio-political movements because they encompassed the whole way of living and thinking. Due to the transnational spread of universal values and global comparability of living conditions after the totalitarian ideologies failed, liberal political movements can hardly be neutralized by an all-encompassing state or contained by an international system. A Westphalian solution might be an option to pacify conflicts between nations and their confessions, but the problem is that religion, nationalism, politics, and social affairs -in many cases, intertwined by political movements in past and present- are challenged by universalism from *inside* the Middle East as part of World Society today.⁵⁴ In the following, I will argue that those societies and *stationary states*,⁵⁵ whose institutions, values and norms, don't provide orientation, due to a lack of transparency and semi-tribal structures, suffer under social deprivation intensified by global comparability of living conditions; a sandwich position between prospering and failing economies; and liberalization or emancipation movements of different character -many of them having an agenda for social reform justified either by a mix of Islamism and/or nationalism or universalism with Arab characteristics. Nevertheless, let us start with the family as the nucleus of society.

In the West, neutralization of religious worldviews in public and the rise of competing or co-existing identities, such as political, generational, gender, or social identities, have lead to a partly decline of the role local networks and family-ties play for social mobility. This does not mean that networks and nepotism do not play a role in

⁵⁴ That's why I believe that a Westphalian solution -as promoted by Hermann, 2018, pp. 196-204- is an illusion.

⁵⁵ Niall Ferguson, *The Great Degeneration, How Institutions Decay and Economies Die*, Penguin, London 2014, p. 9.

Western societies -they do and social climbing, change of status, and habitus still takes several generations⁵⁶- but identities have been individualized and demographics have declined. In praxis, this means that peer-groups can be chosen and social mobility does not depend as much on networks as it did in the past, when gender, clan, and community roles were rather hard to change as long as someone did not decide to migrate to colonies or the new world.

This kind of individualization process is a result of the fact that patriarchal order declined due to industrialization, wars, socio-political movements, and egalitarian but distinct youth cultures that defined new gender roles -processes, which altogether changed the relationship between family and individuals, especially in metropolitan areas. In praxis, this means that individuals still rely to a certain degree on their family to enter the elevator to the next social level, but they do not have to pull all the other family members to the next floor after they reached it. Rationalization and individualization of performance -which still is neither fair nor completely free from factors beyond the individual- created a consumer and knowledge society based on the democratization of the access to education and lower demographics compared to other parts of the world. In the Middle Eastern stationary states, family and education still play another socio-political role and do rather focus on disciplining individuals than setting their critical potential free:

“If this makes young Arabs well equipped for anything at all, it is how to survive in an authoritarian system: just memorize the teacher’s words, regurgitate them as your own, avoid asking questions -and you’ll stay out of trouble. In the same way, the suppression of their critical faculties turns some of them into gullible recipients for religious ideas that would collapse under serious scrutiny. But it ill-equips

⁵⁶ Hans-Ulrich Wehler, *Die Neue Umverteilung, Soziale Ungleichheit in Deutschland*, C.H. Beck, München, 2013, pp. 104-110. The German case is a good example for how hard social climbing even in liberal societies with free education is.

them for roles as active citizens and contributors to their countries' development.⁵⁷

Additionally, the more a society is functionally differentiated in terms of neutralized topics and expert cultures -so that people can think independently from ideological and political restraints-, the more individuals can perform as experts. Obviously, such expert cultures have to be based on education and performance -and a maximum of transparency and a minimum of nepotism might be helpful to achieve such a goal since it reduces contingency, for example for investors, and maximizes trust of stakeholders. The latter rule applies to all kinds of organizations -not just to businesses or universities; and the core of the world society contains a variety of capitalisms, all of them profiting from working administrations, individual performance, knowledge, foreign investments, transparency, and immaterial production.

This is not or to a lesser degree the case in the *semi-periphery* and *periphery* of world society.⁵⁸ States in these regions do not have to be poor, but their economies are largely based on material production, for instance of in the core developed or agricultural products. Besides, in the

⁵⁷ Whitaker, 2009, pp. 20.

⁵⁸ I use Immanuel Wallerstein's concepts in a modified way: The core of world society profits most from world economy thanks to a high level of immaterial production, the semiperiphery is marked by material production (of in the core designed products and with help of in the core developed machines), and the periphery produces the raw material for these products. Since most of the surplus relies on immaterial production and depends on access to knowledge and free investments, the economy of the core is based on knowledge societies. Social systems of productions differ in terms of their institutions (values and laws)/polities as framework of economy, education, finance, politics, welfare-state etc. (see e.g. Werner Abelshauser, David Gilgen, Andreas Leutzsch, **Kultur, Wirtschaft, Kulturen der Weltwirtschaft**, in: Idem (Eds.), *Wirtschaftskulturen-Kulturen der Weltwirtschaft* (Geschichte und Gesellschaft, Special Issue, 24) Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2012, pp. 9-27. This perspective differs in terms of reasons for economic flows from e.g. Immanuel Wallerstein, **World Systems Analysis: An Introduction**, Paradigm Press, Boulder, 2004. Note: World Systems Theory is not a World Society Theory (though it could be argued that I try to use elements of both perspectives in this paper).

core, human capital is highly mobile and social climbing relies more on individual performance than it does in many Middle Eastern societies:

“Nepotism hampers economic development and places Arab countries at a disadvantage in relation to those parts of the world where such practices are less prevalent. The other side of the coin is that people without favorable kinship ties are placed at a disadvantage, and distinguishing between them according to the chance of their birth opens the way to discrimination not only based on the family background but also on their religious and ethnic backgrounds too.”⁵⁹

Furthermore, distribution of wealth might differ, because the production of agricultural or industrial products on large scale demands more financial capital but less human capital than a garage startup does in the beginning because the production is based on a few skilled engineers, machines and many unskilled workers. In sum, such *social systems of production*⁶⁰ come mostly along with less liberal polities, smaller middle-class, fewer options for social mobility, and wider social gaps. Nevertheless, in the semi-periphery of world society growth, wealth, and participation can be possible, but they rely very much on (calculated) demographics and economic circles. The fact that most countries in the Middle East still face a demographic revolution⁶¹ but economic stagnation causes necessarily a *crisis of distribution* of wealth.

Though the Middle East includes extremely rich societies, their economies are rarely diversified and mostly depend on demand for oil,⁶² agricultural or industrial products in the core. Any economic and political crisis -for instance in neighboring countries of the periphery or failed states- effects these states more and makes people relying on support by

⁵⁹ Whitaker, 2009, p. 65.

⁶⁰ See: footnote 58 and Andreas Leutzsch, *Wirtschaftsgeschichte einer Weltgesellschaft?*, in EWE: Deliberation, Knowledge, Ethics, 25 (2014) Vol. 4, pp. 574-577.

⁶¹ Hermann, 2018, p. 263.

⁶² Perthes, 2011, p. 19.

religious communities and family again. The data below illustrates the situation regarding several factors that I discussed before.

Country	Global Competiveness Index (GCR) 2018-19	GDP 2017 UN	Education (universities in the top-100 of the QS Ranking 2018)	Perception of corruption (Ranking by transparency 2016)	Peace GPI 2018	Human Development HDI 2018 Inequality adjusted in 0
Switzerland	4	20	4	5	12	2 (4)
Singapore	2	36	2	7	8	9 (19)
USA	1	1	32	18	121	13 (25)
Germany	3	4	3	10	17	5 (7)
EU in sum		2	29			
Hong Kong	7	33	5	15	Not included	7 (21)
China	28	2	5	79	112	Not in top quartile
Russia		11	1	131	154	49 (40)
United Arab	27	29	0	24	45	34 (not in top quartile)
Qatar	30	54	0	31	56	37 (not in top quartile)
Israel	20	31	0	28	146	22
Saudi Arabia	Not in top 30	19	0	62	129	39 (not in top quartile)
Turkey	Not in top 30	17	0	75	149	Not in top quartile
Egypt	Not in top 30	51	0		142	Not in top quartile
Tunisia	Not in top 30	89	0	75 (with Turkey)	78	Not in top quartile
Syria	Not in top 30	68 (2011)	0	173	163 last	Not in top quartile
Jordan	Not in top 30	95	0	57	98	Not in top quartile
Yemen	Not in top 30	93	0	170	158	Not in top quartile
Iraq	Not in top 30	53	0	166	160	Not in top quartile
Iran	Not in top 30	25	0	131	131	Not in top quartile
Sources	C-Rep 18/wiki	UN wiki 2017	QS Global 2018	Transparency Int. Index wiki 2016	GPI wiki 2018	HDI 2018 wiki

The performance of many Middle Eastern countries in rankings of universities, transparency, GDP, competitiveness, and development is in the global average or below -thus supporting my claim that the Middle East belongs to the semi-periphery in economic terms.⁶³ Weak GDPs have to do with the fact that most of the surplus is generated by the immaterial value of a product -patents, design, and labels- and that requires a knowledge society and diversified (quality) production. It is likely that a lack of immaterial production comes along with the different status of knowledge, education, and preconditions for social climbing in society. Clashes between generations, genders, and classes might be enhanced by different experiences and expectations regarding social roles and economic opportunities. At least this was the case in many western post-war societies when modes of production, lifestyles, and horizon of comparability due to media changed. In regard to many Middle Eastern societies, it might make sense to think about different reasons for social relative deprivation: First, relative deprivation in terms of compared to the lifestyle and social roles of the parental generation;⁶⁴ second, relative deprivation caused by local comparison with individuals having better chances in life due to family ties and networks;⁶⁵ third, relative deprivation enhanced by global comparison via modern mass media with individuals outside the own culture.⁶⁶ Due to its local and global dimension, we can call this altogether *glocal relative deprivation* in a society, which is a world society because of

⁶³ Hermann, 2018, pp. 269-277; Perthes, 2011, pp. 13-16.

⁶⁴ Hermann, 2018, pp. 265-268; Perthes, 2011, pp. 143-145 (Palestine), 165 (comparison to "68er").

⁶⁵ For cases of protests caused by relative deprivation see: Perthes, 2011, pp. 13-14, 31, 43 (Tunisia), 79 (Libya), 100 (Yemen), 123 (Syria), 145 (Algeria), Julia Gerlach, *Der verpasste Frühling. Woran die Arabellion gescheitert ist*, bpb, Bonn, 2016, pp. 21-22 (Egypt); Hermann, 2018, p. 13.

⁶⁶ The role of Facebook and mass media is still widely underestimated because many scholars focus on direct communication (for example Perthes, 2011, pp. 26-27, 100), but the trick with mass media is that they distribute images, trends, norms, and standards and contribute to isomorphy in world society by providing global horizons of comparability.

global communication, competition, cooperation, and comparison. The dynamics between the global and local are pivotal for the crisis in the Middle East.

Glocal relative deprivation leads to a set of modernization crises and to a local vacuum of power, which is used by some states for extending their sphere of influence and/or to support regime change and democratization in the Middle East. In particular, the term *Facebook-revolution* is well chosen because comparing and competing in front of a global horizon of expectations has caused an *identity crisis*,⁶⁷ which has split people inter alia into secular, traditional, and “New Born” Muslims -I am using “New Born” as a term for fundamentalists, due to the fact that such a reinvention of identities is not only happening in the Middle East. Similar trends in the United States, for instance in the American *Bible Belt*, contribute to the impression that we are facing a rediscovery of religion and a *Clash of Civilizations*. In both cases, people seem to choose God to belong to the chosen people, and to create a distinction between them and *others* in religious and national terms -therefore, religion and nationalism can be combined and used as social liberalization ideology and for creating a new cultural identity. In the Middle East, the Iranian revolution has been an example of a combination of social, political, and religious ideas to an expansive nationalism.⁶⁸

This identity crisis is closely related to a *legitimation crisis* of authoritarian regimes based on dysfunctional administrations in *stationary states* (Ferguson). In Egypt and Libya, attempts by the dictators to establish dynasties⁶⁹ and to hand over power to their crown princes

⁶⁷ Hans-Ulrich Wehler, *Umbruch und Kontinuität, Essays zum 20. Jahrhundert*, C.H. Beck, München, 2000, p. 244; Hermann, 2018, pp. 205-216.

⁶⁸ Regarding Iran’s economy, it is noteworthy that Iran’s paramilitary, revolutionary forces control de facto many businesses, which limits the free flow of capital and investments and creates perfect conditions for nepotism and corruption to which the US-sanctions contribute certainly, too.

⁶⁹ Gerlach, 2016, pp. 23-24 (Egypt); Perthes, 2011, 50-52 (Egypt), 81-82 (Libya), 125 (Syria).

contributed together with a lack of free elections, widespread nepotism, kinship systems, and corruption to a *participation crisis*:

“The simple fact is that Arabs cannot emerge into a new era of freedom, citizenship, and good governance while their society continues to be dominated by the obligations of kinship, whether at a family or tribal level, and while kinship systems continue to provide the security and support that other societies manage to provide for all citizens, regardless of birthright and genes. This -and how to change it- is the central challenge that Arabs face today.”⁷⁰

The combination of corruption and total political penetration of society forces anyone into an accomplice with the authorities beyond individual moral beliefs so that a *penetration crisis* has gone along with a *distribution crisis* of wealth and opportunities, too.⁷¹

Altogether, a *modernization crisis* has contributed to a power vacuum on the local and global level. Another reason for this vacuum is that the hegemon -the United States- have lost some interest in the region.⁷² The failed regime change in Iraq and the loss of reputation due to violations of human rights are among the reasons for the reluctance of the Obama and Trump Administrations to force regime change in Syria. Besides, the goal to establish free elections from above and based on the principle of “one man, one vote” turned out to be rather beneficial for the opponents of American hegemony, such as Muqtada al-Sadr. Despite the general impression in media, attempts to liberalize the Middle East might have been de facto rather limited so that the thesis of a challenge of Muslim societies by universalism and soft power should be taken with a pinch of salt. To discourage support of liberalization, conspiracy theories regarding Western agents using

⁷⁰ Whitaker, 2009, p. 81.

⁷¹ On modernization theory, see Wehler, 2000, p. 244. On relative deprivation, see Wehler, 2013.

⁷² Hermann, 2018, pp. 101-102.

soft power to undermine foreign regimes are often discussed in context with the *sovereignty-red-herring*⁷³ in the Middle East.⁷⁴

Besides, the USA turned, thanks to fracking, into an oil-exporting nation, and the geopolitical focus shifted slightly from the Middle East to the Pacific and China anyway. In addition to the failed American neoconservative hard-power agenda for the Middle East, the stagnation of Egypt as a regional power, the weakening of secular (minority) regimes, such as the Baath party in Syria,⁷⁵ and seemingly hopeless conflicts matter in the Middle East, too.

Additionally, the mix of domestic and international political vacuums has opened the floor for new state-building projects, such as the rather secular project of the Kurds and ISIS' fundamentalist pseudo-caliphate in Iraq and Syria.⁷⁶ ISIS and their caliphate are an excellent example for transforming a local identity crisis into a global one by using partisan tactics abroad for a state-building project in the Middle East. The multitude of marginalized individuals from East and West -some previously served as officers in the (secular) Iraqi forces; many intended to escape their marginal positions in social or tribal hierarchies; and others tried to find salvation for a previously wasted life- is a good example of the role relative deprivation playing on global socio-political level nowadays. The iconoclasm of Palmyra might illustrate the revolutionary character of this movement that has not just intended to rewrite history -like the French and Russian revolutionaries tried- but to put an end to the idea of (secular) history and progress at all by establishing a totalitarian *permanent simultaneity* between

⁷³ Ruptures of supply chains and economic flows and the "Refugee Crisis" demonstrate that unrest in the world society cannot be contained and treated as domestic affairs anyway.

⁷⁴ Perthes, 2011, pp. 20-21.

⁷⁵ Perthes, 2011, 126.

⁷⁶ Kai Hirschmann, *Wie Staaten schwach werden, Fragilität von Staaten als internationale Herausforderung*, bpb, Bonn, 2016, pp. 123-124 (ISIS); Hermann, 2018, p. 97 (Kurds).

struggling for worldly recognition and transcendental salvation -a *jihad* to feed the own *megalothymia*⁷⁷ in moral and political terms.

Many partisan movements are at least financed by shadow economies, such as trafficking of people, oil, drugs, weapons, diamonds, and money laundering. Moreover, the Middle East is in a sandwich position between failing and prospering regions; therefore, parts of the region are crossroads of such illegal trade, which is potentially a challenge for rule of law. The vacuum of power matters as chance and as threat for the competing regional powers. Turkey and Qatar; Iran, Bahrain, and Syria; Saudi Arabia, the United Arab Emirates, and Israel are as relevant regional parties involved in this conflict of potential hegemons.⁷⁸ In particular, the case of Syria demonstrates that it might be hard to agree about drawing cultural global lines in such a multiethnic space. Furthermore, Russia has used the conflict in Syria for another attempt to regain its status of world power and to redefine its global line through access to the Mediterranean and the Middle East. The mix of proxy wars, terrorism, and political unrest has certainly the potential for a major clash between nations but not civilizations. Generally, confessional and not civilizational differences might matter more between Shiites and Sunni than between the monotheistic religions at large.⁷⁹

In the light of the multi-causal explosion of violence in Syria, even the permanent conflict between Israel and the Arabs that still waits to be solved -and can perhaps only be solved by a kind of union or a “one country, two systems solution”- has merely turned into political folklore. In a nutshell, we are not witnessing a *Clash of Civilizations* but a transfer of domestic problems -identity and modernization crisis- to the regional and global level. The *Westphalian Governance* and Schmitt's global lines are concepts to make a distinction between domestic and foreign affairs to enable coexistence of either states or empires -*Leviathan*

⁷⁷ Fukuyama, 2002.

⁷⁸ Hermann, 2018, pp. 98-102; Perthes, 2011, pp. 191-196

⁷⁹ Hermann, 2018, pp. 114-117, 216-219.

or *Behemoths*- but not both at once. In world society concepts that construct domestic as containable affairs and that are based on the assumption that it is, despite global horizons of comparability and communication, for regimes possible to decide “sovereign” what people should and should not believe or chose as a lifestyle, tend to support dystopian rule since they lack a sense for the fact that the social -as Marx points out- is based on complex relations and not simple decisions.

The demographic pressure from Africa and Central Asia and the geostrategic *Mittellage* are not helpful for creating a Westphalian nation-state system either, because the region relies on multilateralism and interference to keep the strategic and demographic balance in the region. Additionally, the pre-requirement for construction of global lines is that there are clearly recognizable hegemons in the region. This is not the case and the only likely candidates in terms of global economic strength and soft as well as hard power -the European Union and the United States- are less and less eager to make sacrifices for a *Pax Americana*.⁸⁰

Conclusion

In summing, geopolitical lines can be defined in very different ways and the construction of global lines as civilizational or political frontlines in conflicts between states and/or empires depends, in many cases, rather on political interests and diagnose than on a non-biased view of past and present of the crisis in the Middle East. Politics in the Middle East have been closely linked to shifts in paradigms in social and political sciences as well. Theories are therefore indicator and factor of socio-political processes in the Middle East and beyond. The tendency to blame civilizations (Huntington) or foreign interference (IR) for the crisis in the Middle East illustrates the problematic relationship between politics and political sciences, writing and making of history. This does not necessarily mean that any of the discussed theories is completely

⁸⁰ Hermann, 2018, p. 100.

wrong but it means that these paradigms have *anomalies* due to the mono-causal understanding of various events, as evidenced by various examples in regard of selective key-events of Middle Eastern history. Needless to say, such a paper cannot provide a comprehensive discussion of the history of the Middle East, but I am optimistic that anyone, who is familiar with the literature on the Middle East, understands that this paper deals with turning points and widely discussed events of Middle Eastern history. As said in the first paragraphs of this paper, I plea for a paradigm shift from a mono-causal understanding of past and present of the Middle East through the lens of IR or Huntington's *Clash of Civilizations* paradigms to a differentiated understanding of the crisis in the Middle East as based on a set of local modernization crises caused by the rise of a global horizon of communication and comparability -the world society. Huntington already discussed in a rather polemic way different paradigms as well, therefore, and because his 'narrative' and diagnose have influenced concrete politics worldwide, it seemed to be useful to check his theory regarding anomalies, too. I think that the concept of *glocal relative deprivation* offers a promising opportunity to bridge between the macro-perspective of world society theories and the micro-perspective of modernization theories to avoid those anomalies that I sketched -certainly in a rather brief and not comprehensive way- regarding theories that try to explain global processes by focusing on (international) relations between either national or cultural/civilizational containers.

In the 1970s and 1980s, social history and an interest in class, social distinctions, functional differentiation, and political modernization dominated at Western universities; while in the "Global South" theories regarding flows of capital and resources, such as *Dependence* or *World Systems Theory*, played an important role in explaining so-called *backwardness* and *progressiveness* in North and South. In 1989, Francis Fukuyama's concept of the *End of History*, a dialectical idea of liberal modernization by pacifying human's *thymos* towards an End of

History, in which everyone is equal and free, convinced a wider audience that cheered the implosion of the USSR.⁸¹ After 9/11, Fukuyama's universal history was in many cases falsely associated with the neo-conservative agenda of (failed) regime changes in the Middle East and Central Asia.

Before 9/11, the idea of new conflicts triggered by antagonisms between civilizations was often mocked as playing with stereotypes regarding foreign cultures and underestimating their potential for social, political, and cultural reforms to catch-up with the West. Nowadays, this optimism regarding peaceful regime-change and good governance declined and Huntington's concept of a "*Clash of Civilizations*" and pessimism replaced Fukuyama's "*globalism*" and optimism as a paradigm for understanding conflicts worldwide. However, the pseudo-realistic explanations of the conflicts in the Middle East as proxy wars between powers striving for hegemony either on regional or on global scale, and the idea of a *Clash of Civilizations* have serious flaws.

Huntington's theory of a *Clash of Civilizations* maps the world as divided by cultural lines, and he clearly promotes a reawakening of the West to be prepared for dealing with an expansive rest. Needless to say, Huntington's analysis of a decline of the West contradicts the thesis that the West -and in particular the United States- is responsible for all the trouble in the rest. However, there is no doubt that almost all attempts by the USA (=Huntington's "West") to force with hard power regime change -for example in Afghanistan and Iraq in the 2000s- caused multiple unintended consequences, such as partisan wars, rise of terrorism, and migration waves. Generally, regime change seems more justified, if the people and neither foreign powers nor authoritarian regimes decide about the state of emergency. It goes without saying that, in praxis, foreign interference might be needed to empower people to become sovereign, and such interference should not be

⁸¹ Fukuyama, 2002.

blocked on a base of an illusionary concept of sovereignty of states since human rights and migration do not stop at fortified borders of nation states. Who are the people is hard to decide -and defining political movements either as terrorists or as liberators is part of the “blame game” in the Middle East and elsewhere- but it is certainly not those who kill their own citizens with gas or bombs.

However, the “fear of the rest” is caused by and the situation in the Middle East is insofar complicated because anti-authoritarian movements and revolutions have not always been in “Western interest” or followed the Western idea of historical progress towards a secular, peaceful, democratic, and pluralistic modernity -the *End of History*. For instance, the Iranian Revolution of 1979 belongs to the list of crucial dates, which I mentioned at the beginning of this article, because the coup d'état against Mohammad Mosaddegh and the Western support of the authoritarian Shah-regime led to a fusion of nationalism and Shia Islam based on Ayatollah Khomeini's charismatic leadership. It is not without irony that Iran managed to do an Islamic revolution and to adapt to some extent Western republicanism and nationalism. Iran's opposition to the United States and Israel has much to do with the role nationalism and Shia Islam played for decolonizing Iran. However, in case of the Arab Spring -the so-called *Facebook-revolutions*- universalism matters for the middle-classes more than nationalism or a mix of nationalism and Islamism do and their concepts of dignity (*karama*), justice (*adala*), and liberty (*hurriya*) do not just remind us of the French Revolution's “liberty, equality, and fraternity” but potentially clash with values of conservative Muslims and traditional and/or secular elites.⁸² The civil war in Syria is not just a proxy war but also a clash of different ideas of polity and society, which can hardly be solved by ignoring socio-political dynamics on a local and global level to follow the illusion of Westphalian governance in a globalized world. Besides, nothing seems to be more hypocritical

⁸² Perthes, 2011, 34.

than Realpolitik that refers to sovereignty, but either means turning a blind eye to democides or expanding own hegemony.

In politics, ethical or ideological questions are usually intertwined with practical ones. For example, the Syrian political vacuum enables Iran by backing the Assad-regime with help of Hezbollah to expand its global line through Syria to Lebanon and the Mediterranean -and by doing so challenges Israel that Iran perceives as a bridgehead of the West and its values. Such an attempt is not just for Israel's security problematic, but it poses also a serious threat to Iran itself because of the American blockade and Israel's red lines regarding Iran's influence in the region. In this case, supporting sovereignty and turning geopolitical into a potentially ideological conflict ends up in drawing a global line that potentially threatens the sovereignty of several states and enhances relative deprivation in Iran. Cultural, economic, and political frontiers crisscross in many cases in the Middle East, and their history and future are certainly interrelated.

Despite the rise of virtual global lines and world society, the political focus of the decision makers is still on three global lines, which have divided the region since the decline of the Ottoman Empire and often in contradiction to regional interdependence: First, the Sykes-Picot Agreement that not just defined the British and French spheres of influence in the region, but lead to the foundation of heterogenic states with overlapping tribal structures after World War II; second, the end of the Cold War that created an ideological and power vacuum insofar that socialism as liberalization ideology has now been discredited; third, the American sphere of influence -the *Pax Americana*- though this (red) line seems to get blurred since the Middle East and the Atlantic World have lost some importance due to the rise of the Pacific.

In the future, the shift of the Western geopolitical focus will pose the biggest threat in terms of peace and development to the Middle East. For centuries controlling the Atlantic meant global hegemony -silver, gold, cotton, oil, tanks, soldiers, slaves, migrants, missionaries, and merchants were shipped between Europe, the Middle East, Africa, and America. Ruling Gibraltar, Suez, and Panama Canal meant de facto controlling world trade. The Middle East with its complicated cultural,

social, and political heritage seems to lose its strategic significance because the *Great Game* is played in the South China Sea and between Silicon Valley and Shenzhen now. Though geopolitical threats by *partisans* and *pirates* or blocking the Suez Canal or Persian Gulf still matters -and China's first outpost in this region is not accidentally Djibouti-, the global lines in the South China Sea are of even more geostrategic interest. We are witnessing the creation of new global lines -the *One Belt, One Road* initiative and the Eurozone are just some of them- and it depends very much on *glocal* socio-political dynamics whether this change poses a threat or chance to the future of the Middle East. The precondition for taking the change as chance is not striving for hegemony or expanding into a useless desert but as Bill Clinton put it: "It's the economy, stupid." In an age of immaterial value creation that requires innovative, well educated, and performance oriented people⁸³ -nothing authoritarian regimes can, despite all rumors, produce with illiberal education systems, nepotism, lack of transparency, and rule *by* instead *of* law- the solution cannot be more division and less democracy in the Middle East.

Özet

Bu makale, Orta Doğu'daki mevcut çatışmaların sadece devletler arası bir çatışma ya da bir *Medeniyetler Çatışması* olmadığını, *küyerel* görelî yoksunluğun bir iktidar boşluğuna ve durgun devletler arası çatışmalara yol açtığını savunmaktadır. Tezimi desteklemek için üç paradigmayı ve bunların Orta Doğu'daki krizi açıklama kapasitesini tartışacağım. Birincisi, Carl Schmitt'in *Westphalia Yönetişimi*'nden dış müdahalesizlik alanları olarak küresel hatlara (bir *Yeryüzü Yasaları* hattına) dönüşüdür. Bu ya ulus aşırı bir krize gerçek dışı uluslararası çözümler önermek ya da paradoksal şekilde, bölgedeki hegemonik çıkarları desteklemek için kullanılmaktadır. Schmitt evrensel değerlerin ya da totaliter ideolojilerin, halk, korsan ve partizan total

⁸³ Leutzsch, 2014.

savaşlarıyla birlikte, bir *Westphalia devlet sistemi* için ön koşul olan, kabine savaşına son verdiğini biliyordu. Fakat karşılıklı olarak birbirine bağlı bir dünya toplumunda bölgesel etki alanları tanımlamak neredeyse imkânsızdır; Orta Doğu örneğinde ise hangi gücün hegemon kabul edileceği dahi tartışmalıdır. İkinci olarak, Samuel Huntington'ın klasik emperyalist anlayışın ötesinde, küresel mukayese edilebilirlik ufku sayesinde güçlendirilmiş küresel standartlar olarak bir Batı hegemonyası çağrısı için tartışmalı veri ve göndermelere dayalı *Medeniyetler Çatışması* paradigmasını irdeleyeceğim. Üçüncü olarak ise, Hans-Ulrich Wehler'in ulus devletlerde görelî yoksunluk, kimlik, katılım, bölüşüm, nüfuz ve meşruiyet krizlerine dayalı modernleşme krizinin nedenleri üzerine çizdiği çerçeveyi, Orta Doğu'daki çatışmaları dünya toplumunda *küyerel* mukayese ve rekabetin bir sonucu olarak analiz etmek üzere genişleteceğim.

Küyerel görelî yoksunluğun nedeni, insanların yerel yaşam koşullarını küresel olarak mukayese etmelerinden kaynaklanır. Bir devletin performansı sadece sıralamalar, göstergeler ya da piyasalar gibi küresel mukayese ufku içinde karşılaştırılmaz; sıradan insanlar da kendi yaşam standartlarını karşılaştırabilir ve dünyadaki diğer insanlarla iletişim kurabilir. Bu iletişimsel ufka *dünya toplumu* deriz. Bu bağlamda, *küyerel görelî yoksunluk* kimi devletlerin Orta Doğu'da rejim değişikliği ve demokratikleşmeyi destekleyerek ya da engelleyerek kendi nüfuz alanlarını genişletmek için kullandıkları bir iktidar boşluğu ile bağlantılı bir yerel modernleşme krizine yol açmaktadır. Özellikle Facebook-devrimi terimi hayli isabetlidir, çünkü küresel beklentiler ufku karşısında mukayese ve rekabet, ulusal toplulukları seküler, geleneksel ve “Yeni Doğmuş” Müslümanlara bölen bir *kimlik krizine* yol açmıştır. Bu bağlamda din ve/veya milliyetçilik, yeni kültürel kimlikler yaratarak toplumsal kurtuluş ideolojileri olarak kullanılabilir. Orta Doğu'da İran devrimi, toplumsal, siyasal ve dinsel fikirleri yayımlacı bir milliyetçilik çatısı altında toplamanın bir örneği olmuştur.

Genel olarak, kimlik krizi, *durgun devletlerdeki* işlevsiz fakat yaşamın tüm alanlarına nüfuz eden yönetimlere dayalı otoriter rejimlerin *meşruiyet kriziyle* yakından ilişkilidir. Mısır ve Libya'da diktatörlerin hanedanlıklar kurma ve iktidarı kendi soylarına devretme

çalaları -özgür seçimlerin yokluğu, yaygın kayırmacılık, kan bağı sistemleri ve yozlaşma ile beraber- *durgun* siyasal yapılarda bir *katılımcılık krizine* yol açmıştır. Yozlaşma ile toplum üzerinde bütüncül siyasal nüfuz bileşimi, herkesi bireysel ahlaki inanışlarının ötesinde otoritelerle ortaklığa zorlamakta; *nüfuz krizine* zenginlik ve fırsatların *bölüşüm krizi* eşlik etmektedir. Kısaca *modernleşme krizi* yerel ölçekte bir iktidar boşluğunun oluşmasına katkıda bulunmuştur; bu ise marjinalleştirilmiş bireylerden oluşan hareketler tarafından alternatif devlet inşaları için ya da yabancı devletler tarafından kendi etki alanlarını genişletmek için kullanılmaktadır.

Krizin arka planında, dünya ekonomisinde rekabet gücünün bireysel yeteneğe dayalı üst düzey eğitime erişim, siyasette şeffaf karar alma süreçleri, kurumları denetleyerek güveni inşa eden, işleyen ve özgür bir medya ve topluma bireysel ve eşit şekilde katılım imkânı ile beraber bir bilgi toplumunu gerektiren tinsel üretime dayalı olması yatmaktadır. Göreli yoksunluğun nedeni, dikey bireysel hareketliliğin kimi insanlar için doğru cinsiyete, aileye, toplumsal, siyasal ya da kültürel arka plana sahip olmayanlar için çok daha zor olduğu gözlemi ve duygusudur. Batı ve Orta Doğu toplumları arasındaki kurumsal farklar, yerel ve küresel -dolayısıyla *küyerel-* düzeyde göreli yoksunluğu daha da artırmakta; Orta Doğu devlet ve toplumlarının kırılabilirliğini açıklamaktadır. Bu ise, kendini küresel kültürel şekilde ifade etse de, aslında küyerel toplumsal farklılıklara dayanan yerel sosyo-politik çatışmaların başlıca nedenidir.

Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'in Önemi: Tehditler, Riskler, Fırsatlar ve Türkiye*

The Importance of the Middle East and Eastern
Mediterranean: Threats, Risks, Opportunities and Turkey

Güngör ŞAHİN**

Öz

Türkiye Cumhuriyeti bulunduğu istikrarsız coğrafyadan kaynaklanan sürekli bir güvenlik endişesi taşımaktadır. Çalışmanın amacı, Soğuk Savaş sonrasında Orta Doğu ve Doğu Akdeniz için farklı platformlarda yapılan tehdit ve risk değerlendirmelerini bir bütünlük içerisinde ele almak, Türkiye'nin güvenliğine yönelik etkilerini ortaya koymaktır. Konunun önemi, Türkiye Cumhuriyeti'nin bekasının ve bölgesel aktör olabilmesinin yolunun Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'deki gelişmeleri iyi değerlendirmekten geçtiği düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Bu çalışmanın teorik çerçevesini; dünya haritasının fiziksel, siyasal, kültürel, dini ve etnik olarak değiştirilme sürecini başlatan ve dünyanın sosyal olarak inşa edildiği argümanına dayanan

* Bu makale, Uluslararası EMI Girişimcilik ve Sosyal Bilimler Kongresi, 27-29 Nisan 2018, Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi, Lefkoşa'da sunulan "Soğuk Savaş Sonrası Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'de Yaşanan Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri" başlıklı bildirinin genişletilmiş halidir. Bkz. Güngör Şahin, "Soğuk Savaş Sonrası Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'de Yaşanan Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri", **International EMI Entrepreneurship and Social Sciences Congress Abstract E-Book**, Himmet Karadal vd. (ed.), 27-29 April 2018, Lefkosa, p.186, <http://emissc.org/files/E-Book/EMISSC%20E-Book%2027-29%20Nisan%202018%20Lefko%C5%9Fa.pdf> (Erişim Tarihi: 16.07.2018).

** Dr.Öğr.Üyesi, Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (ATASAREN), Strateji ve Güvenlik Araştırmaları Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, e-posta: gsahin@msu.edu.tr.

Geliş Tarihi/Received: 18.07.2018
Kabul Tarihi/Accepted: 27.12.2018

konstrüktivizm (sosyal inşacılık) kuramı ile “Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Projesi” oluşturmaktadır. Çalışmanın bulguları; bölgedeki etnik ve dini esaslara dayalı terörizm, uluslararası göç, antidemokratik yönetim şekilleri, büyük güçlerin enerji kaynak ve koridorlarını kontrol etme mücadelesi, Filistin devleti özelinde Arap-İsrail anlaşmazlığı ve benzeri sorunların varlığını sürdüreceği ve bölgeden kaynaklanan risk ve tehditlerin Türkiye dâhil olmak üzere bölge güvenliğini etkilemeye devam edeceği şeklindedir.

Anahtar Kelimeler: Orta Doğu, Doğu Akdeniz, Güvenlik, Konstrüktivizm, Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Projesi.

Abstract

The Republic of Turkey is in an incessant state of security concerns due to the unstable region of which she is a part. The purpose of this study is to take the post-Cold War threat and risk assessments conducted by various platforms for the Middle East and Eastern Mediterranean into consideration in their entirety and reveal their impact on Turkey's security. The importance of the topic is rooted in the idea that the continuation of the Republic of Turkey and the path for her to be a regional actor depends on evaluating the developments in the Middle East and Eastern Mediterranean accurately. The theoretical framework of this study consists of “the Broader Middle East and North Africa Initiative” and of constructivism which argues that the world is socially built and which is based on the argument that initiates the process of physical, political, cultural, religious, and ethnic transformations of the world map. The study concludes that the ethnic and religious terrorism, international migration, anti-democratic forms of government, the great powers' struggle for controlling the energy resources and corridors, Arab-Israeli conflict regarding Palestine and similar problems in the region will persist and that the risks and threats arising in the region will continue to affect the security of the countries in the region including Turkey.

Keywords: Middle East, Eastern Mediterranean, Security, Constructivism, Broader Middle East and North Africa Initiative.

Giriş

Devletler, dünya üzerindeki konumları ve sahip oldukları coğrafi özellikleri ile avantaj ve dezavantajlara sahiptir. Soğuk Savaş sonrası iki kutuplu düzenin etkisinden kurtulan ve savaşa kadar uzanan şiddet olayları yaşanan Balkanlar-Kafkaslar-Orta Doğu üçgeninin merkezinde bulunan Türkiye, dolaylı veya doğrudan olarak bu bölgelerden kaynaklanan tehdit ve risklerden etkilenmektedir. Bulunduğu jeostratejik konum; Türkiye'nin millî menfaatlerini koruyarak millî hedeflerini elde etmek için millî güç unsurlarının daha etkin ve dikkatli kullanılmasını gerektirmektedir. Çalışmanın amacı; Soğuk Savaş sonrasında Orta Doğu ve Doğu Akdeniz için farklı platformlarda yapılan yeni tehdit ve risk değerlendirmelerini bütünlük içerisinde ele almak; dünya haritasının kültürel, etnik, dini ve mezhepsel gerekçelerle fiziksel ve siyasi olarak değiştirilme süreci içine girmiş olmasının yarattığı güvenlik endişelerini incelemek, jeostratejik konumu ile muhtemel bir kriz bölgesinin tam ortasında yer alan Türkiye'nin bu değişimden nasıl etkileneceğini ortaya koymaktır. Konunun önemi, Türkiye Cumhuriyeti'nin bekasının ve bölgesel aktör olabilmesinin yolunun Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'deki gelişmeleri iyi değerlendirmekten geçtiği düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Bu çalışmanın teorik çerçevesini; dünya haritasının değiştirilme sürecini başlatan ve dünyanın sosyal olarak inşa edildiği argümanına dayanan konstrüktivizm (sosyal inşacılık) kuramı ile "Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Projesi (GOKAP)" oluşturmaktadır. Çalışmada mevcut kaynak ve yorumlar ışığında; kavramsal, kuramsal ve tarihsel bir çerçeve oluşturmak maksadıyla nitel araştırma yöntemlerinden içerik ve söylem analizi kullanılarak betimleyici/tanımlayıcı bir yöntem izlenmiştir. Kullanılan veriler, tarihsel süreçte yaşananlar, dönemsel olarak önem kazanan veya önemini yitiren kuramlar/tezler ile pratik-teori arasındaki etkileşimin Orta Doğu ve Doğu Akdeniz bölgesi üzerindeki etkisi, betimleyici/tanımlayıcı bir yöntemle bütünsel olarak sunulmaktadır. Çalışma; tarihsel olarak Soğuk Savaş sonrası, coğrafi olarak da Orta Doğu ve Doğu Akdeniz, kuramsal olarak konstrüktivizm ve GOKAP ile sınırlandırılmıştır. Orta Doğu ve Doğu Akdeniz Bölgesel Güvenlik Kompleksinin parçası olan Türkiye'nin güvenliğine etki eden tüm konuların betimleyici/tanımlayıcı

bir yöntemle sunulması, bölgesel güvenliğin çok boyutlu ve kırılğan yapısının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Konuyu coğrafi olarak sınırlandırarak objektif sonuç ve bulgulara ulaşmak için bu çalışma, bilinçli olarak sadece Orta Doğu ve Doğu Akdeniz bölgelerini kapsamaktadır. Orta Doğu, Kıbrıs ve Doğu Akdeniz; aynı Bölgesel Güvenlik Kompleksinde bulunması sebebiyle stratejik önemdedir. Barry Buzan ve Ole Waever'a göre Bölgesel Güvenlik Kompleksi, "aktörler arasında başlıca güvenikleştirme ve/veya güvenikleştirmenin kaldırılması süreçlerinin birbirleriyle çok ilişkili olduğu, birbirlerinden ayrı analiz yapılamayacağı" bölgedir.¹ Bu teoride temel düşünce, reel tehditlerin coğrafi olarak yakın bölgelerde daha etkin olmasının güvenlikte karşılıklı bağımlılığı bölgesel ölçekte artırmasına ilişkindir. Bir başka deyişle, bölgede yer alan devletlerin başlıca güvenlik kaygıları birbirlerine son derece bağımlı olduğundan ulusal stratejilerini ayrı değerlendirmek mümkün değildir. Birbirinden ayrı düşünülmemesi gereken Orta Doğu ve Doğu Akdeniz bölgesinde; etnik ve dini söyleme dayalı terörizmin varlığını sürdürmesi, uluslararası göç, antidemokratik yönetim şekilleri, büyük güçlerin enerji kaynak ve koridorlarını kontrol etme mücadelesi, Filistin devleti özelinde Arap-İsrail anlaşmazlığının sürmesi, coğrafi ve tarihi olarak bu bölgelerin bir parçası olan Türkiye'nin güvenlik kaygılarını artırmaktadır; çünkü güvenlik; insanlar, toplumlar, devletler ve her türlü canlı organizmalar için yaşadıkları sürece gereklidir.

1. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

Öncelikle Orta Doğu ve Doğu Akdeniz kavramlarının kapsadığı coğrafi bölge tanımlanmalıdır. Orta Doğu terimi, Britanya İmparatorluğu zamanında Avrupa merkezli olarak Avrupa dışındaki toprakları coğrafi olarak tanımlama ihtiyacı sonucu kullanılmaya başlanmıştır. Avrupalı coğrafyacılar Fırat-Dicle nehirleri vadilerinin belirlediği hattın batısında kalan toprakları Yakın Doğu (*Near East*), bu hat ile Hindistan'ın doğu

¹ Z. Nilüfer Karacasulu, *Bölgesel Güvenlik Analizi: Afganistan*, Beta Basım Yayım, İstanbul, 2011, s. 27.

kıyıları arasında kalan toprakları Orta Doğu (*Middle East*), bu hattın daha doğusundaki coğrafi alanları da Uzak Doğu (*Far East*) olarak kabul ediyorlardı.² Orta Doğu bölgesi, en dar tanımıyla Mısır, Türkiye ve İran üçgeni ile arasında kalan bölge olarak ifade edilmektedir. En geniş anlamıyla, bu üçgene Kuzey Afrika ülkeleri, Sudan, Somali ve Afganistan da dâhil edilmektedir.³ Bölgeyi tanımlamanın başka bir güçlüğü de, söz konusu coğrafyanın hem “Orta Doğu” hem de “Yakın Doğu” şeklinde tarif edilmesinden gelmektedir. Yakın Doğu teriminin kökeni ilk Avrupa keşiflerine kadar geri gitmektedir. Avrupa’ya mesafesi olan topraklara, “Uzak Doğu”, Avrupa ve Uzakdoğu’nun arasına ise “Yakın Doğu” denmiştir. Daha sonra Yakın Doğu, Osmanlı Devleti’nin yönetimi altındaki toprakları ifade etmiştir. Orta Doğu terimi ise, İkinci Dünya Savaşı esnasında İngilizlerin Mısır’daki birliklerini Orta Doğu Kuvvetleri olarak isimlendirmesiyle yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu uygulamadan sonra Yakın Doğu tanımlamasının yerini Orta Doğu kavramı almıştır. Görüldüğü üzere her iki kavram da Avrupa çıkışıdır.⁴ Bu terim coğrafi bir terim olmaktan ziyade siyasi bir terimdir. 20’nci yüzyılın emperyalist politikalarının gereksinimi ile ortaya çıkmıştır. 2000’li yılların başından itibaren ise Orta Doğu’ya, Kuzey Afrika’yı, hatta Orta Asya’yı dâhil ederek “Büyük” veya “Genişletilmiş” gibi tanımlar birlikte kullanılmaya başlamıştır. GOKAP kapsamında üzerinde planlar yapılan bu bölge ile Batı Avrupa arasında hem doğal bir sınır, hem de kolay bir ulaşım yolu olarak değerlendirilen Akdeniz bulunmaktadır. Latince “Mediterraneus” kelimesinden gelen ve bugün “Akdeniz” anlamında kullanılan “Mediterranean”; “dünyanın merkezi yeri” veya “ülkelerin ortasındaki yer” anlamındadır.⁵

² *Orta Doğu Barış Süreci ve Türkiye Üzerine Etkileri*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1996, s. 3.

³ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1914-1918*, İmge Kitabevi, Ankara, 2004, s. 72.

⁴ Malike Bileydi Koç, *İsrail Devleti'nin Kuruluşu*, Günizi Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 20-21.

⁵ Nejat Doğan, “Doğu Akdeniz’de Enerji Stratejileri ve Bölgesel Güvenliğin Geleceği”, *21.Yüzyıl Dergisi*, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 2013, s. 1, <http://www.21yuzyildergisi.com/>

Dünya medeniyetinin Doğu Akdeniz çevresinde filizlenmesi, dünya hâkimiyeti için bu denizde mücadele verilmesi, Akdeniz'in, özellikle de Doğu Akdeniz'in stratejik önemini koruması bu isimle anılmasını sağlamıştır. Tunus'un Bon Burnu ile Sicilya adasının batısındaki Lilibeo Burnu arasında çizilen hat Akdeniz'i doğu ve batı olarak ikiye ayırmaktadır.⁶ Adriyatik girişinden Sicilya ve Tunus kıyılarına uzanan doğu-batı ayırım hattının doğusunda kalan Doğu Akdeniz; yüzyıllarca siyasi, askerî ve ekonomik egemenlik mücadelesine sahne olmuş; günümüzde dünya ticari ve sanayi malları ile doğal kaynak akışını, deniz ve hava yollarını kontrol edebilen stratejik bir bölgedir. Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'in stratejik öneminden bahsedildiğinde; Kıbrıs bundan ayrı düşünülemez. Kıbrıs, Sicilya ve Sardunya adalarından sonra Akdeniz'in üçüncü büyük adası olması yanında, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'i kolaylıkla kontrol edebilen güvenli ve aynı zamanda stratejik bir deniz ve hava üssü olarak kabul edilmektedir.⁷ Orta Doğu ve Doğu Akdeniz Bölgesel Güvenlik Kompleksinin parçası olan Türkiye, bulunduğu coğrafyanın yarattığı güvenlik endişelerini hissetmeye devam etmektedir.

İlk kez güvenlik kavramsallaştırması yapan Arnold Wolfers'ın "edinilmiş değerleri tehlikeye atan veya atma ihtimali bulunan herhangi bir tehdidin olmaması"⁸ tanımından hareketle, güvenliğin fiziksel boyutu ile öznenin kendini güvende hissetmemesinin soyut yönleri olan ve farklı algılamalardan kaynaklanan psikolojik boyutu olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Güvenlik, insan yaşamında her zaman önemli olmakla birlikte; Soğuk Savaş döneminin ardından dünyadaki tehdit algılamaları ve güvenlik anlayışları büyük değişime uğramıştır. Soğuk Savaş'ta güvenlik yoktu; fakat istikrar vardı. 1990'larda, Soğuk

assets/uploads/tmp/nejat-dogan-dogu-akdenizde-enerji-stratejileri-ve-bolgesel-guvenligin-gelecegi-21-yuzyil-13-ekim2013_1382346180.44.pdf (Erişim Tarihi: 10.07.2018).

⁶ Cihat Yayı, "Doğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye", *Bilge Strateji*, Cilt 4, Sayı 6, 2012, s. 2.

⁷ Muzaffer Erendil, *Çağdaş Orta Doğu Olayları*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1992, s. 130.

⁸ Arnold Wolfers, "National Security As An Ambiguous Symbol", *Political Science Quarterly*, Vol: 67, No: 4, 1952, pp. 484-485.

Savaş'ın hemen ertesinde, güvenlik vardı; ama bu defa da istikrar yoktu. Terörizmin miladı sayılabilecek 11 Eylül 2001 tarihinden sonra ise durum “güvenlik yok; istikrar da yok” şeklinde ifade edilebilir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması ile etnik milliyetçilik akımları artmış; yeni devletler kurulmuş; dünyada bölgesel çatışmalar ortaya çıkmış; dengeler bozulmuştur. Bozulan düzeni tekrar kurmak için “Yeni Dünya Düzeni” kavramı ortaya atılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Woodrow Wilson ve İkinci Dünya Savaşı sonrası ABD Başkanları Franklin Roosevelt ve Harry Truman tarafından tekrar düzenlenmek istenen uluslararası sistem, bu kez de “Yeni Dünya Düzeni” kavramı altında ABD Başkanı George Bush tarafından yeniden düzenlenmeye çalışılmıştır. Bu düzen, Amerikan hegemonyası altında tek kutuplu bir dünya, ekonomik istikrar ve güvenlik vaat etmektedir. İdealistler, Amerikan hegemonyasının tüm dünya barışı için iyi ve olumlu olduğunu iddia ederken; realistler, bu hegemonyanın bir meşru savunma durumunun uzantısı olarak bir mecburiyetten kaynaklandığını ve çıkarlarının böyle gerektirdiğini öne sürmekte; globalist/yapısalcılar ise bunun az gelişmişliğin devamını sağlayan bir etmen olduğunu belirterek bu durumu kurtulunması gereken bir olumsuzluk biçiminde tarif etmektedir.⁹ Günümüzde sıkça kullanılmaya başlanan “Yeni Dünya Düzeni” kavramı “1990 yılındaki Körfez Krizi” ile birlikte küresel olarak kamuoyu tarafından kullanılmaya başlanmıştır.¹⁰ 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali ve sonrasında 1991 yılında yaşanan Körfez Savaşı'nın Birleşmiş Milletler (BM) kararları çerçevesinde oluşturulan koalisyon tarafından gerçekleştirilmesi “Yeni Dünya Düzeni” kavramının gerçekleşeceğine yönelik umutları artırmıştır. Soğuk Savaş sonrası rakipsiz kalan ve bir “imparatorluk” stratejisi ile hegemonyasını devam ettirmek isteyen ABD; Orta Asya, Kafkasya, Orta Doğu ve

⁹ Deniz Ülke Arıboğan, *Kabileden Küreselleşmeye: Uluslararası İlişkiler Düşüncesi*, Sarmal Yayınevi, 1998, İstanbul, s. 232.

¹⁰ Erol Mütercimler, *21'inci Yüzyıl ve Türkiye Yüksek Strateji*, Erciyaş Yayınevi, 1997, İstanbul, s. 251.

Uzak Doğu bölgelerinde varlığını artırma çabası içine girmiştir. ABD, 11 Eylül saldırılarından sonra bu bölgeden beslendiğini değerlendirdiği terörizmi yok etmek ve Batı dünyası için tehlike oluşturduğunu belirttiği otokratik rejimlerin demokrasiye dönüşümünü sağlayabilmek ve kitle imha silahlarının yayılmasını engellemek gibi sebeplerle Afganistan ve Irak başta olmak üzere Orta Doğu'ya müdahale etmiş; 20'nci yüzyılın ortalarında uygulanmaya başlanan konstruktivizm ve GOKAP ile Orta Doğu politikalarına yön vermiştir. Büyük Orta Doğu Projesi (BOP), ilk olarak Ekim 2003'de ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı Marc Grosman tarafından Orta Doğu bölgesi ülkelerinde ekonomik ve politik gelişimini sağlamak amacıyla dile getirilerek belirginlik kazanmıştır. Daha sonra, Şubat 2004'de ABD Başkanı Bush ve Başkan Yardımcısı Dick Cheney tarafından Davos'ta yapılan konuşmalarla şekillendirilmiştir.¹¹ Resmî olarak ABD'nin Georgia eyaleti Sea Island'da 2004 yılındaki G-8 zirvesinde açıklanan bu projeye, Türkiye ile Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri dâhil edilmiştir.¹²

Entelektüel altyapısı liberal Francis Fukuyama'nın 1989'da yayımlanan "Tarihin Sonu (*The End of History*)" makalesi ve bu çalışmaya dayandırdığı 1992 basımlı *Tarihin Sonu ve Son İnsan (The End of History and the Last Man)* isimli kitabının oluşturduğu liberal demokrasinin ve liberal serbest piyasa ekonomisinin dünyaya egemen olmasını insanlığın ideolojik ve iktisadi hayatının son evresi olarak gören "Tarihin Sonu Tezi" ile Immanuel Kant'ın fikirlerini paylaşan Michael Doyle gibi teorisyenlerin ortak liberal değerlerin iç ve dış politikada bir düzen oluşturacağı, demokrasilerin birbiriyle savaşmayacağı düşüncesinin şekillendirdiği "Demokratik Barış Kuramı"¹³ kapsamında; Soğuk Savaş sonrası adı henüz konulmasa da "Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Projesi (GOKAP)" ülkelerinde ulus aşırıcılık,

¹¹ Kemal Evcioglu, *Büyük Orta Doğu Projesi*, Umay Yayınları, İzmir, 2005, s. 53.

¹² "G-8 Zirveleri", T.C. Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/g-8-zirveleri.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 30.05.2018).

¹³ Paul R. Viotti ve Mark V. Kauppi, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Çev. Metin Aksoy (Ed.), Nobel Yayıncılık, Ankara, 5. Basımdan Çeviri, Eylül 2016, s. 154.

karşılıklı bağımlılık, demokratik barış gibi kavramlarla desteklenen liberal ekonomi ve demokrasi, insan hakları gibi ortak Atlantik İttifakı değerlerinin yerleşmesi için neo-liberal politikalara yönelinmiştir. Bu tez, Atlantik İttifakı değerlerinin evrensel olduğu ve tüm dünyaya yayılması gerektiği düşüncesini “*soft power*” (yumuşak güç) kullanarak, yani bir çekicilik yaratarak neo-liberal politikalarla hayata geçirmeye çalışmaktadır. Uygulanan yöntem ne olursa olsun, Atlantik ittifakı değerleri dışındaki dünyanın değerlerinin (politik, sosyal, ekonomik, kültürel vb.) evrensel olmadığı ve değiştirilmesi gerektiği düşüncesi konstrüktivist şekilde oluşturulmaya çalışılmıştır.

Fukuyama'nın tezine ve bu idealist bakış açısına ilk itiraz; Samuel P. Huntington'un 1993'te yayımladığı “Medeniyetler Çatışması (*The Clash of Civilizations*)” makalesi ve bu makalesine dayandırdığı ***Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması (The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order)*** adlı çalışmasıyla gelmiştir. Huntington, Soğuk Savaş sonrasında Fukuyama'nın savunduğu idealist bakış açısını eleştirmiş; biten ideolojik mücadelenin yerini istikrarsızlığın ve kültürler arası çatışmanın olacağını; bu çatışmanın da kaçınılmaz olarak İslam Medeniyeti ve Batı arasında olacağını ileri sürmüştür. 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen terör saldırıları sonrası, “Genişletilmiş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Projesi” ülkelerinde dönüşümü gerçekleştirmek amacıyla 2004'te liberal söylemle gündeme getirilen projede, realist şekilde güç kullanılarak bu dönüşüm sağlanmaya çalışılmıştır. Bu tez de, konstrüktivist şekilde “biz” ve “öteki” şeklinde tanımlanan Batı ile dünyanın geri kalanı arasında bir tehdit ve risk algısı oluşturarak “*hard power*” (sert güç) kullanan realist politikaların önünü açmıştır. Artık uluslararası ilişkilerde ister realist, ister liberal yaklaşım kullanılsın; uzun vadede kamuoyu oluşturmak ve meşruiyet sağlamak için konstrüktivist kurama daha çok başvurulmaktadır. Wendt'e göre, bu ilişkiyi belirleyen “küresel ilişkilerin içinde bulunulan konumun yanında süjelerin içlerindeki iletişim sayesinde oluşturulan biz ve öteki durumlarıyla birlikte bunlar

üstüne tesis edilen hal ve beklentilerdir”. Bu birikimler, ulus-devletlerin dış politikalarını tayin etmede aracı belirleyici olmaktadır.¹⁴ Wendt’e göre, “sosyal yapılar aktörlerin kafasında ya da maddi kapasitelerde değil; uygulamalarda var olmaktadır. Sosyal uygulamalar, öznel anlamları üreterek hem aktörleri, hem de sosyal yapıları yaratmaktadır”.¹⁵ Aynı Bölgesel Güvenlik Kompleksi içinde bulunan Türkiye’ye bakıldığında, komşularına ve büyük güçlere ilişkin tarihten gelen kötü hatıraları ile coğrafi konumu kuruluşundan bugüne dış politikasına hâkim olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında Orta Doğu ve Doğu Akdeniz’deki gelişmelere baktığımızda bazı problemlerin köklerinin daha önceki yıllara dayandığını görülmektedir. Filistin (Arap)-İsrail Anlaşmazlığı 1947, PKK Terör Örgütü 1984, Irak’ın Kuveyt’i işgali 1990 ve sonrasında yaşanan Körfez Savaşı 1991, Irak Savaşı 2003, İsrail-Lübnan Krizi 2006, Arap Baharı-Tunus 2010/Suriye 2011, DEAŞ Terör Örgütü Suriye 2013/İrak 2014, Fırat Kalkını Harekâtı 2016, Zeytin Dalı Harekâtı 2018 şeklinde tarihsel olarak sıralanan bölgesel savaş, harekât, müdahale, çatışma, kriz ve anlaşmazlıklar; Türk dış politikası ile ulusal güvenlik politikası kavramları ve uygulamaları arasındaki ayrımı belirsizleştirmiştir. Bölgedeki bu tarihsel sorunlar, Türkiye’nin güvenlik eksenli dış politika uygulamasını zorunlu kılmaktadır.

Araştırma konusu ve değişen dünyanın değişmeyen tek kavramı olan güvenlik ile ilgili sınırsız sayıda kaynak ve yorum tespit edilmiştir. Orta Doğu ile ilgili yapılan çalışmalardan biri olan Yergani Primakov’un **Rusların Gözüyle Orta Doğu** adlı eserinde, Orta Doğu bölgesi olarak Arap dünyası ve İsrail ele alınmıştır. Sömürge dönemi sonrası Arap dünyasının anlatıldığı eserde; dünyanın yakın geçmişte ideolojik ilkelerden dolayı bölündüğü, şimdi ise din ve medeniyet temelinde

¹⁴ Aleksander Wendt, “Anarchy is what states make of it: the social construction of power politics”, *International Organization*, Vol:46, No:2, Spring 1992, p. 397.

¹⁵ Aleksander Wendt, “Constructing International Politics”, *International Security*, Vol:20, No:1, 1995. p. 74.

bölünmesinin dünya için ciddi tehdit oluşturacağı ifade edilmektedir.¹⁶ Yves Lacoste'un *Büyük Oyunu Anlamak, Jeopolitik: Bugünün Uzun Tarihi* adlı kitabında 11 Eylül 2001'de Dünya Ticaret Merkezi ikiz kulelerine yapılan saldırının büyük oranda Orta Doğu üzerinde vuku bulan jeopolitik etkilerin 30 yıl içinde daha da karmaşıklaşmasının sonucu olduğu vurgulanmaktadır.¹⁷ Çünkü Orta Doğu küresel güçlerin oyun ve rekabet alanı haline geldikçe, bir tepki olarak dün olduğu gibi bugün de terörizm ve köktenci düşünceler artmaktadır.

ABD'nin 11 Eylül 2001 sonrası Soğuk Savaş'ın galibi olarak elde ettiği tek süper güç konumunu güçlendirmek, küresel bir kontrol tesis etmek ve bunu dünyaya kabul ettirmek amacıyla politika izlediği görülmektedir.¹⁸ ABD düşünce kuruluşu RAND Corporation tarafından yayımlanan bir raporda; ABD'nin önceliğini Çin, Rusya, İran ve Kuzey Kore gibi ülkeler ve Levant bölgesinin oluşturduğu ifade edilmektedir.¹⁹ Levant; temel siyasi, ekonomik ve kültürel birliği Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasıyla 20'nci yüzyılda bozulan bugünkü İsrail, Filistin toprakları, Ürdün, Lübnan, Suriye ile Irak ve Türkiye'nin bazı kısımlarını kapsayan bölgedir.²⁰ Bu ülkelerden Kuzey Kore ve Çin hariç diğerleri, Türkiye'nin yakın çevresindedir. 11 Eylül terör saldırıları, ABD'nin küresel hegemonya ve politikalarına karşı yapılmış; fakat ABD başta kendi ve uluslararası kamuoyunun yüksek desteği ile bu terör saldırılarını yayılmacı politikalarına meşruiyet kazandırmak için kullanmıştır. Küresel güçler, Orta Doğu ve Doğu

¹⁶ Yergani Primakov, *Rusların Gözüyle Orta Doğu*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 436-438.

¹⁷ Yves Lacoste, *Büyük Oyunu Anlamak, Jeopolitik: Bugünün Uzun Tarihi*, NTV Yayınları, İstanbul, 2008, s. 8.

¹⁸ Armağan Kuloğlu, "Değişen Küresel Jeopolitikte Türkiye", *Uluslararası Güvenlik Sorunları*, Kamer Kasım ve Zerrin A. Bakan (der.), ASAM Yayınları, Ankara, 2004, s. 54.

¹⁹ Christopher S. Chivvis and Benjamin Fishman, "Regional foreign policy dynamics and their implications for the Mediterranean Region", *Perspective*, RAND Corporation, 2017, p. 16., https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE200/PE223/RAND_PE223.pdf (Erişim Tarihi: 10.07.2018).

²⁰ Jamal Daniel, "Reinventing the Levant", *National Interest*, Issue 145, August 2016, <http://nationalinterest.org/feature/reinventing-the-levant-17296> (Erişim Tarihi: 10.07.2018).

Akdeniz bölgesinin uzaktan kontrol edilemeyeceğini; bu bölgenin yalnız pazar olarak görülmesinin mümkün olmadığını; enerji kaynak ve hatlarının yanında radikal terörizm ve yasadışı insan göçü gibi nedenlerle mutlaka kontrol edilmesi gerektiğini fark etmiştir.²¹

Uygulamaya konulan GOKAP için idealist paradigma ile yapılan değerlendirmelerde; GOKAP kapsamındaki ülkelerin demokratik yönetim biçimini benimsemiş olmaları, terör örgütlerine kaynak ve mekân sağlamaları, sadece Batı tarafından değil, bütün ülkeler tarafından istenilecek ve desteklenecektir. ABD, gerçekleştirmeye çalıştığı bu projenin çalışılan bölgede istikrar ve huzuru sağlayacağı ve küreselleşen dünyada barışa katkı sağlayacağı tezini ileri sürmektedir. Realist paradigma ise yukarıda belirtilen tezin oldukça hümanist yaklaşımlarla ortaya konulduğunu; ABD'nin projeyi gerçekleştirme sebebinin tamamen kendi hegemonyasını artırmak amaçlı olduğunu; bunun için de askerî güç kullanımından dahi imtina edilmediğini ve asıl ulaşılmak istenenin bölgenin zengin enerji kaynakları olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla bölgede kalıcı barışın sağlanması bir yana çatışma zemini daha da artmaktadır.

ABD'ye göre, Orta Doğu bölgesinde demokrasi yerleşmediği sürece dünyaya şiddet ihraç etmeye devam edecektir. Orta Doğu'ya demokratik yönetimlerin egemen olabilmesi ve bu bölgenin terörizmin kaynağı olmaktan kurtulabilmesi için GOKAP'ın Batı ülkelerinin desteğini de alarak gerçekleştirmesi gerekmektedir. Proje ile güdülen amaç, sadece belirtilen ülkelerde demokratik yönetim biçimini sağlamak değildir. Aynı zamanda, demokrasinin yerleşmiş olduğu ülkelerdeki yönetim biçimlerini de gerekirse revizyona uğratmak ve statükoyu sona erdirmektir. "Turuncu Devrim" sloganları altında eski SSCB ülkelerinde gerçekleşenler buna bir örnek olarak verilebilir. Yukarıda belirtilen amaçların gerçekleştirilmesi amacıyla radikal ve otoriter yönetimlerin değiştirilmesi; azınlık durumunda olan grupların yönetimde söz hakkı olmasının sağlanması; ekonomik ve sosyal gelişim seviyelerinin

²¹ Semih Yalçın, "Şark Meselesinden Büyük Orta Doğu Projesine", *2023*, Sayı 51, 2005, s. 61.

artırılması; eğitim seviyesinin yükseltilmesi; serbest pazar ekonomisinin ve rekabetçiliğin sağlanması gibi GOKAP'ın uygulanmasının yolunu açan neo-liberal kuramdan beslenen projeler düşünülmektedir. Uluslararası ilişkilerde barış ortamına yıkıcı etkisi olan 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra Batı medeniyeti değerlerinin (demokrasi, eşitlik ve anayasa gibi) konstrüktivizm kapsamında özellikle teröre aracılık eden ülkelere aktarılmasının gerekli olduğunu ileri süren düşüncelerin ağırlık kazandığı gözlemlenmiştir.²²

2. Orta Doğu ve Doğu Akdeniz Güvenlik Konuları

Orta Doğu bölgesi üç kıtayı birleştiren kara, deniz ve hava yollarının düğüm noktası olması; dünya petrol rezervinin yarısına sahip bulunması; bütün güç merkezlerini ilgilendiren su yolu ve geçitleri kontrol etmesi ve üç büyük dinin kutsal saydığı değerler ile zengin kültür ve tarihi değerlere sahip olması sebebiyle stratejik öneme sahiptir.²³ Bir zamanların evrensel yönetim biçimi olan monarşi ve diktatörlük, bir siyasal yapı olarak Orta Doğu'da etkinliğini hâlâ devam ettirmektedir. Siyasal yapıdaki istikrarsızlıklar ile hâlen gündemde olan birçok ihtilaf ve çatışmanın kaynağı, ülke hudutlarının sömürge yönetimleri tarafından özel düşüncelerle çizilmiş olmasıdır. Ayrıca petrolün sağladığı zenginlik hem ülkeler arasında, hem de ülkelerin kendi içlerinde önemli bir farklılaşmaya yol açarak istismara müsait bir ortam yaratmış; petrolden kaynaklanan zenginlik henüz hiçbir bölge ülkesinde az gelişmiş sosyo-ekonomik yapıyı tam anlamıyla değiştirememiştir. Orta Doğu konusunu incelerken siyaset bilimi ve sosyolojinin sağladığı bakış açısını kullanmak ve mevcut uluslararası ilişkiler teorilerinin bölgede oluşturulmak istenen hegemonyanın gerçekleştirilmesindeki rolünü göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

²² Güngör Şahin, "Küresel Güvenliğin Dönüşümü; NATO Bağlamında Kavramsal, Tarihsel ve Teorik Bir Analiz", *Savunma Bilimleri Dergisi*, Kasım 2017, Cilt 16, Sayı 2, s. 66, http://www.kho.edu.tr/akademik/enstitu/Alp_SAVBEN_dergi/162/4.pdf (Erişim Tarihi: 10.07.2018).

²³ Yavuz Gökalp Yıldız, *Global Stratejide Ortadoğu, Krizler, Sorunlar ve Politikalar*, DER Yayınları, İstanbul, 2000, s. 27.

Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'in stratejik önemi, kriz, çatışma ve güvenlik konuları şu şekilde sıralanabilir:

Ortadoğu'da yaşanan pek çok sorun, 19'uncu yüzyılda doruk noktasına ulaşan emperyalizmden kaynaklanmaktadır. Günümüz Orta Doğu'sunu şekillendiren emperyalist devletlerin bölgeye ilgisi; İngiltere'nin Akdeniz ve Uzak Doğu'da artan etkisinden rahatsız olan Fransa'nın, jeopolitik konumu sebebiyle 1798'de Mısır'ı işgal ederek ve Uzak Doğu'ya giden yolları ele geçirerek İngiliz etkisini kırmak istemesiyle başlamıştır. 1869'da Fransızlar tarafından açılan Süveyş Kanalı'na 1875'te İngilizlerin ortak olması; 1878 Berlin Antlaşması ile Kıbrıs'ın yönetiminin geçici olarak Osmanlı İmparatorluğu tarafından İngiltere'ye verilmesi; İngiltere tarafından 1882'de Mısır'ın işgal edilmesi; 20'nci yüzyılın başında İran'da petrol bulunması; aynı dönemde Berlin-Bağdat demiryoluyla Almanların Orta Doğu'ya inmek istemeleri ilgiyi daha da artırmıştır. İngiltere ile Fransa arasında 1916'da imzalanan Sykes-Picot Antlaşması ile Suriye, Irak, Lübnan ve Filistin topraklarının nüfus bölgelerine bölünmesiyle bu ilgi devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, ABD, İngiltere'den bölgenin sorumluluğunu devralmış; Spykman'ın Kenar Kuşak (*Rimland*) hattı ile SSCB'ye karşı ittifaklar oluşturmuştur. Kenar Kuşak hattı "Batı Avrupa-Türkiye-Irak-İran-Afganistan-Pakistan-Hindistan-Çin-Kore-Doğu Sibirya'dan"²⁴ meydana gelmektedir. Bu hattın merkezinde Orta Doğu bulunmaktadır.

Üç kıtayı birbirine bağlayan kara, deniz ve hava yollarının düğüm noktası olan Orta Doğu; Süveyş Kanalı, Bab'ül Mendep ve Hürmüz boğazları ile önemini devam ettirmektedir.²⁵ Çünkü Çin, Japonya ve Hindistan gibi Uzak Doğu'nun ekonomik devleri ile Avrupa arasındaki en kısa ticaret, bu suyolları kullanılarak Doğu Akdeniz üzerinden yapılmaktadır. Ayrıca Karadeniz'den yapılan petrol ve

²⁴ Müjdat Güler, *Orta Asya ve Kafkaslara Türk Bakışı*, İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 34.

²⁵ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, Küre Yayıncılık, 17.Baskı, İstanbul, 2004, ss. 325-326.

doğalgaz ticaretini de ilave ettiğimizde, Doğu Akdeniz'in deniz ticaretindeki önemi daha iyi görülebilir. Petrol devi BP'nin 2015 yılı Dünya Enerji İstatistik Raporu'na göre, dünyadaki ispatlanmış petrol rezervinin % 51,8'i Orta Doğu'dadır. Orta Doğu'yu % 19,4 ile Güney ve Orta Amerika, % 13,7 ile Kuzey Amerika, % 9,1 ile Avrupa ve Avrasya, % 3,5 ile Afrika ve % 2,5 ile Asya Pasifik izlemektedir. Bölgelere göre petrol tüketimine baktığımızda, en fazla petrol tüketen bölge % 33,9 ile Çin, Hindistan, Japonya, Güney Kore gibi küresel ekonomik güçleri barındıran Asya Pasifik'tir. Bu bölgeyi sırasıyla % 24,3 ile Kuzey Amerika ve % 20,4 ile Avrupa ve Avrasya takip etmektedir.²⁶

Petrole sahip olan bölge ile kullanan ve ihtiyaç duyan bölgeye bakıldığında, Orta Doğu'daki mücadelenin emperyalist güçlerle Orta Doğu'daki ülkelerin egemenlik mücadelesi olmadığı, gerçekte Orta Doğu enerji kaynak ve koridorlarının kontrol mücadelesi olduğu görülmektedir. ABD, Avrupa Birliği (AB) ülkeleri, Japonya ve özellikle Çin ve Hindistan gibi sanayii devlerinin geleceği, büyük ölçüde Ortadoğu petrolerine bağlıdır. Zamanın ABD Başkanı Richard Nixon, ülkesinin bölgeye bakışımı şu şekilde ifade etmiştir: "ABD'nin ve tüm özgür dünyanın Orta Doğu'daki çıkarları, bu bölgedeki barışın herhangi bir ülke tarafından ihlal edilmemesine bağlıdır. Herhangi bir gücün Orta Doğu'da hâkim bir duruma gelmek istemesi, bölgedeki uyumsuzlukları ve siyasi gerginlikleri şiddetlendirecek; Amerika ile özgür dünya ülkelerinin güvenliklerini olumsuz yönde etkileyecek ve tehlikeye sokacaktır. Amerika bu bölgede bir hâkimiyet kurmak istemediği gibi, başka bir ülkenin de burada hâkim duruma gelmesine rıza göstermeyecektir".²⁷

ABD Başkanı böyle söylemiş olsa da, zihninde hâkimiyet kurma konusunda kendi ülkesi yararına bir çekince koymuş olma ihtimali muhtemeldir. Stratejik çıkarlar, bir ulusun ülkesinden uzakta olan

²⁶ Halil İbrahim Yılmaz, "Ortadoğu'nun Jeo-Ekonomik Önemi ve ABD'nin Ortadoğu Politikasının Ekonomik Nedenleri", *Tesam Akademi Dergisi*, Ocak 2016, s. 104.

²⁷ M. Zekai Doğanay ve A. Fikret Atun, *Orta Doğunun Jeopolitik ve Jeostratejik Açından Değerlendirilmesi Körfez Harbi ve Alınan Dersler*, TUSAŞ Yayınları, Ankara, 1994, s. 40.

ancak ekonomik çıkarlarını ilgilendiren hammadde kaynaklarının bulunduğu bölgeleri denetlemeye ve korumaya çalışmasını gerektirir. ABD ve küresel güçler de Orta Doğu'da bunu yapmaktadır.

ABD'nin Orta Doğu politikasının temel taşlarından biri, enerjinin kontrol altında tutulmasıdır. 1930'larla birlikte ABD'li petrol şirketlerinin Orta Doğu'da yapmış olduğu petrol arama ve üretim yatırımları, 1940'larla birlikte ABD'nin bölge ile daha çok ilgilenmesine ve yerleşmesine sebep olmuştur.²⁸ Enerji rezervlerine sahip veya üretim yapan ülke konumunda olunması, dünya enerji politikalarının yönlendirilebilmesi için yeterli değildir. Enerji piyasasını yönlendirebilmek için, hem üretim kapasite ve teknolojisine, hem de üretici ülkeler üzerinde baskı kurabilecek ve politikalarını etkileyebilecek güce sahip olmak gerekir. ABD'nin kontrol ve baskısıyla gerçekleşen düşük petrol fiyatları, millî geliri büyük oranda petrol ihracatına dayalı ülkeler için hayati zararlara sebep olmaktadır.²⁹ Millî gelirdeki bu dalgalanma ve istikrarsızlık, ülke ve bölge toplumsal ve siyasi gerilimlere sebep olmaktadır. Dolayısıyla şu değerlendirme yapılabilir: Enerji üretimi ve ihracatı için gereken teknolojik altyapı ile enerji arz güvenliği için çok boyutlu ittifak ve politikalar geliştirilemezse, enerji kaynaklarına sahip ülkeler ve halkları için kazandırdıklarından çok kaybettirdikleri konuşulmaktadır. ABD'li stratejist Brezinski, Amerikan jeostratejisini kilit oyuncuların üzerine odaklanma ve coğrafyanın doğru analiz edilmesi olarak ifade etmiştir. Bu amacı gerçekleştirmek için uluslararası güç dağılımında potansiyel olarak diğer devletleri etkileyebilecek güçte ve jeostratejik dinamizme sahip Avrasya devletlerini tespit edilmesi ve bu güçlerin bulunduğu bölgede devre dışı bırakılması gerekliliğini ifade etmiştir.³⁰ ABD hâlen bu tespitlere göre hareket etmekte; küresel hegemonyasının önünde engel olarak gördüğü Çin gibi ülkelerin enerji ihtiyaçlarını kontrol, jeostratejik sebeplerle Rusya'nın Orta Doğu'ya

²⁸ A. Öner Pehlivanoğlu, *Orta Doğu ve Türkiye*, Kastaş Yayınevi, 2004, s. 15.

²⁹ A. Öner Pehlivanoğlu, *a.g.e.*, s. 320.

³⁰ Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, çev. Yelda Türelî, İnkılâp Kitabevi, 2010, s. 39.

nüfuzunu engellemek ve İran gibi kendisine muhalif olan ülkelerin güçlenmesini önlemek için politikalar geliştirmektedir. Buna karşın “Rusya Avrasya’da sahip olduğu enerji kaynaklarına ilave olarak, Orta Doğu’da da nükleer enerjiden petrol ve doğal gaz, önemli ekonomik çıkarlara sahiptir. Gazprom ve Rosatom gibi devlete ait şirketler; İran, Irak ve Türkiye gibi ülkelerde olduğu gibi, Irak Kürt Bölgesel Yönetimi ve Doğu Akdeniz’de tüketici pazarlarını, petrol ve doğal gaz alanlarını, nükleer enerji altyapısı oluşturmak için faaliyetlerini artırmaktadır”.³¹ Küresel aktörler, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz bölgesine yönelik politikalar geliştirmekte; enerji güvenliği artan şekilde G-7, BM, AB ve NATO zeminlerinde yer bulmaktadır.

BP’nin 2015 yılı Dünya Enerji İstatistik Raporu’na göre Dünya doğal gaz rezervlerinin % 46,9’u Orta Doğu’dadır. Orta Doğu’yu sırayla % 31 ile içinde Rusya’yı barındıran Avrupa ve Avrasya, % 8,2 ile Asya Pasifik, % 6,5 ile Kuzey Amerika izlemektedir. Tüketim açısından bakıldığında ise en fazla doğal gaz tüketen bölge % 29,6 ile Avrupa ve Avrasya bölgesidir. Bu bölgeyi % 28,3 ile Kuzey Amerika, % 19,9 ile Asya Pasifik bölgesi izlemektedir.³² Asya Pasifik bölgesindeki Çin, Hindistan, Japonya gibi pazarlarda; ulaştırma maliyetleri sebebiyle enerji kaynakları daha fazla ücretle müşteri bulabilmektedir. Bu sebep, tüm büyük güçleri Orta Doğu kaynaklarını kontrole yöneltmektedir. Avrupa Parlamentosu Politika Departmanı 2017 Enerji Raporu’nda 2009’da Tamar/İsrail bölgesinde 280 milyar metreküp; 2010’da Leviathan/İsrail bölgesinde 620 milyar metreküp; 2011’de Aphrodite/Kıbrıs bölgesinde 140 milyar metreküp; 2015’te Zohr/Mısır bölgesinde 850 milyar metreküp doğal gaz bulunduğu belirtilmiştir. Aynı raporda, 2006 ile 2009 arasındaki Rusya-Ukrayna-Avrupa doğal gaz krizi ve 2016’daki Ukrayna krizinin enerji tedarik mimarisi güvenliği

³¹ Sladden, James vd., “Russian Strategy in the Middle East”, *Perspective*, RAND Corporation, 2017, p. 7, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE200/PE236/RAND_PE236.pdf (Erişim Tarihi: 11.07.2018).

³² Halil İbrahim Yılmaz, *a.g.e.*, s. 106.

adına birlikte hareket edilmesi gerektiğini gösterdiği ifade edilmiştir.³³ Bu doğal gaz keşifleri, Kıbrıs Adası-Mısır-İsrail-Girit Adası arasındaki parsellerde küresel enerji şirketleri ve ilgili devletler arasındaki sondaj anlaşmalarını hızlandırmış; İsrail-Kıbrıs-Yunanistan boru hattı projesini gündeme taşımıştır. Jeostratejik konumunun önemine ilave olarak, bölgenin doğal gaz potansiyeli Doğu Akdeniz’de suların ısınmasına sebep olmuş; bu kez Türkiye ve büyük güçler savaş gemileri enerji anlaşma ve çıkarlarını korumak için bölgeye göndermiştir.³⁴

Bugün Orta Doğu ve Doğu Akdeniz; jeostratejik konumu, enerji kaynakları, yeteriz su kaynakları, dini ve mezhepsel kutuplaşmaları, etnik ve ideolojik uyumsuzlukların doğal sonucu olarak sürekli yaşanan bölgesel savaş ve çatışmalar, terörizm, enerji gelirlerine bağlı büyük silah ve savunma sanayi piyasası ile dünyanın odak noktasında olmaya devam etmektedir. Stokholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü’nün (SIPRI) 2016 Dünya Askerî Harcama Trendleri Raporu’nda yer alan 15 ülkeden 13’ü Avrasya bölgesinde bulunmaktadır. Askerî harcamalar bakımından ABD 611 milyar dolar, Çin 216 milyar dolar ve Rusya 69,2 milyar dolar ile ilk üç sırayı paylaşmaktadır.³⁵ Aynı raporda, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, İsrail askerî harcamaları en fazla olan Orta Doğu ülkeleri olarak bu listede yer almaktadır.³⁶ Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü’nün bir başka raporuna göre, Orta Doğu ülkeleri silah ithalatı 2013-2017 yılları

³³ “Energy: a shaping factor for regional stability in the Eastern Mediterranean?”, European Parliament Policy Department, 2017, p. 17, [http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EXPO_STU\(2017\)578044](http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EXPO_STU(2017)578044) (Erişim Tarihi: 25.05.2018).

³⁴ “ABD savaş gemilerini Doğu Akdeniz’e gönderdi.”, *Dünya*, 06.03.2018, <https://www.dunya.com/dunya/abd-savas-gemilerini-dogu-akdenize-gonderdi-haberi-406024> (Erişim Tarihi: 25.05.2018).

³⁵ Güngör Şahin ve Yücel Özel, “Çatışmadan İşbirliğine: Türkiye, Rusya ve İran”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Ocak 2018, Cilt: 9 Sayı:1, ss. 59-60, https://www.academia.edu/36898196/Çatışmadan_İşbirliğine_Türkiye_Rusya_ve_İran (Erişim Tarihi: 11.07.2018).

³⁶ Nan Tian vd., “Trends in World Military Expenditure 2016”, *SIPRI Fact Sheet*, April 2017, p. 2, <https://www.sipri.org/sites/default/files/Trends-world-military-expenditure-2016.pdf>, Erişim Tarihi: 23.05.2018.

arasında önceki beş yıla göre iki kat artmıştır.³⁷ Listede yer alan üç Orta Doğu ülkesine ilave olarak, diğer Orta Doğu ülkelerinin de askerî harcamaları Orta Doğu'yu patlamaya hazır bir silah deposu haline getirmiştir. Milyar dolarlarla ifade edilen bu pazarda yer bulabilmek için büyük güçlerin mücadelesi devam ederken, bölgede var olan veya suni olarak yaratılan gerginlik, kriz ve çatışma devam etmektedir.

ABD terörizm ve kitle imha silahlarının mevcudiyetini gerekçe göstererek, Çin ve Rusya Federasyonu ile AB'nin ekonomisini besleyen enerji arz ve talebini kontrol etmek ve aynı zamanda küresel hegemonyasını sürdürmek için önceden belirlenmiş stratejik noktalara yerleşmektedir.³⁸ Bu konumlanma, ABD'nin okyanus ötesi güç olarak kendi askerî yapısını kurmaya çalışan AB'yi Doğu sınırındaki yeni üye devletlerle kurduğu yakın ilişki ve Rusya tehdidi sebebiyle Doğu'dan; Orta Doğu'yu İran tehdidi ve terörizm sebebiyle yerleştiği üsleri vasıtasıyla içeriden; Rusya Federasyonu'nu yine yeni AB üyesi Doğu Avrupa devletleri ile terörizm ve güvenlik sebebiyle yerleştiği Kafkasya ve Orta Asya devletleri vasıtasıyla Batı'dan ve Güney'den; Orta Asya-Orta Doğu-Uzak Doğu'daki müttefikleri ve terörizm vasıtasıyla yerleştiği üsleri ile Çin ve İran'ı da çepeçevre kuşatmaya, onların yaşam sahalarını daraltmaya olanak sağlamaktadır. ABD hegemonyasının dünyaya dayatılması fırsatını ise 11 Eylül terör saldırıları vermiştir. 11 Eylül terör saldırıları sonrasında uygulamaya koyulan projenin söylemi; terörizmin, uluslararası ve sınır aşan suçların, uluslararası ve yasadışı göçün önlenmesi, kişisel özgürlükler, insan hakları ve demokrasinin sağlanması olmuştur. Bu proje ile küresel güç olmaya aday AB, Rusya Federasyonu, Çin ve Hindistan gibi güçlerin gelişmelerinin kontrol edilmesi; 21'inci yüzyılın "ABD yüzyılı" olarak sürmesi hedeflenmektedir.³⁹ Bu düşünce ile hareket eden ABD,

³⁷ "Ortadoğu'ya silah satışı ikiye katlandı.", NTV, 12.03.2018, <https://www.ntv.com.tr/dunya/ortadoguya-silah-satisi-ikiye-katlandi,5OHB1u4zDkuUSd2kYtGFWA> (Erişim Tarihi: 25.05.2018).

³⁸ Kemal Evcioglu, *a.g.e.*, s. 404.

³⁹ Kemal Evcioglu, *a.g.e.*, s. 472.

Soğuk Savaş sonrasında terörizm ile mücadele ve güvenlik gerekçesiyle Bahreyn, Kuveyt, Katar, Afganistan, Irak, Kosova, Kırgızistan ve Pakistan⁴⁰ gibi ülkelere ve Suriye'ye üsleri vasıtasıyla yerleşmiştir. Suriye'de 2011'de başlayan iç çatışmalar ve ABD'nin 2013'te ortaya çıkan DEAŞ terör örgütü ile mücadele adına PYD/YPG terör örgütü ile iş birliği yapması, bu ülkenin başarısız devlet olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur. Türkiye-Rusya-İran üçlüsünün sorunun çözümü için sahada ve Astana süreci ile masada çözüm arayışları kapsamında İdlib'de çatışmasızlık bölgesi oluşturmuştur. Türkiye; sınır güvenliği, insani müdahale ve koruma sorumluluğu kapsamında 2016'da Fırat Kalkanı Harekâtı ile 2018'te Zeytin Dalı Harekâtını başarı ile icra etmiştir.

Suriye krizi, Orta Doğu'nun en önemli güvenlik problemlerinden biri olan uluslararası göçü tekrar dünya gündemine taşımıştır. Suriye'de yaşanan krizin, Suriye'ye komşu ülkeler üzerinde önemli boyutlarda ve derinliklerde etkisi olmuştur. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2016 yılı raporuna göre, Suriye'den toplam 2.834.441 kişi biyometrik kayıtlı olarak Türkiye'ye göç etmiştir.⁴¹ İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün Suriye ile ilgili 2016 Dünya Raporuna göre, çatışmalar nedeniyle ortaya çıkan insani kriz 7,6 milyon kişinin ülke içinde yerinden edilmesine ve 4,2 milyon kişinin ise komşu ülkelere kaçarak mülteci olmasına yol açmıştır.⁴² Gerçek rakamların, resmî olarak kayıt altına alınanın çok üzerinde olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır. Göç ve mülteci sorunu temelde ulus aşan bir olgudur ve çok taraflı politikalarla çözümlenmelidir.

⁴⁰ Zdzislaw Lachowski, "Foreign Military Bases in Eurasia", *SIPRI Policy Paper No.18*, Stockholm International Peace Research Institute/SIPRI, 2007, pp.1-19, <https://www.files.ethz.ch/isn/31819/Policypaper18.pdf> (Erişim Tarihi: 25.05.2018).

⁴¹ **2016 Türkiye Göç Raporu**, T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No: 40, Nisan 2017, s. 76, http://www.goc.gov.tr/files/files/2016_goc_raporu_.pdf (Erişim Tarihi: 25.05.2018).

⁴² "2016 Dünya Raporuna: Suriye", İnsan Hakları İzleme Örgütü, Mart 2015, <https://www.hrw.org/tr/world-report/2016/country-chapters/285672> (Erişim Tarihi: 13.07.2018).

3. Tehditler, Riskler, Fırsatlar ve Türkiye

Uluslararası ilişkiler aktörlerinin güvenlik anlayışları; güç (siyasi, askerî, coğrafi, ekonomik, nüfus, psiko-sosyal, teknolojik/bilimsel), amaç (siyasi, ekonomik ve jeopolitik) ve iç dinamikler (aktörler arası dostluk-düşmanlık algısı, iç siyasal yapı) tarafından belirlenmektedir. BM Anlaşması'nın Birinci ve Yedinci Bölümleri,⁴³ üye olan ve olmayan tüm devletlere uluslararası ilişkilerde güce başvurmayı ya da güç tehdidinde bulunmayı, iki önemli istisna dışında, yasaklamaktadır. Bu istisnalar “uluslararası barış ve güvenliğin tehdit edilmesi” ve “meşru müdafaa hakkı”dır. Meşru müdafaa hakkı için Güvenlik Konseyi kararına ihtiyaç bulunmazken; geniş kapsamlı insan hakları ihlalleri “uluslararası barışa tehdit” olarak görülebilmekte ve uluslararası güç kullanma istisnasını bu bağlamda kullanma kararı alınabilmektedir.

BM, 1999'da Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu'nu (*International Commission on Intervention and State Sovereignty-ICISS*) oluşturarak, “Koruma Sorumluluğu” (*Responsibility to Protect-R2P*) adlı bir rapor hazırlanmıştır. Raporun temel dayanak noktası, “Sorumluluk olarak Egemenlik” (*Sovereignty as Responsibility*) yaklaşımı olarak belirlenmiştir. Buna göre, devletlerin kendi halklarına ve uluslararası topluma karşı sorumlulukları egemenlik kavramının önüne geçmiştir. Bu süreç ile birlikte, Koruma Sorumluluğu doktrini, sistemde tartışmalı olan insani müdahale kavramını tekrar ele alan bir kavram olarak gündeme gelmiştir.⁴⁴ Özellikle 11 Eylül 2001 terör saldırıları sonrasında devlet egemenliğini aşındıracak şekilde kullanılan bu kavram, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz müdahalelerinin dayanak noktalarından birini oluşturmuştur. Terörizmin önlenmesi, insani müdahale ve koruma sorumluluğu kapsamında Orta Doğu ve Doğu

⁴³ “Birleşmiş Milletler Antlaşması”, Türkiye Büyük Millet Meclisi, <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/3-30.pdf> (Erişim Tarihi: 30.10.2018).

⁴⁴ The Responsibility to Protect, *Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, the International Development Research Centre, Canada, 2001, pp. VII-6, <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf> (Erişim Tarihi: 29.10.2018).

Akdeniz Bölgesel Güvenlik Kompleksine yapılan müdahaleler, söylemin aksine, bölgede kaosu kalıcı hale getirmiştir.

11 Eylül 2001 sonrasında gerçekleşen Afganistan ve Irak işgalleri ile yeni bir boyuta evirilen Orta Doğu ve Doğu Akdeniz Bölgesel Güvenlik Kompleksi krizlerine; Tunus, Libya, Mısır ve Yemen’de liderlerin değişmesi⁴⁵ ve Suriye’de yaşanan kriz de eklenebilir. 2001’den itibaren artarak devam eden ve Türkiye’yi de etkileyen bölgesel istikrarsızlık, uluslararası terörizm ve göç ile mevcut ve yeni keşfedilen enerji kaynakları, küresel aktörlerin bölgeye müdahalesinin önünü açmıştır. Orta Doğu ve Kuzey Afrika enerji kaynaklarına, Hazar ve Kafkasya enerji kaynaklarını da dâhil ettiğimizde “Stratejik Hilâl” şeklinde isimlendirilen bir kuşak çıkmaktadır.⁴⁶ Bu Stratejik Hilâl’in merkezinde bulunan Orta Doğu ve Doğu Akdeniz enerji kaynakları nedeniyle, Türkiye’nin güvenlik riskleri artmaktadır.

Genel olarak dünyamızın, özel olarak da Orta Doğu’nun çok hassas bir dönemden geçtiği şu günlerde, Türkiye ile Arap dünyasının sürekli diyalog ve iş birliği içinde olmasının bölge istikrarı açısından büyük öneme haiz olduğu düşünülmektedir. Orta Doğu sorunları, özellikle geçmişte savaşlara bugün ise çatışmalara sebep olan Filistin-İsrail ihtilafı, Arap ülkelerinin uluslararası kamuoyunda birlikte hareket etmemeleri sebebiyle çözülememektedir. Türkiye, bölgenin barış ve istikrara kavuşmasının yolunun Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin (BMGK) 1967 tarihli 242 sayılı Kararı⁴⁷ ve 1973 tarihli 338 sayılı Kararı⁴⁸ çerçevesinde ve toprak karşılığı barış ilkesi temelinde müzakere edilmiş bir anlaşmadan geçtiğine inanmaktadır.

⁴⁵ “Arap Baharı’nda devrilen liderlere ne oldu?”, BBC News Türkçe, 5 Aralık 2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42232967> (Erişim Tarihi: 30.05.2018).

⁴⁶ A. Beril Tuğrul, “Enerji Güvenliği ve Türkiye”, *2014-2015 Harp Akademileri Komutanlığı Panelleri*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2015, s. 134.

⁴⁷ “Middle East”, *Security Council Resolutions*, UN, 1967, <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/1967.shtml> (Erişim Tarihi: 30.05.2018).

⁴⁸ “Cease-fire in Middle East”, *Security Council Resolutions*, UN, 1973, <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/1973.shtml> (Erişim Tarihi: 30.05.2018).

Bu anlamda Türkiye, BMGK'nın 2002 tarihli 1397 sayılı Kararı'nda⁴⁹ çerçevesi çizilen, güvenli ve tanınmış sınırlar içerisinde İsrail ve Filistin'in yan yana yaşayacakları bir bölge vizyonunu desteklemektedir. İsrail ile ilişkilerini geliştiren ve Filistin-İsrail arasındaki sorunun çözümüne müdahil olan Türkiye, bu ilişkilerin Arap ülkelerine karşı olmadığını her fırsatta vurgulamaktadır.

Komşumuz Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması, bağımsızlık ve tüm topraklarında egemenliğinin yeniden tesisi, uluslararası toplum desteklediği ve Irak'la ilgili BMGK kararlarında da ifadesini bulan bir yükümlülüğüdür. Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması, Kuzey Irak'ta Irak'ın bütünlüğünü zedeleyecek bir oluşuma izin verilmemesi ve Irak'taki Türkmenlerin haklarının korunması, Türkiye'nin izlediği politikanın temelini teşkil etmektedir. Suriye ile 20 Ekim 1998'de Adana Mutabakatı'nın imzalanması, sonrasında güvenlik ve iş birliği alanında karşılıklı adımlar atılması, Türkiye-Suriye ilişkilerinin önündeki engellerin kalkmasını sağlamıştır. Suriye'nin ikili ilişkileri geliştirmek yönündeki siyasi iradesi, daha fazla demokrasi ve özgürlük isteyen Suriyeli muhaliflerle iktidarın karşı karşıya gelmesi sonucu kesintiye uğramıştır. Suriye'de 2011'de başlayan muhalif gösteriler ve DEAŞ terör örgütünün 2013'te güç ve toprak kazanması, Suriye'nin başarısız devlet olarak nitelenmesine sebep olmuştur. Türkiye, Suriye'de yaşanan krizin büyüyen devam etmesi sonucu; sınır güvenliği, insani müdahale ve koruma sorumluluğu kapsamında iki harekât düzenlemiştir. Başarıyla icra edilen bu harekâtlar; PYD/YPG terör örgütünün kalıcı olarak sınırlarımıza yerleşmesini engellerken yerel halk için güvenli bölge yaratarak ülkemize yönelik göçü sınırlandırmaktadır.

Diğer taraftan, Orta Doğu'ya yönelik siyasetinde Hizbullah ve İslami Cihad gibi örgütler aracılığıyla Lübnan'da etkin faaliyet sürdürerek İsrail'i tehdit eden İran, bölgesel liderlik için geçmişte olduğu gibi, bugün de, Türkiye'yi rakip görmektedir. İran; Irak ve Suriye'deki DEAŞ

⁴⁹ "The Middle East, including the Palestinian question", *Security Council Resolutions*, UN, 2002, <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/2002.shtml> (Erişim Tarihi: 30.05.2018).

terör örgütü ile mücadele ederek bu ülkelerdeki merkezî hükümeti desteklemekte ve bölgesel varlığıyla etkinliğini artırmaktadır. Suriye’de istikrarı sağlamak kapsamında yapılan Türkiye-İran iş birliği, Astana süreci kapsamında devam etmektedir. Suriye krizinin bitirilebilmesi için güvenlik kapsamında başlayan iş birliğinin geliştirilmesinin, aynı Bölgesel Güvenlik Kompleksinde yer alan Türkiye’nin ve İran’ın faydasına olduğu görülmektedir. ABD’nin 2015 tarihli Nükleer Anlaşma’dan çekileceğini⁵⁰ açıklamasıyla yine bazı yaptırımlarla karşılaşacak İran için, Türkiye ile iş birliği daha da önemli hale gelmektedir.

Bölgenin iki büyük ülkesi olan Türkiye ile Mısır, zengin ve ortak tarihi geçmişleri, jeostratejik konumları, gelişmiş insan gücü ve tabii kaynakları itibarıyla benzerlik arz etmektedir. Her iki ülke de uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde, bölge ve dünya barışına, istikrarına katkıda bulunmayı amaçlayan bir dış politika vizyonuna sahiptir. Mısır Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi’nin 3 Temmuz 2013’te askerî darbeye görevinden uzaklaştırılması sonrasında gerginleşen Türkiye-Mısır ilişkilerinin, iki tarafın da karşılıklı açıklamaları göz önüne alındığında, iyileşme sürecine girdiği söylenebilir. Orta Doğu’nun parçalanmış görüntüden kurtulması, Filistin-İsrail sorununun BM kararları doğrultusunda çözülebilmesi ve Doğu Akdeniz doğal gaz kaynaklarının en ekonomik şekilde Avrupa pazarına sunulabilmesi için Türkiye ve Mısır iş birliği yapmalıdır.

Orta Doğu, dünya adasının tam merkezindedir. Mevcut jeostratejik ve dini özellikleri ile enerji kaynakları yüzyıllardır mücadeleyi bu coğrafyaya taşımıştır. Birçok medeniyet bu topraklarda kurulmuş; kadim imparatorluklar bu topraklar için mücadele etmiş; hâlen de hem dini sebeplerle, hem de enerji ve stratejik sebeplerle bu topraklar büyük güçlerin oyun sahası olmaya devam etmektedir. 21’inci yüzyılda Orta Doğu’daki mücadeleyi Samuel P. Huntington’un “Medeniyetler Çatışması” tezi ile değerlendirmek; demokrasi, insan

⁵⁰ “Trump Abandons Iran Nuclear Deal He Long Scorned”, *New York Times*, 8 May 2018, <https://www.nytimes.com/2018/05/08/world/middleeast/trump-iran-nuclear-deal.html> (Erişim Tarihi: 30.05.2018).

hakları ve terörizm sorununu çözmek söylemiyle bölgeye müdahalenin yolunu açmıştır. Bu tez; bölgeye müdahale etmenin gerçek sebepleri olan stratejik, ekonomik ve siyasi gerçeklerin göz ardı edilmesi sağlamaktadır; çünkü siyasi ve askerî gücün arkasındaki motor olarak nitelendirebileceğimiz ekonomik gücün ve büyümenin yakıtı olan enerji kaynaklarını kontrol etmek, sahip olmaktan daha önemli hale gelmiştir. Jeostratejik konumu sebebiyle bölgesel enerji piyasalarının geçiş noktasında bulunan Türkiye, diğer ülke enerji piyasalarına entegre bir şekilde çalışarak ve alternatif enerji projeleri içinde yer alarak bu enerji oyununda kazanan tarafta olmak için çalışmaktadır. Irak-Türkiye Ham Petrol, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol, Trans-Anadolu Doğal Gaz, Türk Akım Doğal Gaz Transit Boru Hatları ve Projeleri; kalıcı ENTSO-E bağlantısı ile Avrupa elektrik piyasalarına olan entegrasyon ve Ceyhan'ın entegre bir enerji merkezi haline getirilmesi Türkiye'yi bu piyasaların aktif bir aktörü haline getirecektir.⁵¹ Türkiye, çok yönlü enerji politikalarıyla hem kendi güvenliğini sağlayacağını, hem de bölgenin enerji güvenliğine katkıda bulunacağını bir kez daha göstermiştir.

En yakın noktasında Türkiye'den sadece 70 kilometre uzaklıkta olan Kıbrıs; Karadeniz, Akdeniz, Kızıldeniz enerji ve ticaret yolları üzerinde bulunmaktadır. Adada bulunan Ağrotur ve Dikelya İngiliz askerî üsleri ve Amerikan *Echelon* dinleme sistemi ile tüm bölge kontrol edilebilmektedir.⁵² İsrail ve Mısır'dan gelip adanın güneyinden Avrupa'ya uzanan hatlar Avrupa ve Orta Doğu arasındaki merkezi internet trafiğini de kontrol eden bir konumdadır.⁵³ Ayrıca Kıbrıs adası,

⁵¹ 2015-2019 Stratejik Planı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Ankara, Kasım 2017, ss. 81-82, <https://sp.enerji.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 01.06.2018).

⁵² Stelyo Berberakis, "Avrupa Komisyonu: Brexit müzakerelerinde Kıbrıs'taki İngiliz üsleri de masada olsun", BBC Türkçe, 3 Nisan 2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39481699> (Erişim Tarihi: 01.06.2018).

⁵³ Gökçe Çiçek Ceyhan, "Türkiye, Kıbrıs ve İsrail Üçgeninde Doğu Akdeniz'in Güvenlik Sorunları", BİLGESAM, 2014, s. 40, <http://www.bilgesam.org/incele/1882/-turkiye--kibris-ve-israil-ucgeninde-dogu-akdeniz-de-guvenlik-sorunlari/#.WxFGTGe1uM8> (Erişim Tarihi: 01.06.2018).

güneyinde keşfedilen doğal gaz kaynakları sebebiyle, Kıbrıs sorununu Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin (KKTC) ve Türkiye'nin ulusal çıkarları doğrultusunda çözüme kavuşturulması için aktif bir rol oynamaktadır. Orta Doğu ve Doğu Akdeniz bölgesinin İsrail-Filistin meselesi ile birlikte en önemli sorunu olan Kıbrıs sorununun çözülmesi ve bölge güvenliğinin sağlanması amacıyla proaktif ve esnek bir çözüm arayışında olunmalıdır.⁵⁴

Sonuç

Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri ile ortak tarih ve kültürü paylaşması, aynı Bölgesel Güvenlik Kompleksinde bulunması bölgede yaşanan olumlu veya olumsuz her gelişmeden etkilenmesine yol açmaktadır. Bu gerekçelerle, Türkiye'nin kendi güvenliği ve bölgesel istikrar için, Orta Doğu sorunuyla yakından ilgilenmesi gerekmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparılarak bölgede oluşturulan yapay sınırlara sahip devletlerin, içerisinde buldukları sosyal, siyasal ve ekonomik sorunlar; enerji kaynaklarına bağlı her türlü dış etki ve müdahale; kurumsal devlet yapılarının oluşturulamaması neticesinde Soğuk Savaş sonrasında kaos ve çatışma ortamından kurtulamadıkları görülmektedir. Mevcut problem sahaları göz önüne alındığında, Orta Doğu bölgesindeki gerilim ve çatışmaların sona ermesi ve uzun süreli kalıcı bir barışın sağlanması kısa vadede mümkün görülmemektedir. Bugüne kadar gösterilen gayretlerin tatmin edici bir sonuca ulaşamaması da bunun bir göstergesidir. Türkiye, bölgedeki barış sürecine destek vermektedir; çünkü tarihsel süreçte karşılaşılan isyanlar, toprak kayıpları, terörizm, ekonomik krizler, insan kaybı Orta Doğu merkezli güç mücadeleleri ile ilgilidir. Bu düşünceden hareketle Orta Doğu barış sürecinde daha etkin yer almak ve bölgesel güvenliği sağlamak amacıyla; Bölgesel Güvenlik Kompleksi kapsamında bölgesel ve küresel aktörlerle iş birliği yapılması ve çatışma ortamının ortadan kaldırılması için bu politikanın millî güç unsurlarınca desteklenmesi

⁵⁴ Stephen C. Calleya, "Managing the winds of change in the Mediterranean: Europe's challenge", Centre for European Studies, 2011, p. 64.

gerekmektedir. Türkiye, ulusal güvenlik politikaları doğrultusunda bölgesel risk ve tehditleri iyi tahlil etmeli ve gerçekçi yaklaşımlarla millî menfaatlerin gerektirdiği şekilde davranmalıdır.

Orta Doğu ve Doğu Akdeniz bölgesindeki çatışmalar genel olarak; kaynaklar, inançlar, kimlikler ve ideolojilerden kaynaklanmaktadır.⁵⁵ Türkiye, kendi güvenliği için kullandığı siyasi, askerî ve ekonomik tedbirlere ilave olarak, bölge içinde kabul görebilecek kamu diplomasisi yöntemlerini ve birleştirici bir dili kullanmalıdır. Türkiye, böylece bölgenin inançlar, kimlikler ve ideolojiler ekseninde şekillenen ayrıştırıcı politikaları yerine birleştirici politikalar uygulayarak millî çıkar ve hedeflerini gerçekleştirebilir. Bir başka ifadeyle, Türkiye sahip olduğu kültürel kimliği korumakla birlikte, dış ve güvenlik politikalarında duygusallıktan uzak ve stratejik kültür doğrultusunda hareket etmelidir. Bölgede yaşanan uluslararası göç ve terörizmin etkisiyle, dış politika bir anlamda güvenlik politikasına; strateji kültür de güvenlik kültürüne dönüşmüştür. Suriye krizinde güvenlik kültürü ile hareket eden Türkiye, koruma sorumluluğu kapsamında iki sınır ötesi kara harekâtı icra etmiş; İdlib'de güvenli bölgeler oluşturmuştur.

Karmaşık ilişkilerin arttığı küreselleşen dünyada yeni güvenlik çalışmaları; askerî gücün öneminin azaldığı, ekonomik gücün önem kazandığı ve yeni tip tehditler karşısında ulus devletlerin vatandaşlarının güvenliğini sağlayamayacağı argümanını ileri sürmektedir.⁵⁶ Fakat Türkiye'nin içinde bulunduğu Bölgesel Güvenlik Kompleksinde, 11 Eylül sonrası yaşananlar bu argümanın doğru olmadığı göstermiştir. Türkiye ulusal güvenliğini, uluslararası örgütlerle iş birliği içinde millî güç unsurlarına dayanarak siyasi, ekonomik ve askerî tedbirlerle sağlamak zorundadır.

⁵⁵ Haluk Özdemir, "Türkiye'nin Sınır Ülke Niteliği: Farklı Stratejik Kültürler Arasında Türk Dış Politikası", *Türk Dış Politikasında Güvenlik Arayışları*, Mehmet Seyfettin Erol ve Ertan Efeğil (der.), Barış Platin Yayınları, Ankara, 2012, s. 85.

⁵⁶ Sertif Demir, "Küresel Güvenlik Ortamının Analizi; Riskler, Aktörler, Beklentiler, Tedbirler", *Türk Dış Politikasında Güvenlik Arayışları*, Mehmet Seyfettin Erol ve Ertan Efeğil (der.), Barış Platin Yayınları, Ankara, 2012, s. 37.

Fakat Orta Doğu ve Doğu Akdeniz bölgesinin sosyal ve kültürel özelliklerini; karmaşık dini, etnik, mezhep ve aşiret yapısını; ulus devlet olma sürecini tamamlamamış ülkelerin eski düşmanlıkları sürekli canlı tutan kırılğan toplumsal yapılarını anlamadan bu sorunlara çözüm bulmak güçleşmektedir. Türkiye demokratik ve istikrarlı devlet yapısı, emperyalist politikalar uygulamaması sebebiyle bölge halkları arasında sempati kazanmıştır. Fakat bölgedeki ülkeler arasındaki temel farklılık ve sorunlar ile bu ülkelerin Batılı ülkelerle geliştirdikleri birebir ilişkiler bölge birliğine engel olmaktadır.⁵⁷

Demokrasi, insan hakları, refah toplumu ve serbest ticaret gibi neo-liberal bir söylem kullanarak uygulanmaya başlanan GOKAP, bölgeyi daha da kırılğan ve kaotik bir hale getirmiştir. 11 Eylül sonrası ise Huntington'un "Medeniyetler Çatışması" Tezi ve konstruktivizm kuramından beslenerek yaratılan "biz" ve "öteki" algısı, tüm bu coğrafyaya uygulanan politikaları etkilemiştir. Konstruktivizm, uluslararası kamuoyunun "öteki" olarak nitelendirilen bölge ülke ve halklarına yönelik yaptırım ve müdahalelerini kolaylaştırmıştır.

Bölge ülkelerinin ve halklarının tepkisel söylem ve uygulamalardan kaçınarak, uluslararası toplumun eşit üyesi olmaları sebebiyle uluslararası hukuk, kamuoyu, diplomasi ve medya gücünü kullanmaları gerekmektedir. Bu araçların etkili olabilmesi için de başta ülke içi ve dışında siyasi olarak güçlü ve halkın desteği sağlanmış meşru yönetimler olmalıdır. Başta Türkiye olmak üzere tüm bölge ülkeleri için halkın kabul ettiği meşru ve demokratik yönetimlerin mevcudiyeti, dış müdahaleleri engelleyerek ülke ve bölge güvenliğinin temel unsuru olduğu kabul edilmelidir. Bu düşünceden hareketle; siyasi olarak güçlü ve bu gücünü millî güç unsurlarının gelişimine ve toplumun refahına harcayan bölge ülkeleri bir anlamda bölge dışı müdahaleleri kısmen engelleyebileceklerdir.

Orta Doğu ve Doğu Akdeniz ülkeleri aynı Bölgesel Güvenlik Kompleksinde bulduklarını ve bölge güvenliğinin birbirlerine bağlı

⁵⁷ Tayyar Arı, *Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Güç Dengesi*, Alfa Yayınevi, Ocak 1998, s. 26.

olduğunu unutmamalı; tarihsel ve toplumsal düşmanlıkların üstesinden gelmek için stratejik kültür ve konstrüktivizm kuramı ile geçmişe dayanan karşılıklı olumsuz algıları değiştirmenin yolunu bulmalıdır. Bölge içinde karşılıklı düşmanlıktan uzak yaratılacak barış ortamı ve bölge kaynaklarının bölge halkının refahı için kullanılması; Arap baharı, terörizm ve uluslararası göç gibi küresel etkileri olan olayların azalmasını sağlayacaktır.

Birçok medeniyet ve dine ev sahipliği yapmış bu toprakların stratejik önemi artarak devam edecektir. Dünyanın başka noktalarında kaya gazı gibi yeni enerji kaynaklarının, yeni petrol ve doğal gaz sahalarının bulunması, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz enerji kaynaklarının ve koridorlarının kontrol edilmesi gerçeğini değiştirmeyecektir. Bu kapsamda düşünüldüğünde Türkiye'nin karşı karşıya kalacağı tehdit, risk ve fırsatlar, azalmayacak, tam aksine artacaktır. Arap baharı öncesinde DEAŞ isimli bir terör örgütünün Suriye ve Irak topraklarının bir kısmını ele geçireceği nasıl beklenmediyse, önümüzdeki yıllarda da ortaya çıkacak yeni durumlara tüm millî güç unsurlarıyla hazır olunmalıdır. Bölgenin enerji kaynaklarını uluslararası pazarlara en ekonomik ve emniyetli şekilde ulaştıracak güzergâhlar Türkiye'den geçmekte; Avrupa'nın güvenliği Türkiye'den başlamakta; pragmatist ve çok boyutlu politikalar Türkiye'nin bölgesel aktör olarak etkinliğini başta bölge halkları arasında olmak üzere uluslararası kamuoyunda artırmakta; bu hususlar Türkiye'nin dış ve güvenlik politika önceliklerini oluşturmaktadır.

Mevcut şartlar altında ülkenin beka ve güvenliğini sağlamak için millî güvenlik ve dış politikaya uygun olarak uluslararası kuruluşlara ve ittifaklara üye olunması ve millî güç unsurlarının topyekûn geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Millî güvenlik, ana hatlarıyla iç ve dış güvenlik olarak ikiye ayrılmakla birlikte, küreselleşen yeni güvenlik ortamında iç politika-dış politika arasındaki çizginin silinmeye yüz tutması; millî güvenlik için tüm birey, kurum ve kuruluşların gayretlerinin ve becerilerinin bir araya getirilmesini gerekli kılmaktadır. Yeni güvenlik ortamında ortaya çıkacak tehditleri öngörüp teşkilatı, doktrini, eğitimi ve teçhizatı bu yeni tehditlerle mücadele edecek şekilde düzenleyerek asimetri yaratmak gerekmektedir.

Summary

States have advantages and disadvantages with their location on earth and their geographical characteristics. If we were to define the effect of geography in the political decisions of the states geopolitically, Turkey, which is in the center of Balkan-Caucasian-Middle East triangle, which has recovered from the influence of the bipolar world order after the Cold War and which suffered from violent events including wars, is influenced directly and indirectly by the threats and risks arising in the region. In order to attain objective conclusions and findings about the threats and risks due to the geostrategic location of Turkey and to narrow down the topic, only the Middle East and Eastern Mediterranean is selected as independent variables.

With its most restricted definition, the Middle East is described as the area within the Egypt-Turkey-Iran triangle. Another difficulty with defining the region is that it is referred as the “Middle East” or “Near East” interchangeably. The term “Middle East” was started to be used commonly after the English named their troops in Egypt as the Middle East Forces during Second World War. The Eastern Mediterranean is defined as the eastern part of the east-west separation line extending from the Adriatic entrance to the Sicilian Island and Tunisian coasts of the Mediterranean. The Eastern Mediterranean, which also surrounds some of the Middle East states, constitutes a “Regional Security Complex”, covering Cyprus and the entire Middle East.

The basic idea in this theory is that as the real threats in geographically close regions are more active, the interdependence in security increases at a regional scale. In other words, since the primary security concerns of the states in the region are extremely dependent on each other, it is not possible to evaluate their national strategies separately. In the Middle East and Eastern Mediterranean region, which should not be considered separately, the persistence of ethnic and religious terrorism, international migration, anti-democratic forms of government, the great powers’ struggle for controlling the energy resources and corridors, Arab-Israeli conflict regarding Palestine increase security concerns of Turkey, which has been a part of the region geographically

and historically, because security is a necessity for humans, societies, states and all kinds of living organisms as long as they are alive.

While security has always been important in human life, after the Cold War period, the perceptions of threat and understandings of security in the world have undergone a major change. With the disintegration of the USSR, the ethnic nationalist movements have increased; new states have been founded; regional conflicts have arisen in the world; and thus balance has been broken. Hence, the concept of “New World Order” has been put forward to rebuild the deteriorated order. After the Gulf Crisis of 1990 and attacks of 9/11, the USA has increased its presence in the region primarily in Afghanistan, Iraq, and Syria to destroy the terrorism that it thinks feeds on the Middle East and Eastern Mediterranean region; to transform the autocratic regimes that it claims pose a threat to the western world into democracies; and to prevent the spread of weapons of mass destruction. The USA directed its Middle East policies, which have intervened in the Middle East and started to be implemented at the beginning of the 20th century, under the name of “the Broader Middle East and North Africa (BMENA) Initiative”.

The BMENA Initiative, which started to be implemented using a neo-liberal discourse defending democracy, human rights, welfare state, and free trade, has made the region even more fragile and chaotic. The perception of “us” and “others”, which been created after September 11 by feeding on the theory of constructivism (social constructivism), has influenced the policies targeting the entire region. Constructivism has facilitated the sanctions and interventions of the international public opinion directed towards the region’s countries and people that have been labeled as the “others”. In response, however, today, just like yesterday, terrorism and radicalism are on the rise in the region, which has turned into the domain of play and competition for the global powers.

The countries of the Middle Eastern and Eastern Mediterranean region should keep in mind that the region’s security depends on one another as they belong to the same Regional Security Complex, and to overcome the historical and social enmities, they should find ways to change their mutually negative perceptions originating from the past

230

Güvenlik
Stratejileri

Yıl: 15

Sayı: 29

based on the theory of strategic culture and constructivism (social constructivism). Creation of a peaceful environment in the region absent of mutual hostility and the use of the regional resources for the welfare of the local people will help to reduce events such as Arab Spring, terrorism, and international migration affecting the whole globe.

In a globalizing world of complex relationships, the recent studies of security propose the argument that with the decreasing importance of military power and increasing importance of economic power, nation states will fail to provide the security of their citizens against the new types of threats. However, what happened after 9/ 11 in the Regional Security Complex, of which Turkey is a part, has debunked that argument. Turkey has to provide national security with political and military measures relying on elements of national power in cooperation with international organizations.

YAYIN İLKELERİ

GSD'ye gönderilen makalelerin daha önce yayımlanmamış ve ilgili alan literatürüne katkı sağlayacak derecede özgün olması gereklidir. Bilimsel toplantılarda sunulmuş bir bildiriye dayanan aday makale, ilgili bildiri kitapçığında yayımlanmamış olması ve bu durumun belirtilmesi koşuluyla kabul edilebilir.

Yayımlanmak üzere GSD editörlüğü eposta hesabına iletilen makale metinleri, aşağıda belirtilen şekil şartlarını taşımaları ve konu/ alan açısından uygun bulunmaları halinde alan uzmanı (en az) iki hakeme gönderilir. Hakem değerlendirmelerinin tamamı sunulan çalışmanın değişiklik yapılmaksızın yayımlanması yönünde ise aday makale yayım sırasına alınır.

Dergi editörlerinin ve hakemlerin aday makale metninde biçim, yöntem ya da içerik açılarından değişiklik/ düzeltme talep etmeleri halinde, yazar durumdan haberdar edilir ve en geç 20 gün içinde metni yeniden düzenleyerek iletmesi istenir. Katılmadığı hususlar olması durumunda, yazar bunları gerekçeleri ile cevabi bir yazıyla bildirme hakkına sahiptir. Yazar tarafından hakem raporlarına verilen cevap ve/veya hakem görüşleri doğrultusunda yeniden düzenlenmiş makale metni editörlük ve gerekiyorsa hakemlerce tekrar incelenir. Aday makale, alan uzmanı en az iki hakemin "yayımlanabilir" onayı vermesinden sonra, ilk Yayın Kurulu toplantısına gündemine alınır ve burada alınacak nihai karar sonrası yayımlanır.

Güvenlik Stratejileri Dergisi'nde yayımlanan makale ve kitap incelemelerinde ifade edilen görüşler yazarlarının şahsi bilimsel değerlendirmeleri olup, mensup oldukları kurum ve kuruluşlar ile derginin yayımcısı olan Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü ve Milli Savunma Üniversitesi'nin kurumsal görüşü niteliğini taşımaz.

Makale ve Kitap İncelemesi Metin Şekil Esasları

1. GSD'nin yayın dili Türkçe'dir. Ancak İngilizce, Fransızca ve Almanca makale ve değerlendirme yazıları da yayımlanabilir. Türkçe makalelerin imla ve noktalamasında Türk Dil Kurumu kurumsal web sayfasında erişilebilen güncel sözlük ve yazım kuralları esas alınır. Gönderilen yazılar dil ve anlatım açısından bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır.
2. Gönderilen makale metninin azami hacmi 12.500 kelime (öz, *abstract*, kaynakça, özet ve dipnotlar dâhil) olmalıdır.
3. Kitap incelemelerinin azami hacmi 4000 kelime olmalıdır. Başlık bilgilerinde tanıtım veya inceleme yapılan eserin adı, yazarı, yayımlandığı şehir ve yayınevi, yayım yılı ve ISBN numarası yazılmalıdır. Çalışmanın sonuna incelemeyi veya tanıtımı yapan yazarın unvanı, görev yeri ve elektronik posta adresi yazılmalıdır. İnceleme, kitapta ortaya konulan en önemli noktaları öne çıkararak, çalışmanın dil, üslup, yöntem, teorik yaklaşım ve kavramsallaştırma, bulguları destekleyen kanıtlar ve ulaşılan sonuçların ilgili alana katkısı açılarından eleştirel olarak tartışılması şeklinde kaleme alınmış olmalıdır.

4. Türkçe makalelerin başlık ve metinleri arasında, Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmış azami 150 kelimelik öz ile beş anahtar kelime yer almalıdır. Öz, makalenin kaleme alınma amacını, yöntemini, hipotezini/araştırma sorusu, bulguları ve sonucunu kısaca belirtmelidir. Ayrıca makalenin sonunda 750 kelimeyi geçmeyecek şekilde Türkçe ve İngilizce geniş özet yer verilmelidir. Geniş özet, özde yer verilen hususlara ilâve olarak vurgulanması gerekli görülen noktaları, tartışmaları ve makalenin genel akışını içermelidir.

5. Yazar adı, makale başlığının altına yazılmalı; yazarın unvanı, görev yeri ve elektronik posta adresi dipnotta (*) işareti ile 9 punto yazılarak belirtilmelidir. Diğer açıklamalar için yapılan dipnotlar metin içinde ve sayfa altında numaralandırılarak verilmelidir.

6. Metinler Times New Roman karakteri kullanılarak, 11 puntoda ve 1,5 satır aralığına sahip olacak şekilde yazılmalıdır. Dipnotlar ise 9 punto ve 1 aralıklı yazılmalıdır.

7. Paragraf özellikleri hizalama iki yana ve satır aralığı 1,5 şeklinde olmalıdır. Sayfa numaraları ise altta verilmelidir.

8. Makalelerde kullanılacak altbaşlıklar koyu yazılmalı ve rakam ile numaralandırılmalıdır.

9. Dipnotlarda atıflar aşağıdaki şekillerde verilmelidir.

9.1. Kitaplara yapılan atıflarda yazar adı ve soyadı, **eser adı**, (varsa cilt numarası), (varsa çeviren), yayınevi, yayımlandığı yer, yayımlandığı tarih ve sayfa numarası aşağıdaki örneklere uygun olarak sırayla verilecektir.

Tek yazarlı kitap: Henry Kissinger, **Dünya Düzeni**, (çev. Sinem Sultan Gül), Boyner Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 14-16.

İki yazarlı kitap: George Friedman ve Meredith Friedman, **Savaşın Geleceği-21. Yüzyılda Güç, Teknoloji ve Amerikan Dünya Egemenliği**, (çev. Enver Günsel), Pegasus Yayınları, İstanbul, 2015, s. 114.

Çok yazarlı kitap: Pınar Bilgin vd., **Türkiye Dünyanın Neresinde?-Hayali Coğrafyalar, Çarpışan Anılar**, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 19.

Çeviri: Walter Isaacson, **Steve Jobs**, çev. Dost Körpe, Domingo Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 540.

Yazar bilgisi verilmemiş kitap: "Türkiye ve Dünyada Yükseköğretim", **Bilim ve Teknoloji**, TÜSİAD Yayınları, İstanbul, 1994, s. 81.

Çok ciltli kitap: Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi** (çev. Halil Berktaş), Cilt: 1, Eren Yayınları, İstanbul 2000, s. 100.

9.2. Makalelere yapılan atıflarda yazar adı ve soyadı, "makale adı" (varsa çeviren), **yayımlandığı süreli yayının adı**, yayımlandığı yıl, cilt no (Romen)/sayı, dergide yer aldığı sayfa aralığı, alıntının yapıldığı sayfa numarası aşağıdaki örneklere uygun olarak sırayla verilecektir. Ansiklopedi maddelerine yapılan atıflarda da makalelere atıf şekli kullanılacaktır.

Tek yazarlı makale: R. Kutay Karaca, "Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinde Doğu Türkistan Sorunu", **Gazi Akademik Bakış**, 2008, Cilt: 1, 219-245, s. 220.

Derleme kitaplar ve bildiri kitaplarında bölüm/makale: Engin Avcı, "Türkiye'de Terörizm ve Terörizmle Mücadele", Gökhan Sarı ve Cenker Korhan Demir, (ed.), **Güvenlik Bilimlerine Giriş**, Jandarma Basımevi, Ankara, 2015, 281-310, s. 305.

9.3. Konferanslarda Sunulan Tebliğler: Dritan Egro, “Arnavutluk’ta Osmanlı Çalışmaları”, *XIII. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler, 4-8 Ekim 1999*, Cilt: I, TTK Yayını, Ankara, 2002, s. 14.

9.4. İnternet Dergisinde Makale: Hasan Kopkallı, “Does frequency of online support use have an effect on overall grades?”, *The Turkish Online Journal of Distance Education*, <http://tojde.anadolu.edu.tr/> (Erişim Tarihi: 18.11.2009).

9.5. Tezlere yapılan atıflarda yayımlanmamış tezlerin başlıkları için italik kullanılmayacaktır. Yazar adı ve soyadı, tezin adı, tezin derecesi, tezin yapıldığı kurum ve enstitü, yapıldığı yer ve tarih, sayfa numarası aşağıdaki şekilde verilecektir. Atasay Özdemir, Uluslararası Sistemdeki Etkin Aktörlerin İran’ın Nükleer Programına Yaklaşımları, Doktora Tezi, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul, 2013, s. 53.

9.6. İnternet üzerinden erişilebilen açık kaynaklara yapılan atıflar, aşağıdaki örneğe göre yapılacaktır.

T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası, “Türkiye Ukrayna Anlaşması”, <http://www.mfa.gov.tr/turkce/group/ikili/11.htm> (Erişim Tarihi: 14.07.2010).

10. Aynı kaynağa yapılan atıflarda yazar adı ve soyadı, age (adı geçen eser), agm (adı geçen makale) ve agy (adı geçen yayın) ifadesi ve sayfa numarası kullanılmalıdır. Aynı yazarın birden fazla eseri kullanılıyorsa yapılan atıflarda yazar adı ve soyadı, eserin yayım tarihi, age ifadesi ve sayfa numarası yazılmalı; yazarın aynı tarihli birden fazla eseri kullanılıyorsa, eser tarihinin yayına a, b, c harfleri konularak atıf yapılmalı ve bu durum kaynakçada da belirtilmelidir.

11. Ekler yazının sonunda verilecek ve altında belgenin içeriği ve kaynağına dair kısa bilgi yer alacaktır. Tablo ve şekiller (grafik dahil), Ekler kısmında verilebileceği gibi metin içerisine de yerleştirilebilir. Metin içerisinde verilmeleri durumunda tablo ve şekiller kendi içinde sıralanarak numaralandırılmalı (Tablo: 1, Şekil: 2 gibi) ve gerek bu numara gerekse tablonun/ şeklinin içeriğine dair tanıtıcı başlık tablonun/ şeklin üst orta kısmında verilmelidir. Tablo, şekil, grafik ve resim için alıntı yapılmışsa, mutlaka kaynak belirtilmelidir.

12. Aday makale metinlerinin sonlarında, alfabetik sıra ve alıntı türüne (kitaplar, makaleler, internet kaynakları vs.) göre tasniflenmiş kaynakça verilmesi gerekmektedir. Bu kaynakça makalenin yayımlanması durumunda metinde yer almayacak, makale değerlendirme sürecinin hızla yürütülebilmesi için kullanılacaktır.

SUBMISSION GUIDELINES

Articles submitted to the Journal of Security Strategies (JSS) shall not be previously published and shall be authentic in a way that it will contribute to literature of the relevant field. Articles based on presentations submitted in scientific meetings may be accepted for evaluation, provided that they have not been published in the proceedings of the meetings and that the authors indicate it so.

If the article submitted to the e-mail address of the editorial board comply with the formatting principles presented below and is found to eligible in terms of subject/field, it is sent to (at least two) referees who are experts in the field. If all the referee reviews approve the article to be published without any change, the candidate article in question is taken to the list of articles to be published.

If the editors or the referees request changes/corrections in the article in terms of format, method or content, the author is notified of these requests and is asked to edit the article within 20 days at the latest. In the event that he/she does not agree with these requests or some parts of them, the author has the right to report them by presenting his/her reasons in a written reply to the editorial board. The author's response to the requests of changes/corrections and/or the article which has been edited by the author in accordance with the requests of changes/corrections are revised by the editors and, if necessary, by the referees again. After the article gets "publishable" approval from at least two referees who are experts in their fields, it is taken to the agenda of the next meeting of the Editorial Board and gets published after the final decision to be taken in this meeting.

Opinions expressed in the articles and book reviews published in the JSS are the personal scientific evaluations of the authors and are not, in any way, the institutional views or opinions of their own organizations/institutes or of the Atatürk Institute of Strategic Studies or Turkish National Defense University.

Formatting Principles for Articles and Book Reviews

1. The publication language of JSS is Turkish. However, articles written in English, German, and French may also be published. The texts submitted shall be clear and understandable, and be in line with scientific criteria in terms of language and expression.
2. The article submitted shall have maximum of 12,500 words including abstract, summary, bibliography, and footnotes.
3. The book reviews shall have maximum of 4000 words. Title information of the book reviews shall include the name of the book reviewed, the author, the city of publication, the publication house, the publication year and the ISBN number. Name of the reviewer, his/her title, institution, and e-mail address shall be written at the end of the review.

The reviews shall be written by pointing out the most important points outlined in the book and also in the form of critical discussion on the book's language, style, methodology, theoretical approach and conceptualization, evidences supporting the findings and results obtained.

4. The articles shall be submitted with the abstract no longer than 150 words and five keywords. The abstract shall include purpose, method, hypothesis/question and findings of the article and present the conclusion reached in the article shortly. The article shall also have a summary no longer than 750 words at the end of the text. The summary shall include the points and arguments which are considered to emphasize and the general outline of the article, in addition to the points pointed out in the abstract.

5. Name of the author shall be placed under the title of the article; his/her title, place of duty and e-mail address shall be indicated in the footnote with (*) in 9 type size. Footnotes for other explanations shall be provided both in the text and at the bottom of the page in numbers.

6. The type character shall be Times New Roman, 11 type size, line spacing 1,5, footnotes in 9 type size and with single line spacing.

7. Paragraphs shall be justified and line spacing shall be 1.5. Page numbers shall be placed at the bottom of the page.

8. Subheadings shall be written in bold and given numbers.

9. References in the footnotes shall be given as specified below.

9.1. For references to the books, name and surname of the author, ***name of the book***, (volume number, if available), (translator, if any), publisher, place of publication, date of publication, and page number shall be given in accordance with the following examples.

Books with single author: Henry Kissinger, ***World Order***, Penguin Press, New York, 2014, pp. 23-30.

Books with two authors: George Friedman and Meredith Friedman, ***The Future of War-Power, Technology and American World Dominance in Twenty-First Century***, St. Martin's Pres, New York, 1996, p. 113.

Books with more than two authors: Pınar Bilgin et al, ***Türkiye Dünyanın Neresinde?-Hayali Coğrafyalar, Çarpışan Anılar***, Koç University Press, İstanbul, 2015, p. 19.

Translated books: Walter Isaacson, ***Steve Jobs***, trans. Dost Körpe, Domingo Publication, İstanbul, 2011, p. 540.

Books with name or editor non-specified: "Türkiye ve Dünyada Yükseköğretim", ***Bilim ve Teknoloji***, TÜSİAD Publication, İstanbul, 1994, p. 81.

Publication with more than one volume: Halil İncalcık, ***Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*** (trans. Halil Berktaş), Vol: 1, Eren Publication, İstanbul 2000, s. 100.

9.2. For references to the articles, name and surname of the author, "name of the article" (translator, if any), ***name of the periodical in which it is published***, year of publication, volume no./issue no., page range in the periodical, and page number of the reference given shall be given in accordance with the following examples. Entries from encyclopedias shall be given reference as if they are articles.

Article with one author: John C. Grene, "Reflections on the Progress of Darwin Studies", ***Journal of the History of Biology***, 1975, Vol: 8, 243-273, p. 270.

Chapter/Article in compilation books: Engin Avcı, “Türkiye’de Terörizm ve Terörizmle Mücadele”, Gökhan Sarı and Cenker Korhan Demir, (ed.), *Güvenlik Bilimlerine Giriş*, Gendarmerie Publishing House, Ankara, 2015, 281-310, p. 305.

9.3. Presentation in Conference: Dritan Egro, “Arnavutluk’ta Osmanlı Çalışmaları”, *XIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, 4-8 October 1999*, Vol: I, TTK Publishing, Ankara, 2002, p. 14.

9.4. Article from Internet Journal: Hasan Kopkallı, “Does frequency of online support use have an effect on overall grades?”, *The Turkish Online Journal of Distance Education*, <http://tojde.anadolu.edu.tr/> (Access date: 18.11.2009).

9.5. For reference to the theses, no *italics* shall be used for titles of non-published theses. Name and surname of the author, name of thesis, degree of the thesis, institution or institute to which the thesis is presented, place and date of the thesis, page number shall be given in accordance with the following example.

Atasay Özdemir, The Approaches of the Major Actors in the International System to Iran’s Nuclear Programme, Ph.D. Thesis, Turkish War Colleges, Strategic Research Institute, İstanbul, 2013, p. 53.

9.6. References to the open sources accessible via Internet shall be given in accordance with the following example.

The Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs, Official Web Site, “Agreement between Turkey and Ukrania”, <http://www.mfa.gov.tr/turkce/group/ikili/11.htm> (Access date: 14.07.2010).

10. References for the same publication shall be made by writing down the name and surname of the author, *ibid*, and page number. If more than one publication from the same author is to be referenced, name and surname of author, year of publication, *ibid*, and page number shall be used. If more than one publication with same year of publication from the same author is to be referenced, letters a, b, c, and so forth shall be used after year of publication, and it shall also be stated in bibliography.

11. Attachments (documents) shall be presented at the end of the text and brief information as to the content and source of the document shall be presented at the bottom of it. Tables and figures (including graphics) may be presented within the text of the article as well as in the attachments. If they are to be presented within the text of article, tables and figures shall be organized and numbered according to their own types (e.g. Table:1, Figure:1, etc). Along with the number of the table or figure, an informative title for the table or the figure shall be written on the top center of it. If tables, figures, graphics or pictures are quoted from somewhere else, the source shall be referenced.

12. Resources shall be sorted alphabetically and according to their types (books, articles, internet resources, etc.) in a bibliography at the end of the article. This bibliography is not to be included in the article, if the article is accepted as “publishable”, but it is used to speed up the evaluation process.

